

بہی کہاتہ

(آپ بیٹی)

بہی کہاتہ 1

بہی کہاتہ

دوِندر کور

Publisher Name

بہی کہاتہ 2

سبھے حق راٹھویں لکھاری دے

Behi Khata

by

Davinder Kaur
(Autobiogrphy)

Transliteration:

Muhammad Asif Raza

بہی کھاتہ

ناں کتاب:

دوِندر کور

لکھاری:

محمد آصف رضا

اُلتھا:

اگست 2016

چھپن ورھا:

چھپو اک:

Publisher

©

All rights reserved by Author

Davinder Kaur

بہی کھاتہ 3



ہر جیت اٹوال

دے ناں

بہی کہاتہ 4

ویروا

9	پہلا قدم	▪
15	پہاڑ گنج	▪
22	ٹرکاں والے	▪
26	اندر دی دنیا	▪
30	مڈل سکول	▪
35	ماحول	▪
42	سُفتنا	▪
47	کالج دی زندگی	▪
51	لڈو گھاٹی	▪
53	یونیورسٹی	▪
58	پڑھیارناں ورگی	▪
63	ماں داپتی	▪
67	پی ایچ ڈی	▪
71	دی سکول آف کرٹس ازم	▪
73	واپسی	▪
79	کوائڈیٹر	▪
85	رشتہ	▪

89	جان پچی!	▪
92	لارالپا	▪
94	ونگاں دی کھنک	▪
97	اُڈان	▪
101	سوال	▪
108	ر سپشن	▪
116	ادب دا اکھاڑا	▪
125	ابورشن	▪
130	ڈپریشن	▪
139	ارلی ریٹائرمنٹ	▪
144	اچانک	▪
147	پلیگ	▪
151	منجھدھار	▪
154	گھر نکالا	▪
157	اُمید	▪
162	چال	▪
166	حادثة	▪
170	مقصد	▪

175	■	مچھو تہ
181	■	اک ہور حادثہ
183	■	ایجانینا
189	■	بائی پاس
194	■	کیویں جاؤ گے؟
197	■	وو لیکینو
201	■	جنم دن
207	■	رجنی؟؟؟
213	■	پلین
218	■	شٹلر ہوم
221	■	گھردی پر بھاشا
227	■	گھرتوں کا ونسل فلیٹ تک
230	■	ہمدردی
235	■	بے اعتباری
239	■	تلاش
243	■	منخوس خبر
246	■	اک لکھاری دی موت
251	■	ملال



ہماری کہانیاں 8

پہلا قدم

بچپن دی پہلی یاد سوچدیاں ٹھاہ کردا تھپڑ مُونہ تے وجد اہی چیتے آؤندا ہے۔ تھپڑ توں پہلیاں کجھ یاداں ضرور ہن پر ساریاں یاداں دھندلیاں جیہیاں ہن۔ اوں ہی دُھندلی جیہی یاد مینوں اوہ وی ہے جد میں پنڈ کا نچلی وچ گروگر نتھ صاحب دی تابیاتے بیٹھ پاٹھ کریا کردی ساں۔ میرے نانا جی نے بچپن وچ ہی مینوں بہت ساری بانی حفظ کرا دتی سی۔ پر ایہہ تھپڑ والی یاد زیادہ صاف ہے۔ جد تھپڑ وجیا ہووے گا تاں مینوں اس بارے کجھ نہیں پتہ ہووے گا پر بعد وچ چھیتی ہی پتہ چل گیا سی کہ ایہہ میرے سکول وچ وجیا سی۔ میں غلط کلاس وچ بیٹھن دی کوشش کر رہی ساں۔ میری جماعت تاں سی کچی پر میں ستویں وچ اپنی بھین نال بیٹھن دی ضد کر رہی ساں۔ سکول؛ خالصہ ہائر سیکنڈری سکول، چونامنڈی، پہاڑ گنج۔ چار سال دی عمر سی میری پر سکول وچ داخل ہون لئی پنج سال دی عمر چاہیدی سی۔ سکول دی اُستانی نے آپ ہی حساب لاکے مینوں پنج سال دی بنا دتا سی تے مینوں داخلہ دے دتا سی۔ ابھی کارن ہے کہ میری اصل جنم متی 5 نومبر 1949 دی تھاں 20 اکتوبر 1948 بنا دتی گئی سی۔

میں چھوٹی ساں، لاڈلی تاں ہوواں گی ہی۔ ظاہر ہے کہ اپنی بھین نال ہی بیٹھن دی ضد کر رہی ساں تے میری بھین جو اوس ویلے ستویں وچ پڑھدی سی۔ ایہہ سکول وچ میرا

پہلا دن سی۔ میرے لئی ایہہ بالکل اوپری دُنیا سی ایس لئی قدرتی سی کہ میں اپنی بھین کول ہی محفوظ محسوس کر رہی ساں۔ بھین دی حالت ذرا ہو روویں ہو گئی ہووے گی۔ ہو سکدا ہے کہ اوس دیاں سہیلیاں اوس نوں مینوں لے کے چھڑوی رہیاں ہون۔ اجیہی تاں عمر ہوندی ہے اوہ۔ مینوں یاد ہے کہ بھین رون ہاکی ہوئی مینوں کلاس وچ بٹھاؤن دی کوشش کر رہی سی پر میں اوس دے نال ہی چمڑی جارہی ساں۔ کلاس دے موہرے دی اک موٹی ٹھلی عورت لکھی۔ میری بھین نے اس کول شکایت لاوئی۔ ایہہ کوئی اُستانی نہیں سی، ایہہ تاں سکول دی مائی بلاکی سی۔ بلاکی نے آکے مینوں پچھیا کہ میں اپنی کلاس وچ کیوں نہیں بیٹھدی۔ میں ضد کردیاں کہیا کہ میں اپنی بھین دی کلاس وچ بیٹھاں گی۔ بلاکی نے مینوں اک دو وار پیار نال کہیا۔ میں اپنی بھین دے وچ نوں وڑی جارہی ساں۔ بلاکی مینوں بانہوں پھڑکے کھین لگی۔ میں پھرونی نہ تری۔ اس نے زوردار تھپڑ میرے مُونہ تے ماریا۔ میری لیر نکل گئی۔ اوس دا دوجا تھپڑ کھان جوگی میں ساں ہی نہیں۔ اوہ مینوں روندی نوں میری جماعت وچ بٹھا گئی۔ میں سارا دن ہی ڈسکدی رہی ساں۔ ایہہ میرا سکول وچ پہلا دن سی۔

بلاکی دے مارے تھپڑ دے نشان میری گلھ توں تاں شاید چھمیتی ہی مٹ گئے ہون گے پر میرے من وچ دُو گھگی طرحاں کھنے گئے۔ اوویں کہ مینوں حالے وی اوہ پل ہو بہو یاد ہن۔ اوس دا میرے من اُپر جو اثر یا اوہ حالے تک قائم ہے۔ اوہ ایہہ کہ باہر دے کسے بندے ساہنے ضد نہیں کرنی چاہیدی۔ میں گھر وچ ضدی ساں، بھین تے پیونال نکیاں نکیاں ضداں کر کے منگاں منواؤندی ساں پر بلاکی نے ایہہ سبق دے دتا کہ گھروں باہر پیر رکھدیاں ہی ضد کرنی بھل جانی چاہیدی ہے۔ ایہہ کارن ہے کہ میرے سبھا وچلی ضد دبی رہندی ہے۔ ایہہ کارن ہے کہ کوئی میرے ول حملہ وار ہو کے آوے تاں میں دُک جاندی ہاں جیویں کوئی شکار شکار دے سر اُپر چڑے آؤن کارن کردا ہے۔ جیویں کوئی ملاح اپنی کشتی

طوفان دے حوالے کر دیندا ہے۔ بلا کی نے میرے من وچ آتم سمرین دے اجیے انش بیج دتے کہ ایہہ ساری عمر تازے رہے۔ بلا کی دے اوس تھپڑ نے میرے توں اگلے دے برابر چھیڑ مارن دی طاقت کھو لئی۔ ماں پیو دی لاڈلی ساں، خاص طور تے اپنے نانے دی پر کسے دا وی لاڈ اوس شکتی نوں میرے اندر مڑ کے نہ بھر سکیا۔

مائی بلا کی ادھ کھڑ عمر دی ودھو اسی۔ ایہہ دھڑ لے دار عورت سی۔ اوس دے ہتھ دیکھ کے ہی بچے ڈر جان دے سن، جیسے چھیڑ کھا ہدی ہووے اس نے تاں دھکھی دے کاں وانگ اوس نوں دیکھ کے لکنا ہی ہويا۔ سارے بچے ہی مائی توں ڈر دے سن، تھپڑ تک شاید میں ہی بچی ساں۔ ہو سکدا ہے میرے ورگے ہو بچے وی ہون پر مینوں تاں اپنا تھپڑ ہی یاد سی تے اندروں میں اس تھپڑ توں دکھی وی ساں تے ڈری وی ہوئی ساں۔ ویسے اس دی ڈیوٹی بچیاں دی راکھی کرنی سی۔ بچیاں نوں شرار تاں کرن توں وی اوہ روکدی۔ جے کوئی بہتا ہی تنگ کردا تاں اوس شکایت اوسے دے ماں پیو نوں لگا دیندی۔ بچیاں اُپر اس دادا ہل اینا سی کہ بلا کی دی کسے ودھیکی دی شکایت لگاؤن دی کسے وچ ہمت ہی نہیں سی۔ ویسے ایہہ گل وی سی کہ سکول دے اُستاد تے بچیاں دے ماں پیو مائی بلا کی توں خوش سن۔ اوس تے وشواس وی کر دے سن۔ اپنے بچیاں نالوں ودھ اوہناں نوں مائی بلا کی تے وشواس سی۔ مینوں ایہہ گل وی اندر اندر کھاندی رہندی کہ جے مائی بلا کی دی شکایت کہیتی تاں گھر والے میرے تے نہیں مائی بلا کی تے زیادہ وشواس کرن گے۔ پر کیہ کیتا جاسکدا سی، صرف برداشت ہی کیتا جاسکدا سی تے اوہ میں کر رہی ساں۔

میں اپنے نانے دی ذرا زیادہ لاڈلی ساں۔ جیویں میں دسیا کہ اوہناں نے مینوں تن سال دی عمر وچ ہی پاٹھ کرنا سکھا دتا سی۔ میرا جنم ہی کاجلی پنڈ، ضلع کپور تھلہ دا ہے جتھے میرے نانا جی گرنتھی سن۔ اوہ گرودوارہ، اوہ عمارت حالے وی میریاں دُھندلیاں یاداں دا حصہ ہے۔

اک وڈی ساری حویلی سی۔ اوس وچ وڑ دیاں ہی نانا جی دی رہائش سی۔ گردوارہ اُپر سی۔ نانا جی دی رہائش وچ دی لنگھ کے ہی گردوارے جا ہوندا سی۔ اُپر جاندا ہی وڈا سارا ویڑھا سی تے اوس توں اگے گردوارے داریکٹ اینگل آکار دا کمرہ سی جس وچ گورو گرنتھ صاحب دی بیڑ دا پرکاش ہوندا سی۔ گردوارہ چھوٹا جیہا ہی سی۔ اوس پنڈ دے بےتے لوک پاکستان توں اُجڑ کے آئے سن۔ میرے نانا جی وی پاکستان توں آ کے سیٹل ہون دی کوشش کر دے کسے طرحاں اوس پنڈ آتے جنے سن۔ باقی لوکاں دے وی پاکستان توں آئے ہون کر کے اوہناں دی پنڈ دے لوکاں نال بندی وی واہو سی۔ جد میں ذرا وڈی ہوئی تاں دلی وچ رہندیاں نانا جی کا نچلی پنڈ دیاں بہت ساریاں گلاں سُنا یا کر دے۔ نانا جی پاٹھ بہت سوہنا کر دے سن۔ پنڈ دے لوک اوہناں دے پاٹھ نوں سُن کے نہال ہو جان دے۔ اوہناں دی ہر ویلے چو کڑی دی مدر ا وچ بیٹھن اتے دوویں ہتھ جوڑ کے رکھن والی عادت اک تصویر وانگ میرے چیتیاں وچ کھنی ہوئی ہے۔۔۔

میرا جنم اوسے پنڈ داسی۔ اوس دی ذرا کو عجیب کہانی سی۔ ایہہ اوہ سماں سی کہ حاملہ عورت دے دن پگن دی کوئی مہتی تاریخ تاں ہوندی نہیں سی۔ سبھ کجھ اندازاً ہی چلدا سی۔ میری ماں دی وی اجیہی حالت سی۔ اجیہا ہی ہو یا کہ اوہ کا نچلی اپنے ماں پیو نوں ملن گئی ہوئی سی کہ میں پیدا ہو گئی۔ میرے جنم توں بعد جد وی ماں دی صحت سفر کرن جوگ ہوئی تاں اوہ مینوں دلی لے آئی۔ دلی وچ ہی میری پرورش ہون لگی پر میری ماں اکثر کا نچلی جاندا رہندی سی۔ سو قدرتی سی کہ میرا آؤنا جانا وی بنیا ہی رہنا سی۔ جیویں میں کہا کہ مینوں تن سال دی نوں ہی نانا جی نے گرنتھ صاحب دا پاٹھ کرنا سکھا دتا ہو یا سی، میں پنڈ دیاں عورتاں ساہویں جد پاٹھ کر دی تاں اوہ حیران رہ جان دیاں۔ نانا جی میرے اُپر مان کر دے ہوئے مینوں گودی وچ

بیٹھا لیندے۔ کانجلی جان دا سلسلہ اونا چر چلدا رہیا جد تک میرے ناناجی اوس پنڈ وچ رہے۔
پھر اوہ وٹی آگئے، اوویں کہہ لو کہ میرے ماں بیوڈی لے آئے۔

میرا سارا پر یواری پاکستان توں آیا سی۔ پاکستان وچ اوہناں دا گھر بار تاں رہ ہی گیا سی پر
ہو روی بہت کجھ اوہ چکھے چھڈ آئے سن۔ میرا اک وڈا بھرا پاکستانوں آؤندیاں راہ وچ ہی پورا
ہو گیا سی۔ میری ماں اوس نوں ساری عمر جھور دی رہی۔ میرے نانانانی تاں اپنی بیوہ نو نہہ نوں
نال لے کے اس پاسے بچے سن۔ میری ماں وی اپنے نوں بھراواں اتے دو بھیناں دی سبھ توں
چھوٹی پر لاڈلی بھین سی پر بے بے اتے بھائی جی دی ذمہ واری نے میری ماں دا سارا لاڈ کھو لیا
جد میرے اٹھ مامے اتے دوویں ماسیاں چھوٹی عمر وچ ہی رب توں پیارے ہو گئے تے میری
بھیناں بھراواں دی سبھ توں چھوٹی لاڈلی اپنے ماں باپ نوں شادی ہون توں بعد دی چھڈ کے
سوہرے نہ جاسکی، بلکہ میرے بھاپا جی نوں وی میرے نانانانی نے گھر جوائی بنا کے اپنے کول
رکھ لیا۔ پاکستان وچ نانانی نے دا گھر بھریا بھریا سی۔ حالانکہ اوہناں دے تقریباً سارے بچے کئی
عمرے ہی پورے ہو گئے سن پر اک پتر کسے طرحاں نچ گیا سی تے اوس دے ویاہ نال گھر وچ
رونق ہو گئی سی۔ نو نہہ پُت سن تے تِن پوتے پوتیاں۔ رب دی کرنی ایسی کہ پہلاں واری
واری کر کے تتوں پوتے پوتیاں پورے ہوئے تے پھر اوہناں دے مگر ہی اوہناں دا پتر جانی
کہ میرا ماموی جاندا لگیا۔ میری بیوہ مامی اکل رہ گئی۔ اوویں میرے نانانانی جو ان بیوہ نو نہہ نوں
لے کے ہندوستان بچے سن۔ ہندوستان تچ کے میرے نانے نے تاں مامی نوں کہہ دتا سی کہ
اوہ چاہے تاں ہو ویاہ کرا سکدی ہے پر گھر وچ ملدے پیار تے ستکار نوں دیکھدیاں میری مامی
نے فیصلہ کر لیا سی کہ اوہ ساری عمر ودھو اہی رہے گی تے باقی دی عمر اوہناں دی سیو اوچ لگا
دیوے گی۔ میں کانجلی جاندی تاں میری مامی مینوں کچھڑوں ہی نہ اُتار دی۔ جد میں سکول
جان لگی تاں میری ماں اک قسم نال بچھ گئی۔ ہُن اوہ پہلاں وانگ کانجلی نہیں سی جاسکدی۔

اودھر میری ماں اوہناں نوں چیتے کردی رہندی تے ایدھر اوہ تڑپھدے رہندے۔ اودیں اوہناں ساریاں نوں دٹی لے آند اگیا۔

میری ماما بہت ہی حسین عورت سی۔ گورا نچھوہ رنگ سی اوہدا۔ ہر طرحاں دا کپڑا اوس نوں سجدہ سی۔ اوہ بریک کنگری والا سفید ململ دا ڈپٹہ لے کے رکھدی جو کہ اوس نوں بہت ہی پھبدا۔ عقل مند سی تے ہر کم وچ سچھی وی۔ جو وی اوس نوں ملدا اس دی تعریف کردا۔ میری ماں اس نوں بھابھو کہیا کردی سی، اوہ اوس دے حُسن توں وارے وارے جاندی سی۔ اوس دا اینا موہ کردی کہ اوس نوں گھر دا کم وی نہ کرن دیندی۔ ماما سانوں دوواں بھیناں نوں بہت پیار کردی سی۔ ساڈی بہتی سنبھال اوہی کردی۔

مائی بلاکی دا تھپڑ کھا کے میں اپنی جماعت وچ بیٹھن لگ پئی ساں۔ بھادیں بلاکی مینوں ہن پیار کرن لگ پئی سی پر اندر کھنے تھپڑ نے مینوں سچ نہ ہون دتا۔ جو وی سی میری بھین مینوں سکول چھڈ جاندی۔ ہولی ہولی میرا اپنی جماعت وچ دل لگنا شروع ہو گیا۔ پنجابی تاں مینوں پہلاں ہی پڑھنی آؤندی سی۔ نانے نے سکھا دتی ہوئی سی۔ میری اُستانی نے اُوٹا ایڑا سکھاؤنا شروع کیتا پر میں ساری بییتی لکھ کے دکھا دتی تے اس توں اگے شبد جوڑوی۔ ساڈی جماعت دی اُستانی حیران رہ گئی تے اوس نے جھٹ دینی مینوں کچی توں پہلی کلاس وچ کر دتا۔ جد اوس خبر دا میرے بھابھاجی جانی کہ میرے باپ نوں پتہ چلیا تاں اوہناں دیاں اکھاں وچ خوشی دے ہنجو آگئے۔ بھابھاجی ہی نہیں سارا ٹبر ہی بہت خوش سی تے اوس خوشی دا نظہار پورے محلے وچ لٹو وونڈ کے کیتا گیا سی۔ مینوں اوس گل دی بڑی حیرانی ہوندی کہ میرے سکول جان تے بھابھاجی محلے وچ لٹو وونڈ رہے سن۔ ایس دا مطلب تاں بھادیں اوس ویلے نہیں سی پتہ پرچنگا ضرور لگدا سی۔

پہاڑ گنج

پہاڑ گنج دالمتانی ڈھانڈا، گلی نمبر چار۔ ایبہ گلی ساریاں گلیاں توں چوڑی ہوندی سی۔ گلی دے دوہیں پاسیں گھر ہوندے سن۔ ساڈے گھر دے دوویں پاسیں جیہڑے گھر سن اوہناں وچ اوہی ساڈے رشتے دار اتے گوانڈھی رہندے سن جو پاکستان وچ وی نال نال ہی رہندے سن۔ گجر انوالے ضلع دے اک پنڈ گوروکیاں گلوٹیاں توں پنج ست گھر اکٹھے ہی اٹھے سن تے اکٹھے ہی ایہتھے آوے۔ ایہناں وچ اک گھر لہوریاں داوی آسیا سی پر جلدی ہی اوہ وی باقیوں دے رشتے داراں وانگ ہی لگن لگ پیاسی۔ پنڈ گوروکیاں گلوٹیاں دا اپنا ہی اتہاس سی۔ مشہور آزادی دے مجاہد دیوان سنگھ کالے پانی اوہی پنڈ دے ڈاکٹر ہوندے سن۔ پنڈ وچ ہی اوہناں دا گھر سی جتھے اوہناں دا ٹبر رہنداسی۔ میری ماں اوہناں نوں چنگی طرحاں جاندی سی۔ اوہ اوہناں دے کومل سبھا اتے مریشا لئی مددگاری دیاں مثالاں پیش کردی اوہناں بارے اپنا ستکار پیش کردی رہندی سی۔ سوہن ادھا پچھڑا گوروکیاں گلوٹیاں دالمتانی ڈھانڈادی گلی نمبر چار وچ آسیا سی۔

جے دئی دانقشہ دیکھیا جاوے تاں پہاڑ گنج دئی دے دل والی تھان تے وسیا ہویا ہے۔ حالے وی دئی دا دل ہی ہے۔ ہندوستان دا دل دئی، دئی دا دل پہاڑ گنج۔ اوس دے آس پاس ہی دئی داریلوے سٹیشن۔ سٹیشن دے اک پاسے مین بازار، لڈو گھاٹی، چونامنڈی، ڈوہے پاسے

ملتانى ڈھانڈا، صدر بازار، كرول باغ اتے كناٹ پليس وغيره دے علاقے سن تے ہن وى۔ سٹيشن دے نال ہى وسدے سنگ تراشاں اتے رام نگر دے علاقے سن ليكن ہر علاقے نال لكھن ويلے جاں بولن ويلے پہاڑ گنج ہى بڑدا۔ كوئى ركشے جاں ٹانگے والے نوں آكھدا؛ چونا منڈى پہاڑ گنج جانا۔ جاں آكھدا ملتانى ڈھانڈا، پہاڑ گنج جانا۔ اوويں ہى سنگ تراشا، پہاڑ گنج جاں پھر لڈو گھاٹی، پہاڑ گنج۔ لڈو گھاٹی وچ ساڈے كئى رشتے داراں پاکستان توں آوسے سن۔ اوويں ہى سنگ تراشا وچ وى ميرى ماں دے رشتندار سن جو پتھر گھرن داكم كر دے سن۔ ميرى ماں اوہناں نوں پتھر گھاڑے ہى كہا كر دى۔ بعد وچ اوہناں دى اگليرى پيڑھى ترقى كر دى ايہہ كم چھڈ كے چانگيا پرى دے ڈپلوميٹ علاقے، مالچا مارگ تے سيٹل ہو گئى سى پر ماں لئى اوہ سدا پتھر گھاڑے ہى رہے۔

ميرى رابطہ اوہناں دى پہلى پيڑھى دے لوكاں نوں ملن تك ہى محدود رہيا۔ اوس پيڑھى نے اپنے سارے رشتے داراں نال سانجھ بنائى ہوئى سى۔ ميں اپنى ماں دے نال اكثر اوہناں دے گھر جاندى رهندي ساں۔ اوس ويلے وى اوہناں كول بہت وڈى تھان سى جس دے باہر لے پاسے اوہناں دا پتھر گھرن داكم چلدا سى تے اندر وار حويلى نما وڈے وڈے كرياں والا گھر سى۔ ميرى ماں دسدى ہوندى سى كہ اوہ پاکستان بنن ويلے اوہ چھييتى ہى دلى آگئے سن تے ايہہ تھان كل لئى سى۔ وڈى تھان ہون كر كے اوہناں داكم كار وى چنگا چل پياسى۔ ساڈا ٹبر اِك دم دلى نہيں سى آيا۔ پاکستان توں آكے پہلاں كا نچلى پنڈ، ضلع كپور تھلہ رُكے سن۔ كجھ دير ايتھے رہ كے ميرے بھاپاجى، ماں تے ميرى بھين دلى آگئے سن۔ نانا، نانى تے ميرى مامى جس نوں ماں دى ريسے اسيں وى بھابھو جيبھى كہا كر دے ساں، حال دى گھڑى كا نچلى ہى ٹھہر گئے سن۔ پھر ہولى ہولى جد ميرے بھاپاجى نے اپنے سرتے چھت دا انتظام كر ليا سى تد ہى اوہناں نوں دلى آون لئى كہا۔ پر اوہ اودوں دلى آئے جد ميں سكول جان لگ پنى ساں تے ميرى ماں توں

اوہناں نوں ملن لئی لگاتار نہیں سی جا ہوندا۔ ملاتانی ڈھانڈا دی گلی نمبر چار وچ میری ماما دی بھین سنتو، جس نوں اسیں بھو آ جی کہا کر دے ساں، نے سانوں بیہتی گز جگہ دے دتی سی۔ بھاپا جی نے ایہھے اک کمرہ، کھلی رسوئی تے اک غسل خانہ چھت لیا سی۔ میری ماں دسوی ہوندی کہ کہ ایہھے پہلاں گھوڑیاں دا طبلہ ہوندا سی۔ ایہہ ساری لگ بھگ دو سو گز جگہ سی جیہڑی کہ میری ماما دی بھین سنتو تے اوس دے دوواں بھراواں نے مل لئی ہوئی سی۔ جیوں جیوں ساڈے رشتے دار پاکستان توں آؤندے گئے بھو آ سنتو اوہناں نوں بیہتی گز جگہ دیندی گئی۔ ایس طرحاں ہولی ہولی اوس دو سو گز جگہ وچ پنج خاندان آوسے۔ مینوں اے وی یاد ہے کہ ایہناں پنج گھراں دیاں جڑویاں کندھاں صرف گز اچیاں ہونیاں سن۔ اوویں جا پدا سی کہ اوس دو سو گز وچ صرف پنج کمرے ہون تے باقی دا سارا ویڑھا ہی ہووے۔ سارے گھراں دیاں رسوئیاں کھلیاں سن۔ اپنی رسوئی وچ کم کر دیاں سوانیاں اک دوچے نوں دیکھ سکدیاں سن۔ سارے بچے اکٹھے کھیڈ دے، کتے وی کھا لیندے۔ کسے قسم دا کوئی فرق ہی نہیں سی کردا۔ سارے ہی اک دوچے داموہ کر دے، اک دوچے دے ڈکھ سکھ وچ کھڑ دے، جیویں ایہہ پنج گھر نہ ہو کے اک ہی گھر ہووے۔ اجیہے ہی کھلے، پیار محبت بھرے ماحول وچ گزر رہیا سی میرا بچپن۔ بہت بعد وچ سماں بدلن نال اوہ گز کندھاں اچیاں ہون لگیاں سن۔ ٹہراں دے وڈے ہون نال اک کمرے دی تھاں پورا بیہتی دا بیہتی گز چھتیا گیا سی۔ اوس توں اگے لوڑ مطابق اوس دیاں اُپر نو منزل لائ اُسر ن لگیاں سن۔

اُپر وکت دسے علاقیاں وچ ہر علاقہ پہاڑ گنج دی بکل وچ ہی پیندا سی۔ مساں دو توں ڈھائی کلومیٹر جاں اس توں وی گھٹ دوری تے ہی ہر علاقہ پیندا سی۔ آواجائی دیاں مڈھلیاں بہت سہولتاں سن۔ اوہناں دناں وچ رکشے، ٹانگے عام چلدے سن۔ پیدل ٹرن دا وی لوکاں نوں داہوا شوق سی۔ میرا سکول چونامنڈی وچ پیندا سی جو کہ ملاتانی ڈھانڈا توں سبھے ہی پیدل

آؤن دی دوری تے ہی سی۔ میں اپنی بھین سندر نال سکول جاندی۔ میری بھین داناں سریندر کور سی پر گھر وچ سارے سندر ہی کہندے سن۔ مینوں اوہ بہت پیار کر دی سی۔ میری اک قسم نال اوہ آئیڈیل وی سی۔ میں ہر کم اس وانگ کرن دی کوشش کردی۔ میرا چھوٹا بھرا، کاکا، میرے توں تن سال چھوٹا سی۔ کاکے نوں میری ماں نے تے بھا بونے لکھ متاں من کے لیا سی۔ مینوں حالے تک ہلکا ہلکا یاد ہے کہ جدوں میری ماں حاملہ سی تاں اوہ پتر دی آس لائی بیٹھی سی۔ اوس دا اک پتر جو میرے توں چار سال وڈا سی، پاکستان توں ہندوستان نوں آؤندیاں راہ وچ ہی پورا ہو گیا سی۔ اودوں اوس دی عمر دو سال دی سی۔ اوہ اس پتر نوں بہت یاد کر دی تے گا ہے بگا ہے روندی رہندی۔ ہن حاملہ ہون تے اوہ ہر حالت وچ پتر چاہندی سی۔ ایسے لئی پتر واسطے ایہناں ارداساں کر دی رہندی سی۔ عجیب گل ایہہ سی کہ گھر دیاں ساریاں عورتاں؛ میری نانی، ماما، ماں، بھین تے بھو آسنو مینوں بٹھا کے کہندیاں کہ میں رب اگے ارداس کراں کہ ہے واگورو، مینوں نکا جیہا ویر دے دے، میں اوس دا گندوی خوشی خوشی کھالیا کراں گی۔ میں وی ایہہ سبھ کہہ دیندی۔ ویر دالالچ مینوں وی سی پر ایہہ سبھ کیہ ہو رہیا سی ایس دی سبھ نہیں سی آؤندی۔ میں سوچدی کہ مینوں گند کھان لئی ایہہ کیوں کہہ رہیاں سن۔ خیر، ساڈے گھر نکلے ویر نے جنم لیا تے سارے اوس نوں کاکا کہہ کے بلاؤن لگے۔ مینوں وی گھر وچ گڈی کہہ کے ہی بلایا جاندی سی۔ میری ماں کدے زیادہ لاڈ وچ آئی گڈو وی کہن لگدی۔ ساڈے گھر ویر آیا تاں ساڈا نکا جیہا ویڑھا خوشیاں نال بھر گیا۔ ساڈا ویڑھا ہی نہیں سگوں پنچے گھر ہی خوشیاں منار ہے سن۔ ایہہ اوہ ویلا سی جد خوشیاں غمیاں سبھ دیاں سانجھیاں ہون دیاں سن۔

ملتاننی ڈھانڈا گلی نمبر 4 داپنا ہی انداز سی۔ ایس گلی وچ پنج گھر ساڈے اپنے، ساڈے گھر ال دے ساہنے والے گھر ملتاننی خانداناں دے سن۔ اوہ پاکستان بنن ویلے ملتان توں آ کے

ایس چار نمبر گلی وچ وس گئے سن۔ کوئی اٹھ دس گھر ہون گے۔ باہروں دودروازے، پراندر
 ملتانیاں دا پورا محلہ وسدا سی۔ ایہہ پر یوار وی چھوٹے چھوٹے کمریاں وچ رہندے سن۔
 روزگار لئی ایہناں نے گھروں ہی کم شروع کیتا ہویا سی۔ ایہناں وچوں اک پر یوار منگ
 چاول، اک پر یوار قلفی بناؤن دا، اک پر یوار گول گپیاں دا، اک پر یوار سمو سے پکوڑیاں دا کم
 کردا سی۔ ایہہ سارے پر یوار دنے سامان تیار کردے تے شام ویلے گلی دے کونے تے
 ریڑھیاں لاؤندے۔ گلی دے سارے لوک اوہناں دے گاہک ہوندے۔ ایس طرحاں دے
 کم پورے محلے وچ تھاں تھاں تے ہوندے۔ گلیاں توں پار بازار کھان پین دارونقی بازار لگدا۔
 بازار وچ ہی حلوائی دی دکان، غیاری دی دکان، دانے بھناؤن والی بھٹھی، پوڑھی چھولے دی
 دکان آدی ملتانیاں ڈھانڈے دے لوکاں دے کھان پین دامنور تفریحی ذریعہ ہوندیاں۔ گرمی
 دیاں دپہراں توں بعد اکثر میری ماں دانے بھناؤن لئی مینوں بھیجی۔ جد تک بھٹھی والی
 دانے بھندی، گاہک اوس دے پنجرے وچ پے طوطے نال گلاں کر کر اپنا دل بہلاؤندے۔
 ایسے طرحاں چونا منڈی وچ اک بسکٹ بناؤن والی چھوٹی جیہی بیکری ہوندی۔ میری ماں پیسے
 وچ بسکٹ بناؤن دا سامان دھر مینوں اوس بیکری تے چھڈ آؤندی۔ اوتھے گھٹو گھٹ چار پنچ
 گھنٹے انتظار کرنی ہوندی۔ جدوں بسکٹ تیار ہو جاندا، پھیر ماں دے آؤن دی انتظار کردی۔
 اوہناں دناں وچ فون نہ ہون کر کے ہر کم لئی انتظار ہی انتظار کرنی پیندی۔

میرا بچپن پہاڑ گنج دے ایہناں علاقیاں وچ گزر رہیا سی۔ سکول دے پہلے پنچ سال دُپہر
 دی شفٹ ہوندی سی۔ کوئی اک وچ سکول لگدا تے پنچ وچے چھٹی ہوندی۔ مینوں یاد ہے کہ
 سکول توں چھٹی ہون توں پہلاں ادھا گھنٹہ کلاس وچ پہاڑے رٹائے جاندا۔ ہر کلاس
 وچوں پہاڑے رٹن دیاں آوازاں آرہیاں ہوندیاں۔ ساری چھٹی ہون تے سارے بچے
 گھراں نوں تڑپیندے۔ سکولوں باہر نکلیاں ہی اُپلی ہوئی شکر قندی دے چھابے توں بچے

شکر قندی لے کے کھاندے۔ مینوں اوہ شکر قندی بہت سواد لگدی۔ نکیاں نکیاں اُبلیاں
 ہوئیاں شکر قندیاں نوں کٹ کے مسالہ اتے نمبولا کے بھائی پیتاں اُتے رکھ کے بچیاں نوں
 دیندا۔ اوہناں دناں وِچ دوپیسے دا پتہ ملدا ہوندا اسی تے دوپیسے ہی مینوں روز دا جیب خرچ ملدا
 سی۔ شکر قندی خاکے اسیں گھراں نوں تڑپیندے۔ مائی بلاکی اوس گل دا ہمیشہ دھیان رکھدی
 کہ بچے اپنے گھراں نوں ٹھیک رستے جا رہے ہن۔ مائی بلاکی دا گھر وی ساڈے محلے وِچ ہی سی،
 ایس لئی اوہ سکولوں گھر جان ویلے بچیاں نوں سڑک تے دکھائی دیندی رہندی۔ بچیاں نوں
 گھراں تک ٹھیک ٹھاک پہنچاؤن لئی اوہ کوئی پیسے نہیں سی لیندی۔ سکولوں ملدی تنخواہ وچوں
 ہی اوہ سارا کچھ کر دی سی۔ ایٹورا والے دن اوہ تڑدی پھر دی محلے وِچ رہندے بچیاں دے گھر
 گیڑاوی کٹ جاندی، بچیاں دا حال چال وی ویکھ جاندی تے مایاں نوں وی بچیاں دا حال چال
 دس وی جاندی۔ مائی بلاکی کر کے ہی محلے دے ماں باپ بچیاں دی سکول دی ذمہ واری توں
 سرخرو رہندے۔ لگدا اسی بچیاں دے سکول دی ذمہ واری دا سارا بھار مائی بلاکی نے اپنے
 موڈھیال تے چکیا ہو یا سی۔

گھر وِچ رہندیاں اکثر میں گھر دیاں عورتاں وِچ گھری رہندی۔ چھوٹے ہوندیاں
 مینوں تے میرے نکلے ویرکا کے نوں میری مامی یعنی بھابھو جی ہی نہایا دھوایا کر دی سی۔ میری
 وڈی بھین دسدی سی کہ بھابھو ساڈا پنڈاپو ننھن لئی تو لیے دی نہیں سگوں اپنی نرم ململ دی چُنی
 دی ورتوں کر دی ہوندی سی۔ میری بھابھو جی سانوں دوہاں نوں اینا پیار کر دی کہ سانوں بی جی
 اتے بھابھو جی وِچ کوئی فرق نہ جا پدا۔ بی جی ہمیشہ گھر دے کماں وِچ رُجھے ہوندے۔ نانا نانی،
 بھاپا جی، بھابھو جی لئی روٹی پانی دی تیاری بی جی ہی کر دے۔ ملتانی ڈھانڈے دے اوس اک
 کمرے والے گھر وِچ ایہہ سارے ممبر رہندے۔ اک کمرے وِچ اک نواری منجاتے اک
 کپڑیاں دی پیٹی ہمیشہ ہوندی جس وِچ گھر لئی اتے آؤن جان والے لئی بسترے پئے

ہوندے۔ سردی وچ رات نوں ہو ر منجیاں ڈاھ لئیاں جاندیاں۔ گرمی وچ رات نوں گلی وچ منجیاں ڈاھ کے سارے سوں جاندے۔ صرف اسیں ہی نہیں، گلی دے سارے لوک ہی رات نوں گلی وچ منجیاں ڈاھ کے ہی سوندے سن۔ گلی دے آہوساہنے منجیاں ڈٹھ جان کر کے وچکار پیدل چلن لئی تھوڑی جیہی جگہ ہی بچدی۔ رات نوں گلی ایس طرحاں جاپدی جیویں کوئی بارات ڈھکی ہووے۔ گلی اک خاندان وانگ ساہ لے رہی ہوندی۔ مینوں یاد ہے میں ہمیشہ اپنی بھین نال سوندی اتے ہر رات اوہنوں پنڈا کھر کن لئی اکھدی۔ کئی واری اوہ اک وی جاندی، پر میں ضد کر کے وی اوس توں پنڈا کھر کو اؤندی۔ میری ماں سارا دن دے گھر دے کم توں تھکی ہون کر کے منجے تے پیندیاں ہی سوں جاندی۔ ایس لئی ماں دے ہتھال دی سہرن نوں میں اپنی بھین دے ہتھال وچوں محسوس کردی۔ میرا بھرا بھابھو جی نال ہی سوندا۔ میں پہاڑ گنج دے اک محلے ملتانئی ڈھانڈا دے گلی نمبر چار دے نکلے جیسے گھر وچ سانجھے پر پوار نال بھوایں رہ رہی ساں پر اس ویلے دے ماحول مطابق ساری گلی ہی اک سانجھا پر پوار ہندا سی۔ اک گھر وچ کڑھی بندی، سارے محلے وچ ونڈی جاندی۔ ہر اک پر پوار دا ڈکھ سکھ ساری گلی داسا نچھا ڈکھ سکھ ہندا۔ اک گھر دی گڑی دے ویاہ وچ ساری گلی شریک ہوندی۔ ویاہ تے گلی وچ ٹینٹ لاکے گون بٹھائے جاندے، ساری گلی اوس وچ حصہ لیندی۔ گلی داہر پر پوار گڑی دے ویاہ لئی شگن پاؤن آؤندا۔ اوس دا کارن شاید ایہہ سی کہ ایہہ پر پوار بھوایں دئی آکے وس گئے سن لیکن اپنے نال اپنی پینڈور، متل لے کے آئے سن۔ سو کہن نوں بھوایں دئی سی لیکن دئی وچ پنڈاں والا دیسی کلچر آن وڑیاسی۔ شاید ایسے کر کے لوک اُڑ کے وی وس گئے سن۔

ٹرکاں والے

گلی نمبر چار دے اک کونے تے ٹرکاں والیاں دا گھر سی۔ ویسے گلی دوہیں پاسیں کھلدی سی / ہے۔ اوس گھر وچ دو ٹبر رہندے سن۔ اوس ٹبر دیاں دوویں بھیناں درانی جھٹانی وی لگدیاں سن تے دوویں بھرا سانڈھو وی۔ دوہاں گھراں دے مکھ کمرے اتے رسونیاں وکھریاں سن لیکن باقی ویڑھا اتے ٹائلٹ سانجھا ہی سی۔ ایہناں دے گھر دا آکار وڈا ہون کر کے ویڑھا وی کافی کھلا لگدا ہوندا سی۔ ایہہ دوویں ٹبر راو لپنڈی توں آکے اتھے وس گئے سن۔ ایہناں دوہاں ٹبراں وچوں وڈی بھین دی اک دھی رجندر جس نوں 'چوچو' دے ناں نال پکاریا جاندا سی، میری کلاس وچ پڑھدی سی۔ اوس دیاں ہور دو بھیناں تے بھرا سن۔ اوس دی چاچی / ماسی دے تن پتر اتے اک بہت ہی سوہنی دھی 'پنکی' سی۔ ویسے چوچو دیاں پنج ہور ماسیاں تے اک ماماسی جیہڑے تن نمبر گلی وچ رہندے سن لیکن چوچو داما اکثر چوچو دی چاچی / ماسی دے گھر ہی رہندا سی۔ ست بھیناں دا ایہہ لاڈلا بھرا رب دے ویاہ آیا ہو یا سی جس دیاں بھیناں دے ٹرک چلدے سن تے ماما ایہناں ٹرکاں دے سرتے عیش کردا سی۔ مامے دے پہراوے وچوں شوقینی صاف ویکھی جاسکدی سی۔

اک دن کلاس وچ بیٹھیاں 'چوچو' میرے کول آئی تے 'تھنیا' ناں دی کھیڈ کھیڈن لئی کہن لگی۔ میں اوہناں دناں وچ گڈیاں پٹولیاں نال کھیڈن توں سواہور کسے چیز دا پتہ نہیں

سی۔ میرے بھابھو جی کپڑے بہت ودھیاسی لیندے سن تے کدے کدے لوکاں دے کپڑے سین داکم وی کر لیندے سن۔ میں اوہناں توں گڈیاں لئی پٹولے سین دی جاچ سکھدی۔ 'تھنیا' کوئی نویں کھیڈ سی جس وچ جدوں کوئی اک جنا کھارہیا ہووے تے دوسرا اچانک اُتوں آکے 'تھنیا' بول دیوے تاں کھان والے دے سرتے پسیے پے جاندے سن۔ ایس طرحاں چوچو نال مل کے میں ایہہ کھیڈ کھیڈن لگی۔ میں جدوں وی گھر روٹی کھارہی ہوندی پتہ نہیں کتھوں اچانک آکے تھنیا بول دیندی۔ بہتی واری اوہ ہی جتدی کیونکہ اوہ ہر وقت اوس کھیڈ نوں جتن دی تاڑ وچ رہندی۔ اوس چکر وچ کئی واری میری جیب خرچی اوس کول چلی جاندی تے میں سکول وچ اُبلیاں ہونیاں شکر قندیاں کھان توں وا نچھی رہ جاندی۔ اندر ہی اندر میں بہت کھجی پر کر کجھ نہ سکدی کیونکہ ایہہ کھیڈ کھیڈن لئی میں آپ ہی چنچی سی تے ہن آپ ہی بھگت رہی سی۔

ہولی ہولی 'چوچو': نال میرا سہیل پناودھن لگیا تے میں اوس دے گھر جانا شروع کر دتا۔ 'چوچو' دا چاچا مینوں بہت پیار کردا۔ اپنے پچیاں لئی جدوں وی کجھ کھان نوں لے کے آؤندا، مینوں ضرور دیندا۔ اوہ وی مینوں ہمیشہ گڈو کہہ کے بلاؤندا۔ 'چوچو' دے دار جی (پتا) ذرا شرا ماکل مزاج دے سن۔ لیکن اوہ وی مینوں بہت پیار دیندے۔ 'چوچو' دے گھر میرا دل لگدا کیونکہ مینوں اوہناں دی راولپنڈی دی پنجابی زبان بڑی مٹھی لگدی۔ ویسے وی میرے گھر نالوں اوہناں دے گھر داماحول ودھیرے کھلا اتے جاندار رونق والا لگدا۔ کدے کدے اوس دے گھر بھیناں وچکار، ماں دھی وچکار مٹھیاں جھڑپاں وی دیکھن نوں ملدیاں۔ ہر ویلے گھر وچ کوئی آجا رہیا ہوندا۔ کدے 'چوچو' دیاں ماسیاں دے ٹبر آئے رہندے۔ میرے گھر وچ میری ماں ہمیشہ سیوا دارنی وانگ ہی وچردی رہندی۔ ویسے وی کوئی ممبر کدے کسے نوں مخول تک وی کردا دکھائی نہ دیندا۔ نیرے گروچ اورتاں ہمیشہ سادے جیسے کپڑیاں وچ ہوندیاں، دال سبزی وی بنا تڑکے توں بندی، پر 'چوچو' دے گھر وچلیاں عورتاں دا

پہر او، اوہناں دا کھان پین چٹھا و دھیرے ہوندا۔ میں ہن پڑھن لئی وی 'چوچو' ہوراں دے گھر ہی آؤن لگی۔

روز رات نوں ٹرکاں دے کم توں ویلھے ہو کے 'چوچو' دا چاچا گلی دے ہور لوکاں نوں ٹرک وچ بٹھا گر و دو اربنگلا صاحب متھا اکاؤن لے جاندا۔ میں وی ٹرک وچ بیٹھ روز رات نوں بنگلا صاحب جاندا۔ اوہناں دناں وچ گر دو اربے دے سامنے اک بہت وڈا پارک ہوندا سی تے وچکار سڑک ہوندا سی۔ اسیں متھا ٹیک کے پارک وچ جھولے جھولن چلے جاندا۔ ایس طرحاں مذہبی عبادت دے نال نال کھیڈ مستی وی ہو جاندا۔ امتحاناں دے دناں وچ میں 'چوچو' دے گھر ہی کتاباں لے جاندا، اوتھے ہی پڑھدی تے کئی واری اوتھے ہی سوں جاندا۔ مینوں پڑھن دی بہتی لوڑھ نہیں سی ہوندا۔ بار بار اوہناں سبقاں نوں پڑھدیاں میں اک جاندا۔ میں اک وار پڑھ کے سوں جاندا۔ 'چوچو' رٹے لاندی رہندی۔ مینوں سنیاں دیکھ 'چوچو' دے چاچا جی کہندے، 'ایہہ گڈو نوں جدوں دیکھو نئی ہوندا ہے، پتہ نہیں پاس وی ہووے گی کہ نہیں' ہر وار اوہناں دا اندازہ غلط نکلداتے ہر وار میں پاس ہو جاندا، سگوں میرے نمبر 'چوچو' توں وی ودھ آؤندے۔

گھر وچ میری پڑھائی دا کسے نوں وی فکر نہیں سی۔ ہور کئے بچھنا سی۔ لے دے کے میری وڈی بھین ہی سی، جو پچھ سکدی سی۔ اوہ اپنی پڑھائی وچ مست رہندی۔ ناناجی ویسے کافی بزرگ ہو گئے سن تے ہمیشہ منجے تے بیٹھے رہندے سن۔ نانی وی اوہناں نال ہی دو بے منجے تے بیٹھی رہندی۔ بھاپا جی دلیوں کم چھڈ کے انبالے دے نیڑے کسے سڈھورا شہر آرے مشین دے کم تے چلے گئے ہوئے سن۔ ماما کا کے نال ورجی رہندی۔ میں وی اوہنوں کھڈاؤندی پر چھیتی ہی جاں گڈیاں پٹولے کھیڈن بہہ جادی، جاں سکول ہوندا تے جاں 'چوچو' ہوراں دے گھر وڈی رہندی۔ میری زندگی گھروں سکول، سکولوں گھر، گھروں 'چوچو' دے گھر دے آلے دوالے ہی گھم رہی سی۔ اپنے گوانڈھی رشتے داراں دے گھر وی

جانندی لیکن بہت اوقت ہن 'چو چو' دے گھر وچ نکلد اسی۔ میں اپنے آپ نوں اس گھر دا ممبر ہی سمجھن لگ پئی ساں۔

چو چو دے گھر دے سارے لوک مینوں بہت چنگے لگدے سن پر اک اجیہا بندہ سی جو میرے ول ہر ویلے ہو روویں دیکھد ارہندا۔ اس ویلے میری عمر اجیہی سی کہ مینوں اس دے اوں دیکھن دے مطلب نہیں سن سمجھ لگدے۔ اس دا اوں دیکھنا مینوں ڈراؤند ا ضرور۔ گرمیاں دے دن سن۔ دپہر دا ویلا سی۔ میں چو چو دے گھر ساں۔ ویڑھے وچ بیٹھی کتاب پڑھ رہی ساں۔ دُپہر دے ویلے عام لوک سوں جایا کر دے سن۔ چو چو دی چاچی شاید کدھرے گئی ہوئی سی۔ اُس داماما گھر وچ ادھر ادھر تریا پھر داسی تے رہ رہ کے میرے ول وی دیکھ لیندا سی۔ میں سوچدی کہ شاید مینوں پڑھ رہی نوں دیکھ رہی سی۔ اچانک ماما جی نے اک کمرے وچ جا کے مینوں آواز دتی تے کہا کہ گڈ وادھر آئیں۔ میں اُٹھ کے اوہناں کول چلے گئی۔ اوہناں دے اک ہتھ وچ سیاہی والی دوات پھڑی ہوئی سی تے دو جے وچ پین۔ اوہناں نے میرے ہتھ وچ سیاہی والی دوات پھڑا دتی تے آپ میرے پچھلے پاسے کھڑ دے مینوں چمبڑ گئے۔ دوواں ہتھ نال مینوں گھٹدے دوات وچوں سیاہی بھرن لگے۔ نال دی نال اوہ عجیب جیہیاں حرکتاں کر دے جارہے سن۔ میں اوکھی ہوئی پئی ساں تے گھبرائی ہوئی وی ساں پر ڈر دی ماری اوں دی اوویں کھڑی رہی۔ اُس ویلے مائی بلا کی دا تھپڑ وی یاد آیتے اس یاد نے مینوں دبا دتا۔ کجھ دیر بعد اوہ بولے کہ جاہن گھر نوں چلی جا۔ میں ڈر دی، کسب دی تے گھبرائی ہوئی گھر بچی۔ مینوں صاف نہیں سی کہ میرے نال کیہ ہویا ہے پر اینا ضرور سی کہ ایہہ غلط ہویا ہے۔ گھر وچ میرے ول کسے نے وی دھیان نہ دتا۔ میریاں لتاں کسب جا رہیاں سن۔ مینوں اپنا فراک پچھیسوں گلا گلا محسوس ہو رہی سی۔ میں فراک گھما کے دیکھیا تاں عجیب جیہی لیس ورگا کجھ لگا ہویا سی۔ میں ہتھ لاکے دیکھیا تاں مینوں اُلٹی آ گئی۔

اندر دی دنیا

میری حالت عجیب جیہی رہن لگی۔ میں گواچی گواچی پھرن لگی۔ بھاویں مینوں پورا پتہ نہیں سی کہ میرے نال کیہ ہو یا پر اینا ضرور پتہ سی کہ کوئی گندی گل ہوئی سی۔ چو چو دے ماما نے بہت غلط حرکت کیتی سی میرے نال۔ نہ کسے نوں دسن جو گی ساں تے نہ کجھ ہو۔ اک عجیب جیہا ڈر، نفرت، الگا و میرے اندر گھر کرن لگیا۔ میں گھر وچ اُکھڑی اُکھڑی رہندی پر کوئی میرے ول دیکھدا ہی نہیں سی، جیویں کسے نوں میرا فکر ہی نہیں سی۔ میرے ول کوئی دھیان نہیں سی دے رہیا۔ میں وی کسے نوں نہیں سی دسیا۔ پہلاں میرا دل کیتا کہ اپنی ماں کول شکایت لاواں پر میں ڈردی کہ مڑ کے مینوں چو چو دے گھر ہی نہیں جان دتا جاوے گا۔ میرا دل کردا کہ چو چو نوں دساں جاں پھر اُس دی ماں نوں جا کے کہہ دیواں کہ میرے نال کیہ بیتی ہے پر اوسے پل میرے من وچ سوال آؤندا کہ چو چو داماتاں سبھ دالا ڈلا سی، اوس نوں تاں کسے نے کجھ کہنا وی نہیں سی۔ پہلی گل تاں میری گل تے کسے نے یقین ہی نہیں سی کرنا۔ جے اوہ یقین کرو لیکن گے تاں میرے بارے کیہ سوچنگے۔ میں ایہہ وی سوچدی کہ کیہ پھر میں اوہناں دے گھر جاسکاں گی۔ میرے چھوٹے جے من وچ جنے کو سوال اٹھ سکدے سن، اوہ اٹھدے پر کسے جواب نوں نہ پا کے دم توڑ جاندا۔ ایہہ گل مینوں ہور وی چپ جیہا بنا جاندا۔ میں اپنے آپ وچ رہن لگی۔ میں بہت دن تک چو چو دے گھر نہ جاسکی۔

اک دن اوہ میرے گھر آئی تے نہ آؤن داکارن پچھن لگی پر میں کیہ سدسی۔ اوہ میرے ہتھ پھڑکے مینوں اپنے نال لے گئی۔ گھر اندر وڑ دیاں میں اک عجیب جیسے بھسے وچ اک وار پھر گھر گئی۔ میں اس دے ماجی نوں دیکھیا۔ اوہ میرے ول دیکھ کے منامنا مسکرارہیا سی۔ میرادل کر رہیا سی کہ اوہ دے گولی مار دیواں پر میں کجھ نہ کر سکی۔ چوچو دے باقی سارے گھر دے مینوں پہلاں وانگ ہی پیار کر رہے سن۔ اوہناں نوں وی کسے نوں کیہ پتہ سی۔ میں چھیتی ہی اوہناں دے گھروں مڑ آئی۔ اگلی وار پھر چوچو آکے مینوں لے گئی۔ ہن کدے کدے میں چوچو دے گھر چلے جاندی پر اس دے ماجی توں دور ہی رہندی۔ جے کدے اوہ گھر اکلے ہوندے تاں میں او تھوں بھیج تر دی۔

زندگی اپنی چالے تری جا رہی سی۔ ذرا کوچی میرے سبھا وچ آگئی سی۔ گھر داماحول آکسار جیہا چل رہیا سی۔ ہر روز اوہی کجھ۔ میں ہر روز دی طرحاں تیار ہو کے سکول جاندی۔ روز دی طرحاں واپس مڑ کے کھینڈن لگدی۔ میں اپنے سکول وچ پوری طرحاں رم گئی ساں۔ گھر آکے سبھ توں پہلاں میں اپنا ہوم ورک مکاؤندی تے پھیر ہی کجھ ہور کردی۔ اسے کر کے گھر وچ میری پڑھائی دا کسے نوں فکر نہیں سی۔ میرا چھوٹا بھرا اکا، جس داناں سر جیت سنگھ رکھ دتا گیا سی، ہن وڈا ہو رہیا سی۔ اپنا ہوم ورک مکا کے میں اس نال وی کھینڈن لگدی۔ دیکھدیاں ہی دیکھدیاں اوہ دن وی آگیا کہ اکا سکول جان لگیا۔ میں آپ اپنے ویر نوں سکول لے داخل کرواؤن گئی۔ ادوں میں شاید تیجی جاں چوتھی جماعت وچ پڑھدی ساں۔ سکول وچ میری شفٹ وی ڈپہر دی ہوندی سی تے کا کے دی جماعت وی ڈپہر دی شفٹ وچ ہی سی، اس لئی میں اس نوں ہی اپنے نال سکول لے جاندی۔ اکا ہمیشہ میرے نال نال چمبڑیا رہندا۔ بڑا شریف جیہا بچہ سی، بھولا بھالا جیہا، اس لئی میں اسدے جنم ولے گند کھان والی گل نوں بھل چکی ساں۔ پھیر ایہہ تاں میرے گھر دیاں عورتاں نے کہی سی، کا کے نوں تاں اس بارے

کچھ پتہ ہی نہیں سی۔ ویسے وی گھر وچ مینوں اتے کا کے نوں اکو طرحاں دیکھیا جاندا، بھین بھر اوچ کوئی وکھریواں نہیں سی رکھیا جاندا۔ میں بڑے چاء نال کا کے نال کھیڈی رہندی۔ کا کے نوں کوئی وکھری خوراک نہیں سی دتی جاندی۔ سگوں پڑھائی وچ ہشیار ہون کر کے مینوں ودھ پیار کیتا جاندا۔ کا کا پڑھائی وچوں کوئی ہونہار بچہ نہیں سی۔ میری پنجابی دی پڑھائی وچ میرے ناناجی دا بہت وڈا ہتھ سی۔ کا کے نوں ایس طرحاں دی سکھلائی نصیب نہیں سی ہوئی، شاید ناناجی کافی بردہ ہو چکے سن تے ہن کا نجلی پنڈوالا ماحول وی نہیں سی۔

بھاپاجی دئی نہ ہون کر کے میں اوہناں نوں بہت مس کر دی۔ بھاپاجی آپ پاکستان وچ نوویں کلاس تک پڑھے ہوئے سن۔ اوہ اردو، پنجابی اتے انگریزی لکھنی پڑھنی جاندے سن۔ میں پڑھائی وچ ٹھیک ساں اس لئی اوہ مینوں خاص پیار کر دے سن۔ میری کسے وی منگ نوں ہر حالت پوری کر دے سن۔ مینوں یاد ہے کہ اک وار سکول ولوں آگرے ٹور جا رہیا سی۔ میں اتے کا کا دوویں جانا چاہندے ساں، پر بھاپاجی نے کا کے نوں نہیں کیوں مینوں بھیجیا سی۔ حالانکہ مینوں پتہ سی کہ اس دا کارن پیسے دی تنگی وی سی، لیکن اوہناں ٹورتے بھیجن لئی مُنڈے نوں نہیں گڑی نوں چنیا سی۔ میں لاڈ ہی لاڈ وچ بھاپاجی دے موڈھیاں تے چڑھ جاندی ہوندی سی۔ اس لئی بھاپاجی دے سڈھورے جان نال وی میں اداس اداس رہن لگی۔ حالانکہ گرمی دیاں چھٹیاں وچ بیجی سانوں دوہاں بھین بھر اواں نوں سڈھورے لے جاندا ہوندے سن۔ نانا نانی دی دیکھ بھال لئی میری وڈی بھین سندر نوں چھڈ جاندے سن۔ سڈھورے اسیں بڑے چاء نال جاندے ساں کیونکہ او تھے میرے بھاپاجی دی نوکری سی تے آرمیشن کھیتاں دی جگہ اُپر لگا ہویا سی۔ جس لالے کول بھاپاجی کم کر رہے سن اس نے بھاپاجی نوں رہن لئی دو کرے، رسوئی اتے غسل خانہ وی دتا ہویا سی۔ ایہہ جگہ ساڈے دئی والے گھر توں وڈی سی تے آس پاس کھیت، امباں دا باغ، جامنوناں دے درخت، نال لگدی شہر نوں

جاندى سڑڪ سارا كجھ هي دٻي نالون كھلاسي۔ نالے اتھے ميرے بھاپاجي سن جو مينون بہت پيار
کردے سن۔ اس لئي ميں سڈھورے جان لئي گرمي دياں چھٽياں دي اڏيڪ كردي رهندي۔

اڪ دن سويرے اٿھدياں پتہ لگا، ناناجي اس دنيا نون الوداع آھ گئے سن۔ بس چپ
چپيتے هي چلے گئے سن۔ کوئي تڪليف نہيں سي هوئي۔ گھر دياں عورتاں کہندياں، اوھ کوئي الہي
روح سن اسے لئي پھلاں وانگ هي چلے گئے سن۔ كجھ مہينياں بعد ناناجي وي تردے بنے ليکن
اوھ اخيري دنان وچ کافی تڪليف وچ رھے سن۔ اسين بچے ساں اس لئي سبھ کا سے نون ديكھ
رھے ساں ليکن اس وچ شريك نہيں ساں هو رھے۔ بس سارا كجھ جيويس سچ وچ هي واپر رھيا
سي۔ كسے دے جان نال كني تڪليف هو ندي ہے، اس داوي کوئي احساس نہيں سي۔

زندگي گزر رھي سي۔ ميں چوچو دے گھر جانا بہت گھٽ كر دتا هو ياسي۔ اوھناں دے گھر
دي اڪ گل خاص سي کہ شام نون اوھناں دا ٿرڪ بنگلا صاحب گر دوارے نون جاندا تے اوھ
آلے دو آلے دے سارے لوکاں نون ٿرڪ وچ بٹھا کے لے جاندا۔ مينون بنگلا صاحب
جانا چنگا لگدا سي۔ شام نون چوچو آ کے مينون اپنے نال لے جاندي۔ مينون وي لالچ جيھا هو
جاندا پر اس دے ماما جي ول ديكھدياں ميرے تھ پير سن جسے ہون لگدا۔ ميں ہر حالت وچ
اوس تون دور هي رهندي۔ اس دے گھر دے ميرے نال بہت پيار نال پيش آوندے۔ ميں
سوچدي کہ ايھناں نون کيہ پتہ ہے کہ ميرے نال کيہ هو ياسي تے ميرے من اُپر کيہ اثر پيا
سي۔

مڈل سکول

ایہہ 1960 دی گل ہے جدوں میں پرائمری دی پڑھائی پوری کر کے مڈل سکول وچ پہنچ گئی ساں۔ مڈل سکول کوئی وکھرا سکول نہیں سی، اکو سکول دیاں آہو ساہمنے دو بلڈنگاں سن۔ اک بلڈنگ وچ پرائمری دی پڑھائی تے دوجی بلڈنگ وچ مڈل اتے ہائر سیکنڈری دی پڑھائی کروائی جاندی سی۔ میرے چھویں کلاس وچ پہنچن اتے دوجی بلڈنگ وچ جان توں پہلاں ہی میری وڈی بھین اٹھویں پاس کر کے سکول توں جا چکی سی۔ اوس نے میٹرک کرن لئی کسے پرائیویٹ کالج وچ داخلہ لے لیا سی۔ اسدا کارن اسدی وڈی عمر سی۔ اوہ 1947 دی ونڈ ویلے ست سال دی سی۔ اس لئی اوہ سکول داخل ہون ویلے لوڑیندی عمر توں دو سال وڈی ہون کر کے اٹھویں توں بعد میٹرک کرنی چاہندی سی۔ سو میں چھویں کلاس وچ پہنچ کے دوجی بلڈنگ وچ چلی گئی لیکن اپنے آپ نوں اکلا محسوس کرن لگی۔ اس طرحاں لگ رہیاسی کہ میں کسے نویں سکول وچ داخل ہوئی ہاں اتے اک جگہ توں دوجی جگہ جان وچ میں محفوظ نہیں سمجھدی ساں۔ اس لئی اک عجیب قسم دا ڈر میرے اندر بیٹھن لگا، پتہ نہیں مڈل سکول وچ جا کے کیہ ہووے گا؟

ساڈے سکول وچ بچیاں لئی کھیڈن دا کوئی انتظام نہیں سی۔ بس سارا وقت پڑھائی وچ ہی نکل جانداسی۔ جتھے پرائمری کلاس وچ پہلی توں لے کے پنہویں تک میری اکو ہی ٹیچر سی

ابھتھے مڈل سکول وچ اک دن وچ ہی چار چار ٹیچر اں دیکھن نوں ملدیاں۔ ہندی، پنجابی اتے حساب دیاں ٹیچر اں دے نال نال ہن انگریزی دی ٹیچر وی آگئی سی کیونکہ چھویں کلاس توں سانوں انگریزی وی لگ گئی سی۔ میں کلاس وچ ٹیچر اں نوں ہی دیکھدی، سوچدی، پرکھدی رہندی۔ سمارٹ ٹیچر نوں میں ودھیرے گورنال دیکھدی۔ مینوں ایس طرحاں لگدا کہ ایہہ ٹیچر اں عام انسان توں بالکل وکھرے جی ہن۔ مینوں ٹیچر اں کسے وکھرے دیش دیاں واسی لگدیاں۔ میں ایہی سوچدی رہندی، ایہہ کیہو جیسے گھراں وچ رہندیاں ہون گیاں، کیہ کھاندیاں ہون گیاں، کیوں اٹھدیاں ہندیاں ہون گیاں؟ کئی واری ٹیچر اں ول ویکھدی ویکھدی اوہناں بارے سوچدی سوچدی ایہہ بھل ہی جاندی کہ اوہ کیہ پڑھا کے گئیاں ہن۔ میں گھر آ کے کیلنڈر دا جاں کندھ تے لٹکی کسے ہو چیز نوں بلیک بورڈ تصور کر لیندی تے اُستانی وانگ ہی سبق پڑھاؤن لگدی۔ مینوں اُستانی بنا بہت چیز لگدا اسی۔ مڈل سکول آ کے اک ہو ر گل دا فرق پے گیا سی۔ اوہ ایہہ کہ ابھتھے شفٹ سویر دی سی۔ ہن سکول جان لئی مینوں جلدی اُٹھنا پیندا اسی۔ ابھتھے سکول وچ اسیں حالے فراقاں ہی پار ہے ساں۔ میرا اپنے آپ وچ رہن دا سبھاہ حالے وی برقرار سی۔ میں حالے وی کسے کولوں سمجھے ہی ڈر جاندی ساں۔ ایہہ شکر سی کہ سکول داماحول اجیہا سی کہ کوئی وی کسے اُپر خوا مخواہ دارعب نہیں سی پاسکدا۔ ویسے چوچو دے مامے والی کہانی ہن پھیڈ آوٹ ہونی شروع ہو گئی سی۔ چوچو نوں ملن دا ہن میرے کول ساں ہی نہیں سی۔ میرے کول ہن ہو بہت کجھ ودھیا کرن لئی ہو گیا سی۔ مڈل سکول وچ اپنے وشیاں دی وکھرتا مینوں بہت چنگی لگ رہی سی۔

انگریزی میرا من بھاؤنداموضوع بن گیا۔ میں انگریزی دے شبد اں نوں بہت چاہ کے سکھدی۔ میں اک ڈائری لالئی، جس وچ میں اک پاسے انگریزی دے شبد لکھ لیندی تے اس دے سامنے پنجابی وچ اس دے معنی۔ ایہہ اک قسم دی میری ڈکشنری ہی سی۔ میں ایہناں

شبدان نوں ہر روز یاد کردی۔ اویں میری وو کیبلری دا دستھار ہو رہیاسی۔ مینوں انگریزی تے پنجابی من بھاؤندے وشے لگدے پر میرے نمبر ہمیشہ ہوندی وچوں ہی زیادہ آؤندے۔

باقی پڑھائیاں دے نال نال میری مذہبی تعلیم وی جاری سی۔ اصل وچ مذہبی تعلیم تاں خالصہ سکول دی ودیاد اک خاص حصہ سی۔ سویرے سکول شروع ہون توں پہلاں ارداس ہوندی سی۔ میں اس ارداس وچ ودھ چڑھ کے حصہ لیندی ساں۔ میں شبد کیرتن وی کردی ساں۔ میری مذہبی تعلیم تاں گھر توں ہی شروع ہو گئی سی۔ بہت ہی نیانی عمر توں۔ میں اپنے باقی دے پر یو اوانگ پوری طرحاں دھار مک ساں۔ ہُن میں سکھ اتھاس بارے وی جانن لگ پئی ساں۔ دساں گروآں دیاں جیونیاں، خالصے دی تھاپنا، چاراں صاحبزادیاں دیاں شہیدیاں تے ہو رہتا کجھ جان گئی ساں۔ سکول وچ گُرپر ب منائے جان دے سن تے اوہناں دی اہمیت وی دسی جاندی سی۔ اس دے نال نال میرا جھان کویتا دل وی ہو رہیاسی۔ ساڈے کورس وچ نظماں دی اک کتاب لگی ہوئی سی جس وچ تیجا سنگھ صابر، بشمبھر ساتی، بلونت سنگھ زویر، ایشر سنگھ ایشر، ہزارا سنگھ گورداس پوری، پھر وزدین شرپھ، چرن سنگھ شہید، گوپال سنگھ دردی ورگے شاعر اں دیاں نظماں سن۔ اس کتاب نوں تیجا سنگھ صابر نے ایڈیٹ کیتا سی۔ ایہہ ساریاں نظماں ہاسرس دیاں ہون کر کے چھپتے بہت جلدی ہون دیاں سن۔ مینوں ایہہ بہت چنگیاں لگدیاں۔ میں ہر ویلے کوئی نہ کوئی نظم گنگناؤندی رہندی۔ ایہناں نظماں نے سدائی مینوں کویتا نال جوڑ دتا سی۔

ہُن عمر وڈی ہو رہی سی تے میرے کھیڈن دے طریقے وی بدل رہے سن۔ گڈیاں پٹولھے پچھے رہ رہے سن۔ سکولوں مڑ دیا راہ وچ ہی برف دے گولیاں ول نوں دوڑ تری ساں۔ سکول دے نیڑے ہی جھوٹن لئی چنڈول لگے ہوئے سن۔ ہو رہی کئی قسم دے جھولے سن پر میں بہتا کر کے چنڈول جھوٹ کے ہی گھر نوں آ جاندی۔ میرا بہتا سماں ہن

پڑھائی وچ ہی مبتدا۔ میری لکھن دی سپیڈ تیز ہون کارن گھر وچ سارے حیران ہوندے۔ میں ہر سال چنگے نمبراں وچ پاس ہندی۔ میرے بھاپا جی نوں میرے نمبر دیکھ کے چاچڑھ جاندا۔ اوہناں نوں یقین ہندا کہ میں پاس تاں ہو ہی جانا ہے۔ اس طرحاں پاس ہوندى ہوندى میں اٹھویں جماعت وچ پہنچ گئی۔

اٹھویں جماعت وچ کجھ تبدیلیاں دیکھن نوں ملن لگیاں۔ اک تاں ساڈی اک کتاب وچ اک باب 'سریرک پرورتن' بارے لگیا۔ سریر وچ جیہڑیاں تبدیلیاں آؤن لگدیاں ہن اوہناں دا ذکر سی پر عجیب گل ایہہ سی کہ ایہہ ادھیائے سانوں پڑھایا ہی نہ گیا۔ ٹیچر جان بُجھ کے اوس نوں چھڈ گئی سی۔ کڑیاں اس بارے آپس وچ پھس پھس کردیاں رہندیاں۔ میں ہور ناں نالوں سال کو چھوٹی ساں اس لئی مینوں ادہ ایویں جسے سمجھ کے میرے نال کوئی گل سا سنجھی نہ کردیاں۔ ساڈی جماعت وچ اک ہور تبدیلی دسن لگی کہ بہت ساریاں کڑیاں فراکاں دی تھان سلوار قمیض پاؤن لگیاں۔ ادہ آپس وچ اک دوجے توں سوال جیسے وی پچھدیاں۔ مینوں کجھ کجھ سمجھ وی آؤندی پر پوری طرحاں نہیں۔ اسیں بینچاں تے بیٹھیا کردیاں ساں۔ کڑیاں اک دوجے نوں اٹھا کے پچھدیاں کہ کتے اس نے بیچ رنگ تاں نہیں دتاتے گل کر کے اُچی اُچی ہسدیاں۔ اک دن اک کڑی مینوں بولی کہ میں بیچ توں اُٹھایا۔ میں اٹھ کھڑی ہوئی۔ ادتھے کجھ وی نہیں سی۔ ساریاں کڑیاں ہسن لگیاں۔ مینوں چاچ رہیا سی کہ مینوں ادہ تچھ جیہا ہی سمجھ رہیاں سن۔ مینوں وی اپنا آپ گھٹیا جیہا محسوس ہون لگیا۔ میں ادہ چیپٹر جیہڑا سانوں پڑھایا نہیں سی گیا، آپ پڑھ لیا۔ اس نوں پڑھ کے میں کجھ کجھ جسمانی تبدیلیاں بارے سمجھن لگ پئی ساں پر میرے سریر وچ اجیہی کوئی وی تبدیلی حالے نہیں سی واپر رہی۔ ایہہ گل وی مینوں تنگ کر رہی سی۔ مینوں چاچا کہ میں ایہناں کڑیاں دے برابر نہیں ہاں۔ سبھ توں پہلاں تاں میں گھر وچ ضد کر کے سلوار قمیض پاؤنی شروع کر

دتی۔ جد کدے میرے بے جی کدھرے گئے ہوندے میں اپنی فراق دے بیٹھلے حصے نون کٹ کے قمیض بناؤن دی کوشش کردی۔ کچھ حد تک سلائی میں بھابھو جی کولون اتے سکول وچوں سکھ چکی ساں کیونکہ نوویں کلاس وچ میں حساب دے نال نال گھریلو تعلیم دا موضوع وی لیا ہویا سی اتے اس وچ سلائی کڈھائی داکم وی سکھایا جاندا سی۔ سلوار قمیض پاکے ہی میں باقی دیاں کڑیاں وانگ محسوس کرن لگی ساں۔ پر میرے سریر وچ اوہ تبدیلی حالے وی نہیں سی آئی جس نون میں اڈیک رہی ساں۔ میں اندرو اندر اک قسم نال تڑپھن لگی۔ میں چاہندی ساں کہ میں وی جلدی تون جلدی باقی دیاں کڑیاں وانگ 'پھس پھس' کر سکاں۔ اک دن میں سیانیاں عورتاں نون گلاں کر دیاں نون سنیاں کہ پندرہ سال دی عمر تک تاں سبھ کڑیاں نون ماسک دھرم آجاندا ہے پر کسے کسے نون اس تون پہلاں وی آجاندا ہے۔ شاید مینوں کلاس وچ تنگ کرن والیاں کڑیاں جیہناں نون ماسک دھرم شروع ہو چکا سی عمر وچ میرے تون وڈیاں سن جاں اوہناں نون ایہہ چھلیتی شروع ہو چکا سی۔ پر میں حالے باراں دی ہی ساں۔ میرا من کا ہلا پین لگدا اتے سوچدی کہ میں پندرہں دی کیوں نہیں ہو جاندی۔ اک دن میرے من وچ کچھ اجیہی خبط اٹھی کہ میں اک کپڑے دا پیڈ بنایا تے اس نون نیل پالش لگا کے رکھ لیا تاں جو میں ہور ناں کڑیاں والیاں محسوسناں نون محسوس کر سکاں۔ پر کجھ وی محسوس نہیں سی ہو رہیا میرا انتر مکھی سبھا مینوں ایہہ گل کسے نال سانجھی نہیں سی کرن دے رہیا۔ اک سہم، اک ڈر، اک شرم مینوں ہوراں نال گل کرن تون روک رہی سی۔ اوویں میرے اندر اک ہور ہی دنیاوس رہی سی تے میں باہر دی دنیا تون ٹٹ رہی ساں۔

ماحول

ساڈی گلی داماحول پوری طرحاں پنجابی سی۔ ساڈی گلی کیہ پور ملتانئی ڈھانڈا ہی پنجابی سی۔ جیہڑے ہندو سن جاں کسے ہور قوم دے سن اوہ وی پنجابی ہی بولدے سن۔ اویں پنجابی بولدے کہ جیویں پنجابی وچ ہی سوچدے ہون گے۔ کجھ ملتانئی لوک وی محلے وچ رہندے سن۔ اصل وچ ملتانیاں کر کے تاں اس علاقے داناں ملتانئی ڈھانڈا پیا ہویا سی۔ اوہ اپنے ذرا وکھرے طریقے دی پنجابی بولدے۔ اوہ سادھارن گل بات کر دے وی ایس طرحاں جا پدا جیویں آپس وچ لڑ رہے ہون۔ مینوں اوہناں دی گل بات سنن وچ بڑا مزہ آؤندے۔ 'گھ' اتے 'دھ' دا اچارن اوہ بالکل وکھرے انداز وچ کر دے۔ ہندی اتے پنجابی دار لواں ملواں جیہا اثر پیندا۔

اوہناں دناں وچ ٹرانزسٹر نویں نویں آئے سن۔ گھراں وچ تاں ایہہ عام ہی وجدے پر لوک ہتھیاں وچ وی پھڑی پھردے۔ جیہڑی وی گلی وچوں لنگھو ریڈیو اُپر چلدے گانے تہاڈے کناں وچ پیندے۔ اپنے من پسند پروگراماں نوں لوک اڈیکدے تے پھر ساہ روک روک کے سُندے۔ پچیاں دے پروگرام وی ہوندے۔ خاص طور ایٹوار نوں چھٹی ہوندی تاں سارے لوک ریڈیو دو آلے جڑے رہندے۔ پنجابی دے پروگراماں وچ آسا سنگھ مستانہ، سریندر کور، پرکاش کور دے گیت وجدے۔ شمشاد بیگم دی چکیویں جیہی آواز سبھ توں الگ

ہی پچھانی جاندی سی۔ امرتا پریتم وی اک پروگرام پیش کر یا کر دی سی، جس داناس سی؛ "آواز دی دُنیا دے دوستو۔" ایہہ پروگرام وی بہت ہر من پیارا سی۔ لوک پروگرام سُن دے ہی نہیں سن بلکہ اوہناں بارے گلاں وی کر دے تے پھر اوہناں دی بہت اگستنا نال اڈیک کر دے۔ میں ایہناں پروگراماں نوں بڑے دھیان اتے شوق نال سُن دی۔ سریندر کور، پرکاش کور دے گانیاں نوں آپ وی گنگناؤن دی کوشش کر دی۔

ساڈی گلی دی سویر وودھ بھارتی دی دھن نال شروع ہوندی پر لوک بہت پہلاں دے اٹھ گئے ہون دے۔ گردوارے جان والے تاں تڑکسار ہی اٹھ کھڑ دے۔ بگلا صاحب اتے سیس گنج بھویں بہت زیادہ دور نہیں سن پر اس توں وی بہت نیڑے گلی نمبر تن وچ وی لوکل گردوارہ سی۔ ساڈی گلی دے بہتے لوک اتھے ہی جاندے سن۔ سویرے اٹھ دے ہی لوک گلی وچ ڈاہے منجے چک اندریں لے جاندے۔ جاں منجے کھڑے کر کے پچیاں نوں سرکاری نالیاں اُپر ٹوٹا ملٹ بیٹھا دیندے۔ جد تک اندریں ٹوٹا ملٹاں نہیں سن بنیاں تاں لوک، خاص طور تے بچے سرکاری نالیاں اُپر ہی بیٹھ دے سن۔ وڈے سرکاری ٹوٹا ملٹاں وچ ہی جادے۔ پھر بھنگی آکے صفائیاں کرن لگدے۔ بچے تیار ہو کے سکولاں نوں تر جاندے۔ کماں والے کمیں چلے جاندے۔ اس توں بعد پھیریاں والے آ جاندے۔ کدے سبزی والا آرہیا ہوندا تے کدے اخباراں دی ردی لین والا۔ کدے کوئی سنگیاں لاؤن والا آرہیا ہندا تے کدے کوئی بھانڈیاں جاں کسے ہو ر چیز نوں وپچن والا۔ گلی وچ واہوا چہل پہل ہندی۔ گھر اں دے کماں کاراں توں وہلیا ہو کے عورتاں اک تھان اکٹھیاں ہو کے محلے بھر دیاں چغلیاں کر مار دیاں۔ سردیاں نوں گلی وچ منجیاں ڈاہ ٹولیاں وچ بہہ کے دھپ سیکدیاں تے گرمیاں نوں کسے چھاں دا آسر الہہ لیندیاں۔ پنڈاں وانگ بہتے درخت تاں ہے نہیں سن پر ماحول سارا پینڈو ہی سی۔ ترکالاں نوں بچے سکولاں توں مڑن لگدے۔ کمیں گئے لوک وی پرتدے۔

رسوئیاں وچ ماہاں دیاں دالاں دے پتیلے رجھن لگدے۔ تزکیاں دی خوشبوواں نال سارا محلہ ہی سہک اٹھدا۔ لوک اچی اچی گلاں کردے۔ ریڈیو وچ رہے ہوندے۔ سارا ماحول سہاونا جیہا بن گیا ہوندا۔ روٹی پانی کر کے لوک گلی وچ منجے ڈاہ لیندے تے گئی رات تک گلاں کردے رہندے۔ گھراں دے مردتاں عام طور تے گلی وچ ہی سوندے پر کئی گھراں دیاں عورتاں تے بچے وی باہر ہی سوندے۔

میرے پٹا گھر نہیں سن رہندے۔ اوہ سڈھورے سن۔ اوہناں دناں وچ اچانک تار آئی کہ اوہناں دا ایکسڈینٹ ہو گیا۔ ہو یا ایہہ کہ انتوار والے دن اوہناں نے کیسی نہا کے وال کھلارے ہوئے سن۔ اوہ تھے اوہناں دا کم آرے اُپر سی۔ اس دن وی اچانک اوہناں نوں کجھ چیرنا پے گیا۔ والاں دا اوہناں نوں خیال ہی نہ رہیا تے اوہناں دے وال آرے وچ آگئے۔ ایہہ تاں اوہناں نے زور لاکے سر پکھے نوں کجھ لیا تے بچ گئے نہیں تاں اوہناں داسر ہی کٹیا جانا سی۔ اوہناں دی جان تاں بچ گئی پر سر دی کھوپڑی پٹی گئی۔ اوویں بچا کر دیاں ہور سٹاں وی لگ گئیاں۔ ماں میری خبر سن دیاں سار اوہناں پیریں سڈھورے چلی گئی تے سٹ اپنی زیادہ سی تے اس نوں ٹھیک ہون وچ ہی ایٹا سماں لگ جانا سی کہ اوہ بھاپاجی نوں دٹی نال ہی لے آئی۔ اوہناں نوں صحت مند ہون دیاں کافی دیر لگ گئی۔ ہولی ہولی جد اوہ کم کرن جوگ ہوئے تاں اوہناں نے دٹی ہی جھنپا پار کوئی نوکری کر لئی۔ اوویں ہُن بھاپاجی دی دٹی رہن لگ پئے سن۔ دٹی والے ماحول وچ ہن اوہ وی شامل سن۔ مینوں اوہناں دا گھر رہنا بہت چنگا لگدا۔ مینوں اوہناں نال خاص پیار سی۔ اوہ وی میرا بہت موہ کر دے سن۔ مینوں یاد ہے کہ بھاپاجی نوں پنجابی فلماں دیکھن دا بڑا شوق سی۔ پہاڑ گنج، مین بازار وچ اک امپیریل سنیما ہوندا سی جو آج وی ہے۔ ایہتھے جدوں وی کوئی پنجابی فلم لگدی بھاپاجی مینوں اتے کا کے نوں ضرور دکھاؤن لے کے جاندے۔ مینوں جیجائی، دولچھیاں وغیرہ کجھ فلماں یاد ہن جیہناں وچ عام طور تے

ہیر و ن نشی ہوندی سی تے اک کامیڈین گوپال سہگل ہندا سی۔ ایہناں فلماں وچ ہی کئی گانے شمشاد بیگم دے گائے ہوندے سن۔

بھاپاجی دے گھر آجان نال ساڈا نواں ریٹین شروع ہو گیا۔ اسیں سارے شام نوں گلی نمبر تن والے گردوارے چلے جاندے۔ میری وڈی بھین سندر گردوارے کیر تن کردی تے نال ہی ہار مونیم وی و جاؤندی۔ بھاپاجی جوڑی و جاؤندے۔ میں وی اوہناں دے نال بیٹھ کے بھین دی سر نال سر ملار ہی ہندی۔ ایہہ ریٹین کافی دیر تک چلدا رہیا۔ پھر ساڈا اک رشتے دار دوندر سنگھ میوزک دی ایم اے کر کے آگیا۔ ہن اوہ وی گردوارے آکے کیر تن کرن لگیا سی۔ ہر مونیم وی اوہی و جاؤندا۔ جوڑی دی تھاں ہن بھین ڈھولکی و جاؤن لگی سی تے میں بھین دے سامنے ڈھولکی نال جڑ بیٹھ کے روڑا و جاؤندی۔ گر پرب آؤندے تاں پاٹھ کھل جاندے۔ رولاں لگدیاں۔ میں پاٹھ بہت سوہنا کر لیندی ساں۔ بانی نوں میں صحیح سمران وچ پڑھدی۔ میں اکل ہی نہیں محلے دیاں ہور کڑیاں وی رولاں لاؤندیاں۔ لوکل گردوارے وچ ہی گر پرب منائے جاندے۔ گر پرباں اُپر راگیاں توں علاوہ قوال تو الیاں راہیں وی شبد گائے کر دے۔ ہور گائیک وی آؤندے۔ شاعر دربار وی لگدے۔ پریم سنگھ قاصد، برکت رام برکت، بلونت سنگھ زویرور گے شاعر آکے نظماں پڑھدے۔ کئی مسلمان قوال وی گرو آں دے جیون اُپر تو الیاں دا گائے کر دے۔ ماحول بہت ہی خوشگوار ہوندا۔ میرے اُپر اس سارے دا بہت ڈونگھا اثر پے رہیا سی۔ میں آپ وی ایہناں گر پرباں وچ کیر تن کردی۔

صرف ایہہ ہی نہیں پورے محلے وچ گر پرباں توں علاوہ دُسرے اتے دیوالیاں، ہولیاں اتے لوہڑیاں وی بڑی دھوندا ہام نال منائیاں جاندیاں۔ مینوں یاد ہے کہ دسہرے دے دن وچ محلیاں وچ ہون والی راملیلا اسیں خاص شونق نال ویکھن جاندے۔ بھادیس ہر محلے وچ آپو اپنی رام لیلہ ہوندی سی لیکن وڈی راملیلا راملیلا گرو آؤندے وچ ہندی۔ اسیں گھٹو گھٹ

اک وار ضرور رام لیلہ گراؤنڈ وچ ہون والی راملیلا دیکھن جاندے۔ اس توں بعد دیوالی دی روشنیاں والی رونق وچ وی اسیں پوری طرح شامل ہوندے۔ اس طرح بھارتی ورثہ سرپھال کتاباں وچوں ہی نہیں سگوں پہاڑ گنج دے سمجھے ماحول وچوں ہی جھلمکدہ اسی تے ہر کوئی سچ نال ہی اس ورثے دا حصہ بن جاندا سی۔ ہولیاں دے نیڑے گلیاں وچ سانگ بن کے آؤندے تے اکثر کرشن دے جیون دیاں گھٹناواں نوں گیتاں راہیں سنواد دی شکل وچ پیش کیتا جاندا۔ اسیں بچے اپنے گھر دیاں چھتاں تے چڑھ کے اپہناں سانگاں نوں دیکھدے۔ کرشن رادھا بنی جوڑی دے سنگیت سنواد دیاں کجھ سطر اں حالی وی مینوں یاد ہن جو اس طرح ہن:

رادھا: میری مٹکی چھلے توں اتاری تے دودھ دہیں سارا روڑیا

وے شام توں دودھ دہیں سارا روڑیا

کرشن: میں نہیں کھادھانی دودھ دہیں تیرا کہ چھوڑ مینوں گھر جان دے

نی رادھے توں چھوڑ مینوں گھر جاندے

ایس توں علاوہ ہولیاں دے دناں وچ ہی محلیاں وچ مہابھارت وچوں کتھاواں وی کروائیاں جاندیاں۔ ایہہ کتھاواں رات دی روٹی توں بعد اترتھت ست جاں اٹھ وچے شروع ہوندیاں۔ میں اپنی گلی دیاں کڑیاں نال ضرور ایہہ کتھا سنن جاندی۔ ایہہ کتھا ساری ساری رات چلدی اس لئی لوکیں اپنے نال کھان دا سامان ضرور لے جاندے۔ چاہ ایہتھے ہی ملدی سی۔ اپہناں دناں دی مینوں اک گھٹنا یاد ہے۔ مینوں آلو آں دے مرچاں والے چپس بڑے چنگے لگدے۔ اک دن میں اوس نوں خریدن لئی نیجی دے رسوئی وچ کٹوری وچ رکھے پیسیاں وچوں دو دو انیاں چڑائیاں سن۔ اگلے دن ہی میری ماں نوں پتہ لگ گیا سی۔ میری ماں کولوں بھاپاجی نوں ایہہ پتہ لگن تے اوہناں کستراں مینوں اینے زور دا تھپڑ ماریا سی کہ میرے ہوش

بھل گئے سن۔ جس دن بھاپاجی نوں پتہ لگا اس رات میں اوہناں توں بچن لئی کتھا سنن گئی دیر رات تک نہیں مڑی ساں۔ جد سوچیا بھاپاجی ہن سوں گئے ہونگے، میں چپکے جیسے آکے گلی وچ ڈاہی ہوئی منجی تے ہی سوں گئی ساں۔ بھاپاجی نے تڑکے ہی مینوں اندر لجا کے ٹھاہ کر دا تھپڑ میرے مونہہ تے جڑ دتا سی۔ میرا قصور سی اس لئی میں چپ چاپ ایہہ تھپڑ کھا لیا سی۔ ایہہ بھاپاجی دا میری زندگی دا پہلا اتے آخری تھپڑ سی جس نے میری چوری کرن دی گھٹنا نوں ایسے ڈرو وچ بدل دتا سی کہ ساری عمر میں چوری کرن دے خیال نوں ہی بھل گئی ساں۔ اچے وی جدوں بچپن وچ ہو لیاں دے دناں وچ ہون والی کتھانوں یاد کر دی ہاں تاں بھاپاجی دا تھپڑ یاد آجاندا ہے۔

ہو لیاں وچ بھاویں بڑیاں رونقاں لگدیاں، گلی دے لوک اک دو بے نوں رنگ لاؤندے، پر میری بھابھو جی نوں ہو لیاں توں بڑی نفرت سی۔ ہو لیاں دے دناں وچ اوہ باہر لا دروازہ بند کر دیندے تے میریاں سہیلیاں دے کھڑکاؤن تے وی نہ کھولدے بلکہ اوہناں نوں اپنی ڈانٹ مار دے کہ اوہ مڑ آؤن دی ہمت نہ کر دیاں۔ اسطراں بچپن وچ ہونی نہ کھیڈن دی اجازت میری زندگی دی پکی عادت بن گئی۔ ہن وی مینوں ہو لیاں دے دناں وچ باہر جان توں ڈر لگدا ہے۔

ایہناں سارے تیوہاراں دی اک خاص گل ایہہ سی کہ ایہہ سارے پنجابی بولی وچ ہی منائے جان دے۔ سارا پہاڑ گنج اس ویلے پنجابی ہی بولداسی۔ ایتھوں تک کہ محلے دی رام لیلا وی پنجابی بھاشا وچ ہی کھیڈی جاندی۔ گل کیہ اوہناں دناں وچ بھاویں کوئی کسے وی مذہب دا سی ہر کوئی پنجابی ہی بولداسی۔

میں مڈل کر کے ہائر سیکنڈری وچ پہنچ گئی ساں۔ سبھے ہی نوویں پاس کر لئی تے دسویں وچ ہو گئی۔ اتھے میں اپنی اس پنجابی دی ٹیچر سوموانتی نوں بہت مس کرن لگی جس توں میں

پنجابی نظم نوں صحیح معنیاں سمیت سمجھنا سکھیا سی۔ سوما ونٹی کول کیول اٹھویں تک پڑاؤن دا ہی سرٹیفکیٹ سی حالانکہ اس کول پڑھاؤن دی یوگتا اس ٹیچر نالوں ودھیرے سی جو سانوں ہائر سیکنڈری وچ پڑھایا کردی سی۔ میں اپنی مشکل سوما ونٹی بھین جی نوں دسی تے اسنے مینوں ایہہ اجازت دے دتی کہ میں جدوں چاہواں اس دے گھر پڑھن آسکدی ہاں۔ اس طرحاں گاہے بگاہے میں سوما ونٹی بھین جی کول پڑھن جان لگی۔ اس طرحاں کرن لئی اوہناں میرے کولوں کسے فیس دی منگ نہیں کیتی۔ پڑھن وچ میں ہشیا رتاں ہے ہی ساں، سکول دے ہور کماں وچ وی ودھ چڑھ کے حصہ لیندی ساں۔ مینوں یاد ہے کہ اسیں سکول وچ دو کڑیاں نے یوپی دی بھاشا وچ سکٹ وی کیتا سی جو سبھ نوں بہت پسند آیا سی۔

دسویں دے امتحان آؤن والے سن۔ ایہناں دناں وچ ساڈی دسویں کلاس نے گیارویں جماعت نوں ودانگی پارٹی دینی سی۔ میں سہیلیاں نال رل کے اس پارٹی دے انتظام وچ رُجھی ہوئی ساں۔ ودانگی پارٹی دادن آگیا۔ اسیں ساریاں کڑیاں ودھیا ودھیا کپڑے پا کے سکولے پچیاں۔ پارٹی شروع ہو گئی۔ اچانک مینوں کجھ ہور ویں جے محسوس ہون لگیا۔ میں سمجھ گئی کہ سریردی جس تبدیلی نوں میں تن سالوں توں اڈیک رہی ساں ایہہ اوہی سی۔ میں گھر نوں بھجی کیونکہ ایہتے تاں میرے کول کوئی وی انتظام نہیں سی۔ گھر آ کے میں ماں نوں دسیا۔ اوہ کھجھدی ہوئی بولی، ایہہ کیہ سیاپا آپیا! ماں دا ایہہ واک میرے سریر وچوں اک لہر وانگ دوڑ گیا۔ جاپیا جیویں کسے میری طاقت ہی کجھ لئی ہووے۔ اک ڈر جیہا میرے اندر بیٹھ گیا۔

سُفنا

ساڈی بھابو یعنی کہ میری ماما ہر ویلے میرے انگ سنگ ہی رہندی سی۔ کدے اوہ میرے نال گل کردی کہ میں کیہ بننا چاہندی ہاں تاں میں کہہ دیندی کہ میں تاں سکول ٹیچر بننا ہے۔ سکول دیاں اُستائیاں مینوں چنگیاں ہی بہت لگدیاں سن۔ بھابو میرے سفنے نوں کھنجر لاوندی آکھدی، گڈو، جدوں توں نوکری کریں گی تاں میں تیرے نال ہی رہیا کرانگی۔ توں کم تے جایا کریں، میں تیرا گھر سنبھال لیا کرانگی۔ تیری روٹی بناواں گی، تیرے کپڑے دھو دیا کرانگی۔ مینوں بھابو دیاں گلاں بہت چنگیاں لگدیاں۔ میں وی بڑے چاء نال اسدیاں گلاں سندی رہندی تے ٹیچر بن دے ہو رہندی رہندی۔ پر قسمت نوں کجھ ہو رہی منظور سی۔ اچانک اک دن بھابو نوں کھنجر آئی تاں تھک وچوں لہو نکلیا۔ ٹیسٹ کرن تے پتہ لگا، اس نوں ٹی بی ہو گئی سی۔ اوہناں دنوں وچ ٹی بی عام ہو جایا کردی تے ایہہ بیماری سی وی جان لیوا۔ کوئی ورلا ہی اس بیماری والا بچدا ہونے گا۔ بھابو نوں ٹی بی دے خاص ہسپتال وچ بھیج دتا گیا۔ جتھے اوہ تن چارن مہینے رہ کے پوری ہو گئی۔ اس دی موت مینوں بہت اداس کر گئی۔ جایا اوہ میرے پنیاں نوں کھنجر لا آپ دور کسے ہو رہیوں اڈاری مار گئی سی۔ میں کیہ ساڈا ساڑا ٹی بی اداس سی۔ بھابو ساڈے گھر دا ہی تاں جی سی۔ مینوں جایا ساڈا ٹی بی اداس رہ گیا سی۔ تقریباً ادھے جی گھر وچوں خارج ہو چکے سن۔ وکت بڑا بلوان ہوندا ہے، اسیں بھابو دی

موت دے افسوس وچوں ہولی ہولی نکلن لگے۔ میری ماں دے گھر دے کئے آہرنگ گئے تے اوہ ہن ساڈے نیڑے آؤن لگی۔

میں گیارویں وچ ہی ساں کہ میری وڈی بھین سندر نوں رشتہ آگیا۔ میری بھین بہت ہی سچھی، ڈرانگ وچ ہشیار اتے شرمائل سی۔ مینوں یاد ہے اک واری جدوں میٹرک کردی نے کسے پروگرام تے دوگتاں کر کے جانا سی تاں اوہ کیویں سرپلیٹ کے گئی سی تے گھر آندیاں ہی بھاپاجی دے آؤن توں پہلاں دوگتاں کھول کے پھیر اک گت کر لئی سی۔ ڈرانگ اتے سلانی کڈھائی وچ اپنی ہشیار سی کہ اک وار اسنے ہمدرد والیاں دی سنکارا بوتل اُپر پیسٹ کیتے ہوئے ڈیزائن نوں ہوب ہو کڈھائی کرن دے مقابلے وچ بھاگ لیا سی تے اس مقابلے وچ اوہ اول آئی سی۔ اسنے آپ اوہ ڈیزائن ڈراء کیتا سی تے ڈرائین وچلے رنگاں نوں دھاگیاں نال ہو بہو کڈھیا سی۔

خیر، منڈا کرناں توں سی۔ اس ویلے اوہ ملٹری وچ سی پر ویاہ توں کچھ چراں بعد اوہ نوکری چھڈ کے سکول وچ سپورٹس ٹیچر لگ گیا سی۔ بھین دے ویاہ دامینوں سبھ توں ودھ چاء سی۔ ایس دا کارن اک ہور وی سی۔ ہن تک بھین گھر دی چودھر ائن بنی پھر دی سی۔ مینوں ایس نال ایر کھا جیہی وی ہوندى سی۔ میں جد کدے وی اس نال کسے گلوں رسدی، کہندی، شکر کراں گی توں سوہرے جائیگی تے گھر دی مالکن میں بناں گی۔ مینوں جاپدا سی اس دے جان توں بعد ایہہ چودھر مینوں مل جانی سی۔ اس دے سہریں جان توں بعد میں گھر وچ سبھ توں وڈی ہونا سی۔ بھین دے ویاہ دیاں تیاریاں ہون لگیاں۔ کپڑے خریدے جارہے سن۔ گہنے بنوائے جارہے سن۔ بھین دادا ج تیار کیتا جان لگیا۔ گھر وچ ویاہ والا ماحول مینوں بہت چنگا لگ رہیا سی۔ ایہہ سبھ دیکھ کے میں وی ویاہ دا سُفنا دیکھن لگدی۔ ایہناں دناں وچ ہی بھاپاجی نے بھین لئی رومر دی گھڑی لینی سی۔ مینوں یاد ہے اوہ چاندنی چونک گھڑی لین لئی

گئے۔ میں وی اوہناں دے نال ساں۔ میں وی اپنی بانہہ بھاپاجی دے موہرے کردتی۔ ضد کیتی کہ مینوں وی ایہو گھڑی چاہیدی سی۔ بھاپاجی داویاہ وچ بہت خرچہ ہو رہیاسی، اوہناں نے ایس گل دی پرواہ کیتے بناں مینوں وی گھڑی لے دتی۔ بھاپاجی میری کہی کسے گل نوں موڑدے نہیں سن۔ بھین داویاہ ہويا۔ گھر وچ سارے پاسے خوشیاں ہی خوشیاں سن۔ بھین اپنے سوہریں چلے گئی۔ اوہدے جان نال گھر وچ اک خلاء جیہا پیدا ہو گیا۔ ماں وی اس نوں چھیتے کردی روندی رھندی پر اوہ خوش سی کہ گڑی اپنے گھر گئی۔ ادوں اوہ تینئی سالان دی سی تے ایہہ عمر وی ویاہ لئی لیٹ منی جانندی سی۔ بھین سوہریاں توں واپس آئی تاں اوہ بہت بدل چکی سی۔ اس دے پائے سوہنے سوہنے کپڑے مینوں بہت چنگے لگدے۔ اوہ اپنے سوہریاں بارے بہت چنگیاں چنگیاں گلاں سناؤندی، بے کدے رہن آؤندی، چھیتی ہی جیجارجی وی اوس نوں لین آجاندے۔ اوہ وی اپنے پتی دے نال تریپندی۔ میرے من وچ وی ویاہ داسُفنا اڈاریاں بھرن لگدا۔

گیارویں میں چنگے نمبر اں وچ پاس کر لئی۔ ہن سوچ رہی ساں کہ اگے کیہ کرنا ہے۔ ساڈے گھر وچ تاں کوئی بہتا پڑھیا نہیں سی ہو یا جو مینوں گائیڈ کر سکدا۔ میں سہیلیاں کولوں جاں ادھروں اودھروں ہی پتہ کر رہی ساں۔ میں کالج وچ جا کے وی پنجابی ہی رکھنی چاہندی ساں۔ پنجابی پڑھن لئی پوری دئی وچ اس ویلے بستے کالج نہیں سن۔ ساڈے نیڑے دیو نگر وچ خالصہ کالج سی۔ میں اتھے ہی داخلہ لین دا فیصلہ کر لیا۔ میرے نال ہی ساڈی گلی دیاں دوہور کڑیاں وی سن۔ دلچیت تے پر محبت۔ دو کو کڑیاں ہو ر آٹھ گوانڈ وچوں مل گئیاں۔ اک طرحاں نال کالج وچ ساڈا اپنا ہی گرپ بن گیا۔ سانوں اکٹھیاں نوں جانا سوکھا لگدا۔ کالج وچ میں انگریزی، اکناکس تے ہسٹری رکھے تے اپہناں دے نال پنجابی تاں رکھنی ہی سی۔ سکول وچ وی ایہہ وشے پڑھے ہوئے سن اس لئی سوکھے وی لگدے سن۔ سکول وچ میں ہوندی وی

پڑھی سی، اوہ چھڈتی۔ دئی دی پڑھائی دی اک سمسیا ایہہ سی کہ پڑھائی داماد ہیم ہندی ہوندا سی جاں انگریزی۔ میں ہندی مادھم وچ سارے وشے پڑھن دا فیصلہ کر لیا۔ میں کیہ بہنتیاں کڑیاں ہندی میڈیٹم ہی لے رہیاں سن۔ انگریزی میڈیم تاں کوئی کوئی پڑھیا ہی لیندا، جیہڑا کہے کونوینٹ سکول وچوں پڑھ کے آیا ہوندا۔ اسیں تاں سادھارن سکولوں دیاں ہی و دیارتھناں رہیاں ساں۔ سو کالج وچ ساڈی پڑھائی شروع ہو گئی۔ کلاساں لگن لگیاں۔

کالج وچ بہت سارے اُستاد سن۔ ایہناں وچوں اک دکھری ہی شخصیت والے پروفیسر سن؛ سرون سنگھ۔ اوہی سرون سنگھ جہنے بعد وچ جا کے کھیڈاں بارے لکھ کے ناں کمایا۔ اوہناں نے کجھ دیر ساڈے کالج وچ پڑھایا سی۔ اوہ ساڈی کلاس لیندے، بہت ہی پیار ناں پڑھاؤندے۔ میں تاں گواچی جیہی اوہناں ول ہی دیکھدی رہندی۔ اوہ بہت ہی سمارٹ تے خوبصورت سن۔ کجھ ہور اُستاد وی سن جیویں کہ گیانی جگندر سنگھ، ہر بندر سنگھ، سرندر جیت کور۔ مینوں ایہناں وچوں سرون سنگھ ہی چنگے لگدے۔ ایس کالج دی خاص گل ایہہ سی کہ ایہتھے کو ایجوکیشن سی۔ جیہڑے سکول وچ میں پڑھی ساں اوہ پرائمری نوں چھڈ کے مڈل اتے ہائر سیکنڈری وچ صرف کڑیاں دا سکول ہی سی۔ کو ایجوکیشن ہون کر کے کئی گلاں دا بہتا دھیان رکھنا پیندا۔ ہر ویلے چیتمن جھے رہنا پیندا۔

اک دن میں اپنیاں سہیلیاں نال ڈکان اُپر گئی۔ اوہناں نے بُرا خریدنی سی۔ مینوں ایہہ تاں پتہ سی کہ برا کیہ ہندی ہے پر ایہنوں پہنیا جانا ضروری سی اس بارے کجھ نہیں سی پتہ۔ میں حالے تک نہیں سی پہنی۔ میں کیہ برا تاں میری ماں نے دی کدے نہیں پہنی ہووے گی۔ نہ ہی ماں نے مینوں ایہدے بارے کجھ دسیا ہی سی۔ ماں نے ایہدے بارے کیہ دسناسی ماں نے تاں مینوں ماسک دھرم بارے وی کوئی جانکاری نہیں سی دتی۔ جس کر کے مینوں

کافی ساری نفسیاتی پریشانی وچوں لنگھنا پیا سی۔ مینوں لگدا ہے کہ میری ماں ہی نہیں اس ویلے ساریاں ماواں ہی اجہیاں سن۔ دلی وچ رہ کے وی کسے کچھڑے ہوئے پنڈ جہیاں۔ مینوں پتہ چلیا کہ بُراتاں ہر کڑی پھندی ہے۔ میں شمیز نال ہی کم چلائی جا رہی ساں۔ میری سہیلی دس رہی سی کہ جتھے بُرا تہانوں سہج ہون وچ مدد کردی سی اوتھے تہاڈی خوبصورتی نوں وی ودھاؤندی سی۔ میری ایس سہیلی نے دوجیاں سہیلیاں نوں وی دس دتا۔ اس ساریاں رل کے مینوں مذاق کرن لگیاں۔ مینوں اک وار پھر ہو روویں محسوس ہون لگیا۔ میں جلدی ہی بُرا خرید کے پہننی شروع کردتی۔ بہت دن تک تاں میں اس نوں ماں توں بچا بچا کے رکھدی رہی۔ اوس دے ساہنے وی چینی جاں شمال اوڑی رکھدی۔ اک دن دھونی پائی تاں ماں دی نظر پے گئی۔ مینوں لگدا سی کہ کوئی بکھیڑا ہی نہ کھڑا کر لوے پر ماں چپ رہی۔ اوس نے اس بارے کوئی وی ٹپنی نہ دتی۔

میں ہولی ہولی کالج دی زندگی وچ فٹ ہون لگی۔ منڈیاں دی کلاس وچ وی سہج ہو کے بیٹھن لگی ساں۔ کڑیاں دے نکلے نکلے مذاقاں وچ وی ہسالیں لگی ساں۔ پڑھن وچ تاں میں ٹھیک ساں ہی۔ کالج وچ آ کے وی میرا سنفنا سکول دی ادھیار پکا بنن دا ہی۔ کدے وی میرے من وچ کالج دی لکچر اربن دا خیال نہیں سی آیا۔

کالج دی زندگی

کالج وچ مُنڈے کڑیاں اکٹھے پڑھدے سن، آپس وچ کھل کے گلاں وی کردے سن۔ کجھ اک جوڑے وی بن رہے سن۔ اوہ ہر ویلے اکٹھے گھمڈے، فلماں دیکھدے، ریسٹورینٹاں وچ بیٹھدے۔ پر میرے گروپ دیاں کڑیاں کجھ میرے ورگیاں ہی سن۔ پچھڑیاں جہیاں۔ ساڈے وچوں کسے کڑی وچ وی مُنڈے نال دوستی پاؤن دی ہمت نہیں سی۔ اسیں منڈیاں دے صرف سفنے ہی دیکھدیاں ساں۔ اسیں کسے مُنڈے نوں دوروں دیکھ کے ہی اس بارے سوچن لگدیاں۔ اس بارے سفنے وی بندیاں رہندیاں۔ اسیں ساریاں اکٹھیاں بہہ کے مُنڈے مل لیندیاں کہ لال پگ والا فلانی دا۔ کالی پگ والا فلانی دا۔ اوہناں بارے اسیں دوروں دوروں ہی آپو اپنے ملے ہوئے منڈیاں نوں نہاردیاں رہندیاں۔ اوہناں بارے گلاں کر کے خوش ہوندیاں رہندیاں۔ اپنیاں خواہشاں دا اظہار کرنا ساڈے لئی ناممکن سی۔ گھر واپس پر تڈیاں راہ وچ پر جمیت دی ماسی دا گھر پیندا سی۔ اس دے دو مُنڈے سن۔ بہت ہی سمارٹ تے بہت ہی سوہنے۔ اوہناں وچوں اک مینوں بہت پسند سی۔ میں اس نوں دور کھڑ کے چوری چوری دیکھدی رہندی۔ اوہناں دے گھر مہرے دی جان کے ہولی ہولی لنگھدی پر اس نوں کدے دس نہ سکدی، بس دھون نیویں کر لیندی۔ اس نوں کیہ کسے ہور سہیلی نوں

وی اپنے دل دی گل نہ کہہ ہوندی۔ شاید ایہہ عشق ہی سی پر ایہہ صرف میرے من دی دھرا تل تے ہی جیاتے اوتھے ہی ختم ہو گیا۔

پڑھائی دے نال نال میں ڈرامیاں وچ وی حصہ لین لگی ساں۔ ڈرامیاں وچ تاں میں سکول وچ وی حصہ لیندی۔ کالج آکے اجہیاں سرگرمیاں کجھ ودھ گئییاں سن۔ ڈرامے وچ میں عام طور تے مُنڈے دارول کردی۔ شاید میں عام کڑیاں نالوں ہنڈر ہیل ساں اس لئی مُنڈے دے رول لئی چنی جاندی ساں۔ نال دی نال میں کئی وار سنگیت دے مقابلیاں وچ وی حصہ لیندی ساں۔ اس دے نال نال میں این سی سی دی کیڈٹ وی ساں۔ میں کالج دے تنوں سال ہی این سی سی وچ بھاگ لیا۔ کئی کئی دنوں لئی دلیوں باہر ساڈے کیمپ لگدے۔ این سی سی وچ ہونڈیاں میں کئی جگاواں اُپر گھمی۔ مہیپ سنگھ ساڈے این سی سی دے انچارج ہونڈے سن۔ مہیپ سنگھ اس ویلے وی مشہور لکھاری ہونڈے سن۔ اوہناں دیاں کئی کتاباں چھپ چکیاں سن۔ مینوں یاد ہے کہ اک وار اوہناں نے اپنی اک کہانی، 'کھڑی' وی سانوں سنائی سی۔ ساڈے نال اک میڈم وی کیمپ تے جایا کردی سی۔ اوہ وی ساڈی انچارج سی۔ اسیں کسے پاسے جانا ہندا تاں مہیپ سنگھ تے اوہ میڈم گلاں کر دے کچھ رہ جانڈے۔ پڑھیار اوہناں بارے گھسر مسر کرن لگدے۔

پنجابی میرامن بھاؤندا وشا سی۔ سانوں گوپال سنگھ وردی تے پرں تیجا سنگھ دیاں آلوچنا دیاں کتاباں لگیاں ہوئیاں سن۔ مینوں آلوچنا چنگی تاں لگدی سی پر اس نوں چیتے کرن لئی مینوں رٹے لاؤنے پیندے سن۔ رٹے لالا کے ہی میں پنجابی وچوں سبھ توں ودھ نمبر لے جایا کردی ساں۔ اتھے میں اک ٹرک کھیڈ جایا کردی ساں۔ میں فقیریاں نوں رٹے لالیندی۔ جس بارے وی سوال آیا ہوندا ریفرنس وچ اسداناں دے دندی پر وچوں فقرے اوہی ہونڈے۔ سانوں آلوچنا پڑھائی تاں جاندی پر آلوچنا کرن دا ڈھنگ کوئی نہیں سی سکھاؤندا۔

ایہہ سبھ تاں بعد وچ اسیں یونیورسٹی جا کے سکھیا۔ اوہناں دناں وچ امتحان عجیب جھے طریقے نال ہوندے۔ بیارے پارٹ ون وچ چار پیپر سن۔ پارٹ ٹو وچ وی چار سن پر پارٹ ون والے چاراں دا امتحان وی اک وار پھر دینا پیندا۔ بھاو کہ اٹھ پیپر۔ اویں ہی بھاگ تیجے وچ سانوں باراں پیپر دینے پئے۔ چار پارٹ ون دے، چار پارٹ ٹو دے تے چار ہی پارٹ تھری دے۔ امتحان میرا بر حال کر دیندے۔ اگے ایم اے وچ وی اوویں ہی ہو یا سی۔ اوہناں دناں وچ نمبر وی بہتے نہیں سن آیا کر دے۔ فسٹ کلاس تاں شاید ہی کسے دی آؤندی ہووے۔ بہتے ہشیاراں دی سیکنڈ کلاس ہی آیا کر دی سی۔ نمبر لاؤن دا وی وکھرا طریقہ ہوند اسی۔ کدے کدے نمبر دین وچ لہاز داریاں وی پگا دتیاں جان دیاں۔ ساڈے اُستاد گیانی جو گندر سنگھ دی بھانجی ساڈے نال ہی پڑھدی سی۔ میرے اوس نالوں سد اہی نمبر زیادہ ہوندے سن۔ بعد وچ پتہ چلیا کہ پیپر گیانی جی نے چیک کیتے سن تے اوہناں اپنی بھانجی نوں سبھ توں زیادہ نمبر دتے سن۔ پر جد فائنل امتحان ہوئے تاں میرے ہی نمبر زیادہ سن۔ میرا کوئی وی کدے وی گوڈ پھادر نہیں ہو یا۔ جو کجھ وی مل رہیا سی اپنی محنت اتے طاقت مطابق مل رہیا سی۔

کالج وچ پڑھدیاں میں بھابی مینا تے راس لیلا جھیاں کہانیاں پڑھیاں سن۔ ایہناں کہانیاں نے میری سہمت وچ دلچسپی پیدا کیتی۔ گربخش سنگھ دے ناول 'ان ویاہی ماں' نے وی مینوں بہت متاثر کیتا سی پر ایہناں سبھ توں اُپر موہن سنگھ دی کویتا 'بسنٹ' نے مینوں سد ا لئی نظم نال جوڑ دتا سی۔ موہن سنگھ دے لکھے گیت مینوں زبانی یاد ہو گئے۔ میں شاعر دربار وی سنن جان لگی ساں۔ اس ویلے دے بہتے لکھاری ساڈے علاقے دے ہی سن۔ اندر جیت جیت جیہڑے ہن ولور، سینپٹن رہندے ہن ایہہ ساڈے پہاڑ گنج توں ہی ہن۔ ہر نام تے ہر بھجن سنگھ کروں باغ رہندے سن، جو نزدیک ہی سی۔ کرزن روڈ جتھے گارگی رہند اسی، اوہ وی دور نہیں سی۔ ہزارا سنگھ گورداس پوری، بشمبھر سہا، بلونت سنگھ نرویر، برکت رام

برکت وی پہاڑ گنج ہی رہندے سن۔ ریڈیو والا دوندر وی ساڈے محلے وِچ ہی رہنداسی۔ اوہ امرتا پریتم راہیں میرا واقف بنیاسی۔ اوں میرے دوآلے ادبی ماحول 11 سریا یاسی۔

میں سینڈ ڈویژن وِچ بی اے پاس کر لئی۔ دلچیت وی پاس ہو گئی سی پر اوس دے نمبر میرے توں کجھ گھٹ سن۔ ہن اسیں اگے بی ایڈ کرنی سی۔ بی ایڈ کر کے میں کسے وی سکول وِچ اُستانی لگ سکدی ساں۔ اوہناں دناں وِچ بی ایڈ دا کالج سدھواں ناں دے شہر وِچ ہی سی جو کہ پنجاب وِچ پینداسی۔ میں تے دلچیت نے ایٹھے داخلے لئی اِپلائی کر دتا۔ نمبراں دی میرٹ تے مینوں اتھے داخلہ مل گیا پر دلچیت رہ گئی۔ ہن میں ایڈی دور کیویں جاسکدی ساں، اوہ وی اگلی۔ میں وی اپنے جان دا ارادہ چھڈ دتا۔ میں سوچاں وِچ پے گئی کہ ہن کیہ کیتا جاوے۔ بھاپا جی نے تاں مینوں پڑھائی توں روکیا ہی نہیں سی۔ اوہ تاں چاہندے سن کہ میں جتا چاہاں پڑھ لواں۔ ساڈے چوگردے وِچ کوئی وی بہت نہیں سی پڑھیا سو میرے بھاپا جی نوں بہت خوشی سی کہ اس دی گڑھی پڑھ رہی سی۔ اوہ چاہندے سن کہ میں سبھ توں ودھ پڑھی لکھی گڑھی بن جاواں۔

میں دلچیت نوں ملی پر اس نے اگا نہہ پڑھن نالوں نوکری کرنی بہتر سمجھی۔ اوس نوں جلدی ہی اپنے پتا جی دی سفارش نال کسے دفتر وِچ نوکری مل وی گئی۔ اوس دے پتا اوہ نہیں دینس کسے کمپنی وِچ ڈرافٹس مین لگے ہوئے سن۔ ایہناں دناں وِچ ہی مینوں بچپن دی سہیلی چوچولی۔ اوہ وی ٹائپنگ سکھ کے کدھرے کم کرن لگ پئی سی۔ میں ہور بہتاناہ سوچیتے کالج وِچ جا کے ایم اے پنجابی وِچ داخلہ لے لیا۔ ویسے وی میرے سبھ توں ودھ نمبر پنجابی وِچ ہی آئے سن تے ایسے کر کے ہی میرے کل نمبراں تے وی اس دا اثر یاسی تے مینوں داخلہ لین وِچ کسے پریشانی دا مُونہہ نہیں سی ویکھنا پیا۔

لڈو گھاٹی

لڈو گھاٹی پہاڑ گنچ دا خاص محلہ ہو یا کرداسی / ہے۔ ایہہ ریلوے سٹیشن دے نیڑے پیندا سی / ہے۔ ہن تاں سارا پہاڑ گنچ ہی ہو ٹلاں نال بھر گیا ہے۔ او دوں عام جے گھر ہون دے سن۔ پہلاں اکھریاں منزلاں ہی ہون دیاں سن پر پھر لوڑا نو سار منزلاں اُپر نوں ودھن لگیاں۔ اوہ ویلا اجیہا سی کہ پہاڑ گنچ وچ مجھیاں دیاں ڈیریاں وی ہون دیاں سن تے دودھی دودھ وچین ساڈے گھریں آیا کر دے سن۔ اس سارے علاقے دا اس ویلے دا جیون پینڈو جیہا ہی ہوندا سی۔ لڈو گھاٹی وچ ساڈا اک رشتے دار پر یوار ہندا سی جہناں دے گھر میرا آؤنا جانا بہت سی۔ بہت سال بعد جد منجیت سنگھ دلی پونیورسٹی دا ہیڈ بنیا تاں اس نے اک شاعر دربار کرایا۔ ایہتھے مینوں اک بزرگ سٹیجی شاعر ملیا جس داناں زردوش سی۔ زردوش کہن لگے کہ اوہ مینوں لڈو گھاٹی توں ہی جان دے سی۔ میرے لئی ذرا کو جیرانی والی گل سی۔ اینا ہی نہیں اوہناں نوں ایہہ وی یاد سی کہ میں اس ویلے فراق پایا کر دی ساں تے دو گتیاں کر یا کر دی ساں۔ ایہتھے ہی بس نہیں، اوہناں نے ایہہ وی دسیا کہ مینوں دیکھ کے اوہناں دناں وچ اوہناں نے اک نظم وی لکھی سی کہ 'سانوں گتیاں دیاں چھمکاں نہ مار'۔ بعد وچ زردوش جی کئی وار مینوں ملے۔ میں ہر سال جدوں وی دلی جاندی اوہ بہت موہ نال ملدے تے نال ہی لڈو

گھاٹی وی چیتے کروا دیندے۔ ارج کلنر دوش جی رہندے تاں شاید تلک نگر ہن پر لڈ و گھاٹی اوہناں دی چیتنا داحصہ اے وی بنیا ہو یا ہے۔

لڈ و گھاٹی ہن کئی وی بدل گئی ہووے پر میریاں یاداں وچ ادوں والی ہی بیٹھی ہے، جد میں ایہتھے جایا کردی ساں۔ میری مامی دی بھین سنتو دی دھی دا پر پوار ایہتھے رہنداسی۔ اوس دی دھی رانی اس پر پوار وچ وی یاہی ہوئی سی۔ ایہہ بہت وڈا پر پوار سی۔ ایہناں نے پاکستانوں آ کے مسلماناں دا اک گھر سنبھال لیا ہو یا سی۔ ایہہ پرانے زمانے دا بنیا گھر سی۔ وڈیاں وڈیاں چگاٹھاں، آلے، انگلیٹھیاں تے رائگے شیشیاں والیاں کھڑکیاں۔ مینوں ایہہ گھر بہت چنگا لگدا تے اس توں وی چنگے لگدے اس گھر دے لوک۔ اوہ میرا بہت چاء کردے سن۔ میرے پڑھائی وچ تیز ہون کر کے مینوں اوہ خاص سمجھدے سن۔ اس گھر وچ اوہناں کوئی تبدیلی نہیں سی کیتی۔ حالانکہ بہت دیر پہلاں اوہ اس گھر نوں وچ کے جنک پوری والے پاسے جا چکے ہن پر مینوں اے وی اس طرحاں لگدا ہے کہ اس گھر وچ حالے وی سنتو دی دھی تے جو ائی رہندے ہن۔ اسے علاقے وچ ہی میری بھین دی ننان دار شتہ وی ہو یا سی۔ میری بھین دی ننان دی آگوں اک ننان سی، جس دانان سی؛ باوی۔ بہت ہی سندر گڑی سی اوہ۔ میں تاں جد اس ول دیکھدی تاں دیکھدی ہی رہ جاندی۔ اس نوں کپڑے پہنن دا بہت سلیقہ سی۔ گل بات وی بہت ودھیا طریقے نال کردی۔ کئی وار تاں میں اس نوں ملن دیکھن ہی لڈ و گھاٹی چلے جایا کردی ساں۔ اوہ وی کئی واری ساڈے پہاڑ گنچ والے گھر ملن آ جایا کردی سی۔

باوی داویاہ ہو گیا۔ کوئی مُنڈا جر منی توں آیا سی۔ سوہنا مُنڈا سی۔ باوی دے گھر دیاں نے وی یاہ وی بہت ودھیا کیتا سی۔ مہینہ کورہ کے مُنڈا واپس جر منی چلے گیا۔ اوہناں دناں وچ ہی باوی حاملہ وی ہو گئی سی۔ اوہ من ہی من جر منی جان دی تیاری کر رہی سی۔ مُنڈے نے واپس جا کے کچھ کوچھیاں ضرور لکھیاں پر پھر اک دم چپ کر گیا۔ باوی ہر روز ڈاکھیے نوں اڈیکدی

پر نہ پھر کدے کوئی چٹھی آئی تے نہ ہی اوہ مُنڈا واپس آیا۔ اس دے بچہ وی ہو گیا۔ باوی اپنے گھر ہی بیٹھی رہی۔ اک دن اچانک باوی پاگل ہو گئی۔ پاگلپن وچ ہی اوہ گلایاں وچ ماری ماری پھرن لگی، مُونہہ وچ وی کجھ نہ کجھ بولدی رہندی۔ سڑکاں تے تردی پھر دی لیراں چکدی رہندی۔ کئی واری جا پدا ایہہ کہڑے سُنیاں دیاں لیراں چکدی رہندی ہے جس دی کوئی پوشاک نہیں بن سکی۔ اج بہت سالوں بعد وی باوی مینوں اویں ہی پھر دی دس رہی ہے۔ اوہ میرے چیتیاں وچ اُکری گئی ہے۔ نزدوش جی دے ملن نال اوس دی یاد ہو روئی گوڑھی ہو گئی ہے۔ کئی واری سوچدی ہاں، کہ باوی تاں بی اے پاس سی، کیوں اس نے اپنی زندگی خراب کر لئی؟ جیہڑا شخص ساری عمر واپس نہیں آیا، کیوں نہیں اوہ اوس نُون بھل کے کوئی ہو رشتہ بنا سکی؟ اوہ تاں پڑھی لکھی گڑھی سی؟ پر پھیر سوچدی ہاں، کیہ پڑھن لکھن نال سنوید ناماری جاسکدی ہے؟ منو احساس دی تھاہ کوئی گیان نہیں پاسکدا۔ شاید باوی وی اسے احساس نون کسے وی پڑھائی نال بدل نہ سکی اتے اسدی زندگی دردناک حادثے دی بھیٹ چڑھ گئی۔

یونیورسٹی

میں داخلہ تاں کالج وچ ہی لیا سی پر ساڈیاں بہتیاں کلاساں یونیورسٹی وچ ہی لگدیاں سن۔ ٹیٹوریل گروپ دی کلاس ہی کالج وچ ہوندی۔ ایہتھے آکے میرا پنجابی ادب دے مہاں رتھیاں نال واہ پین لگیا۔ پر اوہ ساہتکار ہون توں پہلاں میرے اُستاد سن؛ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ، ڈاکٹر ترلوک سنگھ کنور، ڈاکٹر عطر سنگھ، ڈاکٹر آتم جیت سنگھ۔ ایہناں دے نال نال جو گندر سنگھ سوڈھی سانوں ناول پڑھاؤندے سن۔ ایہہ اوہی جو گندر سنگھ سوڈھی سن جیہڑے گانگ سریندر کور دے پتی سن۔ ایہناں دے پڑھاؤن دا ڈھنگ بہت ودھیاسی۔ ہر وندر سنگھ جس نوں اسیں ماما جی کہندیاں ساں وی کدے کدے ساڈی کلاس لیا کردے سن۔

کلاساں شروع ہوئیاں۔ ایہہ 1968 دی گل ہے، عجیب جیہا انند آؤن لگیا۔ اک تاں ہن صرف اسیں پنجابی ہی پڑھ رہے ساں تے دو جا ویں لگدا کہ جیویں اک چھپڑ وچوں نکل کے سمندر وچ آگئے ہوئے۔ وشے تے وشیاں دی ڈنگھائی ہی اپنی وسیع سی۔ عطر سنگھ سانوں ماڈرن پوسٹری پڑھاؤندے سن۔ پوسٹری میرا من بھاؤند او شاہون کر کے میرا بہتا دھیان اس پاسے ہی ہوندا۔ اوہ نظم نوں پوری طرحاں کھول کے ساڈے سامنے رکھ دیندے۔ میں نال دی نال نوٹس بناؤندی رہندی ساں جس کر کے مینوں سبھ کجھ گرہن کرنا سوکھا ہوندا۔ ڈاکٹر عطر سنگھ انسان دے طور تے وی بہت چنگے سن۔ ڈاکٹر ترلوک سنگھ کنور دا طریقہ تاں ٹھیک

سی پر اوہناں دی لیتنوئج ذرا اوکھی ہوندی۔ سانوں سمجھن وچ دقتاں آؤن لگدیاں پر اوہناں نوں جنی واری مرضی پچھدے جاوے، اوہ کدے کدے نہیں سن۔ پر جو ادھیان ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ ہوراں داسی اوہ کمال داسی۔ اوہ اوں پڑھاؤندے، گل نوں اوں پڑھیاں دے دماغ وچ پاؤندے کہ اوہناں دے پڑھائے نوں دوبارہ پڑھن دی لوڑ نہ پیندی۔ اوہ پڑھاؤندے ہوئے اپنے اُستاد پئے وچ اپنا کھبھ جاندے کہ اوہناں نوں کسے ہو رگل دی ہوش ہی نہ رہندی۔ اوہناں نے لکچر شروع کر دیاں ہی گھڑی لاہ کے رکھ دینی۔ پھیر پڑھاؤندے پڑھاؤندے اپنے بوٹ لاہ دیندے۔ اوہ بورڈ اُپر لکھ لکھ کے سمجھاؤندے۔ اوہ پڑھاؤن وچ اپنے مست ہو جاندے کہ اوہناں نوں پتہ ہی نہ چلدا کہ پیر یڈ ختم ہو گیا ہے۔ پیر یڈ بدن دی وجی گھٹی ہی اوہناں نوں روک سکدی۔ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ میرے آئیڈیل اُستاد بن گئے سن۔ میری قسمت چنگی کہ بعد وچ میں اپنی پی ایچ ڈی دی اوہناں نال ہی کیتی۔ ڈاکٹر صاحب آپ وی بہت وڈے شاعر سن اس لئی اوہناں لئی کویتا دی روح وچ اُترنا سوکھا سی۔ اوہناں دے پڑھاؤن کارن ہی بابا نانک میرامن پسند شاعر بن گیا سی تے میں بابے نانک دی فلاسفی نال جڑ گئی ساں۔ اس توں پہلاں میں بابے نانک دی بانی ہی پڑھی سی، اس دے معنیوں نوں اوں نہیں سی سمجھیا جیویں ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ ہوراں نے سمجھیا سی۔ باراں ماہہ، بابر وانی، آرتی وغیرہ بابے نانک دیاں بہت ہی پور پھل رچناواں ہن۔ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ نے سانوں اوئی ہی شدت نال ایہناں نوں پڑھایا۔ ڈاکٹر صاحب کدے کدے سانوں اپنیاں نظماں وی سناؤندے۔ اوں وی میں اوہناں دیاں رچناواں میگزیناں وچ پڑھدی ہی رہندی ساں۔ پر اک گل بہت ہی عجیب لگی سی پر بعد وچ سمجھ وی آگئی سی۔ اوہ ایہہ کہ ایم اے فائنل دی وداعگی سے ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ نے اپنے بھاشن وچ پڑھیاں نوں خاص کر کے کڑیاں نوں

اشیر وادندیاں کیہا، بچپو، میں تہانوں اشیر واددیندہاں کہ تہانوں زندگی وچ کدے وی نظم نہ لکھنی پوے۔

ایہہ میری زندگی دے بہت ہی خوبصورت دن سن۔ ساڈا تن نمبر گلی والے گردوارے وچ آؤنا جانا مڑ کے ودھ گیا سی۔ میں مڑ کے شہد پڑھن جان لگی ساں۔ دوندر سنگھ کیر تینے نے ہُن میوزک سکول کھول لیا سی تے اس دا گردوارے آؤنا گھٹ گیا سی۔ ہن میں ہر مونیم و جاؤن دے نال نال شہد پڑھدی تے میرے پتا جوڑی و جاؤندے۔ ہُن گردوارے وچ نویں نویں آئے بھائی انند سنگھ وی بہت ودھیا کیر تن کر دے سن۔ اوہناں نے ہی مینوں اثر ہیٹھ لے کے امرت وی چھکا لیا سی۔ میں پوریاں رہتاں وچ رہن لگی ساں۔ ایہہ گل وکھری سی کہ میں بہتی دیر رہتاں وچ نہیں ساں رہ سکی پر میرا گردوارے آؤنا جانا لگتا جاری رہیا۔ گردوارے دی کمیٹی وچ کنولجیت سنگھ ہوندے سن۔ اوہ مینوں بہت پیار کریا کر دے۔ اک تاں میں شہد گائون ودھیا کر دی ساں تے دو بے پڑھائی وچ وی ہشیار ساں۔ اوہناں دے دو پتر سن؛ گگن جوت تے جگ جوت۔ میں سمجھدی ساں کہ کنولجیت سنگھ تے اس دی پتی میرے تے اکھ رکھیا کر دے سن۔ اک وار گرپر ب اُپر میں گگن جوت نوں اک نظم لکھ دتی۔ اوہ سٹیج توں جا کے پڑھ آیا۔ اوس نوں واہو اسارے پیسے ہو گئے۔ اوہ بہت خوش ہو یا۔ اوس نے اوہناں پیسیاں دی مینوں قیض لے دتی۔ اس توں بعد ہر رکھڑی تے اوہ اپنی بھین جیون درگا ہی میرے لئی سوٹ لے کے آؤندا۔ اس گل نال میری ہور وی عزت ہون لگی سی۔ کنولجیت سنگھ ہوراں دا پر یوار میرے نال ایناموہ کرن گیا سی کہ کئی وار اوہ مینوں اپنے گھروں لے جایا کر دے۔ اوہ عمر وچ بھوایں میرے توں کئی سال چھوٹا سی پر میں اوس نوں گگن بھاجی کہہ کے بلاؤندی ساں۔ ایس دا کارن اوس دے گھر دار وچ سی۔ اوس دے مٹی پاپا وی اپنے بچیاں نوں جوت جی، گگن جی کہہ کے بلاؤندے۔

اپنے گھر وچ میں ہن ہیڈ ساں۔ میری ہر گل منی جاندی سی۔ میرے بھاپا جی تاں میرے اُپر بہت ہی مان کردے سن۔ میں ایم اے کر لئی۔ میری فسٹ کلاس آئی تے نال ہی میں یونیورسٹی وچوں سیکنڈ آئی ساں۔ سارے بہت خوش سن۔ جون وچ میرا نتیجہ نکلیا۔ جولائی وچ میٹریٹی کالج وچ لکچر اردی نوکری نکلی۔ میں اِپلائی کردتا۔ مینوں پتہ سی کہ اپنی جلدی مینوں کون نوکری دیوے گا پر میرے بھاپا جی کہن لگے کہ مینوں ایہہ نوکری ہر حالت وچ مل جانی ہے۔ میں کھجھدی ہوئی نے کیہا سی کہ اپنی بیٹی اُپر لوڑوں ودھ بھروسہ کیوں کری جا رہے ہو پر اوہ اجیہے ہی سن۔ ویسے ہن اوہناں دی صحت خراب رہن لگ پئی سی۔

میں نوکری لئی اِپلائی کیتا تاں اوہناں نے مینوں انٹرویو دی تریک دے دتی۔ میں ڈردی ڈردی انٹرویو لئی گئی۔ مینوں نفاڑے جان دا بہتا ڈر نہیں سی۔ میں تاں تجربے وچوں ہی انٹرویو لئی گئی ساں۔ جد انٹرویو لئی میں اندر گئی تاں ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ ساہنے پینل وچ بیٹھے سن۔ مینوں طرحاں طرحاں دے سوال پچھے گئے۔ میں اپنی سمجھ مطابق جواب دتے۔ وڈی گل ایہہ سی کہ پڑھاؤن دامیر اکوئی تجربہ ہی نہیں سی۔ میں تاں سدھا ہی کالج توں نکل کے آرہی ساں۔ حالے طالب علم ہی جا پ رہی ساں۔ تے ایہہ کالج دی لکچر ار بن لئی انٹرویو سی۔ انٹرویو توں بعد سانوں اتھے ہی باہر بیٹھے کے جواب اڈیکنا پینا سی۔ کجھ دیر بعد مینوں پرنسپل دے آفس وچ پھیر بلا لیا گیا۔ اچانک مینوں نوکری مل گئی سی۔ میں خوش تاں ہوئی پر کئی کئی وی رہ گئی۔ بعد وچ مینوں ڈاکٹر عطر سنگھ ہوراں توں پتہ لگا سی کہ جدوں میرے ایم اے دے پیپر چیک کیتے جا رہے سن ادوں ہی ڈاکٹر صاحب نے مینوں نوکری دین دا فیصلہ کر لیا سی۔ شاید میرا وچاراں نوں صاف طریقے نال پیش کرن دا ڈھنگ اوہناں نوں پسند آیا سی تے اوہناں اس یوگتا نوں اُستاد پنے دے کارج لئی ضروری سمجھیا سی۔

پڑھیارناں ورگی

لکچر ار میں میتربئی کالج وچ لکچر ار لگ گئی۔ اپنی عمر دیاں کڑیاں نوں، کئی اپنے توں وی وڈی عمر دیاں کڑیاں نوں پڑھاؤن لگ پئی۔ میرا کوئی تجربہ تاں ہے نہیں سی پر میں اپنے اُستاداں نوں پڑھاؤندیاں دیکھیا ہو یا سی۔ اوہناں نوں اوہزرو کردی رہی ساں۔ ایہہ اوہزرویشن میرے کم آؤن لگی۔ ایہہ میرے لئی تجربہ وی سی تے چیلنج وی۔ کئی وار میں سوچدی کہ کتھے آچھسی ہاں۔ شاید ایہہ کم میرے وس دا نہیں۔ میرا سُفنا تاں چھوٹے بچیاں نوں پڑھاؤن داسی، اپنے ہانیاں نوں نہیں۔ کالج دے ہور لکچر ار مینوں اپنے اُستاداں جے ہی لگدے۔ میں اوہناں توں دور بھجدی۔ میں اپنا زیادہ وقت و دیار تھناں نال ہی بتیت کردی۔ اوہناں نال ہی کنٹین وچ جا بیٹھدی۔ اوہ وی مینوں اپنی دوست وانگ ہی سمجھدیاں۔ میں کسے پاسیوں وی لکچر ار نہیں ساں لگدی۔ کئی وار تاں کالج دا گیٹ کھیر مینوں روک لیندا تے ہور ناں طالب علمان وانگ میرے توں آئیڈی دی منگ کرن لگدا۔ مینوں بڑا ہور ویں محسوس ہوندا۔ دو جا ایہہ سی کہ ایہہ کالج ساڈے گھر توں بہت دور سی، پورے چھبی کلومیٹر۔ ڈیڑ دو گھنٹے تاں بس وچ ہی لگ جاندا۔ میں ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ نوں کہندی کہ مینوں کتھے چھسدا تا سی۔ ماتا سدری کالج نزدیک پیندا سی، اتھے لگا دیندے۔ اوہ آکھدے کہ اوہناں بہت سوچ کے ایہہ کم کیتا سی۔ ماتا سدری کالج دی سیاست بہت بھیرٹی سی، لکچر ار اں دی بری حالت

ہوئی رہندی سی۔ اس دے مقابلے میترہئی کالج نواں سی، ایہتھے سٹاف دی زیادہ قدر سی۔ اوہناں دی گل سچ وی سی۔ ہن تک میں سمجھ گئی ساں کہ ایہہ نوکری ملن وچ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ داوڈا تھہ سی۔ میرٹ انوسار تاں میرا حق بنداہی سی پر اے داں دے موقعیاں تے میرٹ نوں کون پچھدا ہے جد تک کوئی جیک نہ ہووے۔ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ نے میرے اُستاد ہون دا حق ادا کر دتا سی۔ صرف مینوں ہی نہیں اپنی ہیڈ شپ دے دوران اوہناں اپنے کئی پڑھیاراں پڑھیارناں نوں دکھ دکھ کالجیاں وچ نوکریاں تے لوایا سی۔

ہولی ہولی میں کالج وچ اپنا دل لاؤن دی کوشش کرن لگی۔ سٹاف روم وچ لگاتار بیٹھن لگی۔ کئی لکچراراں نال دوستی ودھاؤن لگی۔ کالج دی پرنسپل ڈاکٹر اوڈکھن بھارت دی سی۔ اوں نوں پنجابی نال بہت موہ نہیں سی۔ ویسے تاں پنجابی دے پڑھیاری تھوڑے ہی سن۔ اوہ میرے اُپر ہو پڑھیار لے کے آؤن لئی زور پاؤن لگدی۔ میں پڑھیار کتھوں لے کے آؤندی۔ میری واقفی تاں اپنے محلے وچ ہی ہو سکدی سی تے ایہہ کالج میرے محلے توں بہت دور سی۔ پرنسپل دا میرے پرتی رویہ بہتا ودھیا نہیں سی، ایہہ گل کئی وار مینوں اچاٹ کر جاندی۔ مینوں اکلے نوں نہیں ہو سٹاف نوں وی بھجھوڑ پائی رکھدی۔ بہتے لکچر ار چھوٹی عمر دے ہی سن۔ پھر اس نے ڈریس کوڈ جاری کر دتا کہ لکچر ار کڑیاں نوں ساڑی پاؤنی پوے گی تے جوڑا کرنا پوے گا۔ اصل وچ تاں ایہہ باقی پڑھیارناں توں فرق پاؤن لئی کیتا سی پر میرے لئی کجھ اوکھا جا پدا سی۔ میں ساڑی لاکے چھبی کلو میٹر داسفر تہہ کرنا تے بجدے بجدے گرمی نال نچر جانا۔ چھبی کلو میٹر واپس آؤنا۔ ادوں کسے ور لے لکچر ار کول ہی کار ہوندی سی۔ عام طور تے سبھ بس وچ ہی اپنا سفر طے کر دے سن۔ میں گھر آؤندیاں ہی ساڑی لاکے اوہ وگاہ مارنی تے رون لگ پینا۔ تقریباً تن سال میرے کالج وچ اوکھے لنگھے۔ پھر اوہ پرنسپل بدل گئی۔ اوہدے تھاں ڈاکٹر سمیتا سرواستو آ گئی۔ اوہ بہت چنگی عورت سی، اوں دی شخصیت ماں

ورگی سی۔ اوہ سبھ نال بڑے پیار نال پیش آؤندی۔ اوہنے کالج وچ کلچرل ایسوسی ایشن شروع کر لئی تے مینوں اس دی انچارج بنا دتا۔ ایہہ میرامن بھاؤندا کم سی۔ اسیں کالج وچ گدھاتے بھنگٹڑا سکھاؤناتے اس دیاں ٹیماں بناؤنیاں سن تے ہور نال کالج نال مقابلیاں تے جایا کرنا سی۔ میں کڑیاں نوں ٹریڈنگ دینی شروع کر دتی۔

اک پروگرام وچ مینوں برجندر چوہان ملیا۔ کجھ مُنڈے پٹیلے توں دلی سیٹل ہون آئے ہوئے سن۔ ایہناں وچوں برجندر چوہان، اوتار تے پرمود قول وی سن۔ ایہناں نال گلاں ہونیاں تاں اسیں کالج ولوں برجندر چوہان تے اوتار نوں کوچ وجوں رکھ لیا۔ ایہناں نے پہلاں گدھاتیار کروایا تے پھر بھنگٹڑا۔ پٹیلہ ربتل دا گڑھ سی۔ ایتھوں ہی ایہہ آئے سن۔ ایہناں نے اجیسیاں ٹیپیکل بولیاں سکھائیاں کہ سنن دیکھن والے حیران رہ جاندے۔ ساڈیاں ٹیماں دور دور تک مقابلیاں وچ حصہ لین جان لگیاں تے بہتی وار جت کے ہی آؤندیاں۔ کالج دانائاں اچا ہوندا۔ ساڈی پرنسپل نوں چاء چڑھ جاندا۔ ایہدے نال مینوں بہت بلاشیر میلدی۔ میں کئی وی گرانٹ دی منگ کر دی پرنسپل پاس کر دیندی۔ میں وی رُجھ گئی تے ایہناں منڈیاں نوں وی دلی وچ پیرلاؤن لئی مدد مل گئی۔ برجندر نے تاں ساڈے کالج دی ہی اک کڑی نال ویاہ کر لیا۔ سارے ہی ہسدے ہوئے آکھدے کہ اوہ ساڈے کالج دا جوانی بن گیا ہے۔ برجندر نوں بعد وچ خالصہ کالج وچ کچھار دی نوکری مل گئی تے اوہ دلی دا ہی ہو کے رہ گیا۔ شروع دے دنوں وچ پنجابی کلچر نوں پھیلاؤن لئی ساڈے کالج نے کافی کم کیتا۔ چوراسی دے دنگیاں توں بعد سرکار نے سکھاں دیاں اکھاں پونجھن لئی پنجابی اکیڈمی بنا دتی جس نال پنجابی کلچر تے پنجابی زبان نوں کافی فائدہ ہو یا۔ ہُن تک میں پنجابی زبان دے نال نال پنجابی ادب نال وی پوری طرحاں جڑ چکی ساں۔ ادبی پروگراموں وچ وی حصہ لینا شروع کر دتا سی۔

اِک دن اچانک بھاپاجی بیمار پے گئے۔ کسے ویلے اوہناں دی کڈنی وِچ پتھری ہو یا کر دی سی پر دیسی دوائیاں نال ہی اوہ کھر گئی سی۔ اس توں بناں اوہناں دی صحت ٹھیک سی۔ اوہ جو اناں وانگ کم کر دے سن۔ اوہناں دی تاں تنخواہ وی میرے توں دگنی سی۔ مینوں ساڈھے چار سو روپے ملدے سن تے اوہ ساڈھے نوں سو مہینہ کماؤندے سن۔ میری تنخواہ کئی وی پر جد مینوں نوکری ملی سی تاں اوہناں نے اسے خوشی وِچ پاٹھ تے کیر تن کر دیا سی تے سست قسم دی مٹھیائی پائی سی۔ اوہناں نوں اجیہا بخار چڑھیا کہ اترن دانال ہی نہ لوے۔ اسیں اوہناں نوں ہسپتال وِچ بھرتی کروادتا۔ ونگٹن ہسپتال ودھیا سرکاری ہسپتالاں وچوں سی۔ گگن جوت دی مدد نال ہی اوہ بھرتی ہو سکے سن۔ گگن جوت ہی اوہناں دی زیادہ دیکھ بھال کردا سی۔ کئی دن تاں اصل بیماری دا پتہ ہی نہیں سی چلیا۔ بخار ہی نہ اُتریا۔ پھر ہولی ہولی پتہ لگیا کہ جیہڑی کڈنی وچوں پتھری نکلی سی اوہ پچھے کجھ زخم چھڈ گئی سی۔ اوہی ہن تنگ کر رہے سن۔ اوہناں دا سارا خون یوریا وِچ تبدیل ہو گیا سی۔ خون دین نال دی کوئی فرق نہیں سی پے رہیا۔ بھاپاجی صرف اٹھاراں دن بیمار رہے تے سانوں روندیاں نوں چھڈ کے تر گئے۔

میں اوہناں دے بہت نیڑے ساں۔ مینوں تاں یقین ہی نہیں سی آرہیا کہ کوئی اوویں وی جاسکدا ہے۔ اس صدمے نال میں ڈن جیہی بن گئی۔ سارا ٹبر رو رہیا سی پر میں پتھر ہو گئی ساں۔ عورتاں میری چچی بارے فکر کر رہیاں سن۔ میرے چونڈھیاں وڈھ وڈھ کے مینوں رواؤن دی کوشش کر رہیاں سن۔ مینوں رونا ہی نہیں سی آرہیا۔ کئی دن بعد وِچ جا کے میں رو کے اپنا من ہولا کر سکی۔ سارا محلہ ہی افسوس کرن آرہیا سی۔ بھاپاجی دی آندھ گوانڈھ وِچ ہی نہیں پورے محلے وِچ بہت بنی ہوئی سی۔ اوہ ہر اک دے بھج کے کم آؤندے پر بہت گھٹ بولدے۔ گردوارے لگاتار جان کر کے وی بہت سارے لوک اوہناں نوں جان دے سن۔ بھائی انند سنگھ نے آپ اوہناں دے پاٹھ دا بھوگ پایا سی۔

افسوس دے دناں وِچ ہی کنولجیت سنگھ دے پرپوار ولوں گگن جوت دے وڈے بھرا
 جگ جوت دے میرے نال رشتے دی گل چلائی۔ گگن جوت دے کہن مطابق اوس نے
 ہسپتال وِچ میرے بھاپاجی دے میری زندگی بارے فکر نوں راحت دین لئی اوہناں نال ایہہ
 وعدہ کیتا سی کہ اوہ میری شادی دی ذمہ داری پوری کرے گا تے اس لئی ایس دے گھروں
 اوس دے وڈے بھرا نال میری شادی دی پیش کش آئی سی۔ میری ماں نے اپنے رشتے
 داراں نال اس بارے صلاحاں کرنیاں شروع کر دتیاں لیکن اس بارے میری کوئی رائے
 نہیں پچھی گئی۔ پنج گھر تاں ساڈے خاص رشتے داراں دے سن ہی۔ ہور رشتے داروی
 جیہڑے پاکستان توں آئے ہوئے سن، گوانڈھ وِچ ہی رہندے سن۔ کسے نے اس رشتے
 بارے نہ کر دتی۔ کارن سی کہ جگ جوت بھاپیاں دا مُنڈا سی تے اسیں راگڑھیے ساں۔
 اوہناں دناں وِچ ذات دا ذرا کوودھ ہی خیال رکھیا جاندا سی۔ اوس نال ایہہ رشتہ وِچ ہی رہ گیا۔
 مینوں کنولجیت سنگھ دے پرپوار دا حصہ بننا چنگا لگدا سی پر اس وِچ میری کوئی پیش نہیں سی
 گئی۔

میں کجھ دیر چھٹی کر کے مڑ کم تے جان لگی۔ کم تے جان کر کے میرا من ہو دھرے
 پن لگیا تے میں بھاپاجی دی موت وچوں ابھرن لگی۔ ہولی ہولی زندگی عام جیہی ہو گئی۔ میں مڑ
 اپنے کالج اتے کالج دی کلچرل ایسوسی ایشن دے کماں وِچ کھب گئی۔

ماں داپتی

بھاپاجی دی موت توں بعد میں ہی گھر وچ اجیہی ساں جو گھر دا خرچ چک رہی ساں۔
بھاپاجی دی تنخواہ میرے توں بہت زیادہ سی تے ساڈا ہتھ سوکھاسی پر ہن جیویں وی سی،
سارا ذمہ میرے سر تے ہی سی، میرا بھرا ادوں پڑھائی کر رہیا سی۔ میری ماں نال نیڑتا و دھن
لگی۔ ماں میری گل نون دھیان نال سندری بالکل اوں ہی جیویں اوہ بھاپاجی دی گل نون سنیا
کردی سی۔ میری رائے گھر وچ آخری ہوندی پر میں کدے وی اپنی مرضی نہ چلاؤندی۔
میری ماں بھاپاجی بالکل ان پڑھ سی پر اوہ بہت جھبے والی عورت سی۔ بھاپاجی دی موت تے
میںوں تے میرے بھرانوں بٹھا کے کیہا سی کہ ایس دے ہوندے ہوئے کوئی وی ساڈی ہوا
ول نہیں دیکھ سکدا۔ اوہ جیہو جیہی وی سی پر کھلے خیلاں دی سی۔ میرا کوئی وی دوست گھر آ
سکدا سی، منڈا ہووے جاں کڑی۔ جو وی آؤند اس نون اوہ کھانا ضرور کھواؤندی۔

میرا بھرا سر جیت سنگھ جس نون حالے وی اسیں کاکا ہی کہندے ساں، پڑھائی وچ ذرا
ڈھلا ہی سی۔ اس نے اپنی پڑھائی وچے ہی چھڈ دتی تے کم کرن لگ پیا۔ اس نون الیکٹرانکس
دے کم دا بہت شوق سی۔ ایہہ کم تاں جیویں اسدے خون وچ ہی سی۔ اوہ نوکری نہیں سی
کرنی چاہندا تے اپنا ہی بزنس کرن لئی آکھدا سی پر بزنس والی چلاکی اس وچ نہیں سی۔ پھر وی
اس نے مکسیاں دیاں موٹراں دی پروڈکشن داکم شروع کر لیا تے چھیتی ہی آمدن وی آؤنی

شروع ہو گئی۔ ساڈا ہتھ مڑ کے سوکھا ہو گیا۔ اس داکم واہو اچل پیاسی۔ ساڈے شاہ آباد توں آئے اک رشتے دار بھندے نے اس نال دوستی پا کے کاروبار وچ حصیداری دی پالئی سی۔ بھنداز زیادہ تر ساڈے گھر ہی رہندا سی۔ میں چھیتی ہی سمجھ گئی کہ اوہ میرے نال ویاہ کر اؤنا چاہندا سی۔ پر اوہ میری ٹامپ دامنڈا نہیں سی۔ ویسے وی اوس داسہاء، اوس دیاں چلاکیاں مینوں بالکل چنگیاں نہیں سی لگدیاں۔ کتاباں نے جیہڑا سچ میرے وچ بھردتا ہو یاسی، اوہ اس سچ دے نیڑے تیرے وی نہیں سی۔ بھندے نے ہولی ہولی سرجیت توں اس دا بز نس کھوہنا شروع کر دتا۔ مینوں تاں اس دی کوئی سمجھ ہی نہیں سی پر اینا مینوں دسداسی کہ بھندا تیز بندہ سی، سرجیت دے مقابلے بہت تیز۔ اس نے سرجیت دے برابر ہی کاروبار شروع کر لیا تے اس دے ہی گاہک بھننے شروع کردتے۔ ہولی ہولی اس داسارا بز نس ہی کچھ لیا۔

ہُن سرجیت دی عمر وی ویاہ دی ہو رہی سی۔ کسے نے گڑی دی دس پائی جاں گڑی والیاں نوں سرجیت دی دس پائی۔ ساڈے ورگاہی دھارمک پرپوار سی۔ گردوارے کیرتن کرن والے۔ اوہناں دا کیرتن کوئی سادھارن پدھر دا نہیں سکوں کلاسیکل طرز دا بڑی اچ پدھر داسی۔ سرجیت دی ہون والی پتی گربانی سنگیت دی ماہر سی اتے اوس دے پاپانے اوس نوں تیراں سال دی عمر توں ہی اس پاسے لادتا سی اتے وڈے وڈے استادوں کولوں اوس نوں ٹریننگ دوائی سی۔ اوہ ادوں اک خالصہ سکول وچ گربانی سنگیت دی استاد لگی ہوئی سی۔ اوس دے پتامیرے پتا وانگ ہی اس دے ساتھ وچ ہارمونیم تے بیٹھدے تے اس دا بھرا طبلے تے۔ سانوں ایہہ پرپوار بہت ٹھیک بھندا سی۔ گڑی دے پتانے آکے سرجیت نوں دیکھ لیا تے پسند کر لیا۔ اس توں بعد جسو ندر مینوں کدھرے باہر انڈیا گیٹ دے نزدیک ملی۔ ساڈیاں بہت ساریاں گلاں ہونیاں۔ گلاں گلاں وچ اسیں اک دوجے نوں بہت پسند کرن لگیاں۔ جسو ندر نے اسے ویلے بناں سرجیت نوں دیکھدیاں ہی ویاہ لئی ہاں کردتی۔ بعد وچ

میں جسوِندرنوں پچھیا کہ اس نے اینا بھروسہ کیوں کر لیا تاں اوہ بولی سی کہ سردارجی (سرجیت سنگھ) چنگے نہ نکلدے تاں اس نے میرے آسرے ہی زندگی کڈھ لینی سی۔ میں سوچ رہی ساں کہ کمال دا بھروسہ سی۔ سرجیت دا ویاہ ہو گیا۔ جسوِندرساڈے گھر آگئی۔ اوہ سنگیت دی اُستاد سی۔ اک سکول وچ سنگیت سکھاؤندی سی۔ سنگیت تاں اوس دے خون وچ سی۔ اوس طرحاں وی اوہ سپیاری عورت سی۔ ساڈا سبھ دا ہی بہت دھیان رکھدی۔ میری تاں اوہ سپیلی وانگ سی۔

سرجیت دامیکسیاں داکم اس دے دوست بھندے کارن فیل ہو گیا سی تے ہن اس نے واشنگ مشیناں دیاں موٹراں بناؤن داکم شروع کر لیا سی۔ اس دے گھر بچی سرپریت وی ہو گئی۔ ساڈا سبھ دادھیان سرجیت دی ویاہتا زندگی ول ہو گیا۔ میرے ویاہ دا سبھ نوں جیویں چیتا ہی بھل گیا ہووے۔ مڑ کے مینوں کوئی رشتہ وی نہ آیا۔ بھاپاجی دے ہونڈیاں اک رشتہ مینوں ایم اے پڑھدی نوں آیا سی۔ اوہ میرے بھاپاجی نوں پسند سی اتے اوہناں لڑکے اتے مینوں ملاؤن دی تاریخ وی کچی کر لئی سی لیکن میں صاف ناہنہ کردتی سی کیونکہ میں اودوں ایم اے دی پڑھائی کر رہی ساں۔ اس توں بعد بھاپاجی دے جان تے گگن دے پر یوار ولوں آئے رشتے نوں میرے رشتے داراں نے سرے نہیں سی چڑھن دتاتے مڑ کے رشتے بارے نہ کوئی گل ہوئی تے نہ ہی کسے نے پرواہ کیتی۔ اویں میری ماں دلوں تڑپھدی رہندی سی۔ کئی وار میرے نال گل کرن وی بہہ جاندی پر میں اس دے فقر اں نوں ٹال جاندی۔ جد چھوٹا بھرا ویاہیا جاندا ہے تاں وڈی کو آری پیٹھی دی بھین نوں لوک وی شاید ہور نظر نال دیکھن لگ پیندے ہن۔ میں دیکھ رہی ساں کہ سبھ کجھ ٹھیک ہونڈیاں وی حالات میرے حق وچ نہیں سن۔ حالات تاں مینوں بلی کر رہے سن۔ بالکل اویں ہی جیویں کدے بلاکی نے تھپڑ مار کے مینوں چپ کر دتا سی۔ چوچو دے مامے دی ددھکی نے مینوں اپنے اپنے وچ قید کر دتا

سی ایس طرحاں پتہ نہیں میرے وچ ہمت پیدا نہیں سی ہوندی میں کیوں اگلے نوں اپنے اُپر زیادتی کر لین دندی ساں اس دا کارن مینو ادوں سمجھ نہیں سی آرہیا۔ سو میں چپ ہی رہندی رہی تے اپنے آپ نوں حالات دے ہتھ وچ چھڈ دی رہی۔ اک وار پھر میں اتر مکھی جیہی رہن لگ پئی۔ ویسے تاں میں ساریاں خوشیاں وچ حصہ لیندی ساں پر جد اگلی ہوندی تاں اداسی جیہی وچ گھر جاندی۔ میرے بہت سارے دوست سن پر کسے دوست نال اجیہا رشتہ نہ بن سکیا جس توں کوئی امید بچھدی۔

سر جیت سنگھ اپنے نوں کاروبار وچوں وی کمائی کرن لگ پیاسی۔ اوہ گھر دے خرچ وچ پورا حصہ پارہیاسی، جسو ندر دی تنخواہ وی آرہی سی لیکن میریاں دو بھتیجیاں آگنیاں سن تے نہن اوہ سکول وی جان لگ پئیاں سن۔ سو سر جیت اتے جسو ندر ہوراں دے پروارک خرچے ودھ رہے سن۔ میری تنخواہ دی وی گھر وچ لوڑ سی۔ میری ماں وی میری تنخواہ اُپر مان کریا کردی سی۔ گھر دے سارے خرچیاں بارے اوہ میرے نال صلاحاں کریا کردی۔ اک گل جو مینوں زدگی وچ عجیب خوشی دے گئی، جسو ندر نے دوہاں پچیاں نوں شروع توں ہی مینوں امی کہہ کے بلاؤنا سکھا دتا سی جس نال میرے اندر متادے بھاو پیدا ہونے شروع ہو گئے اتے میں اپنے بھرا بھرا جھائی دے پرپوار دا اٹھ حصہ محسوس کرن لگی۔

پی ایچ ڈی

اک دن میں یونیورسٹی وچ اک سیمینار وچ بھاگ لین گئی۔ اوتھے جا کے دیکھیا کہ پڑچول دے معاملے وچ کتنا کجھ بدل گیا سی۔ نویاں نویاں آلوچنا پر نالیاں بارے گلاں ہو رہیاں سن۔ پنجابی ساہت بارے ہور طرحاں دیاں گلاں ہو رہیاں سن۔ مینوں لگیا جیویں ایہہ کسے اوپری دنیا دیاں گلاں ہو رہیاں ہون۔ مینوں اپنا آپ آؤٹ ڈیٹڈ جا پن لگیا۔ میں تاں کالج وچ گدھے بھنگڑے وچ ہی مصروف رہ جیویں کھوہ دا ڈوہی بن گئی ساں تے یونیورسٹی وچ تاں دنیا ہی بدل گئی سی۔ میں پی ایچ ڈی کرن دا فیصلہ کر لیا۔ پی ایچ ڈی کرن توں پہلاں میں میرٹھ یونیورسٹی توں انگریزی دی ایم اے کر چکی ساں۔ انگریزی دی ایم اے کرن دا اک کارن ایہہ وی سی کہ پی ایچ ڈی کرن لئی بہتیاں کتاباں انگریزی وچ ہی پڑھنیاں پسینیاں سن۔ میں چاہندی ساں کہ امرتا پریتیم اُپر کم کراں۔ اوہی میری من بھاؤندی لکھاری سی۔ میں اس مقصد نال دئی یونیورسٹی گئی۔ سیالاں دے دن سن۔ بہت سارے پڑھیارتے اُستاد لائن وچ بیٹھے دھپ سیکیا کر دے سن۔ اتھے مینوں ستندر نور مل پئے۔ اوہناں نوں میں اپنی منشا دسی۔ اوہناں نے مینوں ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ کول بھیج دتا۔ ڈاکٹر صاحب کولوں میں ایم اے وچ پڑھدی رہی ساں۔ اوہ اس ویلے پنجابی شعبے دے پردھان سن۔ اوہ مینوں اپنے دفتر وچ بیٹھے ہی مل گئے۔ میں اوہناں نوں اپنا ارادہ دسیا تاں اوہ اک دم بولے، ’کڑیے، ہُن ایسے

سالان بعد کہیہ پی ایچ ڈی کرنی آں۔ ہن توں ویاہ ویوہ کرا کے سیٹل ہو۔ جے مُنڈا نہیں ملدا تاں اسیں لہجہ دینے آں۔ ہن اپنی دیر بعد ایہہ ڈگری کرنا تیرے وس دی گل نہیں۔ اوہناں دا مطلب سی کہ میں سن ستر وچ لکچر اردی نوکری شروع کر لئی سی تے ہن سن اٹھتر چل رہیا سی۔ میں اٹھ سال لیٹ ہو گئی ساں پر مینوں یقین سی کہ میں ایہہ کر سگدی ہاں۔ میں اوہناں دے کھہرے ہی پے گئی کہ مینوں ہر حالت وچ پی ایچ ڈی کراؤتے کوئی گائیڈ وی لہجہ کے دیو۔ کافی دیر منت کرن بعد اوہ منے۔ پھر پچھن لگے، کیہڑے وشے تے کرنی چاہندی ایں ڈگری؟ میں امرتا پریتم داناں لیا تاں اوہ ذرا تنخی وچ آؤندے بولے کہ امرتا پر ڈگری کرن دا مطلب ہے کہ انے کھوہ وچ وٹے مارنا۔ اوہناں نے مینوں بھائی ویر سنگھ اُپر پی ایچ ڈی کرن لئی کہا۔ کہا کہیہ حکم دے دتا۔ تے میرے گائیڈ بنا دی من گئے۔ اس ویلے چاہندی ہوئی وی میں امرتا پریتم تے پی ایچ ڈی وچ داخلہ نہ لے سکی۔ جد میرے گائیڈ نے ہی کہہ دتا تاں میں کہیہ کر سگدی ساں۔ اوہناں موہرے کسے دی بولن دی وی ہمت نہیں سی۔ اوہناں نے مینوں وشادتا؛ بھائی ویر سنگھ داروپ و گیا تک ادھین۔ میں فارم بھر دتا تے اویں داخلہ لے لیا۔ باہر نور صاحب مل پئے۔ اوہناں نوں ساری گل دسی تاں اوہناں کہا کہ کوئی گل نہیں۔ بھائی ویر سنگھ وی ساڈے مہتو پورن شاعر ہن۔ مینوں اس وقت ایہہ محسوس ہو یا کہ پی ایچ ڈی پڑھیا رنے کرنی ہے لیکن اوہ اپنی مرضی دا وشا دی نہیں سی لے سکدا جد کہ اصولن اس نوں ایہہ کھل ہونی چاہیدی سی۔ پر میرے وچ اپنی ہمت نہیں سی کہ میں اپنی مرضی دا وشا لین لئی اڑ سکدی۔ سو ہمیشہ وانگ میں ایتھے وی اپنے آپ نوں حالات دے حوالے کر دتا۔ میں کسے وی حالت وچ پی ایچ ڈی کر کے اپنے آپ نوں نویاں آلوچنا پر نالیاں نال جوڑنا چاہندی ساں۔

اوہناں دناں وِچ دٹی یونیورسٹی وِچ بھارتی بھاشاواں وِچاگ نالوں پنجابی دا بھاگ الگ ہو گیا سی تے اس دے مکھی ڈاکٹر صاحب بنے سن۔ ہیڈ بن کے اوہناں دے ہتھ وِچ طاقت وی ودھیرے آ گئی سی۔ اوہ چاہندے سن کہ پنجابی ساہت نوں کسے نوں آلوچنا پر نالی راہیں واچیا جاوے۔ اوس ویلے تک سنت سنگھ سیکھوں داہی آلوچنا وِچ بول بالا چلدا آرہیا سی۔ ہن ڈاکٹر صاحب کول اپنا ناں چکاؤن دے موئے سن۔ سادھن وی سن تے اوہناں کول یوگتا اتے سمجھ وی سی۔ اوہناں امریکی نوں آلوچنا، روپ واد اتے سنجر ناواد نوں نھ کے پڑھیا تے اس نوں پنجابی اُپر لاگو کر دیاں کئی لیکھ لکھے جو بعد وِچ پستکاں دے روپ وِچ وی آ گئے۔ ایہناں نوں بہت ودھیا ہنگارا ملن گیا۔ سنت سنگھ سیکھوں دی مارکسوادی آلوچنا نوں ڈاکٹر صاحب ونگار رہے سن۔ ایہدے نال ہی 'دٹی سکول آف کرٹیسزم' ناں دی اک ٹرم وی بن گئی۔ دٹی دے باقی کجھ الوچک وی اسے پر نالی راہی لکھتاں دی آلوچنا کرن لگے۔ جلدی ہی اچھا ویلا آ گیا کہ ہر لکھاری اپنی لکھت لکھ کے دٹی سکول ولوں اس بارے ہنگارا اڈیکن لگدا۔ پنجاب دیاں یونیورسٹیاں دے پنجابی اُستاداں اتے لکھاریاں دے دٹی دے گہڑے ودھ گئے۔ ہر بھجن سنگھ دی پنجابی ساہت وِچ چڑھت ہون لگی۔ میں اوہناں دی طالب علم ساں۔ مینوں تاں ایہہ چڑھت چنگی لگنی سی۔ میں اس گل داماں محسوس کرن لگی کہ میں پنجابی دے ایسے سکالر گائیڈ دی پڑھیان ساں جس دے مقابلے داہور کوئی وی نہیں سی۔

میری پی ایچ ڈی دی پڑھائی شروع ہو گئی۔ سویرے میں کالج جاندی۔ ایہتوں پڑھا کے یونیورسٹی چج جاندی۔ چنگی گل ایہہ سی کہ ساڈے کالج توں یونیورسٹی نوں سدھی بس جاندی سی۔ سارا دن ایہتے ریسرچ فلور تے اپنا کم کر دی تے رات نوں اٹھ وے تھکی ہاری گھر پجبدی۔ پر ہُن مینوں تھکاوٹ تنگ نہیں سی کر دی۔ میں تاں نوں دُنیا وِچ اڈی پھر دی ساں۔ یونیورسٹی جا کے میں جیویں کتے ہو رہی چج جاندی ساں۔ میں لاہریری وِچ جا بیٹھدی، جاں

پھر ریسرچ فلور تے چلے جاندی۔ اتھے نویں نویں دوست بن لگے۔ میرے نال ہی ہوری بہت سارے لوک پی ایچ ڈی کر رہے سن؛ موہن جیت، منجیت سنگھ، نرندر سنگھ تے ہور کئی دوست ایٹھے ہی ملے۔ ساڈا اک ودھیہا گروپ بن گیا سی۔ مہیندر کور گل وی سانوں کدے کدے ادوں نظریں پے جاندے جدوں اوہ ڈاکٹر صاحب نوں ملن آئے ہوندے۔ ڈاکٹر جگبیر سنگھ دے پڑھیاری نال ہی ہوندے۔ اسیں رل کے بحثاں کرنیاں نظماں سنیاں سناؤنیاں۔ موہن جیت نے گیتاں دی جھڑی لادینی۔ موہن جیت اپنے ترنم وچ جدوں گیت سناؤندا، سبھ کیلے جاندے۔ ساڈے ٹیبلوں تے چاہ دے کپ تے کپ آئی جانے۔ چاہ بناؤن والے نوں ریسرچ فلور تے ہی کمرہ ملیا ہویا سی۔ اوہ سارے سکالراں لئی بڑا ضروری شخص بن گیا ہویا سی۔ بڑے سکالراں دی چاہ پی پی کے ایٹھوں پی ایچ ڈی کر کے جا چکے سن۔ ہن زندگی جیون دا مزہ آرہیا سی۔ اصل وچ تاں میری زندگی ہی ایہہ سی۔ مینوں لگدا کہ میں جتھے پچاسی پچ گئی ساں۔ ایہناں دناں وچ میں آلوچنا دیاں بہت ساریاں کتاباں پڑھیاں۔ آلوچنا مینوں چنگی لگدی۔ ہن تک میں نال دی نال آٹریٹیکل وی لکھنے شروع کر دتے سن جو کہ اخباراں تے میگزیناں وچ چھپن لگے سن۔ 'عکس' میگزین وچ میرے کیتے روپو چھپن لگے اتے کئی نویں اتے پرانے لکھاریاں نال میرا رابطہ بنا شروع ہو گیا۔ اس دے نال ہی اکاشوانی دلی دے پنجابی سیکشن وچ نویاں کتاباں دے روپو پڑھن دے سدے وی ملن لگے تے ایٹھے ہی میری ملاقات پنجابی دے ودھیہا شاعر جسونت دیدنال ہوئی۔ دید دی اک نظم، 'پڑھیاں نوں کہو' دا میں جس طرحاں و شنلیسن کیتا اس نوں اینا پسند آیا کہ اس نے ایٹھوں تک کہہ دتا کہ اوہ اپنی کویتا دی آلوچنا میرے کولوں ہی کرواؤنی پسند کرے گا۔ اوں اک قسم نال میں آلوچنا کرنی اربھہ کردتی سی۔ گھر، کالج، یونیورسٹی تے گھر تک دی لمی دوڑ توں بچن لئی میں کم توں دو سال دی سٹڈی لیولے لئی اتے میرا ساواکت یونیورسٹی وچ گزرن لگا۔

دلی سکول آف کرٹس ازم

جیویں میں پہلاں کیهہا کہ ہن تک دلی سکول عوف کرٹس نم قائم ہو چکیا سی۔ میں اس دا اک انگ بنن جا رہی ساں۔ ڈاکٹر صاحب دی آلو چنا پر نالی نوں سمجھن دا میں ہر جتن کر دی۔ ہن میں سویرے جلدی ہی یونیورسٹی آ جایا کر دی تے ڈاکٹر صاحب دیاں ایم اے دیاں کلاساں اٹینڈ کر دی۔ اس دی میں اوہناں توں اجازت لے لئی ہوئی سی۔ اس دافاندہ مینوں ایہہ ہوندا کہ ایہہ کلاساں مینوں سرنچنا وادتے روپواد سمجھن وچ مدد کر دیاں۔ پھر ڈاکٹر صاحب دے پڑھاؤن دا طریقہ ہی اجیہا سی کہ گل سدھی تہاڈے دماغ وچ پے جاندی۔

ریسرچ سکولراں نال دوستیاں دے وی مینوں بہت فاندے ہوئے۔ اسیں رل کے یونیورسٹی وچ سماگم رچاؤندے۔ ڈوجیاں یونیورسٹیاں دے ریسرچ سکولراں نوں سد دے۔ اوہناں دے بھاشن کرواؤندے۔ اسیں وی ڈوجیاں یونیورسٹیاں وچ جاندے۔ ایہتھے پروگراماں وچ حصہ لیندے۔ گورونانک دیو یونیورسٹی تے پٹیالہ یونیورسٹی وچ تاں ساڈا آؤنا جانا عام ہو گیا سی۔ ہورناں یونیورسٹیاں وچ وی جاندے۔ پنجاب یونیورسٹی، چنڈی گڑھ وی کدے کدے جاندے پر امرتسر تے پٹیالے جانا نہیں۔ ہن بہت سارے لکھاری وی میرے دوست بنن لگے سن، خاص طور تے شاعر جیویں سورن جیت سوی، امر جیت کونکے، موہن جیت، جسونت دید وغیرہ۔ میں اپنے دوست شاعر اں دیاں کتاباں اُپر پرچے لکھن لگی ساں۔ اوہناں نوں میری آلو چنا پسند آؤندی۔ کئی شاعر تاں ایہہ وی کہہ دیندے کہ اوہناں دی کویتا نوں میں ہی چنگی طرحاں سمجھ رہی ہاں، پرانے آلو چک نہیں سمجھ رہے۔ چھیتی ہی اجیہا سماں آگیا کہ جس شاعر دی وی کویتا دی کتاب چھپدی تاں اوہ اک کاپی مینوں ضرور بھیجدا۔ واہ

گلدیاں میں اس اُپر پرچہ لکھ وی دیندی تے لکھدی وی زپکھ ہو کے۔ میرے لئی چنگی گل ایہہ سی کہ مینوں وی 'ڈٹی سکول آف کرٹسزم' دا حصہ سمجھن لگے سن۔

ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ بہت ہی نیمپال اتے ریسرچ دے معاملے وچ سخت اُستاد سن۔ میرے ایم اے کرن دے ویلے نالوں اتھے اوہ دکھری قسم دے اُستاد سن۔ اک اک چھیپٹر نوں لکھن لئی کئی کئی کتاباں پڑھنیاں پیندیاں۔ جد میں چھیپٹر لکھ کے اوہناں کول لے کے جاندی تاں کئی وار اوہ نکار دیندے۔ مینوں دوبارہ دوبارہ لکھنا پیندا۔ کئی واری مینوں بہت غصہ آؤندا۔ دل اک جاندا پر کیہ کیتا جاسکدا سی۔ جتا چرا اوہناں دی تسلی نہ ہوندی اوہ وار وار لکھوائی جاندے۔ پر اسدا فائدہ ایہہ ہو یا کہ اوہناں دیاں سکھائیاں ہونیاں گلاں ساری عمر اویں دیاں اویں ہی یاد پئیاں ہن۔ اپنی محنت نال میری روپو اد اُپر پکڑوی بہت پختہ ہو گئی سی۔

ہر بھجن سنگھ ہوراں دی سیکھوں نال سدھا تک بحث سدا ہی چلدی رہندی سی۔ سیکھوں صاحب بہت دیریا دل بندے سن۔ ہر گل نوں بہت سکرا تمک طریقے نال دیکھیا کر دے سن۔ ڈاکٹر صاحب اوہناں دی حاضری وچ ہی اوہناں دے سدھانت نوں غلط کہہ دیندے پر سیکھوں صاحب نے کدے وی اس نوں نجی طور تے نہیں سی لیا۔ اپنی مخالفت توں بعد وی کوئی دشمنی والی گل نہیں سی۔ اک واری چنڈی گڑھ دی اک سٹیج توں میں وی سیکھوں صاحب دی الوچنا پر نالی وچ نقص کڈھدیاں پرچہ پڑھیا۔ میں دیکھیا کہ سیکھوں صاحب بہت دھیان نال سن رہے سن تے خوش وی ہو رہے سن۔ پروگرام توں بعد سیکھوں صاحب ہسدے ہوئے بولے کہ جبہڑے نقص میں کڈھے سن اپہناں بارے تاں اوہ وی بے خبر سن۔ اوہناں دی حاضری ہی ماحول نوں سار تھک بنا دیندی سی۔ سیکھوں صاحب دے سہاء ورگی کھلدی ہو رکسے سکالر وچ ویکھن نوں نہیں ملی۔

سن اٹھتر وچ میں پی ایچ ڈی شروع کیتی سی تے سن اکیاسی وچ پوری کر لئی۔ میں دوبارہ کم تے جان لگی۔ ہُن میں ڈاکٹر دوندر کورساں۔

واپسی

میں پھر توں اپنے کالج آگئی۔ ڈاکٹر بن جان کارن پڑھیاراں تے اُستاداں وِچ میری کجھ کجھ عزت بنی قدرتی سی۔ پر نسل وی میری ہن پہلاں نالوں قدر کرن لگی سی۔ ویسے تاں اوہ سدا ہی میرا ساتھ دندی آئی سی۔ ہن اک ہور اڑکا جاں ان سٹھواویں گل ایہہ ہو رہی سی کہ میری تھاویں ہر چرن کورنوں لکچر ارایا ہو یا سی، میرے آؤن کارن اس دی نوکری دا کیہ ہونا سی کیونکہ اوہ پہلاں ہی بہت دیر ویلھی رہ کے نوکری تے لگی سی۔ اس بارے میں وی ذرا کوان سکھاویں محسوس کر رہی ساں پر میرے وس وِچ کجھ نہیں سی۔ اس گل داہر چرن کورنوں وی پتہ سی کہ میرے آؤن نال اس دی نوکری جانندی رہے گی۔ اس نے کوشش کر کے کالج وِچ ہو پڑھیاراں داخل کر لئے سن۔ اس دا نتیجہ ایہہ ہو یا کہ اس دی پارٹ ٹائم نوکری بنی رہ گئی۔ اس نال مینوں وی کجھ کو تسلی سی۔ اویں کہہ لو کہ ساڈے کالج دے پنجابی شعبے وِچ ہن ڈیڈھ نوکری ہو گئی سی۔ ساڈے کالج نونوں پڑھیاراں دی سدا ہی لوڑ رہی سی۔ اس وِچ نوتیج پو ادھی نے ساڈی بہت مدد کیتی۔ اس دی بیٹی میری ودیارتھن سی۔ نوتیج پو ادھی کہانی کار ہون دے نال نال نیتا قسم دا بندہ وی سی۔ اس دی واہو اساری واقفی سی۔ اس دور دور توں پڑھیاراں نوں لے آیا کر داسی۔ پھر اسیں پڑھیاراں دے داخلے لئی کجھ خاص سہولتاں وی

کردتیاں سن جیویں کہ بے کسے دے نمبر کجھ گھٹ وی ہون تے اوہ پنجابی رکھ لوے تاں اس نون داغلہ مل جاوے گا۔

اویں دو کو سال دی بھج دوڑ توں بعد کالج وچ دو لیکچرارز جوگی جگہ بن گئی سی۔ میں تاں خیر اوس وبھاگ دی مکھی ساں ہن ڈوجی اُستاد نون پکے طور تے رکھیا جانا سی۔ ہر چرن کور پارٹ ٹائم لکچرار ہے ہی سی پر لکچرار دی نوکری ایڈورٹائز کمیٹی گئی۔ بہت ساریاں عرضیاں آئیاں۔ سہ دی سیاست کجھ اجیہی چلی کہ ہر چرن کور دی تھویں کسے ہور نون ایہہ ویکینسی جاندی دسن لگی پر ہر چرن کور پر نپسل دی چیہتی وی سی تے اس دی پہنچ وی سی، کسے نہ کسے طرحاں ایہہ نوکری اس نے اپنے حق وچ راکھویں کر لئی۔ ہر چرن کور نون نوکری تاں مل گئی پر ماڑی قسمت نون ڈوجی دھر نال مقدمے بازی شروع ہو گئی۔ ہر چرن کور نون وکیلاں کچھریاں دے چکر پے گئے تے بہت سال پئے رہے۔ بلکہ جنا چر اس نے نوکری کمیٹی مقدمے بازی وچ ہی پھسی رہی۔ ہن کالج وچ میرے کول کرن لئی پہلاں نالوں زیادہ کجھ سی۔ ہن میں لگاتار یونیورسٹی جاندی رہندی ساں۔ بہت سارے دوست ایہتھے آؤندے، پنجاب بھر دے لکھاری ریسرچ فلور تے پجدے، اسیں رل کے گلاں کردے۔ ہر ویلے ساہت دیاں گلاں ہون دیاں رہندیاں۔ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ وی آجاندے۔ ڈاکٹر صاحب دے آلے دو آلے تاں ہر ویلے اک ادبی چھتری جیہی تھی رہندی، جہدے ہیٹھ کھڑھن دا اپنا ہی آئند ہوندا۔ ہر لکھاری اوہناں دا نیٹ ماننا چاہو ہندا۔ کتے وی لکھاریاں دی محفل لگی ہوندی تاں گلاں / بھٹھاں چل دیاں رہندیاں لوک آؤندے جاندے، حصہ لین لگدے، کئی کسے کم کارن چپ کر کے اٹھ کے چلے وی جاندے۔ کئی وار ہر بھجن سنگھ ایہناں محفلاں دامن ہوندے تے کئی وار ڈاکٹر نور۔ دوویں ہی وڈیاں شخصیتاں سن۔ پر ڈاکٹر صاحب ہن رٹائر ہون والے سن۔ میں اتے منجیت سنگھ اسیں دوویں اوہناں دے پی ایچ ڈی دے آخری پڑھیارساں۔ اس گل دی خوشی سی کہ

اوہناں دے رٹائز ہون توں پہلاں ساڈی دوہاں دی پی ایچ ڈی پوری ہو چکی سی حالانکہ میری
 ڈگری ملن وچ کجھ حسد بھرے لوکاں ولوں اڑ کے ڈاہے گئے سن تے میری فائل گم کر ادتی
 گئی سی پر ڈاکٹر روی چودھری دی مدد نال میری فائل کڈھوا کے ٹائم سر میرا وائیو کروا کے
 ڈاکٹر صاحب دے ہونڈیاں ہی مینوں ڈگری دوا دتی گئی سی۔ ایہہ کم کسے کروایا سی میں اج
 تک پتہ نہیں لگاتے نہ ہی اپنے سبھاء انوسار بہتا جان دی کوشش ہی کیتی سی۔ مینوں ڈگری مل
 گئی سی، میرے لئی اینا ہی کافی سی۔ ہاں ڈاکٹر روی چودھری دی میں دلوں شکر گزار ساں۔
 ڈاکٹر چودھری میری کالج دی سہیلی اتے کو لیگ سر لاچو دھری دا پتی سی جو سی بی آئی وچ وڈا
 افسر ہون کر کے ایہو جیسے کماں وچ مدد کر سکدا سی۔ 1983 وچ میری پہلی کتاب چھپی؛ "کریا
 پر تیکریا"۔ ایہہ تنقید دی کتاب سی۔ میری پہلی کتاب ہون کر کے مینوں بہت چاء سی۔ میں
 اوس دی اک کاپی ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ ہوراں نوں دے آئی۔ اوہناں کتاب لے کے اک پاسے
 رکھ لئی۔ میں سوچیا کہ شاید پڑھن وی نہ۔ کجھ اس گلوں وی ڈر رہی ساں کہ میں ایہہ کتاب
 اوہناں نوں سر پر ایزتے طور تے وی دے کے آئی ساں۔ پہلاں اوہناں نال اس کتاب دا
 کوئی ذکر نہیں سی کیتا۔ ہاں ڈاکٹر صاحب دی پر تیکریا دی ضرور اڈیک کر رہی ساں۔ کجھ دنوں
 بعد دئی توں ہی چھپدے میگزین 'آر سی' وچ اوہناں نے میری کتاب دارویو لکھیا۔ آر سی اوس
 ویلے سبھ توں وڈا پرچہ گنیا جاندا سی۔ ایہہ روپو پڑھدیاں سار ہی میری خوشی دا کوئی ٹھکانہ نہ
 رہیا۔ میں چاء وچ اڈن لگی۔ اوہناں نے میرے آلو چک ہون اُپر موہر لادتی سی۔ ایہہ وی سچ
 سی کہ اوہناں دی مہر نوں سمجھا پنجاہی ساہت جگت آخری مند اسی۔ اوہناں نے میری آلو چنا
 بارے کہا کہ ایہہ کسے وی سیاست توں اُپر اٹھ کے کیتی آلو چنا سی۔ اوہناں دے شہداں نوں
 میں اتھے حوالے وجوں پیش کرنا چاہواں گی: "

کسے وی پیڑھی دی ساہنکاری تاں ہی پر پھلت ہو سکدی ہے جے اوہ اپنے ہان دی
سمیکھیا پیدا کرے۔

ایس مہینے دے کالم لئی میں اک سر جتا تمک لکھت چن چکاساں، لکھن دے آہر پاہر
وچ ہی ساں کہ اک نویں لکھیاریں دا سمیکھیا تمک جتن نظریں پیا۔
پر مانک سمیکھیا دا جیویں کال پیا ہویا ہے۔ ایس پیتک دی ٹھوس ودوتا، سنتلت انگ
نکھیڑ، وگیانک پہنچ تے استت نندیاتوں پاک شیداوی نے اس حد تک پر بھادت کیتا کہ پہلاں
متھے کم نوں اگانھ پا کے، اس پیتک نوں جی آیاں کہن دامن بنایا ہے۔ سمیکھیا ساہت دا ہنگارا
ہے، پر اوس نوں آپ وی ہنگارے دی لوڑ ہے۔

نویں شاعران نال اینا بھر پور، تاں وی سچ، نیاں گھٹ ہی دیکھن نوں آیا ہے۔ ایہہ
پیتک نرول ادھین ہے، کتے استت نندیادی ونڈ ونڈائی، سیدھ دکھاؤنی ہوئے نہیں سمیکھیا
نوں سر جنادی قیمت تے وڈا در ساؤن دا پر تکھ جاں پروکھ بھلیکھا نہیں۔ (آرسی، جولائی،
1983، پنے 18)

اوہناں دے اوویں کہن نے مینوں سدا لئی ساہت تے خاص طور تے آلوچنا نال جوڑ
دتا۔ اس توں بعد ساہت ہی میری زندگی بن گیا۔ مینوں اجیہا محسوس ہون لگا کہ میں کسے وی
ہور چیز توں بناں جی سکدی ہاں پر ساہت توں بناں نہیں۔ ساہت بارے ہوندی گل بات
مینوں بیمار نوں وی صحیح کر دندی ہے۔ اس دے نال ہی میں اپنے پی ایچ ڈی دے تھیسس اُپر
وی کتاب چھپوائی۔ اس نوں وی پنجابی پاٹھکاں ولوں کافی پسند کیتا گیا۔ اس نال مینوں پنجابی
ساہت دے آلوچنا جگت وچ ہور پچھان ملی۔ ڈاکٹر صاحب نے اس محسوس دی بھومکا لکھدیاں
ایہہ کیہا:

"بی بی دو ندر کور بھادویں کھوج کارج ول رتا کو پچھڑ کے پرورت ہوئی، تاں وی اس نوں کیویں ن کیویں کھوج کارج مکاؤن دی کاہلی نہیں سی۔ اوہدی ریجھ ایہو سی کہ میں اس کھیتر وچ اپنے ولکھن ہستا کھراکت کراں تے اس کارج لئی اوہ بھلی پرکار تیار وی سی۔ پنجابی کھوج کارج آرنجہ کرن توں پہلاں اوہ انگریزی دی ایم اے پاس کر چکی سی تے اس وچ انگریزی بھاشا دیاں اوہناں کتاباں نوں واچن دی یوگتا سی جناھ دی لیہ اُپر اوہنیں دینیں دلی یونیورسٹی دے پنجابی اُستاد چل رہے سن۔" (ویر سنگھ کا واداروپ و گیا نک ادھین، پنہ)

پنجابی کھوج دی نگرانی کردیاں مینوں اس گل دا بڑا تلخ تجربہ ہے۔ مینوں بہت گھٹ پڑھیار ملے جو وکولتیاں انتر درشتیاں دی بجائے سپورن سسٹم دا گیان پر اپت کرن ول رچت ہون۔ تھے جدوں مینوں ایہو جیہا پڑھیار ملیا مینوں اپنی مرضی دے کرڑے راہ اُپر چلن دی تسلی پر اپت ہوندی رہی۔ بی بی دو ندر کور میری اجیہی ہی اک و دیار تھن سی۔ اسنے اپنا شودھ پر بندھ ریکارڈ سیمیں وچ ختم کیتا پر اینا کوسماں وی اک من اک چت محنت، چننتن لیکھن اتے پنر لیکھن دا سماں سی۔ اپنے کارج توں اس نے دو سال دی چھٹی لئی ہوئی سی۔ ایسے کوسمیں دا اسنے اک دن وی کسے ہور کم لئی نہ ورتیا۔ اجیہا پڑھیار بڑی مشکل نال پر اپت ہندا ہے۔" (اوہی، پنہ ا)

اوس اُپر وی کئی رویو ہونے۔ اویں میری ہور وی حوصلہ ودھائی ہو گئی تے نال ہی ساہت نال میرا رشتہ ہور نگر ہوندا گیا۔

ایس کارج نے مینوں اینا حوصلہ دتا کہ میں اک شاعر دی اک کویتا لے کے لگاتار لیکھ لکھنے شروع کردتے۔ میں کویتا دانٹھ کے ملائکن کردی۔ مینوں سمیکھیا وچوں سر جنا وراگا آند آؤن لگدا۔ دلی اتے دلیوں باہر بہت سارے نویں لکھاری سن، پنجاب وچ وی ودھیا کویتا لکھی جا رہی سی۔ میرے لکھے لیکھاں دا امر تا پریتم نوں پتہ چلیا۔ میں موہن جیت دے نال

اوسے دی اک نظم، 'سندراں' اپراک سمیکھیا تمک لیکھ لے کے اوہناں پاس گئی۔ اوہناں لیکھ دیکھیا تے کہا کہ جے میں اجیہے لیکھ لگاتار "ناگ منی" لئی لکھیاں تاں کیسا رہے گا؟ میرے ہاں کہن تے اوہناں نے ہی اس کالم داناں 'پنچواں چراغ' رکھ دتا۔ ناگمنی دی پنجابی ادب وچ بہت وڈی جگہ سی۔ اس وچ چھپنا ہی وڈی گل سی، اس وچ کوئی کالم شروع کرنا تاں اس توں وی وڈی۔ میں ناگ منی وچ لگاتار آرٹیکل لکھن لگی۔ میرا ایہہ کالم پورا اک سال چلیا۔ اویں میرے کول باراں آرٹیکل ہو گئے۔ میں 'پنچواں چراغ' ناں دی کتاب چھپالی۔ ایہہ کتاب وی خوب چرچہ داوشانی۔ چوراسی دے دنگیاں توں بعد جیویں میں پہلاں وی کہا سی کہ دلی دے پنجابیاں دیاں اکھاں پونجھن لئی سرکار نے پنجابی اکیڈمی بنا دتی سی۔ اوس اکیڈمی نے کئی انعام وی شروع کر دتے سن۔ اس دی گورننگ بوڈی نے میری اس کتاب 'پنچواں چراغ' نوں سال دی ودھیہ پروژہ دا انعام دین دا فیصلہ کر لیا۔ اکیڈمی ولوں مینوں اک خاص تقریب وچ اکونجا سورویے دا ایہہ انعام دتا گیا۔ میرے لئی ایہہ بہت وڈی گل سی۔ دراصل ایہہ میرے ایمانداری نال کیتے کم دی شناخت سی جس نے مینوں سمیکھیا نال ہو رگوڑھی طرحاں جوڑ دتا۔

ہُن میں نقاد بن چکی ساں۔ میرے لکھے آلو نا تمک لیکھ 'عکس' تے ہور ناں میگزیناں تے اخباراں وچ وی چھپن لگے سن۔ اپنے کالج وچ وی ہن میں صرف اُستاد ہی نہیں ساں سگوں اک مشہور لکھاری وی ساں۔ پرنسپل دیاں نظراں وچ میری عزت ہو ر ودھ گئی۔ اپنے آپ دی ہین بھاونہاں وچ وی میں نکلن لگی۔ زندگی کسے سکار تھ ہوئی لگن لگی۔

کو ایڈیٹر

ہُن میں ادب وِچ اگلیں قدم رکھنے شروع کرتے سن۔ میرا اک مقام بن چکیا سی۔ جدوی نویں تنقید دی گل آؤندی تاں میرا ناں سبھ توں ابھرواں دسدا۔ نویں پوچ دے شاعر میرے توں ہی اپنی کتاب دی پڑچول کرواؤنی چاہندے۔ میری نر پکھتا دی سارے داد دیندے۔ دلی توں ہی اک میگزین نکلد اسی؛ قومی اکیٹا۔ اس دی اشاعت شاید اوس سمیں دے سارے ہی پرچیاں توں زیادہ سی۔ ایہہ میگزین ہر گھر دا شنکار بند اسی۔ اوس وِچ ہر قسم دے قاری لئی پڑھن لئی کجھ نہ کجھ ہوند اسی تے ایہہ میگزین صرف بھارت وِچ ہی نہیں باہر لے دیشاں وِچ وی اوسدے قاری سن تے اوہناں کول وی ایہہ میگزین جاندا سی۔ اوس دے ایڈیٹر تاں رجندر سنگھ بھاٹیا سن پر ڈاکٹر ستندر سنگھ نوری اس نال کسے نہ کسے طرحاں جڑے ہوئے سن۔ اوہناں نے مینوں اس میگزین لئی لگاتار کالم لکھن لئی کہا۔ میں 'اور تناما' نامی اک کالم شروع کر لیا۔ اس وِچ میں عورتاں نال جڑیاں سمسیاواں نوں لے کے آرٹیکل لکھدی۔ اجہیاں سمسیاواں جہناں بارے عام عورتاں گلاں کرن توں ڈردیاں ہن جیویں کہ عورت تے ویاہ، عورت تے طلاق، عورت تے سیکس۔ ایہہ اجیہے وشے سن جہناں بارے دلی درگے مہانگر وِچ رہندیاں گل کرنی ضروری بندی سی۔ میرے لیکھاں نوں بہت دلچسپی نال پڑھیا جان لگیا۔ ایہناں نوں وچاریاوی جا رہیا سی۔ ڈھیر ساریاں چٹھیاں لیٹر ٹو ایڈیٹر کالم وِچ چھپدیاں

سن۔ میرے لیکھ عورتاں وچ جاگرتی لیاؤندے سن۔ اوہناں نوں ایجوکیٹ کر دے سن۔ نور صاحب بہت خوش سن۔ پر نال دی نال اوہناں کول شکایتاں وی آؤنیاں شروع ہو گئیاں۔ ایہناں وچوں بہستیاں شکایتاں ایر کھا وچوں ہی نکلیاں ہونیاں سن۔ نور صاحب مینوں سدا ہی حوصلہ دیندے رہے۔ میرا ایہہ کالم وی پورا اک سال چلیا۔ مینوں اس نے انیک قاری تے پرسنک دتے۔ ہن میں آلوچک دے نال نال لکھاری وی بن گئی ساں۔

ابھیہے ہی بس نہیں پنجابی اکیڈمی دلی و لوں 'اسد رشی' نہ دی میگزین وی شروع کیتی گئی جس دے ایڈیٹر لئی امرتا پریتم دی چون کیتی گئی۔ ایس میگزین وچ وی میرے کئی لیکھ شامل کیتے گئے جیہناں وچوں بہت لیکھ کویتا بارے سن۔ ایہناں لیکھاں وچ ست شاعران دی اک اک کویتا لے کے سر جنتا تمک سمیکھیا کرنی ہوندی سی۔ امرتا پریتم نوں شدھ اکادمک آلوچنا بڑی رکھی لگدی ہوندی سی۔ میری آلوچنا وچ سر جنتا تمکتا ہون کر کے ہی میرے لیکھ اوس نوں پسند آجاندے سن۔

میتریبی کالج وچ وی میریاں سرگرمیاں اگے ودھن لگیاں۔ پنجابی اکادمی، دلی دی مدد نال اسیں اپنے کالج وچ شخصیت سیمینار کرن لگے۔ اک سیمینار پنجابی لوکیان دے ودوان و نجارا بیدی اُپر کیتا گیا جس وچ وشے دے و شینیکاں جویں کیسر سنگھ کیسر، ناہر سنگھ تے ہور لکھاریاں نوں پرچاراں دے طور تے بلایا گیا۔ و نجارا بیدی آپ اس سماگم وچ شامل ہوئے۔ کل ملا کے 10 پرچے پڑھے گئے جس وچوں اک پرچہ میرا وی سی۔ ڈپارٹمنٹ دی ہیڈ ہون دے ناطے میں سارے پیپر اکٹھے کر کے، پستک ایڈٹ کر کے، اسدی بھھکا لکھ کے پستک دی ساری سمگری پنجابی اکادمی دے دفتر جماں کروادتی۔ پنجابی اکادمی نے ہی اسدے اگے چھپن دا انتظام کرنا سی۔

ایہناں دناں وِچ ہی میرا انگلیئڈ جان دا پروگرام بن گیا۔ رشتے وچوں لگدا میرا اک بھرا بھرا جھائی لڈن دے ہیرودے علاقے وِچ رہندے سن۔ اوہ جدوی انڈیا آؤندے تان ساڈے گھر ضرور آؤندے۔ اوہناں نے مینوں سدا دتاتے میں انگلیئڈ جان دی تیاری کرن لگی۔ پرنسپل نے میری چھٹی منظور کردتی تے میں انگلیئڈ جا چکی۔ انگلیئڈ جان دامیر ایہہ بالکل نوال تجربہ سی۔ دلی توں ہور دوست انگلیئڈ جان دے رہندے سن۔ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ کئی وار جا چکے سن۔ گارگی جاندا رہندا سی۔ کچھ سال پہلاں انگلیئڈ وِچ ورڈ کانفرنس ہوئی تان دلی دے سارے ہی لکھاری جا کے آئے سن۔ اتھوں سورن چندن آؤندے رہندے سن جہناں دے میں یونیورسٹی وِچ کئی لکچر سنے ہوئے سن۔ اک واری گل بات کرن داموقع وی ملیا سی۔ انگلیئڈ وِچ پنجابی دے بہت سارے لکھاری رہندے سن۔ پرواسی ساہتہ دا بول بالا وی سی، ایس لئی انگلیئڈ جانا میرے لئی اک چاء وانگ ہی سی۔ اویں ہی نویں تجربے دی آس وِچ تے نویں دُنیا بارے جانن دی تمنا نال انگلیئڈ جا چکی۔ انگلیئڈ وِچ ہر بھجن سنگھ دے دوست سلکھن سنگھ وی رہندے سن جہناں بارے اوہناں اک آرٹیکل وی لکھیا سی؛ گو اچاہتے۔ ہور وی ریڈیو والے ہر بھجن دے دوست رسال رندھاوا وی رہندے سن، جو اک دو واری انڈیا آئے مل چکے سن۔ میں ایہوں دے لکھاریاں نوں وی ملنا چاہندی ساں۔ اک دن اپنے بھرا بھرا جھائی نال میں ساؤتھال سلکھن سنگھ دے گھر گئی۔ او تھے بیٹھے بیٹھے لکھاریاں دیاں گلاں چل پئیاں۔ سورن چندن دی گل چلی تان سلکھن سنگھ بولے، اوہ لا سیریری وِچ کم کردے ہن تے لا سیریری ساڈے گھر توں بالکل نیڑے ہے، جے ملنا ہے تان ملا دیندے ہاں۔ میرے ہاں کہن تے اوہ سانوں لا سیریری لے گئے۔ او تھے چندن صاحب نال ملاقات ہوئی، تے او تھے بیٹھیاں ہی اوہناں اک پروگرام الیک لیا تے مینوں پنجابی کویتا پریپر لکھن لئی کہہ دتا۔ میں پرچہ لکھ لیا تے متھے ہوئے پروگرام والی جگہ تے پہنچ کے گردیاں سنگھ پھل ہوراں دی

پر دھاگی وچ اوہ پرچہ پڑھیا۔ ایتھے انگلیڈ دے بہت سارے ہی لکھاری آئے ہوئے سن، اوہناں میرے پرچے بارے ملے جلے کمیٹ دتے۔ اوہناں دا ایہہ اعتراضی کہ میں انگلیڈ دی کوتیانوں اس پیپر وچ بہتی تھاں نہیں سی دتی، بہتی گل بھارت دے شاعر اں بارے سی۔ میں ایہہ وعدہ کر کے کہ ہن انگلیڈ دی پنجابی کوتیا بارے نھ کے پڑھاگی، پروگرام توں بعد گھر آگئی۔ اس توں بعد اک واری جکتار ڈھاء دے گھر ساتھی لدھیانوی اتے بلدیو باوانوں ملی۔ بہت ساریاں گلاں ہونیاں۔ بعد وچ میں ساتھی لدھیانوی نوں کئی وار اوہناں دی بزنس والی تھاں تے ملدی رہی۔ کارن، اوہناں دا دفتر میری بھر جھائی دے گھر توں بہت نیڑے سی۔ ایس توں بعد اک واری میں سورن چندن نوں ملن اوہناں دے گھر وی گئی۔ اوہنیں دنیں اوہ اپنی بیٹی القادے ویاہ دیاں تیاریاں کرن کارن کافی مصروف سن۔ پھیر وی اوہناں مینوں اک دن لنڈن گھماؤن دا وعدہ کر لیا۔ میں اوہناں نال لنڈن دیاں پر مکھ تھاواں جیویں برٹش میوزیم، ٹیٹ گیلری، ڈلن بک شاپ اتے ٹرفالگر سکئیئر وغیرہ دیکھیاں۔ ٹرفالگر سکئیئر دے اک کونے وچ بیٹھ اسیں اپنی زندگی دیاں کئی گلاں سانجھیاں کیتیاں۔ واپس آؤندیاں راہ وچ اک پب وچ بیٹھیاں چندن صاحب نے اپنی پہلی پتی سرجیت دی بد خوہی کرنی شروع کردتی۔ میں اوہناں نوں کیہا، پر ایہہ گلاں تسیں مینوں کیوں دس رہے ہو۔ اوہ چپ ہو گئے تے ایتھوں اٹھ کے اوہ مینوں میری بھر جھائی دے گھر چھڈ گئے۔ میرے کہن تے میرے بھر انے چندن صاحب اتے اوسدی پتی نوں اک دن شام دے کھانے تے وی بلایا۔ اوہ اپنی پتی نال آئے۔ گلاں باتاں کیتیاں تے نال ہی سانوں القادے ویاہ دا کارڈ وی دے گئے۔ اسیں تنوں جنے القادے ویاہ تے گئے۔ اتھے وی کافی سارے لکھاری آئے ہوئے سن۔ ویاہ اٹیڈ کر کے اسیں گھر آ گئے۔ کافی دھوم دھام والا ویاہ سی۔

کئی وار بہت کچھ ودھیا جلدے جلدے کچھ اجیہا ہو جاندا ہے کہ سارا مزہ کر کر اہو جاندا ہے۔ اوہی ہی کچھ ہو یا میرے نال اس پھیری ویلے۔ جس بھرا دے گھر میں رہ رہی ساں او سے دی پتی نے میرے پیسے چوری کر لئے۔ میرے لئی عجیب جیہی صورتحال پیدا ہو گئی سی۔ ہو یا اوہی کہ میں بیخ سوڈا لرا اپنے نال لے جاسکدی ساں۔ دئی توں ہی میں اوہناں نوں پونڈاں وچ بدلوا کے ٹریولر چیک بنوا کے لے آئی ساں۔ کل 340 پونڈ بندے سن۔ او تھے جا کے خرچن لئی میں اپنی بھر جائی نوں بینک لجا کے، اوں دی صلاح انوسار سارے پیسے کیش کروا کے لے آئی۔ اگلے دن کیہ دیکھدی ہاں کہ اس وچوں اک سو سٹھ پونڈ غائب سن۔ گھر وچ میری اوہی بھر جھائی سی پر اوہ پراں تے پانی ہی نہیں سی پین دے رہی۔ میں بہت پریشان ہوئی۔ ذرا کوشکایت کرن توں بنا کر وی کیہ سکدی ساں۔ میں اپنی وڈی بھر جھائی نال گل کیتی تاں اوہ کہن لگی کہ اس عورت نوں پیسے چوری کرن دی عادت سی۔ اک وار اس نے اپنے جیٹھ دی جیب وچوں وی پیسے کڈھ لئے سن۔ بھرا میرا تاں شرم نال ہی مر یا جا رہیا سی۔ بعد وچ وی اوہ مینوں کھل کے نہیں مل سکیا۔ میں انگلینڈ توں واپس آ کے اس بارے لیکھ وی لکھیا سی جیہڑا ناگ منی وچ چھپیا سی۔ اس توں علاوہ میرا اک لیکھ 'گل دریاؤں پار دی' سمرشی وچ دی چھپیا سی جس وچ میرے پنجابی لکھاریاں نوں ملن دے تجربے دی پیشکاری سی۔

میں واپس انڈیا پئی تاں میری ایڈٹ کیتی کتاب چھپ کے آگئی سی۔ میں دیکھ کے حیران رہ گئی کہ میرے نال ہی میری اک کو ایڈیٹر داناں وی لکھیا سی۔ ایہہ کو ایڈیٹر میری معاون تاں ضرور سی پر اوں نے میری کتاب نوں ایڈٹ کرن لئی کیتی ساری میری ہنستوپر کسے نہ کسے طرحاں اپنا ناں وی اس وچ پو لیا سی۔ مینوں بہت ڈکھ لگیا کیونکہ ایہہ کم میری غیر حاضری وچ کیتا گیا سی۔ مینوں جا پ رہیا سی جیویں کسے نے میرے نال بہت وڈا دھوکھا کیتا

ہووے۔ میں اپنے آپ نوں بہت سمجھاؤندی پر ایہدے بارے سوچو میرے توں رہ نہ
 ہوند۔ کسے نے صلاح دتی کہ اس بارے میں قانونی صلاح لوں۔ ساڈی ہی گلی وچ رمیش کمار
 ناں دا وکیل رہندا سی۔ میں اس نال گل کہیتی۔ اس نے مینوں اک وکیل کول بھیج دتا۔ میں
 اس وکیل دے دفتر وچ چلے گئی۔ اس وکیل نوں مل کے مینوں عجیب جیہا محسوس ہون لگیا۔
 اوہ میرے ول ہور طرحاں دیاں نظراں نال دیکھ رہیا سی۔ میرے اندر لی عورت اسج ہون
 لگی۔ اس نے کافی دیر تک مینوں اپنے دفتر وچ بیٹھائی رکھیا۔ مینوں لگیا کہ میں غلط جگہ آ گئی
 ساں۔ اوس دامیرے ول دیکھنا ہی مینوں اسج کر رہیا سی۔ میں سوچن لگی کہ میں کیہو جیہے
 عجیب جے حالات وچ گھر گئی ساں۔ مینوں چوچو داماما یاد آیا تے بلا کی دا تھپڑ وی۔ میں او تھوں
 اٹھ کے جان دی تیاری کرن لگی۔ شاید وکیل میرے اندر دی بلبل نوں سمجھ گیا سی۔ اوہ کہن
 لگیا کہ شام نوں میں اس دی کچھری وچ بنی کینن وچ اس نوں ملاں۔ میں وکیل دے دفتر
 وچوں بہانہ لا کے اٹھ پئی تے باہر آؤندیاں ہی تھری ویلر کر کے سدھا گھر آ گئی۔ بہت مشکل
 نال میں اپنے آپ نوں سمجھا کے مقدمے بازی توں دور ہی رہن دا فیصلہ کر لیا تے کتاب تے
 جڑے کو ایڈیٹر دے ناں نوں کوڑے گھٹ وانگ منظور کر لیا جس دا کتاب نوں ایڈٹ کرن
 وچ کوئی ہتھ نہیں سی۔ دراصل میں وکیل دیاں نظراں اتے اسدے ناپاک ارادے توں ڈر
 گئی ساں تے اس توں بچنا چاہندی ساں۔ میرے لئی اس وقت کتاب نالوں میری اپنی عزت
 ودھیرے اہم سی۔

رشتہ

زندگی دے کئی ورھے لنگھ گئے، گھر داسپنا بجے سپنا ہی سی جس نوں حقیقت دی زمین
بجے نصیب نہیں سی ہوئی۔ ایس داملب ایہہ نہیں کہ میں اس بارے کدے سوچیا نہیں
سی۔ سوچیا وی سی اتے اس احساس دے مندر دیاں گھنٹیاں میرے کناں وچ وی وجیاں سن۔
ایس خوبصورت احساس دی مہک نوں میں وی اپنے آ لے دو آ لے دیکھیا سی۔ اک مہک جیہی
میرے چوگردے وچ وی کھلری سی۔ میں وی ہو اوچ اڈی ساں۔ میں وی کچ دیاں ونگاں دی
کھنک سنی سی۔ مینوں چا پن لگ پیاسی کہ میرا راج کمار مینوں گھوڑے تے چڑھ کے مینوں
لین آ گیا ہے تے ہنے ہی میں پلا کی مار کے اس دے نال جا بیٹھاں گی۔ میرے سفنیاں نے وی
اچیاں اڈاریاں بھریاں سن۔ کوئی سی جو مینوں وی پر پھیکٹ مین لگیا سی۔ کسے نال میں وی
زندگی دے بہت سارے سفنے بن لئے سن۔ کجھ خاص دوستاں نوں وی حب حب کے کہن
لگ پئی ساں کہ ایہو ہے اوہ آدمی، جس لئی میں بنی ہاں تے جو میرے لئی بنیا ہے۔ کجھ دوستاں
نے وی ہامی بھرتی سی۔ کجھ مینوں آگاہ وی کر رہے سن پر کجھ ہر پجھدی سردی مدد وی کرن
لگے سن۔ میرا اوہ عارضی جیہا راج کمار سی؛ تیج بیر کسیل۔ تیج بیر کسیل اوس ویلے وڈے
لکھاری کرپال سنگھ کسیل دا لڑکا سی۔ تیج بیر آپ وی لکھاری سی تے لکھاری نال اپنی زندگی

بتاؤ نامیری زندگی وڈا سبھ توں وڈا سپنا سی۔ اس دی خاطر میں بینک دے منڈیاں دے آؤندے
رشتے ٹھکراد تے سن۔

تیج بیر ساڈی یونیورسٹی وچ اکثر آجایا کردا سی۔ نور صاحب دے ڈپارٹمنٹ دے ہیڈ
بن تے اوہناں نال جڑے لوکاں دی یونیورسٹی وچ آمد عام ہون لگی سی۔ اوہ ساڈے ریسرچ
فلور تے آجاندا۔ اوہ ہور لوکاں وانگ میرے ڈیسک تے وی آکے میرے نال بیٹھ کے کئی کئی
گھنٹے گلاں کردا۔ پتہ ہی نہیں لگا کہ کدوں میں اوس نوں چاہن لگ پئی ساں۔ اوس نے وی
خاموش ہنگارا بھرتا سی۔ کجھ دوستان نوں پتہ سی کہ ساڈے وچکار کجھ چل رہیا ہے۔ نور
صاحب مینوں اکثر آکھدے کہ کتے اویں نہ ہووے کہ میں اس نال سنچرناواد ہی ڈسکس
کردی رہاں، مینوں گل اگے وی ودھاؤنی چاہیدی ہے۔ اسیں اکٹھے گھمدے۔ ریسٹورینٹاں
وچ جاندے، فلماں دیکھدے۔ اوہناں دنوں وچ دئی وچ فلم فیسٹیوئل عام چلدے رہندے
سن۔ میں ٹکٹاں لے رکھدی۔ تیج بیر آؤند اتے اسیں کئی کئی دن تک فلماں دیکھدے، اوہناں
نوں وچاردے۔ کدے کدے ساڈے نال اس دادوست گرد رندھاواوی ہوندا۔ میں اندر
ہی اندر فیصلہ کر لیا کہ جے ویاہ کراواں گی تاں تیج بیر نال ہی کراواں گی، اوس دا ہیمنگولے
نال ملدا چہرہ میریاں سوچاں دا اہم حصہ بن گیا ہو یا سی۔ ایہہ چہرہ میرے نال ہی رہن لگ پیا
سی۔ میرے خیالاں 'توں ایہہ چہرہ کدے اہلے نہ ہوندا۔ میں گھر وچ ایہہ گل بہتی نہیں سی
کیتی پر میری بھر جائی جسوند رنوں کتوں بھنک پے گئی سی۔ اوس نے تیج بیر بارے انکواری کرنی
شروع کردتی کہ اوہ کیہو جیہا بندہ سی۔ مینوں پتہ لگیا تاں میں جسوند رنال غصے وی ہوئی کیونکہ
میں تاں اپنے ہی من اندر فیصلہ کر چکی ساں۔ نور صاحب تے ہور دوست وی کہہ رہے سن
کہ تیج بیر میرے لئی بہت ڈھکواں ساتھی رہے گا۔ میرے ولوں تاں 'ہاں' ہے ہی سی، تیج بیر
ولوں وی 'ہاں' ہی جاپ رہی سی۔ اک دن میں اس نوں سدھا ہی اس بارے سوال کر لیا۔

اس نے اک دم 'ہاں' تاں نہ کھیتی پر نکار یا وی نہیں۔ سگوں پہلاں نالوں وی پیار نال پیش آؤن لگیا۔ اینا کو مینوں لگن لگ پیاسی کہ اس دے سبھا وچ فیصلہ نہ کر سکن اوکھ سی۔ ایس لئی میں اس اُپر کسے قسم داد باء وی نہیں سی پاؤنا چاہندی۔ کئی وار اوہ اس رشتے نوں اگلے پڑھاء اُپر لے جان لئی کاہلا پین لگدا پر میرا فیصلہ سی کہ ایہہ سبھ کجھ ویاہ توں بعد۔

اک دن منجیت اندرا دٹی آئی تے میرے گھر میرے نال دو دن رہی۔ اسیں بہت ساریاں گلاں کیتیاں۔ میں تیج بیر نال اپنی دوستی دی ساری کہانی اس نوں سنادتی۔ منجیت اندرا چلے گئی۔ کجھ دنوں بعد خبر آئی کہ تیج بیر نے منجیت اندرا نال ویاہ کر لیا سی۔ مینوں پتہ ہی نہیں سی کہ اس دا منجیت نال پیر لیل عشق چل رہیا سی۔ منجیت ہی کوئی کنسو دے جاندی۔ جے مینوں پتہ ہو نہ اتاں میں اک دم لانجے ہو جانا سی پر اس اچانک ملی خبر نے مینوں توڑ کے رکھ دتا۔ میں تاں بہت اچھی اڈن لگی ساں۔ کیہ پتہ سی اپنی اچھی جگہ توں اس طرحاں ڈگنا پوے گا کہ میرے پسیناں دیاں دھبیاں ہی اڈ جان گیاں۔ مینوں لگیا جیویں میری دنیا ختم ہو گئی ہووے۔ میرا گھر داسپنا ہی میرا میرا مُونہہ چڑاؤن لگا۔ کئی دن تک میں گھروں ہی نہ نکل سکی۔ میری حالت اس طرحاں ہو گئی کہ کدھرے وی دل نہیں سی لگدا۔ اپنی ناکامی دے درد نوں میں وچو وچ پیندی جا رہی ساں۔ ایہہ میری زندگی دے اہم رشتے وچوں ملی ہار سی جس نوں سہن کرنا میرے لئی اسیہہ ہو رہیا سی۔

کجھ چر اں بعد، شاید ویاہ توں اک مہینے بعد اک دن اچانک تیج بیر میرے کالج آ گیا۔ اوس نوں ساہنے کھڑا دیکھ میں ہکی کبی رہ گئی۔ ایہہ سپناسی جاں حقیقت، یقین نہیں سی آرہیا۔ اوس دا چہرہ میرے ساہنے سی تے کہہ رہیا سی کہ آپاں اپنے رشتے بارے دوبارہ سوچ سکدے ہاں۔ اوس دا کہنا سی، مینوں احساس ہو گیا ہے کہ میں غلط ویاہ کر لیا ہے۔ اسیں چانگی پوری دے اک کوئی ہاؤس وچ بیٹھے ساں تے میں تیج بیر دیاں گلاں سن رہی ساں۔ اوس نوں اینا

کیوں بولنا آگیا سی۔ اوہ پہلوں کیوں خاموش رہیا سی۔ اندر ہی اندر بہت کچھ سوچدی ہوئی میں اس نون صاف نہ کردتی۔ میں ویاہ لئی بھاویں اوس نون منع نہیں ساں سکی پر نون نہ کرن دا حق تاں رکھدی ساں۔ گلاں کر دا اوہ ساریاں گلاں دی ذمہ داری منجیت اندرا اُپر سٹی جا رہیا سی پر مینوں اس دی کسے وی گل اُپر یقین نہیں سی آرہیا۔ میں اوس نون توردتا۔ اوس دے جان توں بعد میں ہو روی بے چین ہو گئی۔ اس نون نہ کر کے وی میں سوکھی نہیں ساں۔ من دے کسے کونے وچ میں حالے وی اس نون چاہ رہی ساں۔ اسے ویلے مینوں منجیت اندرا دا وی خیال آرہیا سی جس نال اس نے ویاہ کرایا سی۔ بڑی عجیب جیہی حالت سی۔ اس وچوں نکلن نون مینوں بہت دیر لگ گئی۔ سماں بیتدا گیا۔

کہندے ہن سماں سبھ توں وڈی ٹھم ہوندا ہے۔ اجیہا ہی کچھ میرے نال ہو رہیا سی۔ سمیں نال میرے زخم بھرن لگے۔ ہن جے کسے کسے پروگرام اُپر میں تیج بیر نون دوروں وی دیکھدی تاں اوپریاں وانگ۔ کدے کدے اوہ کچھ کہن دی کوشش کر رہیا چا پدا پر نون میں کچھ وی سننا نہیں ساں چاہندی۔ میری زندگی اپنے راہ تر پئی سی۔ اس دے منجیت اندرا نال سبندھاں نون لے کے کئی قسم دیاں انواہاں سنن نون ملدیاں پر میرے کول ایہناں واسطے وقت نہیں سی۔ ہن میرے کول ہو رہت سارے مسئلے سن نپٹن لئی تے بہت کچھ ادبی کرن نون سی۔ ساہت ہی میرا جیون ساتھی سی۔ مینوں ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ دی دتی ہوئی اوہ دعا یاد آئی کہ کڑیاں نون کدے نظم نہ لکھنی پوے لیکن اوہ دعا وی میرا مونہہ چڑا رہی سی کیونکہ میں نظم لکھن دے راہ وی پے گئی ساں۔ میں نہیں دراصل کویتا آپ ہی میرے کول چل کے آئی سی تے میں اوس نون گلے لگا لیا سی۔

جان بچی!

میں جذبیاں دیاں وڈیاں وڈیاں لہراں اُپر ننگی پھر دی ساں۔ باہروں من وچ ٹھہراء رکھدی پر اندر بہت کجھ و اُپر رہیا ہوندا۔ ایہناں دناں وچ ہی بھائی انند سنگھ مل پئے۔ اوہی بھائی انند سنگھ جیہڑے تن نمبر گلی وچ گرنختی ہو یا کر دے سن۔ جیہڑے بہت ودھیا پاٹھ کر دے سن، جہناں نے میرے نوکری لگن تے پاٹھ کیتا سی۔ ایہہ ہن اوہ بھائی انند سنگھ نہیں رہے۔ اوہ ہُن امیر یکن رٹرن بھائی انند سنگھ بن گئے سن۔ کسے نہ کسے طرحاں اوہ امریکہ تِج گئے سن۔ اوہناں گوردواریاں وچ گرنختیاں دی لوڑ سی۔ اوہ اوتھے جا کے بہت کامیاب رہے سن۔ خوب پیسے کما کے مڑے سن۔ اوتھے امریکہ وچ وی واہوا چلدے پرزے وانگ سن۔ میں اوہناں دے بدلے تیوراں نوں دیکھ کے حیران رہ گئی۔ اوہ مینوں کہن لگے کہ کیوں نہیں میں امریکہ دا گیڑا ماردی۔ انگلیڈتاں میں جا ہی آئی ساں۔ میرا من کرن لگیا کہ امریکہ وی دیکھنا چاہیدا سی۔ میں اوہناں نوں ویزے لئی آؤندیاں مشکلاں بارے دسیاں اوہ بولے کہ ایہہ کوئی مسئلہ نہیں۔ مینوں وڈے دسدے مسئلے نوں اوہناں اوویں چھوٹا بنا کے پیش کیتا جیویں ایہہ کوئی پچیاں دی کھیڈ ہووے۔ مینوں پتہ سی کہ امریکہ دا ویزا ملنا بہت مشکل سی۔ اوہناں نے اک بندے راہیں مینوں راہ داری پو ادتی۔ ایہہ بندہ کسے گردوارے دا گرنختی سی تے اس نے اپنی ذمہ واری تے اپنا پینک بیلنس دکھا کے میری ذمہ واری لے کے ایہہ راہ

داری بھیجی سی۔ میرے کول کالج دی پکی نوکری سی تے اوس دے ثبوت وجوں میں سارے کاغذات لے کے گئی ساں، پر نپسل دی چٹھی وی نال لگائی ہوئی سی، میں ویزے لئی اپلائی کیتا۔ مینوں ویزا مل وی گیا۔ میں بہت خوش ساں۔ کالج وچوں میں چھٹی لئی تے امریکہ دا جہاز پھڑ لیا۔

میں نیویارک دے اک ایئرپورٹ تے پج گئی۔ اگوں بھائی انند صاحب، اوہ گرنتھی، اک بڑے سمارٹ سردار جی مینوں لین آئے ہوئے سن۔ میرے رہن دا انتظام وی اس سردار دے گھر وچ کیتا ہو یا سی۔ ایہہ سردار بہت وڈا ویو پارٹی سی تے اوہ اک انگریز عورت نوں دیاہیا ہو یا سی۔ اوس دا گھر بہت وڈا سی۔ ایڈا وڈا گھر پر گھر وچ بچہ کوئی نہیں سی۔ اوہ پتی پتی مینوں بہت پیار کرن لگے۔ مینوں اوتھے رہنا چنگا لگن گیا۔ اس طرحاں لگدا سی کہ اوہ اک عام گھر نہ ہو کے کوئی پری محل ہووے۔ مینوں پری کتھاواں یاد آؤن لگیاں۔

حالے کجھ دن ہی لنگھے سن کہ اوہ گرنتھی جسے میرے لئی راہ داری بھیجی سی، آیاتے مینوں نال جان لئی آکھن گیا۔ اصل وچ بھائی انند سنگھ نے اس نوں کوئی لار لایا ہو یا سی۔ اوہ بندہ میرے نال ویاہ کر اونا چاہندا سی۔ اوس لئی میرے اُپر دباء وی بناؤن گیا۔ میں عجیب دُبدھا وچ پھس گئی ساں۔ میں تاں امریکہ گھسن آئی ساں تے ایہہ گرنتھی مینوں اپنی پتی بناؤن تے تلایا ہو یا سی۔ میں نہ کیتی تاں اوہ گرنتھی غصے وچ آؤن گیا۔ اوس دیاں اکھاں بدلن لگیاں۔ اوہ کئی قسم دیاں دھمکیاں وی دین گیا۔ میں سوچن لگی کہ ہُن کیہہ کراں۔ اسے ویلے مینوں انگریز عورت دا خیال آیا جہدے گھر میں رہندی ساں۔ اوس نوں میں ساری گل دسی۔ میں دسیا کہ میں کالج دی پروفیسر ہاں تے اک گرنتھی نال کیویں ویاہ کر اسکدی ساں۔ میرا مقصد تاں امریکہ گھمناسی نہ کہ ویاہ کر اونا۔ گوری میری گل نوں سمجھن لگی تے میرے نال کھڑ گئی۔ ہُن میں سوچ رہی ساں کہ اگے کیہہ کیتا جاوے۔ بھائی انند سنگھ نوں میں صاف منع کر

دیتا۔ سوچن لگی، واپس مڑیا جاوے جاں کیہ کیتا جاوے؟ خیر میں اس انگریز عورت دے گھر ہی رہ رہی ساں۔ میرے کول کجھ ادبی دوستاں دے فون نمبر ہے سن۔ سوچدیاں سوچدیاں مینوں روند ر روی دا خیال آیا۔ اس دی کتاب؛ 'اگھر واسی' دا میں عکس وچ روپو وی کیتا ہو یا سی۔ مینوں اس دا فون نمبر مل گیا۔ میں فون کیتا تاں اوہ مل گیا۔ میں دسیا کہ میں نیویارک توں بول رہی ہاں۔ اوس مینوں کینیڈا آؤن داسدا پتہ بھجو ادا تا۔ میں گوری جسدا ناں بلجیت کور رکھیا ہو یا سی نال اک دن نیویارک گھسن دا پروگرام بنایا۔ اوتھے ہی کینیڈا ایمبسی جا کے ویزا لے آئی تے اوویں کینیڈا جان لئی ٹکٹ بک کروائی تے متھی تاریخ مطابق جہاز پھڑ لیا۔ اوس ویلے تاں میں صورت حال بارے گھبھرتا نال نہیں سی سوچیا پر جہاز وچ بیٹھی جیویں جیویں میں سوچ رہی ساں ڈر نال میریاں لتاں کبھی جا رہیاں سن۔ جے اوہ گرنتھی مینوں کسے طرحاں گردوارے جاں کتے ہو ر لے جاندا تاں میں کیہ کر سکدی ساں۔ بھاویں اوہ زبردستی میرے نال ویاہ ہی کر لیندا۔ جہاز وچ بیٹھی میں سوچ رہی ساں کہ جان بچی اور لاکھوں پائے۔

لارا لپا

وینکوور دے ایئرپورٹ توں باہر نکلی سوچ رہی ساں کہ ایس ملک دادانہ پانی چگنا میری قسمت وچ سی۔ نہ گرنٹھی اکھاں دکھاؤندے تے نہ میں کینیڈا آؤندی۔ روندرووی دا ناں میرے من وچ آؤندیاں ہی لے قد دا بندہ ساہمنے آکھڑا۔ اوہ جانا چھانیا لکھاری سی۔ میں اوس دیاں رچناواں وی پڑھیاں ہوئیاں سن۔ مینوں ایہہ سبھ چنگا چنگا لگ رہیا سی۔ میں کسٹم توں باہر نکلی تاں روی کھڑا میرا انتظار کر رہیا سی۔ اوس دے نال منجیت میت وی سی۔ منجیت میت نوں میں نہیں ساں جاندی۔ اوہ وی نظم لکھدا سی۔ اوہ بڑے سنکار نال ملے۔ اوہناں میرے رہن دا انتظام تارہ سنگھ ہیر دے گھر وچ کیتا ہو یا سی۔ اوتھے کینیڈا وچ وسدے بہت سارے لکھاری ملے۔ کئی اجیہے سن جہناں دے میں ناں تاں جاندی ساں پر مل پہلی وار رہی ساں۔ اوہناں نے اک تقریب دا انتظام وی کر لیا، جس وچ میں پرچہ پڑھیا۔

روی دارویہ میرے ول بدلن لگیا۔ اوہ اسدھے طریقے نال دوستی دا ہتھ ودھارہیا سی۔ کچھ دناں بعد ہی روی نے مینوں گھماؤن لئی اک ٹرپ گھڑ لیا۔ منجیت میت ساڈے نال ہی سی۔ اسیں کینیڈا امریکہ وچ گھمدے رہے۔ موٹلاں وچ ٹھہر دے ساں۔ اوتھے ہی روی میرے ول ودھیا، شروع وچ میں ہتھیری نہ نکر کیتی لیکن آخر اکٹھے گھمدیاں، تردیاں، پھر دیاں، اک نویں ملک وچ گھمدیاں ساڈے سبندھ بن گئے۔ اسیں کئی تھاواں ویکھیاں۔

وینکوور توں ترسیاٹل، کیلیفورنیا، سین فرانسسکو، لاس اینجلس، یونیورسل سٹوڈی، ڈزنی لینڈ وغیرہ تھاواں دی خوب سیر کیتی۔ روی دا کہنا سی کہ اسیں دیاہ کراواں گے تے آسٹریلیا جا کے رہاں گے۔ میں سچ ہی سُننا دیکھن لگ پئی۔ اوس وقت ایہہ وی دماغ وچ نہیں آیا کہ روی شادی شدہ بال بچیاں والا انسان ہے، میں کیہ کر رہی ہاں؟ بس بھاوانا دے آویگ وچ آ کے سبھ کجھ ان گولیا کر گئی۔ میں جذباتی طور تے اس نال جڑن لگی۔ روی دے میرے نال ورتاؤ توں میں بالکل اندازہ نہیں لگا سکی کہ ایہہ سبھ اک کھیڈ ہی سی جو میں کھیڈی جا رہی سی۔ ایتھوں تک کہ اک دن اپنی بھر جھائی جسوند رنوں فون کر کے میں سارا کجھ دس دتا۔ اوہ پریشان ہو گئی۔ اوس نے بھائی انند سنگھ نوں فون کر کے کیہا کسے طرحاں دیدی نوں انڈیا بھیج دیو۔ میں کسے دی گل نہیں من رہی ساں۔ آخر کینیڈا دے ٹرپ توں بعد میں اس آس نال نیویارک واپس آ گئی کہ میں روی نال اپنا گھر وسا لوں گی۔ واپس آؤن تے وی ساڈیاں فون تے گلاں ہون دیاں رہیاں۔ اخیر میں انڈیا پہنچ گئی۔ اوتھے جا کے وی میں اوس نوں فون کر دی رہی، میں اوس دیاں دو کہانیاں اُپر پڑچول کتاب وی لکھ دتی۔ امر تاجی نوں وی ساڈے دوہاں دے رشتے بارے دسیا۔ امر تاجی کافی خوش ہوئے۔ اوہ ہمیشہ ہی ادبی کڑیاں نوں وسدا رسدا اوکھنا چاہندے سن۔ کتاب چھپ کے آ گئی۔ اے وی فون تے ساڈیاں گلاں ہون دیاں رہن دیاں سن لیکن میرے گھر بارے پائے سوال دا بھروسے یوگ جو اب نہ ملن کر کے میں سمجھ گئی کہ ایہہ رشتہ وی چھلاوا ہی سی جسدی حقیقت دی دنیا وچ کوئی ہوند نہیں سی۔ میں ایویں ہی اوس دیاں گلاں وچ آ گئی ساں۔ ایہہ میری غلطی سی پر بھاوانا گے کس داوس ہوندا ہے؟

ونگاں دی کھنک

ہر چندر میری خاص سہیلی سی / ہے۔ اوہ بینک وچ کم کردی سی۔ ویلے کویلے میرے کم وی آجاندی۔ میں دل دی ہر گل اس نال ساٹھی کردی ساں۔ ساڈے وچ اک ساٹھ ایہہ سی کہ ساڈے دونوں داہی حالے ویاہ نہیں سی ہو یا۔ بن کوئی آس وی نہیں سی دسدی۔ جیویں ایہہ درد دا ساٹھارشتہ سی۔ روی دے لارے لپے وچوں نکلن لئی مینوں وقت لگ رہی سی۔ میں ہر چندر نال اس بارے گل کردی، آپ وی سوچدی رہندی کہ میں اس دے جھانسنے وچ کیویں آگئی۔ شاید ایہو کارن سی کہ اوس عمر وچ کئی جیہی دسدی آس بہت وڈی چیز لگن لگدی ہے۔ مرد ہمیشہ ہی عورت نوں گھر دا سُفنا دکھا کے گمراہ کر دا آیا ہے۔ عورت دازم من سبجے ہی مرد دی چال وچ آجاندا ہے۔ ویاہ دا سُفنا ہر چندر وی دیکھدی سی پر اس لئی وی دور دور تک اکل ہی پھیلی ہوئی سی۔ اسیں ملدیاں تے ڈکھ سکھ ساٹھے کر لیندیاں۔

ہر چندر سنت سنگھ سیکھوں دی کسے نہ کسے طرحاں بھتیگی لگدی سی۔ اوس دا پنڈ سیکھوں دے پنڈ دے بالکل نیڑے پیندا سی۔ میں اوس نال اس دے پنڈ وی گئی ساں تے سیکھوں نوں وی مل کے آئی ساں۔ سیکھوں نوں تاں میں بہت واری مل چکی ساں۔ اوہ بہت ہی ہنس مکھ سبھا دے مالک سن۔ اوہ سدھے پینڈو جے سبھا دے مالک سن۔ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ دی مٹھ بولنی بارے کہا کر دے کہ اس دے مونہہ وچ مشری گھلی ہوئی ہے۔

اک دن میں ہر چندر دے گھر گئی تاں اوہناں دا پر یوار کلکتے جان دا پروگرام بنا رہیا سی۔ کلکتے اوہناں دے بہت سارے رشتے دار رہندے سن۔ میں تے ہر چندر پہلاں اک وار دکھنی بھارت دا بانی دن دائور لگا چکیاں ساں۔ بہت اند آیا سی۔ ہن اوہ مینوں اپنے نال کلکتے جان لئی آکھن لگی۔ میرا دل تاں نہیں سی کر رہیا پر اس نوں نانہہ وی نہ کر سکی۔ میرا وی ہر چندر دے نال ہی کلکتے دا پروگرام بن گیا۔ کلکتے میں پہلی وار گئی ساں۔ اوس شہر بارے سنیاں تاں بہت کجھ سی، ہن دیکھن دا موقع وی مل گیا سی۔ اتھے جانا بہت ودھیال گیا۔ اسیں کئی دن رہیاں۔ دسہرا کلکتے وچ ہی دیکھیا۔ ہور وی گھم پھر کے شہر دیکھیا۔

کلکتے ہی ہر چندر دار شتے وچوں بھراگد اپال ناں دا منڈا ملیا۔ اوہ 'قومی ایکتا' دا قاری سی تے میں قومی ایکتا دی لکھاری۔ اس وچ میرا عورت 'نانا' نامی کالم چھپدا رہیا سی۔ اوہ مینوں مل کے بہت خوش ہويا۔ مینوں وی اپنے قاری نوں ملنا چنگا لگ رہیا سی۔ کلکتے دکھاؤن وچ پال نے ساڈی بہت مدد کیتی۔ کلکتے توں واپس آئیاں تاں اس دن دیوالی سی۔ ریل گڈی وچ کلکتے دا سفر وی تاں دو دن داسی۔ دسہرا کلکتے تے دیوالی مڑ دئی آ کے منائی۔ مینوں یاد ہے کہ اس دن ویہہ نومبر سی۔ دیوالی دا تہوار سی۔ تے میں کلکتے توں لیاندیاں کچ دیاں چوڑیاں پالیاں۔ ایہہ زندگی وچ پہلی وار ہو یا سی کہ میں کچ دیاں چوڑیاں پائیاں سن۔ ساڈی گلی وچوں پٹاکیاں داشور آرہیاں سی۔ پچیاں دے نال نال اوہناں دے گھر والے وی اس وچ شامل سن۔ میرا کلکتے دا سفر کافی ٹھیک ہون کر کے میں اندرونی طور تے خوش ساں۔

میری بھر جانی نے ہمیش وانگ ہی گورو نانک دیو دی وڈی تصویر ساہویں دیوے جگائے، پاٹھ کیتا۔ دیوالی پوجا توں بعد اسیں پٹا کے وغیرہ چلا کے گئی رات سون لگے ساں کہ انگلینڈ توں سورن چندن دانون آگیا۔ ایہہ فون میرے لئی اینا اچانک سی کہ اک واری تاں مینوں میرے ہی کنناں تے وشواس نہیں سی ہو رہیا۔ اوہناں اپنی پتی دی اچانک موت دی

منخوس خبر دے نال مینوں حیران کر دتا سی تے نال ہی ایہہ اگلا وی کہ سارے دوستاں ولوں
 ہدردی دے سنیہے آئے سن تے میں اک لائن تک وی لکھ کے نہیں سی بھیجی۔ مینوں کلکتے
 وچ ہون کر کے اس خبر دا پتہ ہی نہیں سی لگا۔ ایس کر کے میں معافی منگن ہی لگی ساں کہ
 اوہناں دا اگلا کافور بن کے اڈ گیا۔ پر نال ہی مینوں ویاہ لئی پر وپوز کر کے اک وار پھیر حیران
 وی کر دتا سی۔ میں اچے اوس دی پتی دے افسوس وچ کجھ کہہ وی نہیں ساں سکی کہ اک وار
 پھیر سُفنا میرے دراں تے آن کھڑیا سی۔ بسترتے سون لئی گئی، اک سپنا میرے نال نال
 اُصل وٹے لین لگاسی۔ میریاں باہواں وچ پئیاں کچ دیاں چوڑیاں نے پتہ نہیں میرے کناں
 وچ کیہ کیہ کہہ ونگاں دی کھنک اتے میرا سپنا میرے ساہواں نوں گد گد اگئے۔

اُڈان

میں تے جہاز اکٹھے اُڈ رہے ساں۔ جہاز اپنی سپیس وچ تے میں اپنی وچ۔ ایہہ میرا پہلا
ہوائی سفر نہیں سی پر اُڈان پہلی سی۔

اک بھاری جیہی آواز کناں وچ بار بار گونج رہی سی، 'میرا گھر تینوں اُڈیکدا اے!' اک
وارتاں میں سوچاں وچ پے گئی ساں کہ کتے ایہہ شبد چھلا واماں نہیں کیونکہ 'گھر' شبد مگر تاں
میں بہت دیر دی بجھی پھر دی ساں تے ہتھ نہیں سی آرہیا۔ پھر سوچیا کہ ایہہ بول نگر مُونہ
وچوں نکلے ہن، نگر ہی ہون گے۔ 'گھر' شبد تاں میرے لئی جادو سی۔ 'گھر' شبد مینوں کیل
لیندا سی۔ ہن وی تاں کیلی ہی گئی ساں۔ میرے گیت دیاں ایہہ سطر اں، 'انج تاں اسیں وی
اپنے راہاں تے تر رہے ساں، کیوں واج تیری سن کے رکیا سی پیر میرا' وی اسے حالت وچوں
ہی نکلیاں سی۔ چندن صاحب دے ایہہ کہن تے کہ میرا گھر تینوں اُڈیکدا ہے، میرے لئی
ساری کائنات رک گئی سی۔ اس ویلے تاں مینوں لگدا سی کہ اس توں وڈی گھٹنا کوئی ہو رہی
نہیں سکدی۔ دو چیز اں مل رہیاں سن؛ اک سورن چندن تے دو جاگھر۔ اس توں وڈی خوش
قسمتی کیہ ہو سکدی سی۔ پتہ نہیں اس ویلے میری قسمت نال کون کون ایر کھا کر رہیا
ہو وے گا۔ سورن چندن پنجابی ساہت دا بہت وڈا ناں سی۔ ناول کار سی، کہانی کار تے شاعر
وی۔ آلوچنا وچ وی اس دی دھانک سی۔ سپیکر تاں اوہ اجیہا سی کہ لوک اہل، اکاگر ہو کے

سندے۔ اس حالت نوں انگریزی وچ کہندے ہن؛ پن ڈروپ سائلنس۔ سارا ماحول چپ ہونداتے اکلے اس دی آواز گونج رہی ہندی۔ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ کہندے؛

"اوس بندے نوں دھیان نال سنو، اوس داکٹر تہاڈے بہت کم آوے گا۔"

تے واقعے ہی اس دا بھاشن بہت کم دا ہوندا۔ اُستاداں دے سمجھن دا وی تے پڑھیاراں دے سکھن لئی وی۔ دوند اتمک پتھار تھوادا ملا نکلن اوں کر دا کہ وڈے وڈے سندے رہ جاندے۔ پر اسی ساہت دی اجیہی پر بھاشا دتی کہ ہر کوئی عیش عیش کر اٹھیاسی۔ ہر کوئی اس دی ودوتا دا قایل سی۔ اوہ ہر گل دلیل نال کر دا۔ دتی یونیورسٹی دے مہاں رتھی اس دا پانی بھر دے۔ اس نال دوستیاں پاؤنیاں چاہندے۔ کدے کدے اس دے کھرھوے سبھا دیاں گلاں وی ہوندىاں۔ آخر اوہ جینیئس سی، سبھا تاں ہور ناں توں وکھرا ہونا ہی ہويا۔ اجیہا بندہ تہاں مل رہیا ہووے تے اپروں دی گھر! دھن قمتے! میری ماں ذرا ہور طرحاں سوچدی سی۔ اوہ کہندی،

"ایہہ چندن بہت قسمت والا اے جہنوں میری دھی جیہی گڑی مل رہی اے۔ گورگی

ساڈ، سنڈر، ڈاکٹر، ودھیانو کری تے لگی ہوئی۔ ہور بھلا اوس بندے نوں کیہ چاہیدا اے!"

ہُن چندن صاحب دے بولاں نے، 'میرا گھر تینوں اڈیکدا ہے، اک وار پھر میرے سفنے نوں پھیلن لگا دتاسی۔ چندن صاحب دی پیش کش نوں میں بہت سوچیا سی پر بہتا وی نہ سوچیا۔ لکھاری نال ویاہ دا اپنا ساکار ہون جا رہیا سی۔ پہلے دو حادثیاں نے تاں ویسے وی زندگی توڑ کے رکھ دتی سی۔ بس ساہت ہی سی جو میرے ہون دی گواہی بھر رہیا سی۔ پر ایہتھے تاں گھر وی بن جا رہیا سی تے ادبی ماحول وی مل رہیا سی۔ انھے نوں کیہ چاہیداں سن دو اکھاں۔ مینوں چو پڑیاں وی مل رہیاں سن تے اوہ وی دودو۔ میں اپنا فیصلہ ماں نوں سنایا تے میری ماں اتے بھر جائی دوواں دی خاموشی نے میرا راہ سوکھاوی کر دتاسی تے اوکھاوی۔ سوکھا ایس لئی

کہ اوہناں میرے فیصلے دے راہ وچ اڑکا نہیں سی ڈاہیاتے اوکھا ایس لئی کہ میرے اس فیصلے دے مستقبل دی ساری ذمہ داری میری ہی ہونی سی۔ میں ایہہ سبھ کجھ اندر ہی اندر منظور کر لیا۔ پھیر وی اک ڈر سی کہ ایہہ کوئی چھلاواتا نہیں کیونکہ پہلاں جو ایہو جیہے دو حادثیاں 'چوں گزر چکی ساں۔ پر ایہتھے اس گل دی تسلی جاپ رہی سی کہ چندن صاحب اپنی پتی دے جیندیاں ایہہ پروپوزل نہیں سن رکھ رہے۔ ادھر ایہناں سوچاں نوں سوچدی ہی جا رہی ساں ادھر چندن صاحب سن کہ بہتے ہی کاہلے پئے ہوئے سن۔ میں اوہناں نوں ملی تاں کئی وار ساں پر ویاہ لئی 'ہاں' جو گانہیں ساں جاندی۔ میں چندن صاحب نوں کہا کہ میں گرمی دیاں چھٹیاں مطلب مئی جون دے مہینے وچ آسکدی ہاں کیونکہ او دوں کالج دیاں چھٹیاں ہوندیاں ہن پر اوہناں مینوں اینا وقت نہ دتا تے 10 دنوں وچ ہی راہ داری بھیج دتی۔ قدرتی ویزا وی مل گیا تے میں 25 دسمبر 1988 نوں فلائیٹ دی ٹکٹ بک کر لئی سی۔ چندن صاحب نوں میں دئی وچ صرف اک وار ملی ساں۔ اوہ وی تروینی وچ ہوئے کسے ادبی پروگرام وچ رسمی جیہی ملاقات سی۔ اوہناں دی گل بات دلہجہ دانشورناں والا سی۔ اس توں بعد مینوں یاد آیا جدوں میں لنڈن گئی اوہناں نوں ملی ساں۔ میں ہی اوہناں نوں ملن گئی ساں۔ اوہناں دی لائبریری وچ جتھے اوہ کم کر دے سن۔ اوس ویلے ایہہ گل میرے رب دے سنے وچ وی نہیں ہووے گی کہ اک دن ایہہ بندہ مینوں ویاہ دی پیش کش کرے گا۔ ایہہ گل وکھری ہے کہ اوہ میرے ول اس طرحاں ہی دیکھ رہے سن جیویں کہ اک مرد عورت ول دیکھدا ہی ہے۔ میرے دئی وچ بہت سارے دوست سن؛ موہن جیت، منجیت، ہر چندر کور، ہر چرن کور، سریندر کور، ششی شرما، ڈاکٹر نور، روئل سنگھ، ایس بلونت، ڈاکٹر جگبیر تے بہت سارے ہور۔ اُستاد ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ وی سن۔ میں ایہناں نال صلاح وی کرنا چاہندی ساں پر سبھ کجھ اپنی چھپتی ہو جان کارن نہیں ساں کر سکی۔ خیر، میں گھر دے سنے دے دوار وچ پیر رکھ رہی

ساں۔ اک دن پنجاب توں آیا اک لکھاری دوست ملیا جیہڑا چندن صاحب داوی دوست سی۔ اوہناں کول لٹرن رہ کے آیا سی۔ اوس نوں پتہ چلیا کہ میں چندن کول جا رہی ہاں تاں اوہ بولیا، , دوندر، سوچ لے، چندن بہت ہی عیاش بندہ اے! اوس دے اویں کہن نے مینوں ذرا کو سوچ وچ ضرور پاد تا پر تھن تیر کمان وچوں نکل چکیا سی۔



سوال

میںوں پیتہ سی کہ لنڈن وِچ اس سے ٹھنڈ ہونی سی۔ ٹھنڈ تاں دئی وِچ ہی لوہڑے دی سی۔ میں بھارے کپڑے لے آئی ساں۔ جہاز وِچ دی باہر لا درجہ حرارت منفی توں دی بیٹھاں دس رہے سن۔ لیکن جہاز اندر لا ماحول بڑا رونقیا اتے گرم سی۔ اوہ کرسمس والا دن سی۔ ایئر ہوسٹساں نے کناں وِچ لال اتے چٹے رنگ دے ساندا دے ڈجاں دے کانٹے پائے ہوئے سن۔ فلائیٹ برٹیش ایئر ویز دی سی اس لئی اندر لا ماحول کرسمس والا ہی سی۔ سوچ رہی سی، کیسا اتفاق سی کہ چندن صاحب نے دیوالی والے دن پرپوز کیتا سی تے ہُن گوریاں دی دیوالی یعنی کرسمس والے دن میں چندن صاحب کول جا رہی ساں۔ میرے ہتھیاں وِچ پھللاں دا گلہ ستہ سی جو میںوں دئی ایئرپورٹ تے گنگن جوت اتے اس دی پتی جتندر نے دتا سی۔ ایئر ہوسٹس نے میرے کولوں لے کے سیف جگہ تے رکھ دتا سی۔ میں گھر دے سفنے دے نال نال اڈ رہی ساں۔ بیٹھر و ایئرپورٹ میرے لئی ہُن بہتا اوپر انہیں سی۔ اک وار پہلاں ایہناں ادھیکاریاں دے ہتھیں تے مشیناں راہیں نکل چکی ساں۔ اٹیچی کیس ٹرالی اُپر رکھ کے جد باہر ول تری تاں چندن صاحب بارے سوچن لگی۔ اوہ باہر کھڑے میری اڈیک کر رہے ہونے سن۔ میں ٹیلیفون اُپر اپنے آؤن بارے دس دتا ہو یا سی۔ ہُن چندن صاحب میرے لئی اوہ اوپرے چندن نہیں ہون گے۔ ہُن اوہناں وِچ میںوں سپنا نہیں ساخشات جیون ساتھی

دسناسی۔ باقی دی زندگی نبھاؤن والا جیون ساتھی۔ کنا کجھ ہی میرے من وِچ آ جا رہیاسی۔ اجیہا کجھ تال اسے دن داہی آؤن جان لگ پیاسی جس دن میں اوہناں دی پیش کش من لئی سی۔ میں ٹرائی دھکدی کاہلی کاہلی ترن لگی۔ باقی بھیڑ دے نال باہر نکلی تاں چندن صاحب ساہمنے کھڑے مسکرارہے سن۔ اوہناں دے کجھے پاسے اوہناں دی دھی القاکھڑی سی تے سبے پاسے بیٹا امن دیپ۔ اوہناں سبھ نے مینوں ہتھ جوڑ کے ست سری آکال بلائی۔ امن دیپ کول شاید کارڈ اتے پھلاں دے گلہستے پھڑے ہوئے سن۔ میں وی اپنا گلہستہ امن دیپ نوں پھڑا دتا۔ پر یو انوں ملی سمجھو ویاہ ہو یا میرے بللا! پرانے زمانے دی رسم نوں جیویں اپڈیٹ کر دتا گیا ہووے۔ کر سمس دادن سی۔ چارے پاسے روشنیاں جگمگ جگمگ کر رہیاں سن۔ سڑکاں تے ٹریفک گھٹ سی۔ چندن صاحب دسدے جارہے سن کہ انج دے دن تال لوک چھٹی کر کے گھریں بیٹھے ہوندے ہن۔ چندن صاحب دا گھر ہیز وِچ سی۔ ساؤتھال توں اگلا ٹاؤن۔ گھر آئے تاں چندن صاحب نے میرا اٹیچی اک کمرے وِچ رکھ دیاں کہا کہ آہ ہے اپنا بیڈ روم۔ اجے ایہہ واک اوہناں دے مومنہ! چوں نکلیا ہی سی کہ القانے آواز ماری، ڈیڈ ایڈھر آؤنا۔ تھوڑی دیر بعد واپس آئے تاں کہن لگے، دوندر کتھے سونا چاہو گے؟ القانے دی صلاح ہے کہ سانوں اجے اکٹھیاں نہیں سونا چاہیدا۔ ایہہ واک سُن دیاں ہی میں ڈر گئی۔ گھر دا سُنفا تڑکن لگا۔ پہلاں واپرے دو حادثیاں ورگی دہشت میرے سرتے منڈراؤن لگی۔ میں اک دم بولی، چندن صاحب میں دلیوں ہی ایہہ سوچ کے آئی ہاں کہ میں اپنا گھر و ساؤن جا رہی ہاں۔ پھیر ایہہ سوچ کاہدی؟ چندن صاحب کہن لگے، ٹھیک ہے۔ میں سبج ہو گئی لیکن اک خدشہ پیدا ہو یا کہ پتی پتی دی پرائیویٹ زندگی وِچ اوہناں القانوں کیوں شامل کیتا سی۔ خیر! گھر میں پہلاں دیکھیا ہی ہو یا سی۔ کیونکہ اپنی پہلی انگلیڈ پھیری وِچ میں اپنے رشتے داراں نال چندن صاحب نوں ملن آئی ساں۔ سوا سیں اکٹھیاں بیٹھ کے چاہ پتی۔ نال

کیک دے ٹکڑیاں نوں اک دو بے دے مُونہہ وِچ پا کے اک دو بے نوں مبارک باد وی دتی۔ کجھ دیر ہاسہ مذاق وی چلدا رہیا۔ چندن صاحب دے کہن تے میں دٹی فون کر کے دس دتا کہ میں ٹھیک ٹھاک پہنچ گئی ہاں۔ کر سمس دادن سی۔ لوکاں دے گھراں وِچ پارٹیاں چل رہیاں سن۔ سانوں وی گربنس گل دے گھروں سدا آیا ہو یا سی۔ اسیں پارٹی وِچ جان لئی تیار ہون لگے۔ گربنس گل نظم لکھدی سی۔ اس دی نظم دی میں کجھ کو واقف ساں۔ ایٹھے ہو روی بہت سارے لوک ملے۔ چندن صاحب نے سبھ نال مینوں اپنی ویاہتا پتی دے طور تے ملوایا۔ چندن صاحب دا کہنا سی کہ کسے نوں ایہہ دسن دی لوڑ نہیں کہ ساڈا حالے ویاہ نہیں ہو یا۔ شاید اوہ ویاہ توں بناں میرے نال رہن والی گل نال سچ محسوس نہیں کر دے ہون گے۔ گربنس گل دے گھروں اسیں دیر رات واپس آئے۔ اس دا گھر ایلزبری وِچ سی۔ ایہہ شہر ہیز توں چالی پنجاہ میل دور ہووے گا۔ گربنس گل بطور انسان تے مینوں بہت ملنسار لگی۔ چندن صاحب نال اوہناں دی واہو دوستی سی۔ اوہ القاتے امن دیپ نوں وی بہت پیار کردی سی۔ اسیں بعد وِچ وی کئی وار اوسدے گھر گئے۔ اسیں رات کافی لیٹ گھر پہنچے۔ القاتے امن دیپ سوں چکے سن۔ لیکن ساڈی پہلی رات سی۔ اسیں کئی گلاں کیتیاں آپو اپنی زندگی بارے۔ چندن صاحب نے اپنے بچپن توں لے کے ورتمان تک ساری کتھابیان کیتی جس نال میرے من اندر اس شخص لئی ہمدردی اتے پیار اکو ویلے اُمد آئے۔ میں وی مختصرًا وِچ اپنی زندگی بارے دساتے مینوں لگا چندن صاحب دی زندگی میرے نالوں ودھ دُکھاں بھری ہے۔ اوس شخص نے جیویں اپنے دُکھ دیکھے ہن، ایہدے اندر پیار دا بھنڈار ہوئے گا۔ میں اپنے دوہاں ناکام تجربیاں بار دساتے پچھتاوا ظاہر کیتا۔ کہن لگے، پچھتاؤن دی کوئی لوڑ نہیں، ہر انسان دا اپنا اک اتیت ہوندا ہے، میرا وی اتیت ہے، القادا وی اتیت ہے، پر زندگی

تردی رہنی چاہیدی ہے۔ تے اوہناں مینوں اپنیاں باہواں وچ لے لیا۔ میرے سارے فکر پتہ نہیں کتھے کھنجر لاکے اڈ گئے۔

اگلے دن وی چھٹی سی۔ سارے مزے نال اٹھے۔ خوشی خوشی دن چڑھیا۔ سبھ نے رل کے ناشتہ تیار کیتا۔ میں بہت خوش ساں۔ میری گرہستی شروع ہو چکی سی۔ میں تاں گھردی تمنا کیتی سی پر ایہتھے تاں نال دو۔ بچے وی مل گئے سن۔ ہور رب مینوں کیہ دے سکدا سی۔ پر ایس خوشی دے وچ کاراک بریک جیہی رٹک پے رہی سی۔ اجیہا مشک آرہیاسی جیویں کجھ کپڑے جاں کسے ہور چیز دے جلن توں بعد آیا کردا ہے۔ جلدی ہی پتہ چل گیا کہ چندن صاحب اتے القابہت زیادہ سگرٹاں پیندے ہن۔ مینوں جھپکا جیہا وجیا۔ میں کدے سوچ وی نہیں ساں سکدی کہ اوہ اینا سموک کر دے ہون گے۔ سگرٹ میرے آلے دو آلے کوئی نہیں سی پیندا۔ میرا تاں پر یوار بہتا ہی مذہبی سی۔ بچپن توں ہی میں پاٹھ کردی آئی ساں۔ میری ساری پڑھائی ہی خالصہ سکول جاں خالصہ کالج دی سی۔ ایہہ اجیہے ادارے سن جتھوں سگرٹ کوہاں دور سی۔ بچپن وچ میں بہت مذہبی ساں۔ اپنی کہ کالج پڑھدیاں میں اک وار امرت وی چھک لیا سی۔ پیج ککارتے ہور رہتاں وچ رہن لگی ساں۔ کجھ دیر تاں ایہہ رہتاں نبھائیاں پر میرے سبھاء نوں راس نہیں سن آئیاں تے میں ایہناں توں مکت ہو گئی ساں۔ سکھی رہتاں توں ضرور مکت ہوئی ساں پر سکھی توں نہیں۔ مینوں چندن صاحب دا سگرٹ پینا بہت بُرا لگیا پر کیہ کیتا جاسکدا سی۔ ہُن تاں اوہ میرے پتی سن۔ اوہناں دی ہر گل چنگی لگنی چاہیدی سی۔ میں اپنی ایڈی وڈی خوشی وچ سگرٹ نوں اڑکا نہیں ساں بن دینا چاہندی۔ سو میں دل تے پتھر رکھ ایہہ منظور کر لیا۔ جلدی ہی چندن صاحب میرے ساہمنے ہی سگرٹ پین لگ پئے تے میں ہولی ہولی سچ رہنا سکھ لیا۔ چھٹیاں ختم ہو گئیاں۔ القاد کھنی لنڈن وچ رہندی سی تے امن دیپ یونیورسٹی پڑھدا سی، اوہ دوویں واپس چلے گئے۔ چندن صاحب کم

تے جان لگ پئے تے میں گھر وچ اکلی رہن لگی۔ گھر دا کم مکا کے چھیتی ہی ویلھی ہو جاندی۔ گھر دا کم وی کتے کتنا کو سی۔ میں کدے ساؤتھال بازار چلے جاندی۔ چندن صاحب دی لائبریری وی ساؤتھال وچ ہی سی، میں اوہناں کول وی گیڑا مار آؤندی۔ ویک اینڈ تے اسیں کسے نہ کسے دوست نوں ملن نکل جانے جاں کوئی ساڈے ول ہی آجاندا۔ انگلیڈ دے لکھاریاں نوں ساڈے ویاہ دا پتہ چل چکیا سی۔ دوستاں دے ودھائیاں دے فون وی آؤن لگدے سن۔ انگلیڈ دے لکھاریاں بارے گل کر دیاں چندن صاحب ایہوں دی دھڑے بندی بارے دسدے تاں میں سوچدی کہ میرا دھڑاتاں ہن چندن صاحب ہی ہن۔ جتھے اوہ اوتھے میں۔ صحیح جاں غلط، ایہہ بعد دی گل ہونی سی۔ کجھ مہینے ویاہتا زندگی دے بہت ہی سوہنے نکلے۔ چندن صاحب دی حاوی رہن دی عادت سی جو کہ میری نرم جیہی طبیعت نوں فٹ بہہ رہی سی۔ ہن اسیں اگلے پروگرام بناؤن لگے ساں۔ جد میں انگلیڈ آئی تاں میرے کول وزٹ ویزا ہی سی۔ ہن مینوں پکی رہائش دے ویزے دی لوڑ سی پر مینوں ایہناں گلاں دا فکر نہیں سی۔ جو کرنا سی چندن صاحب نے ہی کرنا سی۔ ویسے وی پہلی رات ہی جدوں اسیں دوہاں آپو اپنی زندگی دیاں گلاں سانجھیاں کیتیاں سن تاں اوہناں کہہ دتاسی، رانوتیوں ہن کوئی فکر کرن دی لوڑ نہیں۔ بس توں دودھ پی کے سوں جا۔ مینوں اس واک نے اک عجیب جیہی خوشی وی تے بے فقری وی دے دتی سی جد کہ کئی سالاں توں میں فقراں بھری زندگی ہی جیؤندی آرہی ساں۔ پر حالے ساڈا ویاہ وی رجسٹر نہیں سی ہو یا۔ رجسٹر تاں اک پاسے مذہبی ویاہ وی نہیں سی کیتا اسیں تاں۔ چندن نے دوستاں وچ ایہہ گل پھیلا دتی سی کہ اسیں ویاہ کر لیا ہے۔ اس ویاہ دیاں خبراں وی لگوادتیاں سن۔ پنجابی دا مشہور میگزین 'قومی ایکتا' جس وچ میرا گاتار کالم چلدا رہیا سی، اس نے ایہہ خبر اچھ کر کے چھاپی سی۔ ساؤتھال دے بہت سارے لکھاریاں نوں میں پہلاں مل ہی چکی ساں۔ ایہناں وچوں جگتار ڈھاء نے تاں

میںوں اپنے گھر پچھلی وار کھانے تے وی بلایا سی، جتھے ساتھی لدھیانوی، بلد یو باواتے ہور کجھ لکھاری ملے سن۔ سبھ توں پہلاں چندن صاحب میںوں اوتار جنڈیا لوی دے گھر لے کے گئے۔ جنڈیا لوی دی کتاب آئی سی، 'میرے پرت آؤن تک'۔ ساری کتاب بھیر وے نال بھری پئی سی۔ اس کتاب نالوں میںوں جگتار ڈھاء دی 'گواچے گھر دی تلاش' بہتر لگی سی۔ اوتار سانوں پیار نال ملیا پر اس دی پتی سورنجیت میںوں دیکھ کے نک بلھ جے کڈھن لگی۔ میںوں اس گل دا پتہ سی کہ چندن صاحب اپنی پہلی پتی سرجیت کور نال سارے دوستاں نوں ملدے رہے سن، بلکہ ایہہ سارے ہم عمر سن تے اکو ویلے ہندوستان توں انگلینڈ آئے سن۔ اوس کر کے آپس وچ پرانیوں سانجھاں سن۔ ظاہر سی کہ سرجیت کور نال وی سورنجیت دا سہیل پنا ہووے گا ہی۔ سورنجیت چندن صاحب نوں میرے سامنے ہی کہن لگی، 'چندن، ایہہ توں چنگا نہیں کیتا، تینوں اپنی جلدی ویاہ نہیں سی کراؤنا چاہید۔' میں حیران ہوئی اوس ول دیکھدی رہی پر بولی کجھ نہ۔ بول وی کیہ سکدی ساں۔ ایہہ فیصلہ تاں چندن صاحب دا ہی سی۔ میں تاں اوہناں دے فیصلے تے پھل ہی چڑھائے سن۔ پر اندر کتے محسوس کر رہی ساں کہ اوتار دی پتی شاید ٹھیک ہی کہہ رہی سی۔ عجیب جیہی صورتحال پیدا ہو گئی سی۔ میں کجھ اسچ ہون لگی۔ جا پیا جیویں کسے نے رجھ رہی کھیر وچ دیں دی کڑھی پھیر دتی ہووے۔ کیہو جیہا رشتہ بنیا سی کہ کئی سوال اُبھرن لگے سن۔ پھیر ہُن کیتا وی کیہ جاسکدا سی۔ مساں مساں 39 سال دی عمر وچ میںوں ایہہ خوشی نصیب ہوئی سی تے میں اوس نوں اس طرحاں دیاں ہون والیاں گلاں کر کے گواؤنا نہیں ساں چاہندی۔ چندن صاحب دے بہت سارے دوست سانوں کھانے تے بلارہے سن۔ سبھ توں ودھ پیار میںوں درشن سنگھ گیانی نے دتا۔ اک تاں اوہ میرے پتا دی عمر دے سن دو جے اوہناں دی شخصیت ہی موہ کھوری سی۔ اوہ سرجیت کور نوں وی چنگی طرحاں جاندے سن پر اوہناں نے اس دی اک وی گل نہ کیتی۔ گیانی جی کویتا

لکھدے سن۔ لوکل کمیونٹی دے لیڈروی رہے سن۔ مشاعرے وغیرہ کراؤندے رہندے سن۔ کسے ویلے اوہناں نے چندن تے سرجیت کورنوں نال لے کے ساؤتھال وچ اک ڈرامہ وی کھیڈیاسی، 'آتوداویاہ'۔ اوہناں دے گھر لگی محفل وچ اسیں اک دو بے نوں نظماں وی سنائیاں۔

اسیں ترسیم نیلگری دے سدے تے اس دے گھروی گئے۔ نیلگری ودھیا کہانی کار سی۔ اوس دیاں تن کہانیاں اُپر ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ نے پوری کتاب لکھی سی۔ نیلگری ہس مکھ جیہی طبیعت داملک سی۔ اس دی پتی وی بہت چنگی سی۔ اوہناں نے سانوں بہت سوادی بھوجن کھوایا۔ سکھ ویں ماحول وچ اسیں کھانا کھادا۔ ودھیا گل ایہہ ہوئی کہ اوہناں دے گھر اودوں بلونت گارگی وی ٹھہریا ہو یا سی۔ بھوویں اوس نال دتی وچ وی ملاقاتاں ہون دیاں رہندیاں سن پر باہر لے ملک وچ آکے اپنے شہر دے لوکاں نوں ملنا ہور طرحاں دارمانس دیندا ہے۔ پھر مینوں ایہہ وی پتہ چلدا رہندا سی کہ سرجیت دیاں سہیلیاں نوں چندن صاحب داویاہ کراؤنا بالکل پسند نہیں سی۔ کئی عورتاں تاں چندن صاحب نوں فون کر کے وی ایہہ گل کہہ دیندیاں۔ ایس گل توں مینوں ذرا جھجک وی رہندی کہ پتہ نہیں کیہڑے ویلے کوئی کیہ گل کہہ دیوے۔ اسیں جو گندر شمشیر دے گھروی گئے ساں۔ اوہناں دناں وچ اس دی پتی بہت بیمار سی تے ہسپتال وچ سی۔ اسیں اس نوں ملن ہسپتال چلے گئے۔ اوہ بہت خوش ہو کے ملی تے چندن نوں بولی، چندن، ایہہ تاں توں دوجی سرجیت ہی لے آیاں۔ بالکل اجیہی ہی تاں سی اوہ!؟ اوس گل نے چندن نوں ڈھیر ساری راحت دتی۔ جیہڑے لوک ساڈے ویہ دی مخالفت کر رہے سن، اوس مخالفت دا اس نوں جیویں جواب مل گیا ہووے کہ سرجیت دی بھین نال جاں بھین جیہی نال ہی تاں اس نے ویہ کرایا سی۔ اوں اسیں ہور دوستاں دے گھریں ملن وی گئے۔ چندن صاحب سبھ نال میری واقفی کرا دینی چاہندے سن۔ کئی لوک ساڈے گھروی ملن لئی آجاندے سن۔ اک دن مشتاق سنگھ تے سنتو کھ سنگھ سنتو کھ ملن آگئے۔ مینوں پتہ سی کہ اوہ دوویں ہی شاعر سن تے دوویں ہی پکے کامریڈ وی۔ چندن

صاحب دے دوست تاں سن ہی۔ آئے تاں ودھائیاں دین سن پر مشتاق دی خاموش ادا
 اجیہی سی سی جیویں مینوں کہہ رہی ہووے کہ میرا چندن صاحب نال ویاہ کر اوڈنا بہت کاہلی وِچ
 لیا فیصلہ سی جاں ایہہ فیصلہ ہی غلط سی۔ بعد وِچ مینوں چندن صاحب کولوں ہی پتہ لگیا سی کہ
 اوسدی پتی دی سڑک تے ٹرک نال ہون والی مکر نال تھاں تے ہی موت ہو گئی سی تے اوس
 نے بچیاں دی خاطر ویاہ نہ کر اوڈن دا فیصلہ کر لیا سی۔ اوہ دوویں آئے تے ودھائیاں دے کے
 تر گئے۔ گھر آؤن والیاں وِچ سبھ توں وچتر وینا ورمادی آوندی سی۔ وینا کسے ہو ر سہیلی نوں نال
 لے کے آئی سی۔ میں جانندی ساں کہ وینا کہانی لکھدی ہے، دیس پردیس وِچ چھپدی ہے تے
 اس داناں وی دیس پردیس دے سمپادک پر یوال نال جڑ دا ہے۔ چندن صاحب کہن لگے کہ
 اوہ نہیں چاہندے کہ میں وینا نوں ملاں پر کیوں؟ اوس دا اوہناں نے کوئی کارن نہ دتا۔ وینا آئی
 تاں مینوں ہی دیکھن سی۔ چندن صاحب نے مینوں اُپر بیڈروم وِچ چڑھا دتا۔ اوہ وینا نال
 بیٹھاں گلاں کر دے مینوں سن رہے سن۔ پتہ نہیں کیہڑی کہانی پا کے اوہناں نے وینا نوں
 واپس مڑ جان لئی آکھیا پر وینا ورمابا تھ روم جان دا بہانہ بنا کے اُپر چڑھ آئی تے مینوں دیکھ
 گئی۔ اک شام اسیں بیٹھے ٹیلی دیکھ رہے ساں۔ چندن صاحب نے پتی ہوئی سی، شاید چندن
 صاحب نے ٹیلی اپروں ہی کوئی گل چک لئی جاں کجھ من وِچ آیا، کہن لگے، تینوں بیٹھی
 بھائی نوں گھر مل گیا! مینوں سمجھ نہیں لگی کہ اوہ کیہ کہنا چاہندے سن۔ گھرتے میرے کول
 دٹی وِچ سی۔ میں اپنا فلیٹ خریدیا ہو یا سی پر میں تاں ایس گھر نوں چار کندھاں ہی سمجھدی
 ساں۔ گھر تاں ایہہ سی جتھے اسیں رشتہ جی رہے ساں۔ اک ہو ر سوال میرے متھے وِچ آن
 و جا کہ مینوں ایہہ گھر مفت وِچ کیوں ملیا سی۔ میں تاں اپنا سبھ کجھ چھڈ کے ایٹھے آئی ساں،
 بہت وڈی قیمت تار رہی ساں تے ہر حالت وِچ مسال مسال بنے گھر نوں قائم رکھنا چاہندی
 ساں۔ اس گل دی مینوں بہت دیر بعد سمجھ لگی کہ اوہناں دی نظر وِچ گھر گھر نہ ہو کے جاندا
 ہوندا ہے۔

ر سپشن

مینوں اوہناں دیاں دو گلاں رڑکن لگدیاں سن۔ اک تاں سگرٹاں پینیاں تے دو جے شراب پی کے بڑ بولے ہو جانا۔ ایہہ دوویں گلاں ہی میرے بچپن توں لے کے میرے انگلیٹڈ آؤن تک میرے توں دُور رہیاں سن۔ میں تاں ایہہ کسے نہ کسے طرحاں برداشت کر رہی ساں۔ پتی دھرم نبھاؤنا سی جاں کجھ ہو پر میری ماں، بھر جائی تے بھرا اوس نُوں کیویں لین گے، اوس بارے میں فکر مند ساں۔ ہُن ساڈا واپس انڈیا جان دا پروگرام بن رہیا سی۔ انڈیا جا کے اسیں کورٹ میرج رجسٹر کرواؤنی سی، دھارمک ویاہ وی حالے ہونا سی۔ ویاہ دی ر سپشن وی دینی سی۔ مینوں فلیٹ دا قبضہ وی ملنا سی۔ فلیٹ دیاں پچھلے ست سال توں قسٹاں دے رہی ساں۔ ایہہ دلش بندھو کالج دی سوسائٹی دا فلیٹ سی جس دے سارے ممبر وکھ وکھ کالجوں دے لکچرار ہی سن۔ پر فلیٹ حالے تیار ہو رہیا سی۔ اپریل وچ ہی اسدا قبضہ ملنا سی۔ ہُن جا کے اس دی چابی لینی سی۔ ہُن تاں انگلیٹڈ وچ میں وزٹر دے طور تے آئی ساں پر میں مڑ کے کچی رہائش داویزا لے کے آؤنا سی۔ چندن صاحب دی قانونی پتی بن کے پرتنا سی۔ میں اپنے کالج توں چھٹیاں لے کے آئی ساں، دوبارہ کالج جائن وی کرنا سی۔ سو انڈیا وچ بڑا کجھ کرن والا سی اس لئی واپسی دی تیاری کر لئی۔ اسیں مارچ دے اخیر وچ دلی پجے۔ اوہناں دناں وچ ہی گورونانک دیویونیورسٹی وچ کانفرنس کرائی جا رہی سی۔ چندن صاحب اک دن دلی رک

کے امر تر چلے گئے تے میں میتر یی کالج جا کے حاضری لگوائی۔ موہرے سپتہ انت آرہیا سی۔ نال اک چھٹی لے لئی تے میں وی چندن صاحب دے مگر امر تر جا چکی۔ کسے سماگم وچ اسیں پتی پتی دے طور تے پہلی وار شامل ہوئے ساں۔ ساڈا خوب سواگت ہويا۔ سارے دوستاں نے ودھائیاں دتیاں۔ ایتھوں تک کہ سیکھوں صاحب نے سانوں دوہاں نوں ودھائی دتی تے نال ہی مینوں اپنی نوہہ دے طور تے قبول کر لیا۔ سیکھوں صاحب دے مونہوں نکلے ایہہ شبد میرے لئی وردان وانگ سن۔ اسیں دوویں ہی کئی پرچیاں اُپر بولے وی۔ چندن صاحب سدادی طرحاں بہت پر بھاوشالی گل کر رہے سن۔ ایتھے ہی سانوں درشن دھیرتے سنتو کھ سنگھ سنتو کھ وی ملے۔ درشن دھیر اوس ویلے بہت جوان دس رہے سن۔ اوہناں دے کنڈلاں والے والے کسے فلم ایکٹر دا بھلیکھا پارہے سن پر ادبی طور تے اس ویلے درشن دھیر دا قد ایڈا نہیں سی۔ ویسے وی سماگم وچ اوہ گواچے جے پھر رہے سن پر اوہناں نوں انگلینڈ آ کے ملنا چنگا لگیا۔ سماگم توں بعد چار اپریل نوں ساڈا دھارک ویاہ رکھیا ہويا سی۔ سادہ جیہا ویاہ سی پر خوشیاں نال بھریا ہويا سی۔ ایس ویاہ تے اسیں بہتے لوک نہیں سدے ہوئے۔ ویاہ توں بعد ریسپشن تے سارے سدے سن۔ ویاہ دی ساری ریسپشن دی ذمہ واری میرے دھرم بھرا گنگن جوت نے لئی سی۔ ویاہ دی ساری کاروائی صحیح طریقے نال سرے چڑھ گئی پر شام نوں جا کے پتہ چلایا کہ اج ہی تاں میرے پتا دی برسی سی۔ اوہناں دادیہانت چار اپریل نوں ہی ہويا سی۔ کاہلی کاہلی کر دیاں سانوں ایس گل دا چیتا ہی نہیں سی رہیا۔ سبھ دامن بہت دکھی ہويا پر ہُن کیہ کیتا جاسکدا سی۔ پہاڑ گج، گھر وچ سانوں اُپر لا کرہ دے دتا گیا سی۔ ایہہ سدا میرا ہی کمرہ رہیا سی۔ ایس کمرے وچ میرا سدا نکا جیہا سنسار و سدا رہیا سی۔ میریاں کتاباں، کپڑے، میرا بسترا تے زندگی دے ارمان اتے ارماناں نال جڑے کئی سپنے۔ کمرے دے گلی ول دے پاسے نوں بالکونی بنی ہوئی سی جتھوں ساری گلی دا نظارہ دسداسی۔ چندن صاحب نوں اس

بالکونی وِچ کھلونا بہت چنگا لگد اسی۔ ایہتھے کھلو کے ہی اوہ سگرٹ پیا کر دے سن۔ اوہناں دی کوشش ہوندی کہ پر یوار دے کسے جی دے سائمنے سموک نہ کرن۔ پھر کجھ اجہا ہون لگیا کہ ذرا کونشے وِچ آ کے اوہناں نوں چیتا ہی بھل جاندا اسی کہ آ لے دو آ لے کوئی ہے وی۔ ہولی ہولی گھر دے وی سہندڑ ہون لگ پئے۔ ہور کرووی کیہ سکدے سن۔ میرے پتی سن اوہ، گھر دے جوئی۔ جوئی دے خلاف جانا اوکھا ہوندا ہے۔ اک دن ایہناں نوں ایہناں دے بیٹے امن دیپ دا فون آیا۔ ایہہ امن دیپ نوں کوئی چیک بینک وِچ جمع کرواؤن لئی دے کے آئے سن تے امن دیپ بھل گیا ہو یا سی۔ ایہناں نوں پتہ چلیا کہ چیک حالے تک جمع نہیں ہو یا تاں ایہہ فون اُپر ہی اُچی اُچی گالھاں کڈھن لگے۔ اپنی اچی آواز کہ گوانڈھیاں نوں وی سُندی ہووے گی۔ اسیں سارے ہی حیرانی نال دیکھ رہے ساں۔ ساڈے لئی ایہہ ذرا کونویں گل سی۔ ساڈے گھر وِچ اپنی آواز وِچ گل کرن دار و اج نہیں سی۔ گندی گال تاں کوئی کڈھدا ہی نہیں سی۔ جسوِندرنوں تاں بہت ہی حیرانی ہوئی تے نال ہی غصہ وی آیا۔ اوہ اک دم پوڑیاں چڑھدی اُپر آئی تے بیچھن لگی، چندن صاحب، تسی ایداں دیاں گندیاں گالھاں کس نوں کڈھ رہے او؟، میں اپنے بیٹے نال گل کر رہیا سی، تہاڈا ایہدے نال کیہ مطلب؟

"ساڈا مطلب ایہہ کہ اج تسیں بیٹے نوں کڈھ رہے ہو کل نوں تسیں ساڈی دیدی نوں وی اویں ہی گالاں کڈھوں گے؟، تسیں ساڈی میریڈ لائف وِچ کیوں دخل دے رہے او؟" ایہہ غصے وِچ بولے تے اٹھ کے دو بے کمرے وِچ چلے گئے۔ اوس توں بعد ایہناں نے جسوِندرنوں بلاؤنا وی بند کر دتا۔ جسوِندرنے وی ایہناں نوں بہت دیر تک نہ بلایا۔ سماں پا کے اوہناں دی صلاح وی ہو گئی سی، سگوں ساڈے پر یوار وچوں جسوِندرنہن ایہناں دی چہیتی ویکتی بن گئی سی۔ چھیتی ہی کورٹ میرج وی ہو گئی۔ ویاہ دی ریسپشن وی رکھ لئی گئی۔ ریسپشن وِچ دئی دے سارے ہی لکھاری بلائے گئے۔ چندن صاحب ہر اک نوں سدنا چاہندے سن۔

ہُن اوہ اپنے آپ نوں دٹی دے وسنیک سمجھن لگ پئے سن۔ دٹی اوہناں دا گھر بن گیا سی۔ امرتا امر و زونوں چھڈ کے سارے ہی چھوٹے وڈے لکھاری آئے۔ اجیت کوروی آئی سی پر اوس نوں صحیح جگہ دا بھلیکھاپے گیا سی۔ اوہ مکھ دوارتوں واپس مڑ گئی سی۔ سبھ نے بہت خوشی منائی۔ حالے وی کدے کدے اس ریسپشن دی ویڈیو دیکھن بہہ جاندی ہاں۔ سارے کہہ رہے سن کہ ایہہ نرول ادبی ریسپشن سی جس وچ دٹی دے وڈے وڈے لکھاری خوشی وچ بھنگڑے پارہے سن۔ چندن صاحب دا اک پلاٹ چنڈی گڑھ وچ سی۔ اوہ چاہندے سن کہ ایتھوں وچ کے دٹی وچ پلاٹ لے لین۔ اسیں چنڈی گڑھ جا کے پلاٹ وچ آئے تے دٹی وچ لبھن لگے۔ ایہناں دنوں وچ ہی مینوں میرے فلیٹ دی چابی وی مل گئی۔ چندن صاحب اس تے بہت خوش سن۔ میں تاں خوش ساں ہی۔ ایہہ میرا اپنا فلیٹ سی۔ ایہہ مینوں بنایا نہیں سی مل گیا، اوس وچ میری سالوں دی محنت دی جمع پونجی لگی سی۔ اسیں فلیٹ وچ گئے تاں چندن صاحب اس دے اک اک کمرے وچ گھم کے دیکھ رہے سن۔ میرا دل کرا سی کہ کہاں کہ چندن صاحب تہانوں وی گھر بیٹھے بٹھائے مل گیا پر میرے وچ اپنی ہمت نہیں سی۔ میں ایہو جیہی ہمت کرنا وی نہیں سی چاہندی جس نال ساڈے رشتے نوں فرق پے سکدا سی۔ چندن صاحب بولے، رانی، آپاں ہن ایتھے ہی مووہو جائیے۔ چندن جی، ایتھے تاں کجھ وی نہیں اے! نہ بیڈ تے نہ کوئی کرسی، نہ پردے۔ کوئی نہ کوئی انتظام کر دے آں۔ میں سمجھدی ساں کہ ساڈے گھر وچ اوہناں نوں اوئی کھل نہیں سی جنی اوہ چاہندے سن۔ کسے پر یو ا وچ رہنا اوہناں دی عادت نہیں سی۔ گھر داند ہی جیہا ماحول شاید اوہناں نوں تنگ کرا دے۔ سگرٹ وی اوہ لک کے ہی پیندے، بھوایں شرابی ہوئے کسے دی پرواہ نہیں سن کر دے۔ پھر اوہناں دے دوست وی ملن آؤندے رہندے سن شاید سوچدے ہون گے کہ اپنے فلیٹ وچ جاواں گے تاں مہمان نوازی کھل کے کرسکاں گے۔ اسیں اپنا سامان چک کے

فلیٹ وچ آگئے۔ دو بینت دیاں کرسیاں لے آئے تے اک بیڈ دا انتظام وی کر لیا۔ پردیاں دی تھانویں رات نوں تو لئیے تنگ لیندے۔ رسوئی حالے چالو نہیں سی ہوئی اس لئی کھانا باہروں کھا لیندے۔ فلیٹ وچ آکے چندن صاحب بہت خوش سن۔ اوہناں دے کہن تے میں بینک وچوں اپنے پیسے کڈھوائے تے فلیٹ وچ بیکس سامان پو اوٹا شروع کر دتا۔ حالے سٹنگ حال وچ بیڈ اتے بینت دیاں کرسیاں ہی سن کہ اوہناں نے فلیٹ وچ پارٹی رکھ لئی۔ اوہناں نے بہت سارے دوست بلائے۔ نور، ایس بلونت، درشن ہر وندر سمیت بہت سارے لکھاری شامل ہوئے۔ خوب شراب تے سگرٹ اڑی۔ چندن صاحب نوں اجیہے ماحول دی ہی لوڑ سی۔ گرمی پینی شروع ہو گئی سی۔ چندن صاحب نوں گرمی بہت لگدی۔ اوہ کپڑے لاہ کے باہر ترے پھر دے۔ ایہہ فلیٹ سوسائٹی دے سن۔ جمناپار، پٹپڑھ گنج دے علاقے وچ۔ ایہتھے مچھر بہت سی۔ رات نوں سون نہ دیندا۔ فلیڈاں دے دو آلے کاراں دے آؤن جان لئی راہ دی سڑک جیہی بنی ہوئی سی جس وچ دور تک تریا جاسکداسی۔ چندن صاحب اس سڑک اُپر ٹہلدے پھر دے۔ سگرٹ لائی ہوندی تے کجھ گنگناؤندے رہندے۔ اوہناں نے گرمی اُپر تے مچھر اُپر اک گیت وی لکھیا۔ اسدیاں سطر ال کجھ اس پرکار سن: "اساں رات گوائی بھٹکدیاں، بن بجلی دے بن پانی دے ہس ہس کے تسیہے جردے رہے، اس دئی خصماں کھانی دے"

کئی وار دوستاں نوں ہساؤن لئی سناؤن لگدے۔ پٹپڑھ گنج بھاویں مینوں کم لئی دور پیندا سی پر میں وی خوش ساں۔ چندن صاحب دے واپس جان دا وقت آ گیا۔ اس دن دوستاں نال پھیر پارٹی رکھی گئی۔ پارٹی ختم ہون تے جدوں سارے جان لگے، نور صاحب نے کہا، دیکھ چندن، توں دئی دی بہت ودھیا گڑی لے چلیس، جے کوئی گڑ بڑ کیتی تاں دیکھ لئی۔ مینوں ایس طرحاں لگیا کہ نور صاحب میرے وڈے بھراہن تے میری پروفیکشن لئی میرے نال

کھڑے ہن۔ میں حالے رہنا سی کیونکہ ویزا ملے تے ہی انگلینڈ جاسکنا سی۔ چندن صاحب نے میرے لئی ویزا اپلائی کر دتا سی۔ برٹیش ہائی کمیشن نے اے جے انٹرویو دی ڈیٹ دینی سی۔ چندن صاحب واپس انگلینڈ چلے گئے تے میں اکلے رہ گئی۔ میں فلیٹ دبا تے بچہ اکم پورا کر ایتے فلیٹ نوں تالا لگا کے اپنی ماں دے گھر آگئی۔ ساڈا اگلا پروگرام ایہہ سی کہ میں کم توں دو سال دی سنڈی بیو لینی سی۔ میں برطانوی پنجابی ساہت اُپر کھوج دے کم داپار جیکٹ بنایا تاں مینوں یونیورسٹی لوں اجازت مل گئی۔ اجازت دین والے سارے ہی واقف سن۔ چندن صاحب نوں وی جان دے سن تے مینوں وی۔ ہُن میں انگلینڈ جان لئی کابلی پین لگی ساں۔ ایہہ گرمی مینوں وی بہت تنگ کر رہی سی۔ انگلینڈ دی ٹھنڈی مینوں چنگی لگن لگ پئی سی۔ ایہناں دناں وچ ہی میرا بھرا سر جیت سنگھ اپنے کاروبار دے سلسلے وچ انگلینڈ چلے گیا۔ اوس نے نائیجیریا دے کسے بندے نال رل کے کوئی کاروبار شروع کرنا سی جاں اجیہا ہی کجھ ہور۔ اوہ انگلینڈ جا کے چندن صاحب کول رہن لگیا۔ ایہہ گل مینوں بہت بُری لگی۔ رشتہ اپنا پرانا نہیں سی ہویا کہ اس نے پر اہنا چاری دا انند وی لینا شروع کر دتا۔ میرا بھرا پڑھن وچ بھاویں بہتا ٹھیک نہیں سی پر اس نے اپنا کاروبار شروع کر لیا سی جس وچ اوہ کامیاب ہو رہیا سی۔ گھر دا خرچ چکن جوگ ہو گیا سی۔ اوہ بجلی دیاں چھوٹیاں چھوٹیاں موٹراں بناؤندا سی۔ الیکٹرونک چیزاں دی اوس نوں کافی سمجھ سی۔ جرمنی وچ رہندے کسے خاص دوست نال رل کے اوہ ایات زریات داکم وی شروع کرنا چاہندا سی۔ اجہیاں ویونتا لے کے اوہ انگلینڈ گیا سی پر مینوں اس دا چندن صاحب دے گھر رہنا بہت بُر لگ رہیا سی۔ ایس توں اگلی ڈکھ والی گل ایہہ سی کہ اس نے چندن صاحب دی گواہی تے بینک توں تن ہزار پونڈ ادھارے وی لے لئے سن۔ ایہہ جان کے تاں میری راتاں دی نیند خراب ہون لگی۔ بعد وچ پتہ چلیا کہ کسے نائیجیرین ٹھگ نے سر جیت سنگھ نوں کوئی سُنفا دکھا کے تن ہزار پونڈ وچ پھا لیا سی۔ اوس کول تاں اپنے پیسے ہے

نہیں سن۔ ایس نے چندن صاحب توں ادھارے منگ لئے۔ ایہہ تن ہزار پونڈ میری زندگی دا کھوبے ہوئے سن۔ اسینے کو سمیں وچ میں ایہہ جان چکی ساں کہ چندن صاحب دا سہجاء ذرا ہلکہ ہے۔ کسے تے کیتا احسان اوہ سناوی جھٹ دیندے سن۔ برٹیش ہائی کمیشن وچ میری انٹرویو دی تریک آگئی۔ اوہناں نے ہی مینوں ویاہ تے ادھارت ویزا دیناسی۔ انٹرویو توں کجھ دن پہلاں چندن صاحب آگئے۔ مینوں اک سال دا ویزا مل گیا۔ سارے خوش سن۔ میں انگلینڈ جان دی تیاری کرن لگی۔ اوہ تھے لنڈن وچ سرجیت سنگھ امن دیپ نال رہ رہیاسی۔ مینوں سمجھ نہیں سی لگ رہی کہ اوہ حالے تک اوہ تھے کیہ کر رہیاسی۔ چندن صاحب نے تن ہزار والی کہانی سنا دتی کہ اوہناں نے بینک توں ادھارے لے کے ایہہ پیسے دتے ہن۔ میرا انگلینڈ جان دا چاء مٹھا پین لگا۔ اک دن امن دیپ دا فون آیا۔ اوہ نے پتہ نہیں کیہ کیہا ہووے گا، چندن صاحب گالھ کڈھدے بولے، جان نہ دینیں ایہنوں، تن ہزار پونڈ لینا ایہدے توں!

ادب دا اکھاڑا

جس گل توں میں بہتا ڈردی ساں اوس توں بچا ہوا گیا۔ مینوں لگدا اسی کہ چندن صاحب سر جیت سنگھ دے تن ہزار اُدھار نوں لے کے شاید کوئی وواد کھڑا کرن پر نہیں کیتا۔ سر جیت سنگھ پیسے لین لئی اپنے اک دوست کول جرمی چلے گیا۔ سر جیت نے اپنے دوست کولوں اوہ پیسے لیا کے چندن صاحب نوں واپس موڑ دتے۔ مینوں سکھ داساہ آیا۔

القا کدے کدے ہی گھر آؤندی سی پر ہُن اوہ ذرا کو میرے نال اوکھی جیہی رہن لگی سی۔ اک واری تاں اس نے ٹیلیفون کر کے مینوں آکھ وی دتاسی کہ جدوں دی میں اوس گھر وچ آئی ہاں، ڈیڈ ہُن اسنوں مایس طرحاں پیار نہیں کر دے۔ اوہ کس طرحاں داپیار چاہندی سی جو میرے آؤن تے اس کولوں خوش گیا سی۔ میں تاں سگو چندن صاحب اتے امن دیپ دوہاں نوں ہی القا داکر کر دے، اوسدی ہر لوڑ دا دھیان رکھ دے ہی دیکھ رہی ساں تے اوہناں دی ہر خوشی وچ شامل ہو رہی ساں۔ میں مونہوں بھوایں کجھ نہ کہندی پر میں سمجھ جاندی ساں۔ بھوایں امن دیپ چندن صاحب دے نال ہی رہندا اسی تے القا کدے کدے آؤندی سی پر جدوں آؤندی دوویں پپو پت اسدی سیوا وچ حاضر ہو جاندے۔ پھیر میرے آؤن نال کیہ فرق پے رہیا سی میں اوس نوں سمجھن دی کوشش کر رہی ساں۔ میں ایہہ گل اس خیال نال چندن صاحب نال سانجھی کیتی کہ شاید کجھ کیتا جاسکے پر چندن صاحب نے القا

دی ساری کہانی مینوں سنادتی تے مینوں ایہہ کہہ دتا کہ مینوں القادی کہی گل دی پرواہ نہیں کرنی چاہیدی۔ مینوں سبھ عجیب لگ رہیاسی پر میں بہتاد خل دینا ٹھیک نہ سمجھیا کیونکہ القادا اگلا اپنے ڈیڈ تے سی تے چودھی کدے وی رس تے من وی سکدے سن۔ چندن صاحب نے جو ب دے نال نال گھروں اک ہور کم وی شروع کر لیا ہو یاسی۔ ایہہ کم سی ٹرانسلیشن دا، ٹائپ سیٹنگ دا تے پرنٹنگ دا۔ انگلیڈ دیاں کونسلوں نے عام لوکاں تک خاص جانکاری بجدی کرنی ہوندی سی۔ کونسل ہی نہیں، صحت و بھاگ، پولیس و بھاگ تے ہور بہت سارے محکمے جانکاری بھرے لیفلٹس لوکاں وچ ونڈ دے رہندے سن۔ ایہہ انگریزی وچ ہی نہیں سن ہوندے سگوں وکھ وکھ زبانوں وچ وی ہوندے سن۔ کیونکہ پنجابی بولن پڑھن والے بہت سارے لوک انگلیڈ وچ وسدے سن سو ایہہ لیفلٹس پنجابی وچ وی چھپنے ہوندے سن۔ پہلاں ایہناں لیفلٹ نوں پنجابی وچ ٹرانسلیٹ کیتا جاندا، پھر ایہناں دی ٹائپ سیٹنگ کیتی جاندی تے پھر چھاپے جاندے۔ چندن صاحب نے بوکس روم وچ ساریاں مشیناں لائیاں ہوئیاں سن۔ اوہناں نے مینوں سارا کم سکھا دتا۔ اوہ کم تے جاندے۔ اوہناں دے واپس آؤندیاں میں ٹرانسلیٹ کر کے ٹائپ سیٹنگ کر دیندی۔ اوہ آکے پرنٹ کر لیندے۔ اوہناں نوں ایہہ کم کونسل توں کسے ایجنٹ راہیں ملدا سی۔ میں اوہناں دا ایہہ سارا کم سنبھال لیا سی۔ میر ایہہ ودھیار جھیواں بن گیا۔ چندن صاحب دی اک خوبی ایہہ سی کہ اوہ جتھے وی جاندے مینوں نال لے کے جاندے۔ کوئی ادبی پروگرام ہوندا تاں اوہ پوری چڑھائی نال بجدے۔ مینوں وی لوکاں نوں ملنا چنگا لگدا۔ ایہناں دناں وچ اسیں ایڈم اینڈ ایو پیب وچ اکثر جایا کر دے ساں۔ ہُن تک میں دائین داگلاس لینا شروع کر دتا سی۔ مینوں اوں پیب وچ بیٹھنا وی پسند سی۔ اک دن اسیں پیب نوں جان لگے تاں امن دیپ وی کم توں آ گیا سی۔ چندن صاحب کہن لگے، 'اسیں ایڈم اینڈ ایو پیب چلے آں، چلنا ایں؟' ہاں، تسیں چلو، میں چیچ کر

کے آجانا۔ اسیں پب وچ جا بیٹھے۔ چندن صاحب کاؤنٹر توں جا کے ڈرنک لے آئے۔ ہولی ہولی سپ کر دے اسیں ادھر ادھر دیاں گلاں وی کر دے جا رہے سن۔ اوہ رہ رہ کے گھڑی دیکھدے آکھدے، امن دیپ حالے تک نہیں آیا، بہت کیر لیس منڈا اے ایہہ! اسیں اک اک ہو ڈرنک لئی۔ ساڈی ڈوجی ڈرنک وی ختم ہو گئی پر امن دیپ حالے تک نہیں سی آیا۔ چندن صاحب دا غصہ ودھن لگیا۔ شاید اوہ اس نال کوئی ضروری گل کرنی چاہندے سن۔ تقریباً ڈیڑھ گھنٹہ بیٹھ کے اسیں اٹھ کھلوتے۔ پب وچ اسیں اینا کو سماں ہی بیٹھیا کر دے ساں۔ اسیں گھر تے تے تاں چندن صاحب غصے نال بھرے پیتے سن۔ عین اسے سمیں ہی امن دیپ تیار ہو کے باہر جان لئی نکل رہیا سی۔ چندن صاحب اس نوں دیکھدیاں ہی گالھیں اتر آئے۔ اجیہا گالی گلوچ جاں جھگڑا میں پہلاں کدے نہیں سی دیکھیا۔ گھٹو گھٹو پیو پتر وچکار اجیہی لڑائی دی آس نہیں سی رکھی۔ میرے پر یوار وچ تاں کیہ محلے وچ وی پیو پتر دے اجیہے سبندھ نہیں سن ہونے۔ اوہ تاں لڑ جھگڑ کے ٹھیک ہو گئے پر میں کئی دن تک اکھڑی رہی۔ گھر دا ادبی ماحول مینوں بہت چنگا لگدا سی۔ کوئی دوست آجاندا تاں بحثاں چلن لگدیاں۔ آپو اپنیاں رچناواں بارے وی گلاں ہوندیاں۔ چندن صاحب 'کنجکاں' ناول لکھن دی تیاری کر رہے سن، کنا کنا چر اپنے ناول دیاں گلاں ہی کر دے رہندے۔ القادے جیون وچ آئے اتر اواں چڑھاواں دیاں وی، جتھوں اوہناں نے ایہہ ناول لیا سی۔

میرا بہتا وقت ٹائپ سیٹنگ وچ نکدا۔ گھر داکم تاں بہتا ہوندا نہیں سی۔ ودھ توں ودھ میرا کم راتنا پاؤن اتے پھلکے بناؤن دا جاں کدے کدے دال بناؤن دا ہوندا پر اوس دا فیصلہ وی چندن صاحب دے ہتھ وچ ہوندا۔ امن دیپ داکم سلاڈ کٹن دا ہوندا سی بھائیں کدی اوہ وی میٹ بنا لیندا سی۔ اک گل مینوں چنگی ایہہ لگدی سی کہ ہر روز اسیں تنے تنے رات دا کھانا ودھیا ڈھنگ نال ڈائیننگ ٹیبل تے بیٹھ کے کھاندے۔ لیکن بہتی واری ایہی ٹیبل بحث اتے

لڑائی دا اکھاڑوی بن جاندا۔ چندن صاحب کسے بہانے امن دے نال کوئی نہ کوئی پنگا پا لیندے لیکن سویر ہوندیاں ہی دوویں دھراں رات دی لڑائی بھل چکیاں ہوندیاں۔ پھیروی کدے کدے اس لڑائی وچ ساہت وی شامل ہو جاندا۔ اک وار ساہت دے سدھانتاں دی گل کردیاں کردیاں اوہناں مار کسواد دالمبا لکچر دے ماریا۔ ایتھوں ہی بحث چھڑ پئی۔ ہاسے ہاسے وچ ہی ماحول گرم ہو گیا۔ چندن صاحب کہن لگے، 'دوندرا، اکلے ستر چنواد نال کم نہیں چلنا، تینوں مار کسواد وی پڑھنا پوے گا۔' میں ہس دیاں ہویاں کیہا، 'مار کسواد پڑھے بغیر تھوڑا ہی میں پی ایچ ڈی کر لئی ہے۔ ذرا میرا تھیس پڑھ کے دیکھو پھیر پتہ چلے گا کہ میں مار کسواد پڑھیا ہو یا ہے کہ نہیں۔' میرے اینا کہن دی دیر سی کہ چندن صاحب غصے وچ آ گئے۔ اوہناں میز تے زور دی مکا ماریا تے مینوں ایہتھے ہی چھڈ اُپر بیڈ روم وچ چلے گئے۔ تھوڑی دیر بعد میں وی اُپر چلی گئی۔ حالے بستر تے پئی ہی ساں کہ چندن صاحب نے اپنا سر ہانہ چکیا، اک کمبل لیا تے تھلے اپنے سنڈی روم وچ چلے گئے۔ ساری رات اوہ او تھے ہی ستے تے میں ساری رات جاگ کے کٹی۔ سویرے تڑکے ہی کافی پین چکے تے اک گیت لکھیا، ایہہ رات کیسی بیتی، کیسا ہے ایہہ سویرا، نہ بول کوئی تیرا، نہ گیت کوئی میرا، جیہڑا میں اکثر ہی محفلاں وچ سنا یا کردی ساں تے بار بار دوستاں کو لوں اوسدی فرمائش وی ہوندی۔ چندن صاحب دی عادت سی کہ رسوائی دا کم آپ کر کے زیادہ خوش رہندے، خاص طور تے میٹ بناؤن دا کم۔ اوہ کم تے ہوندے تاں کئی وار میرا دل کر دا کہ باہر جا کے آواں۔ گھر دے نیڑے ہی ڈکاناں سن، اوہناں ول ہی گیٹر ا کڈھ آواں پر میری جیب وچ پیسے ہی نہیں سن ہوندے۔ چندن صاحب توں منگن دی میری ہمت نہیں سی پیندی۔ ایہہ جیہڑا کم میں کردی ساں ایہدا چندن صاحب نے مینوں کیہ دیناسی۔ میں سوچن لگی کہ جے مینوں کوئی نوکری مل جاوے تاں گھٹو گھٹ میرے پرس وچ رکھن لئی تاں کجھ ہووے۔ ویسے تاں میری بہتی کوئی لوڑ نہیں سی پر ڈکان

تے گئے ہو وہاں سے چیزوں من کر ہی آؤند ہے۔ اک دن میں اوہناں نوں کیہا، چندن جی، میرے لئی کوئی کم ہی لہہ دیو۔ اوہناں نے میرے ول دھیان نال دیکھیا تے بولے، توں کے کم جوگی نہیں ہنگی۔ "کیوں؟" اپنا جسم دیکھ، اپنی صحت دیکھ، اپنے ہتھ دیکھ، مینوں کم تیرے توں ہونا نہیں۔ "کوئی ہور ہووے۔" تیرے لئی ایس کنٹری وچ کم کرنا بہت اوکھا ہے۔ اویں کہہ رہے سن جیویں اوہناں نوں میرے وچ یقین ہی نہیں سی کہ میں کوئی کم کر سکدی ہاں۔ اوس ویلے مینوں دئی وچ اپنا کالج اتے سہیلیاں بہت یاد آؤندے۔ اک دن مینوں پتہ لگیا کہ میسٹن دے گردوارے وچ پنجابی اُستاد دی لوڑ ہے۔ میں اوتھے گئی۔ نوکری مل گئی۔ سپتاہ انت تے کلاس لگدیاں سن پر ایویں تھوڑے جے پیسے دیندے سن۔ اونے کو تاں راہاں وچ ہی خرچے جانڈے۔ میں اکی سال دی عمر وچ کالج وچ لکچر ار لگ گئی ساں۔ میری سوہنی تنخواہ سی تے اپنی مرضی نال ورتدی ساں۔ پہلاں وی پیسے ولوں کدے مینوں توٹ نہیں سی آئی پر بُن میں بہت اوکھی ساں۔ ہر ویلے اس داخل لبھن دی کوشش کردی رہندی۔ جے کوئی کم مل جاندا تاں اک تے میرے کول اپنی کمائی دے پیسے ہوندے تے دو جے چندن صاحب نوں وی پتہ چل جاندا کہ میں کم کر سکدی ہاں پر مینوں کوئی کم نہ ملیا۔ میں اسے نموشی نال گھلدی رہی۔ اک ہور گل نے مینوں بہت پریشان کر رکھیا سی۔ اوہ ایہہ سی کہ گھر وچ میری کوئی وی مرضی نہیں سی چلدی جاں میری کسے گل وچ صلاح ہی نہیں سی چکھی جاندی۔ رسوئی وچ تاں میرا رول رائتا بناؤن جاں پھلکا بناؤن دا ہی ہوندا۔ میری پسند، نہ پسند دا چندن صاحب نوں کوئی فکر نہیں سی۔ ناشتے، ڈپہر دے کھانے جاں رات دے کھانے وچ کیہ بنا ہے، ایہہ اوہناں دے ہتھ وچ ہی ہوندا۔ گھر دی شوپنگ وی اوہ ہی کردے۔ کئی وار میں نال وی جاندی پر اوہ مینوں پچھدے ہی نہ کہ مینوں کیہ چاہیدا ہے۔ میری کوئی سہیلی وی نہیں سی جس نال میں گل کر سکاں۔ سارے اوہناں دے ہی دوست

سن۔ اوہناں دے دوستان دیاں بیویاں نال دل دی گل تاں میں کرنی ہی کیہ سی۔ اجیہی صورت حال وچ میرا دل انڈیا جان لئی کاہلا پین لگ پیا۔ پر انڈیا جانا وی ایسا سوکھا نہیں سی کیونکہ مینوں حالے انگلینڈ وچ اک سال داویزا ہی ملیا سی۔ پکاویزا اک سال پورے ہوئے تے لگتا سی۔ سال ستمبر وچ پورا ہونا سی۔

اک دن اسیں سٹور وچ شوپنگ کرن گئے۔ چندن صاحب نے میٹ لیا، شراب لئی، سگرٹاں لئیاں، گھر دی صفائی دا سامان وی لیا۔ اسیں سبزیاں والے حصے وچ آئے تاں مینوں گھئے دے۔ بہت دیر ہو گئی سی ایہناں دی سبزی کھا دھیاں۔ دلی تاں پھیری والا ہر روز آؤندا سی تے اسیں بناؤندے ہی رہندے ساں۔ اتھے بہتی قسم دیاں سبزیاں ملدیاں وی نہیں سن۔ بھادریں شوپنگ وچ چندن صاحب میری رائے پچھن دی لوڑ ہی نہیں سن سمجھدے پر میں اگانہہ ہو کے اک گھیا بیگ وچ پاکے شوپنگ والی ٹرولی وچ رکھ دتا۔ چندن صاحب نے گھیا دیکھیا تاں اک بولا ہو گئے تے بولے، ایہہ کیوں رکھا ہے؟ "سبزی بناواں گے۔" گھیا کھان لئی کم کرنا پیندا۔ ایس ملک وچ ولے بہہ کے گھئے نہیں کھاہدے جاندے۔ ایس ملک وچ میٹ سستا ہے تے گھیا مہنگا اے۔ آکھدیاں اوہناں نے گھیا واپس رکھ دتا۔ میرا اندر رون لگیا پر میں چُپ رہی۔ کروی کیہ سکدی ساں۔ چندن صاحب دا ایہہ روپ دیکھ کے مینوں حیرانی تاں ہوئی ہی سی پر کس گل نوں وھارک تکرار وچ بدلن دی تھاں میں ایہناں پلاں نوں کویتا وچ قید کر کے اپنا من ہلکا کر لیا۔ سوچیا زندگی دے سفر وچ ایہہ بڑا چھوٹا جیہا حادثہ سی۔ میں اپنے آپ نوں چندن صاحب دی عادی کرن دی کوشش کردی رہندی ساں۔ جوہ جے وی حالات ہوندے اوہناں وچ رہن دی کوشش کردی۔ اوہناں دیاں سگرٹاں، اوہناں دی شراب، اوہناں دیاں گالھاں، اوہناں دی پیو پتر دی لڑائی، اس سبھ دی میں ہُن عادی جیہی ہو گئی ساں۔ شاید ایہہ گلاں میرے دھر اندر کوئی تبدیلی وی لیا رہیاں سن۔ ان

دیکھیا ایہہ سبھ میری مانسکتا وچ کھنیا جا رہیا سی۔ پر میرے اندر گھر داپنا سدا ہی اسلوٹے لیندا رہنداتے میں اس سپنے نوں بچائی رکھن لئی اس آس نال سبھ سہ جاندی کہ وکت نال شاید سبھ ٹھیک ہو جاوے گا۔ سیال نکلیاتے گرمیاں آگئیاں موسم کجھ ٹھیک رہن لگیا۔ چندن صاحب نے اک گل چنگی کیتی کہ میری ماں نوں انڈیا توں بلا لیا۔ اس نال میرا من کجھ ٹک گیا۔ اوہناں ہی دنوں وچ اک ہور حادثہ دا پریا۔ اک شام چندن صاحب اتے امن دیپ وچ کسے گلوں بحث ہو گئی۔ اوہ بحث لمبی ہوندی گئی۔ اپنی لمبی، جس واسطے ایہہ نکلیا کہ چندن صاحب دے غصے دی کوئی انتہا ہی نہ رہی، اک دم بولے، "جے تیرے وچ آنکھ ہے تاں اسے ویلے گھروں نکل جاہ۔" امن دیپ نے کہا، "ڈیڈ پلیرز ایڈاں نہ کرو، میں اچھے ہنے ہنے جو شروع کیتی ہے اتے نال نال پڑھائی کر داپیا ہاں۔" چندن صاحب بولے، "مینوں اس گل نال کوئی مطلب نہیں، تینوں اک ہفتے دا وقت دیندا ہاں، اپنا کوئی ٹکنا لہ لے۔" اوں رات تاں امن دیپ سو گیا پر اگلے دن ہی امن دیپ نے کرائے دیاں تھاواں لبھنیاں شروع کر دتیاں، تے اک دن اپنا سامان اکٹھا کیتا تے گھروں چلا گیا۔ میں تے میری ماں ایہہ سبھ دیکھدیاں رہ گئیاں۔ مینوں ایہہ نموشی مار رہی سی کہ لوکیں کہن گے، متریمی آئی تے منڈے نوں گھروں کڈھو اتا۔ ایہہ گل میں چندن صاحب نال سانجھی وی کیتی پر چندن صاحب دے اگے کسدی مجال کہ کوئی چوں وی کر جائے۔ میں کجھ نہ کر سکی، من ہی من وچ افسوس توں ودھ میرے کولوں کجھ نہ ہو سکيا۔ ہاں میری آتمک شکتی نوں اک جھکا ضرور لگاتے میں اس جھٹکے راہیں کر رہی شکتی نوں ہمت کر اکٹھا کرن دا مین کیتا تے پیو پتر دے اس عجیب جیہے رشتے نوں اندر ہی اندر سمجھن لگی۔ بھاویں امن دیپ نال میری ہمدردی پیدا ہوئی لیکن پر یوار وچ اپنی ہوند دے توازن نوں سمجھدیاں چپ رہن وچ ہی بہتری سمجھی۔ اگلی سویر اٹھے پتر نہیں من وچ کیہ آیا، امن دیپ نوں فون کیتا۔ پتر لگا اسنے اک کمرہ کرائے تے لے

لیا سی۔ اسیں اوس نُوں کئی وار اس کمرے وِچ ملن گئے۔ اک دن چندن صاحب دے من وِچ کجھ دیا آئی، اوہناں نوں شاید ایہہ لگا کہ مُنڈے نال زیادتی ہو گئی ہے۔ کجھ دناں وِچ ہی اک دو بیڈروم دافلیٹ اوہناں امن دیپ نوں لے دتا، لیکن امن دیپ دی تنخواہ وچوں بہتا حصہ مار کجھج دی قسط دانکل جاندا سی تے اسدا گزارا مشکل ہو رہیا سی۔ لیکن چندن صاحب تاں پتہ نہیں اوس نُوں کیہڑا سبق دین تے تے تے ہوئے سن۔ کیسا باپ سی کہ اپنی اولاد توں وی بدلہ لین تے آجاندا سی۔

خیر زندگی تر رہی سی۔ جولائی دامہینہ سی، پتہ لگیا ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ انگلینڈ آرہے ہن۔ اسیں دوویں بہت خوش ساں۔ ڈاکٹر صاحب ساڈے کول رہن گے، ایس خیال نال اسیں دوویں گد گد ہو رہے ساں۔ ڈاکٹر صاحب دی پتی نے وی نال آؤنا سی۔ سپانسر شپ چندن صاحب نے بھیجی سی، لیکن اوہ ایئر پورٹ توں سدھے ترسیم نیلگری دے گھر چلے گئے۔ سانوں بڑا عجیب لگیا، اک واری تاں سوچیا کہ ڈاکٹر صاحب توں پچھیا جائے لیکن سوچیا چلو کوئی نہیں اچے ڈاکٹر صاحب نے کافی دیر رہنا ہے، ساڈے وی آجان گے۔ ہو یا وی اس طرحاں ہی، اک دن ڈاکٹر صاحب دا آپ ہی فون آ گیا کہ اوہ ساڈے کول وی رہنا چاہندے ہن۔ چندن صاحب اوہناں نوں جا کے لے آئے۔ گھر داماحول ہو ر ادبی ہو گیا۔ اک شام گارڈن پارٹی رکھی گئی جس وِچ کئی پنجابی لکھاری آئے جیہناں وچوں گیانی درشن سنگھ، اوتار جنڈیا لوی، ترسیم نیلگری، ساتھی لدھیانوی اتے لیش ساتھی آدی شامل ہوئے۔ اگلی سویر ڈائیننگ ٹیبل تے چاہ پیندیاں چندن صاحب ڈاکٹر صاحب توں پچھ بیٹھے، ڈاکٹر صاحب، تہاڈی سمسکیہیا درشتی کیہڑی ہے؟ ڈاکٹر صاحب نے میرے ول اشارہ کر دیاں آکھیا، میری سمسکیہیا درشتی اوہ بیٹھی ہے۔ بس پھیر کیہ سی، چندن صاحب دے غصے دا پارا وار نہ رہیا تے اوہناں اس گل دا بدلہ لین دی ٹھان لئی۔ کئی دن کئی راتاں پریشان رہے۔ اخیر 18 اگست ڈاکٹر صاحب دے

جنم دن والے دن ادبی پروگرام الیکٹریا گیا، چندن صاحب نے ڈاکٹر صاحب دی سمجھی آلوچنا پُر پیپر تیار کیتا جس وچ اوہناں دی ساری آلوچنا پُر کاٹا پھیر دیاں ایہہ ثابت کرن دی کوشش کیتی کہ ایہہ ساری آلوچنا انگریزی دیاں کتاباں دا ترجمہ ہے۔ نال ہی اوہناں دے جنم دن دا کیک کٹیا گیا۔ مینوں جاپیا چندن صاحب نے ادبی ملنی نوں پھیراک اکھاڑے وچ بدل دتا سی لیکن ڈاکٹر صاحب اپنے سبھا انوسار شانت رہے۔ سگوں اوہناں نے کہا کہ اوہناں دا وقت لنگھ گیا ہے تے ہُن نوجواناں نوں آگے آؤنا چاہیدا ہے۔ او سے شام چندن صاحب نے اپنے گھر وچ اک پارٹی رکھی ہوئی سی۔ ڈاکٹر صاحب تے اوہناں دی پتی تاں سن ہی۔ ہور لکھاری دوست وی شامل سن۔ ڈاکٹر صاحب دی بے عزتی کر کے حالے اوہناں دی تسلی نہیں سی ہوئی۔ ذرا کونٹے وچ آیاں نے ڈاکٹر صاحب تے اوہناں دی پتی نوں اپنے گھروں نکل جان دا حکم سنا دتا۔ ایہتھے ہی بس نہیں آپ اوہناں نوں اوہناں دے سامان سمیت اپنی کار وچ ایٹور چترکار دی بیٹی دے گھر چھڈ کے آئے۔ میرے لئی اوہ دن سبھ توں وڈی نموشی دادن سی۔ میرے استاد دی اپنی بے عزتی میرے لئی اسیہہ سی پر میں ایہہ سبھ کھڑی دیکھدی رہی پر کجھ نہ کر سکی۔ میں تے میری ماں اک دو بے ول لاچار دیکھ رہیاں ساں پر کسے وچ اپنی ہمت نہیں سی کہ کوئی چندن صاحب نوں کجھ کہہ جائے۔ میں تاں ایہہ دیکھ کے ہی صبر کر لیا سی کہ بے چندن صاحب اپنے پتر نوں گھروں کڈھ سکدے ہن تاں پھیر کسے نال کجھ وی کر سکدے ہن۔ میری کمزوری میری مجبوری بندی جارہی سی تے میں اے اپنی جلدی گھر دے سینے نوں برباد ہون دیاں نہیں دیکھنا چاہندی ساں۔

ابورشن

ستمبر مہینہ آؤن توں پہلاں ہی اسیں انڈیا واپس جان دیاں تیا ریاں کرن لگ پئے۔ چندن صاحب نے ارلی ریٹائرمنٹ لئی اپلائی کر دتا۔ اوہ ہُن دلی کپی طرحاں رہنا چاہندے سن۔ اوہ وار وار کہن لگدے کہ اوہ دلی جان گے تے ساہت جگت وچ چھا جان گے۔ ساہت جگت وچ تاں اوہ ہُن وی چھائے ہوئے سن پر اوہناں دی تسلی نہیں سی۔ میں انگلینڈ رہن آئی ساں تے اوہ واپس دلی جانا چاہندے سن۔ جو اوہناں دا فیصلہ سی، اوسدے اگے سر تاں جھکاؤنا ہی پینا سی۔ اوہناں نے ارلی ریٹائرمنٹ لئی اپلائی تاں کر دتا پر ایہہ اپنی سوکھی نہیں سی ملنی۔ اک تاں اوہناں دی عمر حالے گھٹ سی۔ انگلینڈ وچ ریٹائرمنٹ دی عمر 65 سال ہوندی ہے تے اوہناں دی عمر ستالی سال ہی سی۔ دو جے اوہناں دی صحت وی سوہنی سی۔ اوہ دن رات ریٹائرمنٹ لین دیاں سکیمیاں بناؤندے رہندے۔ ڈاکٹر وید ساڈی فیملی ڈاکٹر سی۔ اوہ تے اس دا پتی اکثر ساڈے گھر آیا کر دے سن۔ اسیں وی اوہناں ول چلے جاندے۔ ایہہ جوڑا سر جیت کور دے ویلے دا ہی ایہناں دا دوست سی۔ ڈاکٹر وید دے کوئی بچہ نہیں سی ایس لئی اوہ ہر ویلے بچے لئی تڑ پھدی رہندی سی۔ اوہ میرے نال بہت پیار کردی سی۔ چندن صاحب نے ڈاکٹر وید تک پہنچ کیتی کہ ریٹائرمنٹ وچ اس دی مدد کرے۔ اوہدے گوڈیاں وچ نقص دس کے کہ اوہ بہتی دیر کھڑ نہیں سکدا اجاں کوئی ہو رہہانہ لبھے۔ ڈاکٹر وید ایمان دار عورت سی تے

اوس نے صاف جواب دے دتا۔ کوئی غلط رپورٹ دین نال ایس لئی وی خطرے پیدا ہو سکدے سن۔ ڈاکٹر ویدنوں اس داصلہ ایہہ ملیا کہ ہر رات شراب پی کے اس نوں گالھاں پین لگیاں۔ بھادیں ایہہ گالھاں اس تک نہیں سن پہجیاں پر مینوں ایہہ ضرور چھجھدیاں سن۔ ریٹائرمنٹ لئی چندن صاحب ہتھ پیر مار دے رہے پر گل نہیں سی بن رہی۔ اوہناں دے محکمے نے اوہناں نوں چیک کراؤن لئی اپنے اوکیویشنل ڈاکٹر کول بھیجیا۔ چندن صاحب نوں اجیہا پھرنا پھر یا کہ کوئی اجیہی دوائی کھاگئے کہ او تھے جا کے بے ہوش ہو گئے۔ ہو روی اجیہی ایکٹنگ کیتی کہ ڈاکٹر نوں اپنے بیمار ہون دالیقین دوالیا۔ اوویں ایہناں دی عرضی اگانہہ ترپئی پر منظور ہون نوں حالے وقت لگنا سی۔ ایہناں دناں وچ ہی میرا بھرا سرجیت سنگھ اک وار پھیر انگلیڈ آ گیا۔ اوس نے ساڈے کول ہو کے اگے جرمنی جانا سی۔ ایہناں دناں وچ ہی ڈاکٹر روی چودھری وی انگلیڈ آیا ہو یا سی۔ روی چودھری سی بی آئی وچ افسر سی تے ساڈا پروارک دوست وی سی۔ روی چودھری نے ہی سانوں دلی وچ پلاٹ لے کے دتا سی۔ جیہڑے پیسے چندن صاحب چندیکڑ والا پلاٹ وچ کے میرے کول چھڈ آئے سن اوہناں وچ کجھ ہو رپا کے میں روی چودھری دی مدد نال پلاٹ خرید لیا سی۔ روی چودھری نوں اسیں اپنے گھر روٹی اُپر سدیا۔ اوس نے عجیب جیہا انکشاف کیتا کہ میری بھر جائی جسوند ر دے بچہ ہون والا سی۔ اسیں سارے حیران رہ گئے۔ جسوند ر نال میری وی فون اُپر گل بات ہندی رہندی سی تے میری ماں دی وی، پھر سانوں کیوں نہیں سی پتہ لگیا۔ سرجیت سنگھ نوں پچھیا تاں اس نے وی کوئی تسلی بخش اُتر نہ دتا۔ میری ماں پریشان ہون لگی۔ اوس دے گھر پوتر اہون والا ہووے تے اوہ او تھے لنڈن وچ بیٹھی ہووے۔ اسیں اس دا اسے وقت واپسی دالٹک تیار کروادتا۔ اس لئی چنگی گل ایہہ ہوئی کہ اوہ پوترے دے جنم توں اک ہفتہ پہلاں ہی جنم گئی سی۔ سرجیت سنگھ حالے لنڈن ہی سی۔ ساڈے کول ہی رہے یا سی۔ اوس نے اگے جرمنی جانا سی۔ اوہ اس نوں

گل گل تے ٹوکن لگدے۔ اوس نوں ایویں جے سمجھ کے اس نال وطرہ کردے۔ سرجیت سنگھ نوں ایہہ گل چنگی نہ لگدی۔ اوہ کھجیا جیہار ہوندا۔ اک دن روٹی کھانیاں اجہیاں گلاں توں بحث ہوگئی۔ سرجیت سنگھ نے کہا، "بھائی صاحب، میں اینا گیا گزریا نہیں جنتیں سمجھی بیٹھے او۔" جے اینا گیا گزریا نہیں تاں حالے تک زندگی وچ کجھ کیتا کیوں نہیں۔ اسے گل توں بحث اگے ودھ گئی۔ چندن صاحب اٹھے تے انگلی کھڑی کر کے باہر ول اشارہ کردے بولے، "نکل میرے گھروں! میں حیرانی نال چندن صاحب ول دیکھن لگی۔ اوہ میرے بھرا نوں گھروں جان لئی کہہ رہے سن۔ جے ایہہ گھر میرا وی سی تاں میرا بھرا کیوں جاوے پر میں کرن جوگی کجھ وی نہ ساں۔ امن دیپ وی اچانک اوس دن گھر ہی سی۔ اوہ میرے بھرا نوں اپنے فلیٹ وچ لے گیا۔ میں اندر ہی اندر امن دیپ دادھنواد کر رہی ساں۔ اک رات سرجیت سنگھ امن دیپ کول رہیا تے اگلے دن جرمنی چلے گیا۔ میرے لئی ایہہ سبھ ناقابل برداشت سی۔ چندن صاحب نوں آپ تاں سبھ کجھ جلدی ہی بھل جاندا تے اوہ پہلاں درگے ہو جاندا پر میں کئی دن تک اس گھٹنا دی گرفت وچ رہندی۔ ایہناں دنوں وچ ہی میرا پاسپورٹ پکی سٹیء دی موہر لگ کے آ گیا۔ چندن صاحب لئی انڈیا جان واسطے اک ہور اڑکا دُور ہو گیا۔ ہُن اوہ اپنے کم توں ارلی ریٹائرمنٹ دی چٹھی اڈیک رہے سن۔ اک دن اچانک مینوں التیاں آؤن لگیاں۔ میری عجیب جیہی حالت ہو گئی۔ مینوں لگیا کہ شاید میں حاملہ ہو گئی ہو واں۔ مینوں چاء چڑھن لگیا۔ ماں بنن والیاں بھاوناواں میرے اندر پر بل ہون لگیاں۔ میں چندن صاحب نوں دسیا، اوہناں دا مُونہہ ہی اڈ گیا۔ میں تاں سوچ رہی ساں کہ اوہ خوش ہون گے پر اوہ تاں جیویں اُداسی دی کھائی وچ جاڈ گے ہون۔ اسیں سر جری جا کے ٹیسٹ کروایا تاں پوزیٹو نکلیا۔ ماں بنن دا سُفنا ہر عورت دا ہوندا ہے۔ ماں بننا تاں قدرت دا کرشمہ ہوندا ہے، ایس توں وڈا سکھ عورت لئی کوئی ہور ہندا ہی نہیں۔ چندن صاحب مسوسے ہوئے مُونہہ

نال بولے، "ابیس ملک وچ بچے پیدا کرن دا کوئی فائدہ نہیں، ایہہ تہاڈے کدے ہوندے ہی نہیں۔ تینوں یاد نہیں میری کویتا دیاں لائیناں کہ، "سوچا سی بنن گے ایہہ لخت ساڈے جگر جان، کس طرحاں دی اودھ آئی ودھ رہے نیں فاصلے؟ ایہہ اپنے تجربے وچوں ہی تاں لکھیاں ہوئیاں نیں۔ آہ دیکھ لے میرے دوویں بچے کیوں ورتدے نے میرے نال۔ سومیرا خیال اے کہ سانوں بچہ نہیں لینا چاہیدا۔"

"چندن جی، ایہہ کیہ کہہ رہے او، مسال تاں میں ماں بنی آں۔" اوہ تاں ٹھیک اے پر تیری صحت بہتی ودھیا نہیں اے۔ دیکھ، آہ ہنے جہے ہی سمیتا پاٹل دی موت ہوئی اے، بچے دے جنم ویلے اس دے خون ہی اینا ویہہ گیا کہ ڈاکٹر وی کجھ نہ کر سکے۔ جے تینوں کجھ ہو گیا تاں میرا کیہ بنے گا۔ میں کتھے جاواں گا۔" نالے پچیاں توں ودھ مینوں تیری لوڑ ہے۔ ساڈے بچے ساڈیاں کتاباں نے، ایہناں ہی ساڈاناں بناؤنا! اوہ میرا ہتھ پھڑکے کہن لگے۔ میں جذباتی ہو گئی۔ مٹھیاں مٹھیاں گلاں کر کے اوہناں نے مینوں ابورشن کراؤن لئی منالیا۔ میں وی اوہناں دی گل نوں صحیح مندی اپنے آپ نوں دلایاں دین لگی کہ اودھر تاں اسپس انڈیا جان دا پروگرام بنائی بیٹھے ہاں تے ایدھر بچے دا چکر شروع ہو گیا۔ میں اٹھاں ہتھیاں دی حاملہ ساں۔ چندن صاحب جلدی توں جلدی اس مصیبت توں بچھا چھڈواؤنا چاہندے سن۔ اوہناں نے پرائیویٹ کلینک دا انتظام کیتا۔ پرائیویٹ کلینک والیاں نوں وی ساڈے جی پی ڈاکٹر وید توں اوس کم لئی منظوری چاہیدی سی۔ اسپس ڈاکٹر وید دی کلینک وچ گئے تاں اوہ آپ تاں چھٹیاں تے گئی ہوئی سی۔ اس دی جگہ کوئی ہور ڈاکٹر سانوں ملیا۔ اس نے سانوں پرائیویٹ کلینک لئی چٹھی دے دتی۔ میرا ابورشن کراؤن لگیا۔ جد پتہ چلایا کہ جوڑے بچے سن تاں مینوں ہور وی نموشی ہون لگی۔ میں اک جان دی نہیں، دو جاناں دی قاتل ساں۔ پھر سوچیا، زندگی دے جیہڑے پلاں، چھناں نے مینوں میرے آپے نال جوڑنا سی، قدرت دی کائنات نال گل

بات کرن داموقع دیناسی، اوہی پل، چھن میرے توں کھوہ لئے گئے جدوں دونکیاں چنداں دا گھات کروا کے میں خالی ہتھ، خالی جھول نراس اداس مڑ آئی ساں۔ ایہہ مینوں پہلاں ہی ویاہے، دو بچیاں دے باپ نال ویاہ کراؤن دا انعام ملیا سی۔ اج وی کوئی کپڑا سیندیاں جدوں بچیاں بارے سوچدی ہاں تاں سوئی میرے پوٹے وچ کھبھ جاندی ہے اتے کویتا بنن لگدی ہے۔ اگلے دن ہی ڈاکٹر ویدوی چھٹیاں توں واپس آگئی۔ اس نوں میرے ابورشن دا پتہ چلیا تاں اک دم اوس دافون آگیا۔ اوہ بولی، دو ندر، اپنی پڑھی لکھی ہو کے توں ایہہ کیہ غلطی کیتی؟ کیوں کرایا ایہہ سبھ؟ میرے کول اس دی کسے گل دا جواب نہیں سی۔ مینوں پتہ سی کہ اس دے بچہ نہیں سی۔ سگوں اوہ تاں بچے لئی تڑ پھی پی سی۔ میں، جس نوں رب نے ایہہ خوشی بخش دتی سی، اوس نوں گوا بیٹھی ساں۔ ڈاکٹر وید نے پھر کیہا، دو دو بچے رب نے دتے سن، اک بچہ تاں تیرے توں میں ہی لے لینا سی! پرہن تاں ابورشن ہو چکا سی۔ سوچیا، کاش اوس دن سرجری وچ ڈاکٹر وید مل جاندی!!!!

ڈپریشن

نومبر 1990- چندن صاحب نے انڈیا جان لئی سیٹاں بک کر الیماں۔ ابورشن توں دو دن بعد دی ہی فلائیٹ سی۔ میں تاں حالے ترن جوگی وی نہیں ساں پر چندن صاحب مینوں اڈان بھرن لئی کہہ رہے سن۔ میرے کول اوہناں دا کہنا منن توں ہور کوئی چارہ وی نہیں سی۔ چندن صاحب نے تاں پوری تیاری کیتی ہوئی سی۔ ایہہ گھر کو نسل نوں کرائے تے دے دتاسی۔ گھر دا کچھ سامان وی بیچ دتاسی تے کچھ انڈیا لئی کنٹینر بک کر کے بھیج دتاسی۔ اوہناں نے اک مرسڈیز کار وی انڈیا بھیج دتی سی۔

میں بہت ہی مشکل نال دئی چکی۔ میرا اندر اکٹھا ہوئی جا رہی سی۔ جیویں کیویں کر کے میں فلیٹ وچ چکی۔ اوتھے کچھ آرام کرن نوں ملیا۔ صحت میری اجیہی سی کہ میرے توں کوئی کم نہیں سی کر ہو رہیا۔ رسوئی داسارا کم تاں چندن صاحب آپ ہی کر لیندے سن، پھر اسیں جلدی ہی اک موہن ناں دا ڈرائیور کم نوکروی رکھ لیا۔ میں ہولی ہولی ٹھیک ہون لگی۔ چندن صاحب بہت خوش سن۔ اوہ چارے پاسے بچھے پھر دے سن۔ پینک وچ میرے 68 ہزار روپے جمع سن۔ فلیٹ وچ سامان پو آؤن لئی اوہناں میرے سارے پیسے کڈھوائے۔ انگلینڈ توں آؤن والے سامان نوں چھ ہفتے لگ گئے سن۔ میں صحت ٹھیک ہون دیاں ہی کالج جان لگی ساں۔ ویسے میریاں چھٹیاں تاں حالے رہندیاں سن پر میں گھر واپس بیٹھنا ٹھیک نہ سمجھیا۔

جیٹھرا مینوں پر وجیکٹ ملیا سی اوہ میں انگلیڈ ر ہندیاں ہی پورا کر لیا سی۔ 'برطانوی پنجابی ساہت دے مسئلے' نامی کتاب وی لکھ لئی سی۔ چندن صاحب نے جیٹھری مر سڈیز کار انگلیڈ توں لیاندی سی اوہ کجھ دیر نال ہی پئی۔ کسٹم والیاں توں چھڈواؤن وچ وی بہت مشکلاں ساہنے آئیاں۔ سبھ رلا کے ست لکھ روپے کسٹم دے پے گئے تے اپنی کوہی کار دی قیمت سی۔ اوہناں نے کسے طرحاں کر کے کار و بیچ کے کسٹم دی رقم بھری۔ اوہناں دی کار اجائیں ہی گئی۔ اس گل نے چندن صاحب نوں بہت اداس کر دتا۔ جیویں اوہناں دے سبھا وچ تھوڑی ات ہے ہی سی۔ اوہ خوش وی ودھیرے ہوندے تے اداس وی۔ ایسے پیسے رڑ جان کارن اوہناں دے دکھی من نوں سہلاؤندیاں میں اک دن آکھیا، "چندن جی، بہت ماڑی گل ہوئی اے، اپنی ودھیاتے مہنگی کار سی پر ہن کیہ کیتا جاسکدا ہے، تسیں ہن سچ ہون دی کوشش کرو۔" "کتر اں ہو جاواں سچ؟ میری ریٹائرمنٹ دی ملی رقم کھو وچ جاڈگی اے، کتر اں ہو جاواں سچ؟ جد تینوں سینشن ملی تے اس ویلے ملی ساری رقم نوں چورا ہے وچ رکھ کے اگ لاواں گا تاں پھیر سچ ہو کے دکھائیں!" اوہ اجیہا شروع ہوئے کہ کئی دیر تک غلط ملط بولدے رہے۔ اصل وچ اوہناں دی غلطی ایہہ سی کہ کار انڈیا نوں بھجیجن توں پہلاں کسٹم بارے کجھ وی پتہ نہیں سی کیتا۔ اک تاں کسٹم لگنا سی تے جنے دن کار نے کسٹم والیاں کول پئی رہنا سی اس دا کرایہ وی بھرنا پینا سی۔ کجھ دن کھپ کے اوہ اس نقصان وچوں باہر نکل آئے۔ دئی آکے اوہناں نے سبھ توں پہلاں پرچہ شروع کرن دا اپرا لاکیتا۔ ایہہ اوہناں دی بہت پرانی تمناسی۔ کدے انگلیڈ وچ وی 'سورج' ناں دا میگزین شروع کیتا سی جو کسے کارن بند کرنا پینا سی۔ ڈاکٹر ستدر سنگھ نور نوں نال لے کے اوہ پرچے داناں رجسٹر کراؤن گئے تاں پتہ چلیا کہ اس ناں دا تاں پہلاں ہی ہوندی وچ کوئی میگزین نکل رہیا سی۔ اوہناں پھر 'ادبی سورج' ناں تے پرچہ رجسٹر کرا لیا۔ پرچہ رجسٹر ہون تے بلونت رامووالیے دے گھر پارٹی کیتی گئی

جس وچ سارے ہی لکھاری دوست شامل ہوئے۔ پرچے کر کے ساڈے گھر لوکاں دا آؤنا جانا ہو روی ودھ گیا۔ پرچے دا پدھر کافی ودھیا ہون کر کے لوک چھیتی ہی اس نال جڑن لگ پئے سن۔ پنجاب توں ترے لکھاری وی ساڈے گھر آ کے ٹھہر دے۔ چھوٹے وڈے سبھ لکھاریاں دی چندن صاحب خوب سیوا کر دے۔ وسکی، واہین، بیڑ پانی وانگ پیتیاں جانیاں۔ بحثاں ہون دیاں۔ لڑائی جھگڑے وی ہون دے۔ چندن صاحب نویاں نویاں دوستیاں پاؤندے۔ کئی دوستیاں توں اک جان دے تاں توڑ وی دیندے۔ کسے گل دا پردہ رکھنا تاں اوہناں نوں آؤندا ہی نہیں سی، اس لئی اگلے نوں سبھے ہی اپنے خلاف کر لیندے۔ اصل وچ اوہناں دے سبھاء وچ ٹکاؤ پین تاں ہے ہی نہیں سی۔ اوہ کسے وی کم توں کسے وی بندے توں سبھے ہی اک جان دے۔ اوں ہی پرچے نال ہوئی۔ ادبی سورج بہت لگن نال کڈھیا سی پر دس کو انک کڈھ کے بند کر دتا سی۔ ہر کم نوں اوہ بہت ہی لگن نال کر دے سن پر اک دے وی اونہی ہی جلدی۔ دلی یونیورسٹی وچ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ دا بول بالا سی تے ہر بھجن سنگھ نال چندن صاحب دشمنی پا بیٹھے سن۔ سو اوہناں دے سارے ہی چیلے بالکے چندن صاحب دے خلاف سن۔ میرے نال ڈاکٹر صاحب ٹھیک سن۔ سدا اپنا نال ملدے۔ میری حالت عجیب جیہی سی۔ اک پاسے پتی دے دو جے پاسے اُستاد۔ اُستاد وی اوہ جس نے میری زندگی بدل کے رکھ دتی سی۔ ہُن چندن صاحب کارن اوہناں توں میری دوری بنی پئی سی۔ اسیں امر تاتے امروز نوں اکثر ملن جان دے رہندے ساں۔ امر تادا سانوں فون وی آؤندا رہندا سی۔ دلی پبج دیاں ہی امر تانے سانوں گیس تے ٹیلیفون دا کنکشن لے دتا سی۔ اوہناں دناں وچ ایہہ دوویں چیزاں لینیاں کافی مشکل سن۔ امر تاس ویلے راج سبھادی ممبر سی تے اوہ کول اپنی کو طاقت سی۔ کئی لوک کہندے سن کہ امر تاجیہی کم کر آؤن دے پیسے لیندی ہے پر ساڈا اچھا کوئی تجربہ نہیں ہو یا۔ سانوں تاں اوہناں آپ ایہہ کنکشن ایہہ کہہ کے لے دتا سی کہ دوندر تینوں اسدی لوڑ ہے

تے اسیں تینوں جلدی لے دیواں گے۔ مینوں یاد ہے کہ دلی آکے جدوں اسیں دوویں امرتا دے گھر گئے تاں امروز ہوریں جھٹ ٹیلیفون اتے گیس دے کنکشن لئی فارم لے آئے سن۔ امرتا سدا ہی دکھ سکھ وچ مینوں فون کر لیا کردی سی۔ میرے لئی ایہہ بہت وڈا آتمک سہارا سی۔

پنجابی اکیڈمی داکوئی فنکشن سی۔ میں اوتھے گئی تاں بہت سارے دوست مل پئے۔ سارے ہی میرا چہرہ دیکھ کے پیچھن لگدے کہ کیہ ہو یا۔ ابورشن والی گل بھادیں اسیں پر دے وچ رکھی سی پر دوستاں نوں خبر لگ ہی گئی۔ چندن نیگی کہن لگی، "دو ندر، تینوں پتہ نہیں توں کڈی وڈی غلطی کر لئی اے، ایہدی سزا ہن توں ساری عمر بھگتیں گی!" اوس دے کہن نے مینوں ڈرا جیہا دتا۔ جذباتی طور تے تاں میں پہلاں ہی ٹٹی پئی ساں۔ چندن صاحب توں کوئی سہارا نہیں سی مل رہیا دلی آتاں اوہ اویں دوڑے پھر دے سن جیویں چابی دے چھڈے ہوئے ہون۔ بے اوہناں کول کوئی میری کمزوری بارے جاں میری صحت بارے گل کردا تاں کہندے کہ ایہہ ڈرامے کردی ہے۔ میں اندر ہی اندر سبھ کجھ پیندی جا رہی ساں۔ اچانک میری صحت وگڑن لگ پئی۔ میرا سریر ہسیا جیہا رہن لگیا۔ میں چندن صاحب کول شکایت کردی تاں اوہ اویں ورتدے جیویں میری گل سنی ہی نہ ہووے۔ ویاہ دے پہلے دن توں ہی اوہناں دا وطیرہ اجیہا رہیا سی۔ میں اپنی صحت بارے کوئی شکایت کردی تاں اوہ ان گول دیندے۔ شاید سوچدے ہون کہ میں جھوٹھ بول رہی ہاں۔ میری صحت دنوں وگڑ رہی سی۔ ڈاکٹراں نوں بیماری دی کجھ سمجھ نہیں سی پے رہی۔ چندن صاحب نوں میری صحت دی کوئی پرواہ نہیں سی۔ ایہناں دناں وچ ہی اوہناں نوں واپس انگلینڈ جانا پیا۔ ہینسنش نال جڑیا کوئی کم سی۔ اوہناں دے جان توں بعد میری صحت ہور وی ڈگن لگی۔ میرا کالج جانا بند ہو گیا۔ چندن صاحب واپس آئے تاں میں اوہناں نوں ایئر پورٹ توں لین وی گئی پر میری صحت

بالکل ول نہیں سی۔ میں گھر آؤندے ہی بستر وچ جا پئی۔ چندن صاحب ذرا کونٹھے وچ آئے کسے ہور ہی موڈ وچ سن۔ اوہ بولے، "میں ایسے دناں بعد آیاں تے توں مری پئی ایں۔ دس ہُن میں کیہ کراں؟" چندن صاحب، میری صحت تہاڈے ساہنے ہی اے۔ کیوں ایٹھے کسے نے تیرا علاج نہیں کروایا؟ میں نڈھال پئی ہوئی ساں۔ چندن صاحب میرے نیڑے نہیں آئے۔ سوچ رہی ساں کہ کدوں میرے کول آکے میرا سر پلوسن گے، کہن لگے، "میں تن مینے بعد آیاں تے توں ایٹھے مری پئی ایں،" اس وچ میرا کیہ قصور اے؟، پر میں کیہ کراں؟، "میں کیہ دس سکدی ہاں؟، میں ویسوا کول چلے جاواں؟" ایہہ تسیں سوچو! میں غصے وچ آئی نے کہا۔ سہو اس ویلے چندن صاحب وچ نرمی تاں ہے ہی نہیں سی۔ اس ویلے وی اوہناں دے سہاء والا ات ہی ہوندا۔ مینوں اپنی صحت دا فکر سی۔ چندن صاحب نے باہر ویسواواں کول جانا شروع کر دتا۔ اوتھے ہی بس نہیں، ویسواواں کول جو وی ہو یا ہوندا اوہ سبھ گھر آکے مینوں سٹاؤن لگدے۔ میرے اُپر اس داہور وی بھیڑا اثر ہون لگدا۔ اوہ ویسواواں اُپر کافی سارے پیسے لٹاؤندے سن۔ کئی وار اوہ ایہناں نوں لٹ وی لیندیاں۔ اپنیاں چیزاں اوتھے گواوی آؤندے۔ جد وی میری صحت ذرا کوٹھیک ہوندی تاں میرے ول وی ودھدے۔ مینوں ایہہ وی ڈر رہندا کہ گندیاں جگہاواں توں کوئی بیماری ہی نہ لے آؤن تے مینوں لگا دین۔ اک واری اوہناں نوں بیماری لگن دا وہم وی ہو گیا سی تے کافی دیر تک اپنا چیک اپ وی کراؤندے رہے سن۔ جے میں مُونہہ پھٹ ہوندی جاں اپنا غصہ کسے طرحاں کڈھ سکدی تاں شاید ایہہ سبھ جھلنا میرے لئی سوکھا ہو جاندا پر ایہہ سبھ کجھ میرے اندر ہی بیٹھا رہندا تے مینوں کھوردار ہوندا۔ چندن صاحب دی ویسواگنی بارے میں اوہناں کول تاں کیہ کسے ہور کول وی شکایت نہ کر سکی۔ ایہناں دناں وچ ہی اوہناں نے اپنا ناول 'کسجکاں' لکھنا شروع کر دتا۔ ناول شروع کر دیاں ہی اوہناں نے میرا بستر دو جے کمرے وچ

لگا دتاتے بولے، "میں اپنا سارا ادھیان اپنے ناول تے مرکوز کرنا چاہتا۔" "چندن جی، تسیں میری صحت بارے وی۔" "توں اپنی ماں نوں اپنے کول بلا لے، مینوں کسے گلوں وی ڈسٹر بنیں نہیں چاہیدی۔"

اوہناں نے حکم سنا دتا۔ میری صحت ہن ہور وی اجیہی سی کہ میرے کولوں بہتاہل جل وی نہیں سی ہوندا۔ میرے پیٹ دے اندر درداں پیندیاں رہندیاں سن۔ سریر اویں جیویں جان ہی نہیں ہوندی۔ میرے بہتاہی زور پاؤن تے اوہ اک دن مینوں ڈاکٹر دے لے کے گئے۔ ڈاکٹر وی چودھری دی بھین دی کلینک سی۔ اوس دی بھین وی تے بھنویا وی پریکٹس کر دے سن۔ میں اوہناں دے کلینک وچ داخل ہو گئی۔ مینوں ڈرپ لادتا گیا۔ کجھ کو فائدہ ہو یا پر بہتاہن۔ اوہناں نوں میری بیماری دا کوئی کارن نہ لہھ سکیا۔ سارے ڈپریشن دس رہے سن پر چندن صاحب کہندے سن کہ ڈپریشن ناں دی کوئی بیماری نہیں ہوندی۔ امرتا پریم نے وی ڈپریشن نال ڈیل کر دا ڈاکٹر دسیا پر اس توں وی گل پھڑی نہ گئی۔ چندن صاحب کہن لگدے کہ ایہہ وہمن ہو گئی ہے۔ ایہہ کیہ کہندے سن جاں نہیں پر میری حالت ہور وگڑ گئی۔ کدے کدے مینوں خود نوں لگدا کہ میں شاید وہمن ہی ہو گئی ہاں۔ مگر کجھ وی ٹھیک نہیں سی ہو رہیا۔ اک دن مینوں لگیا کہ میں بس، چلی۔ میری ماں ہتھیرے اوہڑ پوہڑ کر رہی سی پر میں اکیوٹ ڈپریشن وچ ساں۔ میری نروس بریکڈاؤن ہو جان دا خطرہ بنیاں ہو یا سی۔ میں اپنی بھر جانی جسو ندر نوں فون کیتا۔ اس نے آٹو کیتا تے مینوں لین آگئی۔ اس نے ایہناں نوں کہیا، "چندن صاحب، میں دیدی نوں لے چلی آں۔" "او کے جی، لے جاؤ۔" ایس توں ودھ ایہہ اک وی لفظ نہ بولے تے اپنے کمرے وچ چلے گئے۔ جسو ندر نے مینوں سہارا دے کے بڑی مشکل نال آٹو وچ بیٹھایا۔ ایہناں دا اوں ان گولنا مینوں ہور وی تنگ کر رہیا سی۔ اوہ مینوں پہلاں ہی کہہ چکے سن کہ تیری صحت نالوں میرے لئی ناول لکھنا زیادہ

ضروری ہے۔ ایہناں دناں وچ ہی ایس بلونت دا ایکسیڈینٹ ہو گیا۔ چندن صاحب اس دی
 خبر لین گئے تاں پتہ چلایا کہ اوہناں دے اُپر والا فلیٹ وکاؤ ہے۔ ایہناں نے جھٹ فیصلہ کر لیا
 کہ پُڑھ گنج والا فلیٹ وچ کے آؤٹرم لین اُپر فلیٹ لے لیا جاوے۔ ایہہ فلیٹ یونیورسٹی دے
 نزدیک پیندا سی۔ گیاراں لکھ دامل رہیا سی۔ ایہہ سودا کر آئے تے پُڑھ گنج والا فلیٹ سیل
 تے لگا دتا جو ساڈھے ست لکھ داوکیا۔ کیونکہ فلیٹ میرے ناں تے سی اس لئی کجھ دناں لئی
 ایہناں دا سہجاء نرم ہو گیا۔ نواں جیہڑا فلیٹ لیا سی اوہ ایہناں نے اپنے ناں تے کر لیا۔ مینوں
 چپ کر اؤن لئی عام مختیار ناما میرے ناں دا بنادتا پر میں اپنی بیمار ساں کہ مینوں اجییاں گلاں
 جوگی ہوش ہی نہیں سی۔ اوہناں نوں جاپ رہیا سی کہ ہُن میں نہیں بچدی ایس لئی اوہ جلدی
 جلدی وی کر رہے سن۔ اوہ میری موت دیاں گلاں وی کرن لگدے سن۔ میری موت توں
 بعد والی صورت حال بارے وی گنتی منقی کرن لگدے سن۔ ایہناں دناں وچ میں پہاڑ گنج اپنی ماں
 دے گھر ہی رہی تے چندن صاحب نوں فلیٹ وچ موو ہو گئے سن۔ میری غیر حاضری وچ ہی
 اوہناں پرانے فلیٹ وچوں سارا سامان نوں فلیٹ وچ موو کر لیا سی۔ میرا کھانا پینا وی چھٹ
 گیا سی۔ مینوں وی لگدا کہ شاید میں نہ ہی بچاں۔ عجیب جیہی امیٹنگز اُٹنی پیدا ہو رہی سی۔ اندر
 اک بے چینی اتے الگا ویسا گھر کر گیا کہ میرا بھار بہت گھٹ گیا۔ صرف چھپنجا کلورہ گیا سی۔
 سارے ہی فکر وند سن پر چندن صاحب بالکل نہیں سن۔ کدے کدے اوہ ساڈھے گھر
 آؤندے۔ ہنیری وانگ آؤندے تے طوفان وانگ مڑ جاندے۔ بلکہ اک دن تاں اوہناں
 جسوئدر نوں آکھ ہی دتا کہ، پتہ نہیں ایس نے بچناوی ہے کہ نہیں، ہُن مینوں اپنا فکر کرنا
 چاہیدا ہے۔ اک دن جسوئدر دی ماں ساڈھے گھر آئی۔ اوہ ذرا اوہمن قسم دی عورت سی۔
 اوس نے کہا، "تسیں گُڑی نوں ڈاکٹراں دے لئی پھر دے اوپر مینوں تاں لگدا اے کہ
 ایہدے اُپر کسے دی چھایا پئی ہوئی اے۔ ایہنوں کسے سادھ نوں دکھاؤ۔" اوہ میرے سامنے

ہی ایہہ گل کہہ رہی سی۔ مینوں تاں اجہیاں چیزاں وچ یقین ہی نہیں سی۔ میں عجیب جھے درد نال تڑپھدی نڈھال پئی اوہناں دیاں گلاں سن رہی ساں۔ اپنی ماں دے بہتا کہن تے جسوِندر مینوں دئی دے مین بازار، پہاڑ گنج کسے پنڈت کول لے گئی۔ اوس نے کجھ منتر پڑھے تے بولیا، 'یہ لڑکی کو ایک کنجر سایہ نے جکڑ رکھا ہے۔ ایک تو آپ کسے کالے کتے کو روز روٹی کھلاؤ اور مجھے جمننا کنارے بیٹھ کے اس کے لیے پوجا پاٹھ کرنا پڑھے گا مگر اس سبھ کے لیے پیسے لگیں گے۔' میری بھر جانی تاں میرے ٹھیک ہون لئی کجھ وی کر سکدی سی۔ پنڈت نے اٹھ ہزار تے چھ سو روپے منگے۔ جسوِندر نے پرس وچوں کڈھ کے دے دتے۔ اوس سبھ دا وردھ کرن جوگی میرے وچ طاقت نہیں سی۔ پیسے لے کے پنڈت نے کجھ ہور منتر پڑھے تے پھر بولیا 'اس لڑکی کو اس کے پتی کے پاس بھیجی اور سہو اس کرنے کے لیے بولے، باقی کا سبھ کام میں کر دوں گا اور یہ ایک دم ٹھیک ہو جائیگی۔' جسوِندر بہت خوش سی۔ میں اس نوں کہہ رہی ساں کہ ایہہ سبھ بکو اس ہے پر میری گل کون سندا سی۔ اگلے دن اوہ سمجھا کے مینوں چندن صاحب کول چھڈ آئی۔ میں دو راتاں چندن صاحب کول رہی پر گل نہ بنی۔ چندن صاحب اپنی ہی دنیا وچ ترے پھر دے سن۔ جے میرے کول آؤندے وی تاں عجیب جیہی صورت حال پیدا کر دیندے۔ جسوِندر پھر مینوں اوس پنڈت کول لے گئی۔ ساری گل سمجھدا پنڈت بولیا، 'آپ فکر مت کیجیے، یہ کام بھی میں ہی کر دیتا ہوں۔' پنڈت دی گل سن کے میں اپنے اندر لی ساری ہمت اکٹھی کیتی تے اٹھ کھڑی تے جسوِندر دا ہتھ پھڑکے اوس نوں وی اٹھالیا۔ پتہ نہیں اس ویلے میرے اندر اپنی ہمت کتھوں آگئی۔ دن گزر دے رہے۔ میں دن رات اک عجیب جیسے الگا وچ پئی رہندی۔ جسوِندر سکولوں آؤندی، مینوں روٹی کھواؤن دی کوشش کردی۔ پر میرے اندر ہولی ہولی روٹی تاں کیہ پانی لنگھنا وی اوکھا ہو گیا۔ جسوِندر پریشان رہن لگی۔ اک دن جسوِندر نال کم کردی اس دی اک کلیگ نے اوس نوں نیورو

سرجن تزلوچن سنگھ دا پتہ دتا جس نے میرے ورگے کئی مریض ٹھیک کیتے سن۔ جسوِندر مینوں اس سرجن کول لے گئی۔ اس نے وستھار پوروک میرے کئی ٹیسٹ کیتے تے بیماری پھڑ لئی تے میری بھر جائی نوں ایہہ وشواس وی دوا یا کہ میں اک مہینے وچ بالکل ٹھیک ہو جاواں گی۔ اس نے جو دوائی دتی اوہ عجیب سی۔ ایہہ سون دی دوائی سی تے نال ہی اک گولی اوسٹر و جن ہارمون دی سی۔ اک مہینہ میں سستی ہی رہنا سی۔ سستی پئی نوں ہی مینوں دوائی دینی سی تے پین نوں پانی جو س وغیرہ وی۔ جسوِندر تے میریاں بھتیجیاں نے میری بہت سیوا کیتی۔ سبھ نے واریاں پالئیاں تے مینوں واری واری دوائی تے جو س دیندے رہندے۔ مہینے بعد میں ٹھیک ہون لگ پئی۔ شاید ایہہ ابورشن توں بعد میرے ہارمونز دا کیمیکل بیلینس وگڑ گیا سی جس نوں دوائی دے نال ٹھیک کیتا گیا سی۔ پوری طرحاں ٹھیک ہو کے جدوں چندن صاحب نوں فون کر دتا تے اوہ آ کے لے گئے۔

ارلی ریٹائرمنٹ

میرے لئی ازدواجی زندگی دامطلب سی بھرویں ازدواجی زندگی پر میری ایہہ زندگی بہت ہی اونی سی۔ اک گل چنگی ایہہ واپری سی کہ میں اپنی بھانجی داویاہ اپنے ہتھیں کیتا سی۔ میں ماں والے سارے فرض نبھائے سن تے چندن صاحب نے پتاوالے۔ میری وڈی بھین پٹیلے ویاہی ہوئی سی۔ میرے توں عمر وچ کافی وڈی سی تے میری ایہہ بھانجی عام طور تے دئی ہی میری ماں کول رہیا کردی سی۔ چندن صاحب اوس نوں بہت پسند کردے سن اوسے لئی ہی پہلا اوس نوں اپنے گھر لے آئے، پھیر اوس داویاہ کرن لئی دی تیار ہو گئے سن۔ پر بعد وچ پتہ نہیں اوہناں نوں کیہ ہو یا کہ اوس دی پڑھائی وچ مدد کرن توں نہ کردتی۔ اس دے ایم فل دے تھیس وچ اپنے نقص کڈھے کہ گڑی رون ہاکی ہو گئی۔ بلکہ ایہہ کہن لگے کہ جے اس دے تھسز نوں پاس کیتا جائیگا تاں میں اپنے پی ایچ ڈی دے تھسز نوں اگ لادیاں گا۔ سٹہ ایہہ کہ نہ ہی اوہ اپنا تھسز پورا کر سکی تے نہ ہی اوس نوں کوئی نوکری مل سکی۔ نوں فلیٹ وچ آ کے زندگی اک وار پھر لائن سر ہو گئی۔ میں دوبارہ کالج جانا شروع کردتا۔ اسیں گھر وچ پاٹھ رکھایا۔ سارے ہی دوستاں نوں سدیا۔ سبھ آئے۔ گھر وچ رونقناں مڑ آئیاں۔ میٹ شراب سگرٹاں اڈدے۔ بحثاں ہوندیاں۔ چندن صاحب داناول کنجکاں' وی آ گیا سی۔ اس اُپر پروگرام ہون لگے۔ پرچے لکھے جا رہے سن۔ ستمبر نور نے تاں ناول دے کور بیچ اُپروی

لکھیا ہو یا سی۔ ڈاکٹر ہر جیت سنگھ گل تاں اوہناں دے ناول نوں نوبل پرائیز دے برابر دا ناول کہہ رہے سن۔ ویسے تاں چندن صاحب ہو اوچ اڈے پھر دے سن پر اوہناں نوں لگدا سی کہ ناول اُپر اونا کم نہیں سی ہو رہیا جتا ہونا چاہیدا سی۔ ایس گل دا اوہناں نوں دوستان نال گلا جیہا وی سی۔ شاید اوہ چاہندے سن کہ ہر ویلے ہو اوچ 'چندن ہی چندن' سنائی دیندا رہے۔ اوہناں نوں اک گل دا بہت جھور سی کہ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ اس دے ناول تے کیوں نہیں لکھ رہے۔ اوہ کیوں لکھ سکدے سن، اوہناں نوں تاں چندن صاحب نے بے عزت کر کے گھروں کڈھیا سی۔ مینوں اکثر نہورے مار دے رہندے کہ میرا گورو اس دے ناول تے کجھ کیوں نہیں لکھدا۔ ایہناں نے دو کووار ڈاکٹر صاحب تک آپ وی پہنچ کیتی سی پر اوہناں نے ٹرکا دتاسی۔

گھر وچ دوستان دی محفل جمدی تاں چندن صاحب کہندے، "یارو، تیس مینوں سمجھا نثر نگار منو۔ میں ودھیا کہانی کار ہاں، ودھیا ناول کار۔" "نہیں، توں ناول کار تاں ودھیا ہیں پر کہانی کار نہیں۔ کہانی وچ تیرے دم نہیں۔" ڈاکٹر نور اکھدے۔ اجیہی ہی کسے گل توں کئی وار جھڑپاں وی ہو جانیاں۔ ناراضگیاں وی ہو جانیاں تے بعد وچ من منوتاں وی۔ اک وار پریتم بترے نال کسے گلوں چندن صاحب دا جھگڑا ہو گیا تے چندن صاحب نے بترے نوں کردار بنا کے اک کہانی لکھ دتی جس کارن ادبی دوستان وچ ناراضگی جیہی پھیلن لگی۔ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ والا گروپ تاں پہلاں ہی چندن صاحب دے خلاف سی تے کجھ ہور لوک وی رورودھ وچ آگئے۔ ایس دا اک ہور اثر وی ہو یا کہ ایہناں دے ناول اُپر گل بات ہونی اک دم ہی بند ہو گئی۔ چندن صاحب اس دا کارن لبھن لگدے پر کجھ ہتھ نہ آؤندا۔ اوہناں نوں اپنیاں کیتیاں غلطیاں کدے وی نظر نہیں سن آؤندیاں۔ چندن صاحب دی نظر دو انعاماں اُپر سی۔ اک تاں بھارتی ساہت اکیڈمی دے انعام اُپر دو بے پنجابی اکیڈمی دے ایوارڈ اُپر۔

دونوں وِج ہی کسے نہ کسے طرحاں ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ دی پہنچ سی۔ اوہ کیوں ایہہ ہو لین دیندے۔ پر چندن صاحب اپنی پہنچ نوں ورتدے ہوئے پورا زور لاؤندے۔ بھارتی ساہت اکیڈمی وچوں تاں ایہناں داناں اس کر کے خارج کر دتا گیا کہ ایہناں کول برطانوی شہریت سی۔ بھارتی ساہت اکیڈمی دا انعام صرف بھارتیاں لئی ہی سی۔ پنجابی اکیڈمی والے انعام لئی چندن صاحب نے دوستاں نوں لام بند کیتا۔ اوہ انعام دے بہت نیڑے پہنچ وی گئے سن پر ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ دے دخل نال اوہ پھاڈی رہ گئے تے انعام نو توج پو ادھی نوں دے دتا گیا۔ چندن صاحب بہت دکھی ہوئے۔ شراب پی کے لوکاں نوں گالھاں کڈھدے رہے۔ ہن چندن صاحب دا دوستاں پرتی رخ کائواں جیہا ہو گیا سی۔ اوہ سمجھے ہی جھگڑا کرن لگدے۔ اوہناں دی سبھ توں ودھ دوستی ڈاکٹر نور نال سی تے جھگڑا دی اوہناں نال ہی ہوندا۔ پھر ادھی ادھی رات تک نور نوں فون کر دے رہندے۔ انعام نہ ملن کارن اوہناں نوں ساری دلی ہی دشمن دسن لگ پئی سی۔ جس دن اوہناں دا کسے نال جھگڑا ہو گیا ہوندا اس دن گھر وِج بھڑتھو پائی رکھدے۔ نوکروں جاں مینوں وی برا بھلا بولن لگدے۔ اک دن کہن لگے، "ایہہ نور ا کہندا کجھ اے تے کر دا کجھ ہور۔ سٹیجیاں تے کجھ ہور بولد اے تے محفلاں وِج کجھ ہور۔ لوک ڈبل فیس کیوں نیں؟" تیس ایویں نہ نور صاحب نال وگاڑ پالیو۔ پہلاں ہی ایہنے دشمن بنے ہوئے نیں!" "دشمن ایہہ تاں نے کہ میرے کول سر بیگا اے جیہڑا ایہناں کول ہے نہیں۔ ایہہ موٹے سراں دے مالک کرسیاں تے بہہ کے چم دیاں چلاؤن ڈھے نیں۔ جس دن مینوں موقع مل گیا میں نور نوں تاں ننگا کر دینا ایں۔" چندن جی، کمرے وِج بہہ کے ہونیاں لڑائیاں نوں دوست بھل جایا کر دے نے پر سٹیج تے ہونئی چھپٹ دی آواز دور تک جایا کر دی اے تے ساہنے والا بھلد انہیں۔" "کیہ وگاڑ لین گے میرا؟ ناول میرے نوں ایہناں نے رول کے رکھ دتا، انعام مینوں لین نہیں دے رہے۔" جھڑک جیہی مار دے آکھن لگے

جیویں کہہ رہے ہوں کہ توں میرے دل دی ایں کہ نور ول دی۔ کجھے تاں اوہ ہر ویلے رہن لگے سن۔ اوہناں دی خراب شراب نے کجھ پارٹیاں وی خراب کردتیاں سن۔ شراب پی کے تاں اوہناں نوں پیتے ہی نہیں سی رہندا کہ کبہنا ہے جاں کبہنا نہیں۔ بھابھوں دوست اوہناں دے سبھا دے عادی ہو چکے سن پر جد اوپرے بندے وی وچ بیٹھے ہوندے تاں چندن صاحب دی کبھی وادھو گل زیادہ رڑکدی۔ کسے نال پنگالین ویلے تاں اوہ دوجی وار سوچدے ہی نہیں سن۔ ایس بلونت ساڈے بیٹھلے فلیٹ وچ رہندا سی، اوس نال وی کئی وار اڑکا پا لیندے سن۔ اک دن اوہ مینوں بولے، 'توں ارلی ریٹائرمنٹ لے لے۔' کیوں؟' بس تینوں کہہ دتا۔ اسیں کسے ویلے وی انگلینڈ جانا ہوندا تاں وار وار چھٹی لینا پیندی اے۔ ایہہ وی ہو سکدا اے کہ آپاں لنڈن ہی مڑ سیٹل ہو جائیے۔' 'جدوں جانا ہووے گا دیکھ لوواں گے، نہیں تاں لمی چھٹی لے لوواں گی۔' نہیں ارلی ریٹائرمنٹ!

اوہ حکم منارہے سن۔ ایہناں دناں وچ ہی اسیں اپنے گھر اک پارٹی رکھی۔ اس پارٹی دا مطلب ایہہ وی سی کہ ودھ رہیاں ناراضگیاں نوں گھٹ کیتا جاوے۔ اتھے ہی میرے جلدی ریٹائرمنٹ لین دی گل ترپی۔ سارے اک ہی سروچ بولدے میرے ریٹائرمنٹ لین دی مخالفت کرن لگے۔ جد کم توں لمی چھٹی مل سکدی سی تاں ریٹائرمنٹ دا کیہ مطلب! اگلے دن چندن صاحب نے میرے اُپر ریٹائرمنٹ لئی پھر زور پاؤنا شروع کردتا۔ میں کیہا، چندن جی، دیکھو، سارے دوست وی کہہ رہے نے کہ حالے ریٹائرمنٹ نہیں لینا چاہیدی۔' 'توں وی اہی میرے نال ایں کہ دوستاں نال؟' اوہناں نے پورے غصے وچ آکھیا۔ اک گل میں پہلے دن توں ہی دیکھدی آرہی ساں کہ اوہناں نوں میرا کم تے جانا چنگا نہیں سی لگدا۔ شاید ایہہ میرے رتبے کر کے سی جاں کوئی ہور آدمیاں والا شاونزم تے جاں اوہ گھر وچ اکھیاں رہ کے تنہا محسوس کر دے سن۔ تے مینوں کم کرنا بہت چنگا لگدا سی پھر ادھیان سن تاں میرا من بھاؤندا

کتا سی۔ پر نال وی ایہہ کہ جدوں اوہ اکلے ہوندے دن نوں وی شراب پی لیندے۔ اپنا بچپن یاد کر کے روندے۔ میں گھر آؤندی تاں پچیاں وانگ رونا لگدے۔ ایسی ضد وِچ آؤندے کہ چیزاں بھنن تے آجاندے۔ میں ایس معاملے وِچ کجھ کرناوی چاہواں تاں نہیں سی کر سکدی کیونکہ اوہ اپنی گل توں ٹس توں مس نہ ہوندے۔ اک تقریب وِچ ڈاکٹر ستندر نور نے پرچہ پڑھنا سی۔ چندن صاحب نوں پرچے دے وشے دا پتہ لگیا تاں اس تے بولن لئی تیاری کرن لگے۔ جد ایہہ لنڈن وِچ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ دے خلاف بولے سن تاں پہلاں اوہناں دیاں ساریاں کتاباں پڑھ کے تیاری کیتی سی۔ اویں ہی تیاری کرن لگے۔ اوہ ساگم تے گئے تے جد اوہناں دی واری آئی تاں نور دے خلاف ڈٹ کے بولے۔ سارے دیکھدے رہ گئے کہ ایہناں دونوں دی آپس وِچ اپنی دوستی ہے تے ایہہ کیہ ہو رہیا ہے۔ اوس دن توں ڈاکٹر نور نال چندن صاحب دی دشمنی دا مڈھ بچھ گیا۔ پہلاں تاں ڈاکٹر صاحب ہی سن، ہُن نور تے اس دے سارے ساتھی چندن صاحب نوں ہر کھیتر وِچ پچھاڑن لگے۔ چندن صاحب وی اوہناں دا ٹاکر اکرن لئی نویں نویں ڈھنگ تلاش دے رہندے۔ نویاں دوستیاں لبھن دیاں کوشش کردے۔ دلی وِچ اوہناں نوں نہ پسند کرن والیاں دی گنتی ددھ رہی سی۔ میں تاں موک تماشہ دیکھن جوگی ہی ساں۔ اوہ میری گل سندے ہی نہیں سن تے منی تاں کیہ سی۔ ساگم ہو یا۔ ایہہ ڈاکٹر نور دے خلاف بولے، بولے وی ڈٹ کے۔ سارے لوک حیران سن کہ اک پاسے ایہناں دی اپنی دوستی ہے تے سٹیج اتوں ایہہ کیہ ہو رہیا ہے۔ نور دے سارے دوست ایہناں دے اک دم خلاف ہو گئے۔ اک ہور پارٹی وِچ ایہناں دا نور نال جھگڑا ہو گیا۔ ایہہ نور نوں کہن لگے؛

"توں انگلینڈ وڑ کے دکھائیں!"

اچانک

ساڈے، بیٹھلا فلیٹ ایس بلونت داسی۔ ساٹھوں اُپر عمارت دی چھت سی۔ ایہہ چھت
اسیں اک لکھ روپے دے کے خریدی سی۔ ایہتھے اسیں بیٹھ کے دھپ سیکیا کر دے ساں۔
بیٹھوں بلونت دی بیٹی تے پتی آجاندیاں۔ دُھے بیٹھ کے اسیں مونگ پھلی ٹھنگدیاں۔
کدے کدے اوہناں دانو کرو وی سگرٹ پین اُپر چھت تے آجاندا۔ چندن صاحب نوں ایہہ
گل پسند نہیں سی۔ چھت دے پیسے اسیں دتے سن تے ورتدے ہو روی سن۔ اوہناں نے
ایہتھے تالا لگوا دتا۔ ہولی ہولی حالات اجیسے بنے کہ ایہناں دی گوانڈھیاں نال بول چال وی بند
ہو گئی۔ ایہناں دے دوستاں دی گنتی ہُن بہت گھٹ گئی سی۔ ادبی دوست تاں ایہناں نال ہن
بولدے ہی نہیں سن۔ لکھاریاں دیاں محفلاں تاں لگدیاں ہی رہندیاں سن، کدے کتے تے
کدے کتے پر ایہناں نوں کوئی نہ بلاؤندا۔ میں وی ایہناں نال بجھ کے رہ جاندی۔ محفلاں تاں
بلونت دے گھر وی لگدیاں سن۔ ایہہ گیلری اتوں بیٹھیاں کھڑیاں کاراں ول دیکھدے
رہندے تے پچھاندے رہندے کہ محفل وچ کون کون آیا ہوئے گا۔ غصے وچ آئے شراب
پیندے رہندے تے گالھاں کڈھدے رہندے۔ کئی وار صوفے تے ہی سوں جاندے۔
دن ویلے میں کالج چلے جاندی تاں ایہہ اکلے رہ جاندے۔ اکلے رہ کے ایہہ ہو روی
خطرناک بن جاندے۔ شراب سگرٹاں پیوی جاندے۔ اویں ایہناں دی کر میٹوٹی وی بہت

گھٹ جاندی۔ میں گھر آؤندی تاں سگرٹاں دے دھوئیں نال میرا ساہ گھٹ ہون لگدا۔ شکایت تاں میں کر ہی نہیں ساں سکدی کیونکہ زیادہ پی کے اوہ اپنے ہوش گوا دیندے۔ جد کدے بہتی اُداس ہوندی تاں بلونت دی پتی جسویر کول جاہندی۔ اوہناں نال میری واہوا بندی سی۔ میری تاں ہر اک نال ہی بہت بندی سی۔ اسیں اس فلیٹ وچ تن کو سال رہے پر ایہناں تئیں سالوں وچ اک وی اجیہا دن یاد نہیں کہ میں خوشی دیکھی ہووے۔ جیہڑے بھرویں ویاتنازندگی بارے میں کدے سوچیا کردی ساں اوہ تاں کتے نیڑے تیرے وی نہیں سی۔ گھر دا سُنفا سبھ چھلاوا سی۔ ایہناں دامیری ارلی ریٹائرمنٹ والا پھنڈا حالے اوتھے دے اوتھے ہی کھڑا سی۔ آخر مینوں ہتھیار سٹنے پئے تے میں ریٹائرمنٹ لئی ایلانی کردتا۔ جون 94 وچ مینوں ریٹائرمنٹ مل گئی۔ ایہہ بہت خوش سن پر میں بہت اداس۔ چووی سال توں ایس کالج وچ پڑھا رہی ساں۔ حالے ہو رہی بہت سارے سال پڑھاؤن دے قابل ساں پر مینوں کم چھڈنا پئے رہیا سی۔ میریاں ساریاں کلگزی وی میرے اس قدم توں خوش نہیں سن۔ اس کالج نال میریاں بہت ساریاں یاداں جڑیاں ہویاں سن۔ اک دن بیٹھاں بلونت دے گھر پارٹی چل رہی سی۔ چندن صاحب کھڑکی وچ کھڑے دیکھ رہے سن کہ کون کون آیا ہووے گا۔ اوہناں دے اندر دی تڑپھن میں سمجھ سکدی ساں۔ میں گلاں کر کے ایہناں نوں نرم کرن دی کوشش کر رہی ساں پر ایہناں دا غصہ ودھ رہیا سی کہ ایہناں نوں کیوں نہیں بلا یا گیا۔ ایہہ اچانک اٹھے تے پوڑیاں اتر گئے۔ کجھ دیر بعد غصے نال بھرے ہوئے واپس آئے تے بولے، "ہن نہیں میں رہنا ایس گھٹیا ملک وچ، گھٹیا لوکاں وچ۔ بس ہن میں چلے جانا واپس، اپنے ملک۔" آکھ کے شراب پین لگے تے اوہی نت والا ڈرامہ شروع ہو گیا۔ ایہناں نے اپنا ہیز والا گھر کونسل نوں کرائے تے دتا ہویا سی۔ اوہ ایہناں نوں اک طے کیتے عرصے توں بعد ہی ملنا سی۔ ایس لئی مینوں نہیں سی لگدا کہ ایہہ حالے واپس جان گے۔ ایہہ سارا دن چپ

جسے پھر دے رہندے۔ کتھے جان دے سن، کیہ کر دے سن ایس بارے مینوں بہتا نہیں سی پتہ۔ کجھ پچھن دی تاں میرے وچ ہمت ہی نہیں سی۔ اک دن ایہناں نے کار و بیج دتی تاں مینوں لگیا کہ شاید ایہہ واپس جان دی تیاری وچ ہن۔ میں وی من ہی من وچ غصے ساں کہ آخر میں ایہناں دی پتی ہاں، مینوں کیوں نہیں کجھ دس رہے۔ میں ایہناں نوں کجھ پچھیا وی نہ۔ میں سوچ رہی ساں کہ جے ایہہ واپس انگلینڈ چلے گئے تاں میں کیہ کر اں گی۔ کم توں میں ریٹائرمنٹ لے لئی سی۔ نال انگلینڈ لے جان بارے ایہہ کوئی گل ہی نہیں سن کر رہے پھر میرا کیہ بنے گا۔ میں ایس سوال بارے بہتا سوچنا چھڈ دتا تے فیصلہ کر لیا کہ جے ایہہ اوں اکلے ہی چلے جان گے تاں میں فلیٹ نوں تالا لگا کے ماں دے گھر چلے جاواں گی۔ اگست دا مہینہ آ گیا۔ مینوں وی ویلھے بہنا اوکھا ہو یا بیسی۔ اچانک اک دن ایہہ بولے، "میں واپس انگلینڈ چلیاں، مینوں ایئر پورٹ تے چھڈ آ۔" میریاں اکھاں ٹڈیاں دیاں ٹڈیاں رہ گئیاں۔

پلیگ

میں سچ ہی ہُن اگلی کھڑی ساں۔ اک صحرا میرے ارد گرد اُسر آیا سی۔ چندن صاحب
بہتا کجھ کہے بناں تَر گئے سن۔ میں اک وار وی ایہناں نوں کوئی سوال نہیں سی کیتا۔ سوچدی
ساں کہ شاید کجھ کہن گے، پر اس طرحاں دا کجھ نہیں ہو یا۔ 'میرا گھر تینوں اڈیکدا اے' ایہہ
واک کتھے کھنبل لاکے اڈ گیا سی۔ میرے ذہن اندر ایہہ سطر اں کروٹ لے رہیاں سن:

سور جاں دے وعدے کتھے مک گئے نیں

دھرتی نے نہیوں ایہہ سوال کرنا؟

بس اکو اک شیداں دا سہارا سی جس نال میں دل دیاں گلاں کر لیندی۔ ہر وار ڈاکٹر
ہر بھجن سنگھ دی دعا جھوٹھی پیندی جا رہی سی تے ہر وار ہی کویتا لکھن دے آثار بن لگے سن۔
لنڈن پتے کے ایہناں مینوں فون کر کے دس دتا کہ ٹھیک ٹھاک پتے گئے ہن۔ ایس توں
ودھ کجھ نہیں۔ میں اک وار پھر بیماری ول دھکی جان لگی۔ ڈپریشن مینوں پھر گھیرن لگیا سی۔
میں ایس توں پتچن دیاں کوششاں کر رہی ساں۔ میں اپنے بھرا دے پچیاں نال اپنا من
رجھاؤن لگدی۔ کدے گھر دے کماں وچ مدد کردی۔ میری بھرجائی جو سندر سدا ہی میرے
نال بھیناں وانگ کھڑدی۔ میری ہر مدد کردی۔ کئی مہینے لنگھ گئے۔ مینوں اپنے مستقبل دا فکر
ہون لگیا۔ نہ میں اودھر جوگی رہی ساں تے نہ ہی ایدھر جوگی۔ میں سوچدی کہ کاش میں

ریٹائرمنٹ نہ لئی ہوندى، دوستاں دا کہنا من لیا ہوندا۔ میری ماں مینوں ہتھیرا حوصلہ دیندی پر میرا دل ڈن بنگا۔ کئی مہینے لنگھ گئے۔ اک دن ایہناں دا فون آیا۔ بولے، "ایزتاں کر کہ فلائیٹ پھڑتے آجا۔ کل نوں ہی۔" چندن جی، جدی ٹکٹ ملے گی تہ ہی آواں گی۔" نہیں، کل دی بک کرا۔ مینوں پتہ لگیا کہ دلی وچ پلگ پھیلی ہوئی اے، کتے ایداں نہ ہووے کہ توں وی ایہدی لپیٹ وچ آجاویں تے میرے لئی وی کوئی مصیبت کھڑی کر دیوں۔" اوہناں نے اپنے سخت جے لہجے وچ آکھیا۔ دلی وچ پلگ دے اک دو کیس تاں سنن وچ آئے سن پر اوس دے پھیلن والی تاں کوئی گل نہیں سی۔ سوچیا جاواں کہ نہ۔ کدی دل کہندا میں کیوں جاواں؟ کدی دل کہندا ایہتھے رہ کے کیہ کراں گی؟ نوکری میں چھڈ چکی ساں۔ ہور نوکری کیہڑی سوکھی مل جانی سی۔ لوکیں اس نوکری لئی ترس جانداں نیں تے میں آپ ہی اس نوکری نوں لت مار دتی سی۔ پتہ نہیں اچھے وی اک اعتبار جیہاں کہ زندگی ٹھیک رستے تے ترپوے گی۔ شاید چندن صاحب واپس جا کے ٹھیک ہو جان گے۔ میرے لئی ایہو بہت سی کہ اوہناں نے مینوں آؤن لئی کہہ دتا سی۔ میں تیاری کر کے جیہڑی فلائیٹ ملی پھڑ لئی۔ چندن صاحب مینوں لین آئے۔ ایہناں دا پہلا سوال ایہو سی، پلگ تاں نہیں نال لے آئی؟ میں جیرانی نال اوہناں ول دیکھن لگی۔ سوچ رہی ساں کہ کیہو جیہاں گلاں کر رہے سن۔ اسیں امن دیپ دے فلیٹ وچ آگئے۔ ایہناں دا گھر حالے کونسل نے خالی نہیں سی کیتا۔ امن دیپ دا دو بیڈروم دا فلیٹ سی۔ اک کمرہ امن دیپ داسی تے اک ایہناں دا۔ اپنا لکھن پڑھن دا میز لگایا ہو یا سی۔ اوہناں دن وچ 'اوارس' ناں دا کوئی ناول لکھ رہے سن جو شاید ایہناں دی پہلی پتی بارے سی۔ اپنا سارا سامان بیٹھک وچ لے گئے تے میرے لئی اوہ کمرہ خالی کر دتاتے بولے، "کیہ پتہ توں ایہتوں کیہ نال لے آئی ہوویں، میں کوئی بیماری نہیں لو اوئی چاہوندا۔" جے ایہا ہی سی تاں بلایا ہی کیوں سی؟" میں پچھیا۔ "میں نہیں ایہہ تاں امن دیپ نے

بلاؤن واسطے کیہا سی۔ 'ایہہ سُن کے میرا من بہت خراب ہو یا۔ مینوں لگیا جیوس میں سچ ہی پلگ دی مریض ہو گئی ہو واں۔ بھیڑا جیہا فلیٹ سی۔ چھوٹے چھوٹے کمرے۔ سگرٹاں شراب دامشک ہر ویلے ماحول وچ تاری رہندا۔ سردیاں کر کے کھڑکیاں وی نہیں سن کھوہل سکدے۔ میرا ساہ گھٹ ہون لگدا۔ کمرے دا اوراہی دھونئیں نال بھر گیا۔ میرے ارد گرد ناہ مکھی ماحول اسر دا جا رہیا سی۔ جدوی ذرا کونٹے وچ آوندے تاں ایہہ ایہو کہندے کہ مینوں پلگ توں بچاؤن لئی ہی انگلینڈ بلا یا سی۔ مینوں ہو روی ہین جیہا محسوس ہون لگدا۔ میرے لئی تاں ایہو گل ناقابل برداشت سی کہ مینوں شو دراں وانگ اک پاسے کڈھ دتا گیا سی۔ چندن صاحب کدے کدے مینوں ایٹھوں تک کہہ جاندے کہ میں پلگ بن کے آگئی ہاں۔ شراب پی کے پوری دلی نوں گالھاں کڈھنا تاں اوہناں دانت داکم سی۔ میرے لئی جینا اوکھا ہون لگیا۔ مینوں حالے آئی نوں ہفتہ کو ہی ہو یا سی کہ بولے، "پرسوں دی تیری انڈیا دی واہی دی ٹکٹ بک کر ادتی اے؟" اپنی جلدی؟ "ہاں۔ میں تاں تینوں پلگ توں بچاؤن لئی ایٹھتے بلا یا سی پر توں تاں میرے لئی ہی پلگ بن گئی ایں!" میں سُن دی سُن رہ گئی۔ لگیا جیوس اپنی پہلی پتی بارے جو ناول، 'اؤس' لکھ رہے سن، کل نوں ہو سکدا اے میرے بارے 'پلگ' لکھ دین۔ عورتاں بارے ایہہ کس طرحاں دے شہاں دی چون کر دے سن۔ ایہناں دے 'نویں رشتے' اتے 'قدراں قیمتاں' ورگے ناں کتھے کھن لاکے اڈ گئے سن۔ 'کنجکاں' لکھن والا ایہہ اوہی لکھاری سی؟ میرے من وچ ایہناں دے سہر د لکھاری ہون بارے گمان پیدا ہون لگا لیکن میں ایہناں نوں کجھ نہیں کیہا۔ بس اندر ہی اندر اک اعتبار کھرن لگ پیاسی تے گیت دیا سطر اں جنم لے رہیاں سن:

"ٹُر رہی ہے، تر رہی ہے

برف بن کے گھر رہی ہے

گارہی ہے گارہی ہے
جندموہراکھارہی ہے
سوں رہی ہے، سوں رہی ہے
پسینیاں سنگ بھوں رہی ہے
جی رہی ہے، جی رہی ہے

اگن چولاسی رہی ہے۔

میں زندگی دی جنگ نال لٹن لئی شیداں نوں ہی سہارا بنا لیا سی۔ ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ دی
دتی ہوئی دعاوی جانورس گئی سی۔ نہ رب نال جا پدا سی نہ جگ، اس لئی ہر خوشی راہ موڑ دی لنگھ
رہی سی۔

منجھدھار

میں دساں دناں وِچ ہی واپس دلی جج گئی۔ جہاز وِچ بیٹھی ایہو سوچدی جا رہی ساں کہ لوکاں نوں کیہ مُونہہ دکھاواں گی۔ دوست کیہ کہن گے۔ میری ماں، بھر جائی تے بھرا کیہ سوچدے ہون گے۔ جد میں فون کر کے بھرا نوں کیہا سی کہ میں کل آرہی ہاں، ایئر پورٹ توں آکے مینوں لے جانا، اوہ تاں ادوں ہی سُن جیہا ہو گیا سی۔ بھرا مینوں لین آیا ہو یا سی پر اوہ چُپ سی۔ چندن صاحب دے سہاء نوں اوہ چنگی طرحاں جاندا سی، اس لئی اک بھے جیہا اوہدے چہرے اُپر وی تیر رہیا سی۔ گھر چنکے میں ماں تے بھر جائی دے گل لگ رنکے روئی۔ رون بناں ہور کر وی کیہ سکدی ساں۔ کئی دن تک تاں میں گھروں باہر ہی نہ نکل سکی۔ باہر نکل کے جانا وی کتھے سی۔ نوکری توں استغنیٰ دین دی غلطی تاں میں کدوں دی کر بیٹھی ساں۔ ہور نوکری ہن ملنی وی نہیں سی۔ ہُن جیویں میرے ساہمنے جیویں کوئی نشانہ ہی نہ رہ گیا ہووے۔ زندگی وی جیویں فضول جیہی ہو گئی ہووے۔ ہولی ہولی دوستاں وِچ میرے مڑ آؤن دی خبر پھیل گئی۔ دوستاں دے فون آؤن لگے۔ اک دن ستدر سنگھ نور ملے۔ اوہ بولے، "ایہہ بندہ تیرے لئی ٹھیک نہیں سی۔ بہت گڑبڑ ہو گئی تیرے نال!" بلونت ملیا تاں اوہ وی ابھی گل کر رہیا سی۔ ہور دوست وی ہمدردی دکھاؤندے تے میرے غلط فیصلے بارے چتارن لگدے۔ مینوں یاد سی کہ اک وار میں امرتسر یونیورسٹی اک کانفرنس وِچ گئی ساں۔ اوتھے

سارے دوست آئے ہوئے سن؛ دید، سر جیت کورتے ہو سارے۔ سبھ نے ہی اکو سروچ کہا سی کہ میں ویاہ لئی غلط بندے دی چون کر لئی ہے۔ مینوں اوہناں دا ایہہ کہنا اوس ویلے بہت بُر لگیا سی پراج اوہناں دے بول سچے ثابت ہو رہے سن۔ ہُن تاں بچھتا یا ہی جاسکدا سی۔ میں مُڑ ڈپریشن وِچ چلے گئی۔ جسوِندَر ڈر گئی کہ میری حالت پہلاں والی نہ ہو جاوے۔ اوہ مینوں پھیر ڈاکٹر ترلوچن سنگھ کول لے گئی۔ اسے نیوروسرجن کول جس نے پہلاں میرا علاج کیتا سی۔ ہُن تک ڈاکٹر نال کئی پاسیاں توں واقفی نکل آئی سی۔ سر جیت کور آرٹسٹ داوی ڈاکٹر رشتے دار سی۔ سوہن ڈاکٹر میرے دل خاص دھیان دین لگیا سی۔ میری دوآئی شروع ہو گئی۔ کجھ دن میں ٹھیک رہندی تے کجھ دن میرے ڈپریشن دے دورے وِچ نکل جاندا۔ جسوِندَر ہی میری سنبھال کر دی سی۔ جسوِندَر نوں میں جیون دان سمجھدی ہاں۔

زندگی تری جارہی سی، بالکل اویں جیویں کشتی دریا وِچ ہووے۔ جہدے کوئی چپو نہ چلاؤندا ہووے تے ہوا آسے ہی ہووے۔ دوست مینوں ہتھیرا حوصلہ دیندے پر میرا من ڈبن لگدا سی۔ پڑھن لکھن دا کم تاں بالکل ہی بند سی۔ ادبی اکتاں وِچ وی میں جان توں بچدی رہندی۔ دوست ملن گھر آجاندا۔ آرتھر وکٹر جو اس ویلے دئی دور درشن دے پنجابی سیکشن وِچ کم کر داسی اوہ ساڈے گھر توں بہت نزدیک رہندا سی۔ اوہ وی اکثر ساڈے گھر آجاندا۔ میری ماں نال اوہدا کافی دل لگدا تے اس کولوں اوہ بیٹھ کے پرانے ٹپے سُندار ہوندا۔ پہلے دن توں ہی دوستاں نوں گھر وِچ آؤن جان دی کھل سی۔ میری ماں بھاویں ان پڑھ سی پر اس گلوں اوہ بہت مہان سی۔ دوست آؤندے تاں کجھ دیر دل لگیا ہوندا۔ چندن صاحب دا کدے کدے فون آجاندا۔ سر سری جہیاں گلاں ہونداں۔ واپس جان بارے اوہ کوئی گل نہ کر دے تے نہ ہی میں۔ ہُن میرا اہم وی راہ وِچ کھڑا ہون لگیا سی۔ سیال ختم ہو رہیا سی تے گرمیاں آ رہیاں سن۔ گرمیاں وِچ میری حالت زیادہ خراب ہو جاندی سی۔ اک دن اک

دوست آیتے اپنی نظم دی کتاب دے گیا۔ ادہ چاہند اسی کہ اس اُپر پیپر لکھاں۔ میرے
 سکالی شاعر جیویں کہ موہن جیت، دید، پر مندر جیت، دیو، سوی، امر جیت کونکے وغیرہ
 میرے پسندیدہ شاعر سن۔ اہنناں سبھ اُپر ہی میں کجھ نہ کجھ لکھیا سی۔ اہنناں دیاں نظماں وچ
 کجھ اجیسے گپ تے کجھ اجہیاں خاموشیاں ہون دیاں سن جیہڑے کویتا نوں کویتا بناؤندے سن۔
 ایہہ سارے ہی مینوں کہندے رہندے سن کہ اسیں چاہندے ہاں کہ نوں کویتا بارے میں
 ہی گل کراں۔ پر انے آلوچکاں نوں اہنناں دی کویتا دی اوویں سبھ نہیں سی لگدی جیویں میں
 پکڑدی ساں۔ شاید ایہہ اس کر کے ہووے کہ میں خود وی کویتا لکھدی ساں۔ میں اپنی کتاب
 'پنجواں چراغ' وچ دس شاعر لے کے اوہناں دی اپنے زاویئے توں آلوچنا کیتی سی، جس دی
 بھر پور چرچہ ہوئی سی۔ پنجابی اکیڈمی ولوں اس کتاب نوں انعام وی ملیا سی۔ ہن شاعر دوست
 کتاب دے تاں گیا پر میرا من اپنا اشناں سی کہ کجھ نہیں ساں کر سکدی۔ میں اک دو وار
 کتاب کھولن دی کوشش کیتی پر ناکام رہی۔ مینوں کیہ ہو گیا سی؟ کتھے میری ادبی زندگی تے
 کتھے میری ویاہتا زندگی! میں کیہ توں کیہ بن گئی ساں؟

گھر نکالا

پچی نمبر سپینسر روڈ، ہیڑ۔ ایہو گھر سی چہدے بارے چندن صاحب کہندے سن کہ مینوں مفت وچ مل گیا ہے۔ میں مفت دے گھر وچ پھر آگئی۔ جو وی سی میں خوش ساں۔ میں چندن صاحب دے نیڑے رہنا چاہندی ساں۔ میں اپنا گھر قایم رکھنا چاہندی ساں۔ جے ایہناں دے سبھا وچ وڈے وڈے نقص سن اوتھے کجھ گن وی سن۔ جینینس سن۔ کسے مسئلے دی ڈونگھائی تک جان والی اکھ رکھدے سن، بھاویں اوس اُپر آپ عمل نہیں سن کردے۔ ادب ساڈے وچ بہت وڈی کڑی سی۔ اسیں گھنٹیاں بدھی ایس وشے تے گل کر سکدے ساں۔ ایہی نہیں چندن صاحب دے نال رہندیاں ہور لکھاریاں نوں وی ملن دا موقع مل جاندا۔ کوئی نہ کوئی گھر آیا رہندا۔ ادب بارے میری چاہت پوری ہو جانندی بھاویں صرف ساہت میری زندگی سنوار نہیں سی سکدا۔ پھیر وی میں اس ادھوری زندگی نال سمجھوتہ کری بیٹھی ساں۔ اس وار میں لنڈن پچی تاں چندن صاحب امن دیپ دے ویاہ نوں لے کے فکروند ہوئے پئے سن۔ اوہدے لئی اوہ کڑیاں دیکھ رہے سن۔ امن دیپ نے اپنا فلیٹ کرائے تے دے دتا سی تے اوہ چندن صاحب نال ہی رہن لگیا سی۔ ایس وار لنڈن آؤنا مینوں ہور وی چنگا لگیا سی۔ گرمیاں نوں انگلینڈ بھر وچ ادبی ساگم ہویا کردے سن۔ اسیں ہر ساگم وچ بھاگ لین جاندے۔ انڈیا توں ہر بھجن سنگھ ہندل آیا ہویا سی۔ اوس دے مان وچ وی ساگم ہو رہے سن۔ ولور، سینپٹن دی پرنٹیشنیل سبھانے ساگم کروایا۔ نرنجن سنگھ نور اس سبھا دے کرتادھر تاسن۔ میں اوہناں دی کوتا پڑھی وی ہوئی سی تے سنی وی سی۔ اوہ ودھیاشاعر

سن۔ اوہناں دے سدے تے اسیں ساگم وچ شامل ہوئے۔ کسے نے کویتا اُپر پرچہ پڑھیا۔ میں اس سمیں، بحث وچ حصہ لیا تے کجھ نویں نقطے اٹھائے۔ نور صاحب تے زرنجن ڈھلوں مینوں ودھائی دین آئے۔ نور صاحب نے میری کتاب 'پنجاں چراغ' پڑھی ہوئی سی۔ کل ملا کے ساگم کافی کامیاب رہیا تے میرے ذہن نوں خوراک ملن لگی۔

شاید 1994 دی گل سی، اک دن ورندر پرہار تے لیش ساڈے ہیڑ والے گھر آئے۔ اوہناں ساوتھ ہینسٹن وچ کوئی پروگرام رکھیا ہو یا سی۔

"ورندر جی، ساوتھ ہینسٹن وچ اک ساگم ہو رہیا اے، اوہدے لئی پرچہ لکھو۔" میں سوچاں وچ پے گئی کہ پتہ نہیں کیڑے وشے تے لکھن لئی کہہ دین۔ میں کیہا،

"ورندر جی، میرا ہتاکم کویتا اُپر ہی اے۔"

"ایس طرحاں کرو، تسیں برطانوی کویتا اُپر ہی پرچہ لکھ دیو۔"

"ایتھوں دی کویتا اُپر میری پوری پکڑ نہیں۔"

"ایہنوں پڑھ کے پکڑ مضبوط کر لو۔"

پر ایہدے لئی تاں کتاباں چاہیدیاں نیں۔"

"اوہناں دا انتظام اسیں کر دیواں گے۔ کجھ تاں چندن صاحب کول ہون گیاں ہی تے

جیہڑیاں نہ ہوئیاں اوہ لہجہ دیاں گے۔"

گل ہو گئی۔ چندن صاحب نے وی مینوں ہلاشیری دتی تے میں پرچہ لکھن دا وعدہ کر لیا۔ ساگم وچ حالے مہینہ کو پیا سی۔ اینا سماں میرے لئی کافی سی۔ چندن صاحب دے کہن تے اگلے دن ہی مشتاق سنگھ مینوں آکے کتاباں دے گیا۔ میں نظماں پڑھ رہی ساں تاں اکو گل سامنے آرہی سی کہ اتھے بہتی کویتا پرگتسو ادی سی۔ انڈیا دی کویتا مقابلے ایہہ کویتا بہت پرانی سی۔ جہو جیہی کویتا میں انڈیا وچ پڑھی سی اوہو جیہی کویتا صرف ورندر پرہار دی کتاب 'میں کتے ہو رہی' وچ ہی ملدی سی۔ انگلیڈ وچ نویں چیننادی کویتا دی گھاٹ مینوں رڑک رہی سی۔

چندن صاحب امن دیپ لئی گڑی دی تلاش کر رہے سن۔ میرے نال اوہ کوئی صلاح نہیں سن کر دے۔ شراب پینی۔ شراب پی کے ہیبت ہوت کرنا تاں جاری ہی سی۔ ہن امن

دیپ وی واہو شراب پین لگیا سی۔ گر شرن سنگھ عجیب ایہناں دا پرانا دوست سی۔ کڑی لبھن
 وچ اوہ وی ایہناں دی مدد کر رہیا سی۔ اوس نے ایسٹ لنڈن وچ کسے کڑی دی دس پائی۔
 چندن صاحب، امن دیپ تے میں کڑی دیکھن گئے۔ کڑی ایہناں نوں بہت پسند سی۔ گھر آ
 کے اوس گل دا خوب جشن منایا گیا۔ اک دن امن دیپ تے اوہ کڑی اکٹھے باہر کدھرے
 گئے۔ گھر جا کے کڑی نے اوس رشتے توں نہ کر دتی۔ چندن صاحب تاں اگ بولا ہو گئے۔
 لگے اس کڑی نوں گالھاں کڈھن۔ شراب پین کارن غصہ ہو روی ضرب کھا گیا۔ امن دیپ
 وی اپنے ڈیڈی نال ہی رل گیا۔ میں اوہناں توں دور رہن دی کوشش کر رہی ساں۔ ڈر دی
 ساں کہ ایہناں دا غصہ میرے ول نوں ہی نہ سدھا ہو جاوے۔ اوہ اس کڑی نوں نہیں سگوں
 سمجھی عورت ذات نوں گالھاں دے رہے سن۔ میں ایہناں نوں کہا،
 "چندن جی، کیوں کچی جا رہے او، سونے ورگا منڈا اے، ایہنوں کڑیاں دا کیہ گھاٹا
 اے!"

"ایہہ عورت ذات یقین دے قابل تاں ہوندی ہی نہیں! توں وی تاں اک عورت
 ہی ایں، تاں ہی تے اپنی گھٹیا ایں۔"
 "ایہہ کیہ کہہ رہے او؟"
 میں گھبرا کے آکھیا۔ اوہ انگل مار دے، باہر دارستہ دکھاؤندے بولے،
 "عورت ذات! میرے گھروں نکل، ایسے ویلے نکل میرے گھروں! جے میرے منڈے
 نوں کڑی نے نہ کر دتی اے تاں ایس گھر وچ تیرے لئی وی کوئی تھاں نہیں۔"

اُمید

رات دا ویلا سی۔ ڈونگھا، ہنیر اسی تے ہلکا جیہا مینہہ وی پے رہیا سی۔ اُپروں لو ہڑے دی ٹھنڈ۔ گرمیاں وچ وی اپنی ٹھنڈ پے سکدی ہے ایس دامنوں پتہ ہی نہیں سی۔ میں اپنا بیگ چکی باہر سڑک تے کھڑی ساں۔ آپنیاں توں دور، بیگانے ملک وچ، بالکل اگلی۔ سڑک اک دم ویران سی۔ کوئی کوئی کار لنگھدی۔ پتہ نہیں اس وچ بیٹھے لوک میرے دل دیکھدے سن کہ نہیں پر میں اپنے دل ضرور دیکھ رہی ساں۔ کسے فلم دے سین جیہا دسد اسی سبھ کجھ۔ ہُن کتھے جاواں۔ نہ میرا کوئی واقف سی نہ رشتے دار۔ جیہڑے لکھاری دوست وی سن اوہ چندن صاحب دے ہی سن۔ میرے رشتے دار جیہڑے ہیر و رہندے سن، اوہناں داسرناواں وی ایس حالت وچ مینوں یاد نہیں سی آرہیا۔ میں ہولی ہولی ترپئی۔ سپینسر ایونینو دے نال ہی شیکسپیئر ایونینو لگدی سی۔ اوس روڈ دے آلے دوآلے دیاں ساریاں سڑکاں دے ناں شاعر اں دے ناواں اُپر رکھے ہوئے سن تے میں اپنے شاعر اں دے ناواں وچ گھری بالکل اگلی ساں۔ ہاں، میرے بیگ وچ انگلیٹڈ دے شاعر اں دیاں کتاباں ضرور سن جیہڑیاں مشتاق سنگھ مینوں دے گیا ہو یا سی۔ ساہمنے ٹیلیفون بوتھ نظر آیا۔ مینہہ توں بچن داودھیانکا ناچاپیا۔ میں اس وچ جاوڑی۔ بھارے کپڑے نہ پائے ہون کر کے میرے دند وچ رہے سن۔ اچانک پروفیسر رندھاوے داناں میرے ذہن وچ آگیا۔ رندھاوا آل انڈیا ریڈیو والے ہر بھجن دا

دوست سی۔ سن چھبیسای وچ جد میں انگلینڈ آئی تاں رندھاوے دے گھر وی گئی ساں۔ اک دن اوس نے مینوں لنڈن وی گھمایا سی۔ اوس توں بعد وی کجھ اک وار میں اس نوں ملی ساں۔ اوہ پتی پتی انڈیا گئے وی مینوں ملے سن۔ رندھاوے دا ڈرائیونگ سکول وی سی۔ کاراں چلاؤنیاں سکھاؤندا سی۔ اوس دا فون نمبر سدھا جیہا ہی سی تے مینوں مونیہ زبانی یاد سی۔ پر ہُن فون کراں کیوں، میرے کول تاں کوئی بھان ہی نہیں سی۔ بھان کیہ، کوئی کجھ وی نہیں سی۔ مینوں اچانک خیال آیا کہ انگلینڈ وچ رورس کال کرن دی سہولت ہے سی، سو میں رندھاوے نوں فون کر لیا۔ ادھے کو گھننے وچ آکے رندھاوا مینوں لے گیا۔

اوس رات چندن صاحب نال کیہ پتی ہووے گی مینوں نہیں پتہ پر میرے لئی اوہ رات پہاڑ توں وی بھاری سی۔ ایہناں نے میرے بھرا نوں گھروں کڈھیا، میرے گورو ڈاکٹر ہر بھجن سنگھ نوں وی کڈھیا تے ہُن مینوں وی۔ جس گھر دی تلاش وچ میں ساری عمر بھٹکی ساں اس وچوں تاں کڈھ دتی گئی ساں۔ میں بہت غصے وچ ساں۔ مینوں ادوں ایہہ وی نہیں سی پتہ کہ ایس حالت وچ کاؤ نسل کول جایا جاسکدا سی۔ میں کوئی ایہہ تھوڑا سوچیا سی۔ ایہہ حادثہ اینا اچانک واپریا کہ پتہ ہی نہ لگا کہ ایہہ کیہ ہو گیا سی۔ جسوٰندر دا ایہہ واک بار بار یاد آ رہیا سی، "اج تسیں اپنے پتر نوں گالھاں کڈھ رہے ہو کل نوں دیدی نال وی ایہو کرو گے۔" واقعہ ہی جسوٰندر دی گل سچی ثابت ہو رہی سی۔ امن دیپ وانگ مینوں وی گھروں کڈھ دتا گیا سی۔ شاید جسوٰندر میرے نالوں زیادہ سیانی سی۔ میں جس گھر وچ پئی وڈی ہوئی ساں اتھے دنیا داری دی کوئی سکھلائی نہیں سی۔ گھر دے سارے ممبر اپنے سدھے سن کہ میں وی کوئی چلا کی سکھ نہیں ساں سکی۔ ہن وی کجھ نہیں سی تجھ رہیا۔ بس ایہی دل کردا سی کہ ہنے واپس انڈیا مڑ جاواں۔ سوچ رہی ساں، ایڈی وڈی ڈگری دی مالک ہاں، کجھ نہ کجھ تاں کر ہی لواں گی۔ کسے اخبار لئی ہی لکھ لواں گی۔ شاید یونیورسٹی وچ ہی نوکری مل جاوے جاں کجھ ہو۔"

پچھلی واری جد چندن صاحب نے دساں دناں وِچ ہی واپس موڑ دتا سی اودوں تاں من دے کسے کونے وِچ اک آس سی کہ اوہ مڑ سد لین گے پر ہن تاں گھروں ہی کڈھ دئی گئی ساں۔ رندھاواتے اس دی پتی مینوں حوصلہ دے رہے سن تے کہہ رہے سن کہ فکر نہ کر، جناجروی رہنا ہے ساڈے کول آ کے رہ۔ اوہناں نے مینوں اک کمرہ دے دتا۔ اوہناں وی مینوں کاؤنسل داراہ نہیں سی دکھایا۔

اگلے دن ہی رندھاوے نے اہناں نوں فون کر کے مینوں دس دتا کہ میں اوہناں دے گھر ہاں، کوئی فکر نہ کرنا۔ مینوں پتہ سی کہ اہناں نوں میرا کیہ فکر ہوناسی۔ اہناں نے تاں مینوں فون تک نہ کیتا۔ میں رندھاوے دے گھر ہی رہن لگی۔ میں سوچ رہی ساں کہ جے کوئی کم آدی مل جاوے تاں میرے لئی کوئی آہروی ہو جاوے تے خرچن لئی کجھ پیسے وی ہو جان گے۔ پیسیاں ولوں میں سدا ہی ٹٹی رہندی ساں۔ سارا دن میں وہلی رہندی ساں۔ اہناں دناں وِچ اک گل چنگی ہوئی کہ میں ورندر پر ہار ولوں کیہا گیا پرچہ پورا کر لیا۔ برطانیہ دے شاعراں دیاں ساریاں کتاباں پڑھ کے اک تھیوری گھڑ لئی تے پرچہ لکھ لیا۔ ہُن مینوں فکر سی کہ ایہہ پرچہ ورندر تیک کیویں بچدا ہووے۔ میرے کول نہ اوہناں دافون نمبر سی تے نہ ہی ایڈریس۔ اوہناں دا پروگرام وی آؤن والا ہی سی۔ میں سوچ رہی ساں کہ پرچہ رندھاوے راہیں چندن صاحب کول بچدا کر دیواں، اوہ آپ ہی اگے دے دین گے تے ساگم وِچ کسے توں پڑھالیا جاوے گا۔ میں اجیہا کجھ سوچ ہی رہی ساں کہ اچانک اک دن چندن تے نور صاحب رندھاوے دے گھر آگئے۔

اوہناں نوں دیکھ کے میں خوش وی ہوئی تے میری ناراضگی وی مڑ کے اُبھر آئی۔ چندن صاحب میرا ہتھ پھڑدے بولے،

"آئی ایم ریگی سوری، اوس دن شراب دے نشے وچ پتہ نہیں کیہ کہہ ہو گیا۔ چلو گھر نوں چلیے۔ نور صاحب وی آئے ہوئے نیں۔"

میر اسارا ہی غصہ چھائیں مائیں ہو گیا۔ میں اوہناں دے نال ترپئی۔ نور صاحب چندن صاحب نوں ملن آئے سن۔ اگلے ہی شیخروار اوہناں وی پروگرام وچ شامل ہونا سی۔ میں اوہناں نوں پرچہ دکھایا تاں اوہ بہت خوش ہوئے۔ اوہناں پرچہ پڑھ کے دیکھیا تاں مینوں اینا ودھیا پرچہ لکھن لئی مبارکباد دین لگے۔ مینوں انگلینڈ دی ادبی پبلیکس دا بہت پتہ نہیں سی اس لئی میں اپنے حساب نال پرچہ لکھیا سی۔ نور صاحب دی شخصیت مینوں بہت چنگی لگی۔ اوہ ہولی ہولی تو لوویں جیہی گل کر دے سن تے اگلے دی گل نوں وی پورے دھیان نال سندے سن۔ چندن صاحب نال اوہناں دی پرانی سانجھ سی۔ میں سوچدی ساں کہ دئی والے نور نال تاں اہناں نے جھگڑا کر لیا سی، ایس نور صاحب نال وی نہ کر لین کتے پر میں دیکھ رہی ساں کہ اوہ اہناں دی بہت عزت کر دے سن۔

میں ساؤتھ مینسٹن دے پروگرام وچ پرچہ پڑھیا۔ سبھ نے ہی پرچے نوں سراہیا۔ کجھ نقطے وی اٹھے جہناں دے جواب میں دے دتے سن۔ جیویں مینوں لگدا ہی سی کہ ورندر پرہار دی کویتا وچ نویں چیتنا دس رہی سی، باقی لوکاں نوں لگیا، اس دی میرے توں کجھ زیادہ ہی تعریف ہو گئی سی۔ چندن صاحب نے اتھوں دے ادبی گروپاں بارے تھوڑا جیہا دسیا ہو یا سی پر ایہہ نہیں سی پتہ کہ ایہہ تاں اک دو بے دی جان بچھ کے ڈنڈا ہندے سن جاں گروپ دے حساب نال چکدے سن۔ ہن تک میں انگلینڈ دے سارے ہی لکھاریاں نوں جان چکیں ساں پر ایہہ نہیں سی پتہ کہ پرچے وچ کس دی تعریف کرنی ہے تے کس دی نہیں کرنی۔ بھپندر پرپوال دی کویتا دی میں سدا ہی مداح رہی ہاں۔ پرچے وچ اس دا وی بھرپور ذکر کیتا سی پر اوہ پروگرام توں بعد نہوے جے مارن لگیا۔ شاید اوہ کسے ہور دی تعریف سنن دعا دی

نہیں سی۔ کیونکہ ورنڈر پر ہار اس دے مقابلے نواں شاعر سی، اس نواں اپنے برابر ہوندا چنگا
نہیں سی لگدا۔ پھر سبھے سبھے مینوں اتھوں دی سیاست سمجھ آؤن لگی پر اس دا حصہ میں کدے
نہ بن سکی۔
ستمبر دا مہینہ آگیا۔ اک دن نور صاحب دانون آیا تے پچھن لگے، "دو ندر جی، نو کری
کر نی چاہوں گے؟"



چال

نرنجن سنگھ نور دامیرے انگلینڈ وچ وسدے ہون وچ بہت وڈا ہتھ ہے۔ نور صاحب میرے لئی زندگی دارول ماڈل بن کے ثابت ہوئے۔ مینوں لنڈن وچ کوئی نوکری نہ ملی تے نہ ہی میری ایس وچ میری کوئی مدد کیتی گئی۔ جے چندن صاحب دے ہتھ وس ہوندا تاں اوہ کدے وی میرے پیر نہ لگن دیندے۔ اوہ تاں جیہڑا وی میری دھر بنداسی، اوس نال ہی لڑھ پیندے سن۔ ویسے دلوں اوہ ابھی چاہندے سن کہ میں نوکری نہ کراں۔ اوسدا کارن اوہناں دی شخصیت وچ قبضہ کرن دی بھاوناسی۔ اوہ مینوں ہر ویلے گھر وچ اپنے آله دوآله ویکھنا چاہندے سن۔ اوہ اکلایاں رہن وچ اپنے آپ نوں محفوظ نہیں سمجھدے سن۔ لیکن اپنے ساتھی نال برابری داورا تاؤ کر سکن دی اوہناں وچ یوگتا وی نہیں سی۔ اوہ ہمیشہ اپنے آپ نوں ترس دا پاتر بنا کے پیش کرن لئی اپنے بچپن دی ماں باپ نوں گواں لین والی گھٹنا مثال وجوں پیش کردے۔ اپنی گل سناؤن لئی کابلے پئے رہندے پر دو جے دی سنن لئی اوہناں وچ صبر نہیں سی۔ پر میں ذہنی طور تے اوہناں دی اس گرفت وچوں نکل آئی ساں، کارن، دلی وچ میں اپنی ودھیا نوکری گواں چکی ساں تے چندن صاحب دے طعنے مہسنے وی سن چکی ساں تے ہن جنا کو وی صحیح مالی طور تے اپنے پیراں تے کھڑا ہونا چاہندی ساں۔

زرنجن سنگھ نور بلسٹن کمیونٹی کالج وچ ایشیئن کنٹینینو سنگ ایجوکیشن شعبہ دے
 ڈائریکٹر سن۔ ڈائریکٹر نالوں ودھ اوہ شعبے دے روح رواں سن۔ ہر کوئی اوہناں کول اپنی
 سمسیالے کے آؤند اوہ پتاساماں ہر ملازم دا بھار اپنے موڈھیاں تے چک لیندے۔ شعبہ وچ
 اپنی ڈائریکٹر دی کرسی تے بیٹھے گھٹ دکھائی دیندے، کرچاریاں کول آپ جا کے اوہناں دی
 مسئلیاں داخل کر دے۔ اوہناں دے نال ہی میجر دے طور تے زرنجن سنگھ ڈھلوں وی سن۔
 زرنجن ڈھلوں وی میری مدد لئی سدا بوہڑ دے رہے ہن۔ ایہناں نے رل کے کالج وچ جی اے
 تے ایم اے دیاں کلاساں شروع کیتیاں سن۔ میرے توں ودھیا استاد ایہناں نوں ہو ریکہڑی
 مل سکدی سی۔ بی اے گورونانک دیو یونیورسٹی نال رل کے چلائی سی تے پنجابی دی ایم اے
 پنجابی یونیورسٹی پٹیالہ نال ایفیلیٹیٹ کر کے شروع کر لیاں۔ واہو اسارے پڑھیا وی مل گئے۔
 میں استاد بن کے ولور مینپن آگئی۔ میرے من پسند دی نوکری۔ رہن لئی زرنجن سنگھ ڈھلوں
 نے اپنے گھر بوس روم دے دتا۔ میں تن مہینے اوٹھے رہی، اوہناں نے کوئی کرایہ وی نہیں
 لیا۔ اوس دی پتی مہیندر ڈھلوں میرے نال بھیناں ورگا ورتاؤ کردی سی۔ مینوں تاں جویں
 نواں ٹبر مل گیا ہووے۔ چار دن میں کم کردی۔ کالج بھائیں گھر توں بہتا دور نہیں سی، لیکن
 ڈھلوں صاحب مینوں ہمیشہ اپنے نال لے کے جاندے۔ کلاساں دا وقت شام 6 بجے توں 9
 بجے تک دا ہوند اسی۔ ڈھلوں صاحب سویرے کالج چلے جاندے سن۔ شام نوں ساڈھے پنج
 بجے گھر آؤندے۔ شام دی روٹی کھان توں بعد اسیں دوویں اکٹھے کالج جاندے۔ ایم اے
 دی کلاس وچ اہنا داخلہ لیا ہو یا سی۔ سو دن ویلے جس وبھاگ وچ اوہ میجر ہوندے اوسے
 وبھاگ وچ شام نوں اوہ پڑھیا ہوندے۔ ویر وار تک پڑھا کے سپتاہ انت تے میں ہیز آجایا
 کردی ساں۔

ہیز آ کے اک دن چنگا نکلداتے دو بجے دن چندن صاحب اپنے اصلی رنگ وچ آ
 جاندے۔ شاید ہی کدے اجیہا ہو یا ہووے کہ میں خوش ہو کے ولور مینپن واپس گئی ہوواں۔

اک ہو ر گل ہُن سائمنے آر ہی سی کہ چندن صاحب دی بیٹی جیکر گھر آئی ہوئی ہوندی تاں اوہ
 میرے نال ایر کھا جیہی کرن لگدی۔ اوہ مینوں اک وار فون تے ایہہ کہہ وی چکی سی کہ
 جدوں دی میں آئی ہاں، چندن صاحب اوہدے ول گھٹ دھیان دیندے ہن۔ کدے
 کدے اوہ چندن صاحب دے نال کجھ زیادہ ہی پچ د کھاؤندی۔ گھر وچ کوئی نہ کوئی پراہلم
 کھڑی رہندی۔ امن دیپ لئی کڑیاں دیکھیاں جانیاں، گل نہ بن تے گھر وچ کلپیش پے
 جاندا۔ کئی واری پریشانی اپنی ودھ جاندی کہ من بے چین ہون لگدا۔ اچانک کیہ ہو یا کہ
 میرے بلیڈنگ شروع ہو گئی۔ ایسے حالت وچ میں کئی ہفتے ولور ہسپتال پڑھاؤن جاندی رہی۔
 جد تن مہینے لگھ گئے، بلیڈنگ بند ہون تے ہی نہ آئی، جاپیا، پیٹ وچ کوئی پراہما ہی بیسہکڑا جیہا
 بیٹھا ہو یا سی جیہڑا ٹھیک ہون وچ نہیں سی آؤندا۔ میں تے چندن صاحب ہلنگڈن ہو سیٹیل وچ
 د کھاؤن گئے۔ سارے ٹیسٹ کیتے گئے۔ کوئی پتہ نہ لگا۔ سارے ٹیسٹ کلیئر سن۔ ڈاکٹر دا کہنا
 سی، ساد پیٹیوٹری گلینڈ دا توازن وگرن کر کے بلیڈنگ بند نہیں ہو رہی ایس لئی پچہ دانی نوں
 کڈھن لئی ڈاکٹر کوئی آپریشن کرن بارے کہندے سن۔ ہُن میرا جی پی ڈاکٹر ہسپتال گئی سی۔
 اوس نے مینوں کوئی اجیہی دوائی دتی کہ بلیڈنگ تاں بند ہو گئی پر درد اویں ہی رہیا۔ پھر میں
 درد دی دوائی وی لگا تار کھان لگی ساں۔ بلیڈنگ روکن دی دوائی اجیہی سی کہ اک گولی روز
 کھانی پیندی۔ منتھلی دے کجھ دن ایہہ دوائی میں چھڈ دیندی تے باقی دن بناں نانغہ کھاندی۔
 چندن صاحب کول درد ہون دی شکایت کر دی تاں اوہ آکھدے کہ میں ڈرامہ کر رہی ہاں۔
 ایہناں دنوں وچ ہی چندن صاحب انڈیا جان دا پروگرام بناؤن لگے۔ القاتے امن دیپ وی جا
 رہے سن۔ شاید کوئی کڑی دیکھن ہی جانا سی کیونکہ حالے تک وی امن دیپ نوں کڑی نہیں
 سی ملی پر مینوں ایہناں نے اجیہا کجھ نہیں سی دسیا۔ کالج وچوں مینوں چھٹیاں مل گئیاں تے
 میں وی تیار ہو گئی۔ اسیں چارے دئی پچ گئے۔ ادھی رات توں بعد ساڈی فلائیٹ لگی۔ میرا
 بھرا سرجیت سنگھ سانوں ایئر پورٹ تے لین آیا ہو یا سی۔ اسیں سویر دے تن وجے اپنے

فلیٹ وچ بیچے۔ سبھ نے آپو اپنے کمرے مل لئے تے سون لئی چلے گئے پر سر جیت سنگھ نوں کسے نے وی رُکن لئی نہیں کہا۔ میں چندن صاحب نوں کیہاوی کہ اوس نوں کہہ دیو کہ ہُن کتھے جاندا پھریں گا، ایٹھے ہی سوں جاوے پر چندن صاحب نے نہ کیہا۔ اوس نے گھر جان لئی ٹیکسی پھڑ لئی۔ دلی جا کے پھر چندن صاحب اندروں پہلاں والا چندن نکل آیا۔ اوہ مینوں بالکل ہی ان گولن لگ پئے۔ اوہ تنوں آپس وچ اویں گلاں کر دے جیویں میں گھر وچ حاضر ہی نہ ہواں۔ میں چندن صاحب نال کوئی گل کرن لگدی تاں القا گوں ٹوکدی ہوئی کوئی گل آپ شروع کر دیندی۔ اوہ تنوں میرے توں چوری چوری کجھ صلاحاں جیہیاں وی کر دے پھر دے۔ اک دن مینوں بھنک پے گئی کہ اوہ تاں فلیٹ وچ دی تیاری کری پھر دے ہن۔ واہ! عجیب چال سی ایہناں دی! میرا ہی فلیٹ، میرے توں چوری وچ رہے سن۔ ٹھیک سی کہ ایہہ چندن صاحب دے نال تے سی براہہنوں خریدن وچ میرا پہلا فلیٹ لگیا ہو یا سی۔ ایس وار مینوں جھگڑا کرنا ہی پیا۔ ایڈا وڈا دکھ میں نہیں ساں جھل سکدی۔ ایٹھے القاد اک ہو روپ ساہمنے آیا کہ اوہ چندن صاحب وانگ ہی غصے خور سی تے لڑائی وچ ہتھیں اترن تک جاندی سی۔ اوہ مینوں 'مینٹل' تک کہہ جاندی۔ جنے دن وی اوہ دلی رہے گھر کرو کشیتر بنیا رہیا۔ اوہناں نے ممبئی جان دا پروگرام بنایا ہو یا سی۔ مینوں اوہ نال نہیں سن لے جا رہے۔ مینوں پہاڑ گنج ماں دے گھر بھیج دتا تے اوہ ممبئی چلے گئے۔ ممبئی توں کد واپس آئے، کد اوہ انگلینڈ چلے گئے، مینوں ایس دی کوئی خبر نہ دتی۔ میں اک وار پھر دلی وچ چھڈ دتی گئی۔ اک دن میں کجھ کپڑے لین لئی فلیٹ وچ گئی تاں دیکھیا کہ سارے تالے بدلے ہوئے سن یعنی کہ اپنے فلیٹ وچوں میرا قبضہ ختم۔ میں کہی کہی رہ گئی۔ میرے نال زندگی کیہ کھیڈاں کھیڈ رہی سی، کوئی سمجھ نہیں سی آرہی۔ ایہہ میری گرہستھی سی جاں نظر دا دھوکھا!

حادثہ

کدے کدے میں سوچدی کہ میری شخصیت وچ کھڑی اجیہی گھاٹ ہے کہ میں چندن صاحب نوں حالے تک جھلی جا رہی ہاں۔ شاید میرے نرم سبھا دا اوہ فائدہ اٹھاؤندے جا رہے سن۔ ایسے سبھا کارن ہی اوہ فلیٹ اُپر قبضہ کر گئے سن۔ ہُن کدے وی اوس نوں وپیچ سکدے سن۔ میں پھر توں ڈپریشن وچ رہن لگی۔ میرا نفسیاتی توازن وگڑن لگیا۔ میں مہینے دی دوائی لیا ئی ساں تے میری دوائی مک چکی سی۔ سو بلیڈنگ پھر توں شروع ہو گئی۔ انڈیا وچ ایہہ دوائی مل نہیں سی رہی۔ میں نرنجن سنگھ نور ہوراں نوں فون کیتا تاں اوہناں نے کسے طرحاں دوائی دا انتظام کر کے بھیج دتی تے نال ہی میری اک مہینے دی چھٹی وی ودھادتی۔ نرنجن سنگھ نور تے نرنجن سنگھ ڈھلوں مینوں فون کردے رہندے سن۔ میری صحت دا حال چال بچھدے رہندے سن۔ میں اک فیصلہ اپنے آپ نال کر لیا کہ ہُن چندن صاحب نال نہیں رہنا۔ میں واپس انگلینڈ وی نہیں ساں جانا چاہندی۔ میری صحت وگڑ رہی سی۔ بے چینی بہت ہوندی سی۔ دوائی وی اثر نہ کردی۔ میری حالت دیکھ کے اک دن جسوند نرنجن سنگھ ڈھلوں نوں فون کر کے کہن لگی، "ڈھلوں صاحب، دیدی دی حالت بالکل ٹھیک نہیں۔ ایہہ جسمانی طور تے وی ٹھیک نہیں تے نفسیاتی طور تے وی، تے اتوں ایہہ کہہ رہے نے کہ واپس انگلینڈ نہیں جانا۔" ڈھلوں تے نور صاحب نوں جو کجھ چندن صاحب نے میرے نال دئی وچ آ کے

کیتا اوہدا پتہ ہی سی۔ پہلاں وی چندن ہو راں نال رہندیاں میرے نال جو ہوئی اوہ جانڈے سن۔ نور صاحب ہی تاں چندن صاحب نال جا کے مینوں رندھاوے دے گھروں لے کے آئے سن۔ ویہہ دن پورے اوتھے رہی ساں، چندن صاحب نے تاں اک وار وی خبر نہیں سی لئی۔ ڈھلوں صاحب نے جسو ندر نوں آکھیا، "تسیں اک وار کسے نہ کسے طرحاں ایہناں نوں جہازے چاڑھ دیو، اسیں اوتھے آپ ہی سنبھال لواں گے۔" میرا بھراتے بھر جائی مینوں ایئر پورٹ تے چھڈ گئے۔ میں فلائیٹ لے کے لنڈن پہنچ گئی۔ میں رندھاوے نوں فون کر دتا ہو یا سی۔ اس نے مینوں ہتھرتوں پک کر کے ولور، سینسٹن والی کوچ وچ بیٹھا دتا۔ رات دے نوں وجے کوچ ولور، سینسٹن پچی۔ اوتھے ڈھلوں صاحب میرا انتظار کر رہے سن۔ سفر نے میری حالت بہت خراب کر دتی ہوئی سی۔ تھوڑا جیہا کھانا کھا کے میں دوائی لئی تے سوں گئی۔ کچھ دن میں اوہناں دے گھر رہی تے پھر کرائے تے کمرے لہن لگی۔ جلدی ہی مینوں اوسے روڈ تے اک نوجوان جوڑے دے گھراک کمرہ کرائے تے مل گیا۔ گھر دامالک امریک سنگھ شریف جیہا نمندہ سی۔ چندن صاحب نال میری قانونی علیحدگی شروع ہو گئی۔ علیحدگی تاں شروع ہو گئی پر چندن صاحب مینوں میرا سامان دین آئے تاں میرے کول ہی رہ گئے۔ رات نوں میرے نال ہی تے پر میں اوہناں نوں روک ہی نہ سکی۔ اوہ دودن رہ کے گئے پر اوہناں نے اک وار وی مینوں اپنے نال چلن لئی نہ کہا۔ میں کملی، دل دے کسے کونے توں چاہندی سی کہ میں اوہناں نال چلے جاواں۔ واپس ہیز جا کے اوہناں نے مینوں فون وی نہ کیتا۔ کسے کم لئی میں کیتا وی تاں اوہ بہتا ٹھیک نہ بولے۔ مینوں اوہناں دے استھائی سبھا بارے پتہ ہی سی۔ اک دن نور صاحب نے آکھیا، "دو ندر کیوں نہیں اپنا فلیٹ خرید لیندی۔" "میرے کول ایسے پیسے ہے نہیں۔" "فلیٹ تاں تھوڑا جیہا ڈپوڑت دے کے آجانا، باقی دیاں قسطاں ہو جان گیاں۔" "نور صاحب، مینوں تاں ایہدے بارے کچھ پتہ نہیں، تسیں لے دیو آپے

ہی۔ چھیتی ہی میں فلیٹ دی مالکن بن گئی۔ فلیٹ دی لہجہ لہوائی تے مور کھج وغیرہ دا انتظام ڈھلوں صاحب نے ہی کیتا۔ میں تاں جا کے وچ بہہ ہی گئی ساں۔ فلیٹ لین نال انگلیڈ وچ میرے پیر لگ گئے۔ بھادویں ایہنوں گھر نہیں سی کہا جاسکدا پر میرا ٹکانا بن گیا سی۔ اجیہا ٹکانا جتھے میں من مرضی کر سکدی ساں۔ اپنے مرضی دے دوستاں نوں سد سکدی ساں۔ مینوں انگلیڈ وچ رہن دامتہ آؤن لگیا۔ اٹھ سال ہو چلے سن مینوں انگلیڈ آئی نوں میں اپنی خوش پہلی وار رہن لگی ساں۔ میرے نوں نوں دوست بن لگے۔ فلیٹ وچ ادبی محفلاں ہون لگیاں۔ مہیندر کور ور گیاں گڑھیاں سہیلیاں بن گئیاں۔ ایہناں دناں وچ ہی مینوں اک منحوس خبر ملی۔ میرے بھرا دی اچانک موت ہو گئی۔ صحت تاں اوہدی کافی سمیں توں ول نہیں سی رہندی ایس خبر نے مینوں بہت اداس کر دتا۔ میری حالت اپنی خراب ہو گئی کہ مینوں ہسپتال جانا پیا۔ میں انڈیا جانا چاہندی ساں پر نوں نوں فلیٹ لیا سی، ایہدے وچ سامان وی پایا سی، میرے کول انڈیا جان دی گنجائش نہیں سی۔ کسے توں ادھارے میں لینے نہیں ساں چاہندی۔ جسو ندر میری بھر جائی سی، میرے توں عمر وچ چھوٹی وی سی پر اوہ سدا ہی میری ماں بن کے نہی سی۔ ہُن اوس دے دکھ وچ میں مجبور اپنی دور بیٹھی ساں۔ بھرا دی موت دا افسوس کرن سارے ہی دوست آئے۔ کئی دن تک روٹی میری سہیلی مہیندر کور جو جہوادی گواہ ہے دے گھروں آؤندی رہی ولور ہینڈن توں تاں سارے لکھاری آئے۔ مشتاق سنگھ تے سنتو کھ سنگھ سنتو کھ ہوریں وی آئے۔ مشتاق سنگھ نے مینوں اک پاسے بلایا تے پچھیا، "دو ندر جی، کسے چیز دی لوڑ ہے تاں دسو، پیسے دی جاں کسے ہور چیز دی۔ بالکل نہ گھبراؤ، نشنگ کہو!" "نہیں، مشتاق جی، تھینک یو!" میں کہا۔ مشتاق سنگھ دا اویں پچھنا اینا دوستی بھریا سی کہ مینوں بہت چنگا لگیا۔ اوسے دن مینوں اس لک تے چنی بن لین لئی آکھیا۔ اس دا کہنا سی جاپیا، چنی میرے لک دوالے بنی گئی سی۔ اوس دن توں بعد وی مشتاق سنگھ نال

میری لگاتار فون اُپر گل بات ہون لگی۔ ارج تک وی اس دی دوستی دامینوں مان ہے۔ چندن صاحب توں تاں اوس ویلے اجیہے دوشبد وی نہ جڑے۔ اوہ افسوس کرن آئے سن پر اوہناں نوں واپس مڑن دی کاہلی سی۔ ایہناں دناں وچ القا کجھ بیمار سی تے اوہناں کول ہی آئی ہوئی سی۔ اوہ افسوس وچوں اٹھدے ہوئے رُکھے جھے لفظ وچ بولے، "اسیں چلدے آں، جیہڑے مر گئے اوہ تاں مر گئے، جیہڑے جیوندے نیں اوہناں نوں تاں سنبھالیے!"



مقصد

بھرا دی موت وچوں میں ہولی ہولی اُبھرن لگی۔ دوستاں نے ایس وچ میری بہت مدد کیتی۔ میرا ہی پڑھیار بن گل افسوس کرن آیا تاں اک لفافہ دے گیا۔ کھول کے دیکھیا وچ دو سو پونڈ سن۔ ہُن تک میں کجھ پیسے اکٹھے کر لئے سن تاں جو انڈیا جا سکاں۔ کالج توں چھٹی لئی تے جلدی ہی دلی ایئر پورٹ تے جا تری۔

ایئر پورٹ تے جسو ندر مینوں لین آئی ہوئی سی۔ جسو ندر دے نال سوڈھی وی سی۔ سوڈھی میرا بھتیجا جیہڑا اوس ویلے صرف ست سال داسی۔ اوہناں ول دیکھ کے میریاں تاں دھاہاں نکل گئیاں۔ جسو ندر وی رون لگی۔ سوڈھی میرے ول دیکھدا اجارہیاسی۔ اوس دے ہنجوا کھاں وچ آئے پر تھو ویں ہی رُک گئے۔ میں سمجھ گئی کہ ہُن ایہہ بچہ نہیں رہیا۔ ہُن ایہہ پورا مرد بن گیا ہے۔ شاید اس نوں پیو دے چلے جان توں بعد والی ذمہ واری دی سمجھ پے گئی سی۔ میں اس نوں وی باباں وچ لیا تے خوب دل ہلکا کیتا پر اوہ نہ رویا۔ اوس دیاں اکھاں وچ ٹھہرے ہوئے ہنجو مینوں بہت تنگ کر رہے سن، حالے وی کئی وار اوہی دو اکھاں تے اکھاں وچ ٹھہرے اوہی، ہنجو میریاں اکھاں ساہویں آکھڑ دے ہن تے میریاں اکھاں نم کر جان دے ہن۔ پر اس گھٹنا نے مینوں زندگی جیون لئی اک مقصد دے دتا۔ میں اپنے آپ نال ایہہ پر ن کر لیا کہ اج توں میری زندگی ایس نچے لئی ہووے گی۔ میں اوسدے باپ دی تھاں

کھڑی ہوواں گی تے اوسدے بچپن نوں اپنی چھیتی اجائی جان نہیں دیواں گی۔ اس پل
 بارے میں اک گیت دیاں آخری سطر اں وچ اس طرحاں لکھیا سی:
 "بس معصوم دیاں دو اکھیاں، ساڈا رستہ روک رہیاں
 انج تاں سارے رستے لگھ کے آئے وچ بازاراں سیں"

گھر وچ بہت ہی اداسی والا ماحول سی۔ میریاں دوویں بھتیجیاں وی چپ چپ پھری جا
 رہیاں سن۔ ماں وی اک دم ہور بڈھی ہو گئی سی۔ اوس نے تاں موتاں ہی بہت دیکھیاں سن
 پر اویں جوان پت دی موت اس لئی وی ناقابل برداشت سی۔ نکلے نکلے پوتے پوتیاں دارلنا
 وی نہیں سی جھلیا جاندا۔ ماں، جسو ندرتے میں تنے اک ڈوجی نوں سہارا دے رہیاں ساں تے
 آپ اندروں ٹٹیاں پٹیاں ساں۔ جسو ندر نے سوڈھی نوں میری جھولی وچ پاد تاتے میں اس
 نوں باباں وچ گھٹ لیا۔ سوڈھی ہُن میرے نال بہتا جڑن لگ پیا سی۔ مینوں وی اوس وچوں
 اپنا بھر ادسن لگ پیا سی۔ اوہ بہتا سماں میرے نال ہی بتیت کردا۔ اک دن میری لت اُپر لسن
 دیکھ کے اوہ بولیا، "دیکھو امی، بالکل ایداں دا برتھ مارک میرے وی اے۔"
 آکھدا اوہ اپنی قمیض چک کے دکھاؤن لگیا۔ خون دی سانجھ دے نال نال ایہہ اک ہور
 سانجھ سی۔ سارے بچے مینوں پہلاں توں ہی امی کہا کر دے سن۔ مینوں وی سدا اوہ تنے
 اپنے ہی بچے لگدے رہے ہن۔ اسیں صلاحاں کرن لگے کہ ماں نوں میں انگلیڈ لے جاواں
 کیوں کہ جسو ندر نوں تاں ہُن بچے سنبھالنے ہی اوکھے ہو جانے سن، ماں دی سنبھال کیویں
 کرے گی۔ حالانکہ اوہ بڑی ٹھرے والی، صبر والی بہادر عورت ثابت ہوئی جدوں اوس نے
 میرے بھر ادے بھوگ تے گردوارے اتتم ارداس آپ کیتی، سارے اوس دے ایس صبر
 تے حیران رہ گئے۔ ایسے لئی مینوں اوس وچ ماں دسن لگی کیونکہ میری ماں نے وی میرے پتا
 دے دیہانت تے مینوں تے میرے بھرانوں ساہمنے بٹھا ایہہ آکھیا سی، "جد تک میں جیندی

ہاں، بچیو، تہاڈی داہول وی نہیں کوئی ویکھ سکدا۔ 'میں ماں دے سیر دے ویزے لئی اپلائی کر دتا پر ویزا آؤن کرن نوں وقت لگ جانا سی سو میں واپس آگئی۔ میری نوکری سی تاں کچی پر پارٹ ٹائم ہی سی۔ میں ویک وچ ساڈھے ستاراں گھننے کم کردی ساں۔ فلیٹ اپنالے لین کارن میں پیسیاں ولوں اوکھی ہو گئی ساں۔ مورنگلج بہت سی پھر اُپروں ہور خرچے۔ میں نال ہی کسے ہور پارٹ ٹائم نوکری دی تلاش کرن لگی۔ کجھ دیر بعد مینوں کیئرر دی جو ب مل گئی۔ اس وچ کیہ ہوند اسی کہ میں بزرگ لوکاں دے گھریں جا کے اوہناں دی مدد کرنی ہوندی سی۔ اوہناں دے بھانڈے دھونے، ہوور کرنا، تے ہوور صفائی داکم وی کر دینا۔ اک گھر وچ اک گھنٹہ کم کرنا ہوند اسی۔ ہفتے وچ دس گھنٹے داکم مل گیا۔ اک دن زرنجن سنگھ نور ملے تے بولے، "دوِندر، آئے ام ریٹلی پر اوڈ آف یو! ایڈی وڈی ڈگری لے کے، دو بے پاسے کالج دی اُستاد اہو کے وی گھراں وچ صفائی داکم وی کردی ایں۔ ایہہ بہت ہی مان والی گل اے۔" اوہناں دے ایہناں بولاں نے میرا حوصلہ دون سوایا کر دتا۔ پر پنجابی دی کہانی کار وینا و مانوں جد پتہ لگا، اوہدا لکھاری ہر داتمللا اٹھیا، اکھاں 'وچ ہنجو بھر دیاں بولی سی کہ شاید میں کدے اوس تے کہانی لکھاں۔ شاید اوہ اے وی دئی والی دوِندر، کالج، یونیورسٹی والی دوِندر بھر رہی سی تے اک لکچرر دے ہتھوں وچ پھڑپھڑیا ہووور اسدی سنویدناں جھنجوڑ رہی سی۔

چھیتی ہی میری ماں میرے کول پہنچ گئی۔ چندن صاحب نوں پتہ چلیا تاں اک دن اوہناں دا فون آ گیا۔ بولے، "تیری ماں آگئی اے تے میں ہُن چلیاں واں!" میں ڈر گئی۔ اوہ کئی وار اجہیاں خود کشی دیاں گلاں کرن لگدے سن۔ مینوں پتہ لگیا سی کہ اوہ دو کووار خود کشی دی کوشش کروی چکے سن۔ زیادہ گولیاں کھا کے ہسپتال پہنچ چکے سن۔ اصل وچ کچھ جے ہی شراب پی کے گڈی چلاؤندے پھڑے گئے سن تے ہن اوہناں دالاسنس چلے جانا سی۔ لاسنس بناں تاں اوہناں نے کسے کم دا نہیں سی رہنا۔ ودھیا کار رکھن داتے کار بھجاؤن دا

اوہناں نوں مڈھ توں ہی بڑا شوق سی۔ کارنہ چلا سکے تاں اوہناں باہر وی نہیں سی نکل سکتا۔
 گھر رہن دا مطلب کہ شراب زیادہ پینا تے اُلٹا سدھا سوچنا۔ مینوں اوہناں دا فکر ہون لگیا۔
 ایہو گل سی جیہڑی مینوں اس توں اک دم ٹٹن نہیں سی دے رہی۔ مینوں اوہناں دا فکر جیہہ
 وی رہندا سی۔ جتھے اوہ مینوں تنگ کر دے سن او تھے اوہ آپ وی تاں سکھی نہیں سن
 ہوندے۔ اوہناں دے سبھا کارن سارے دوست اوہناں توں ٹنڈے جا رہے سن۔ دلی دے
 دوستاں نے اوہناں نوں اوہناں ساریاں سویدھاواں توں وانجھے رکھیا سی جہناں دے اوہ
 حقدار سن۔ پھر ایس وچ اوہناں دوستاں دا بہتا قصور نہیں سی، ایہناں آپ ہی سبھ نال
 دشمنیاں پال لیاں سن۔ ایہہ ساری صورت حال میرے من وچ ترس وی پیدا کر دی سی۔ اک
 ہو رگل میرے اندر رڑکدی رہندی کہ اوہ اپنے بچپن نوں یاد کر دے اکثر رون لگدے سن۔
 شرابی ہوئے اوہ دھاہاں مار مار کے روندے، میرے توں جھلے نہ جان دے۔ ایسے کارن اوہناں
 دیاں کجھ ودھکیاں وی سہ ہو جان دیاں سن۔ کئی وار سوچدی، لکھاری نال ویاہ کرایا ہے، اینا
 تاں جھلنا ہی پوے گا۔ لکھاری کوئی عام بندہ تھوڑا ہوندا ہے۔ ایہناں دنوں وچ ہی نور صاحب
 راہیں ساڈے وچ اک سمجھوتہ ہو گیا کہ دلی والا فلیٹ میرا ہے تے لنڈن والا گھر ایہناں دا۔
 ایس فلیٹ تے ایہہ حق نہیں جتان گے تے او تھوں والے گھر وچوں میں کجھ کلیم نہیں کراں
 گی۔ مینوں ایہہ منظور سی۔ ہن ایہتھے میرے کول فلیٹ ہے ہی سی، ایہناں دے گھر توں میں
 کیہ لینا سی۔ میں مفت وچ ملے گھر وچ رہنا وی نہیں چاہندی ساں۔ پر اک گل دا ڈر سی کہ
 پہلاں وانگ ایہہ جا کے دوبارہ دلی والے فلیٹ اُپر قبضہ نہ کر لین۔ اک ڈر اوہ وی دل وچ پالی
 پیٹھے سی۔ اوہ ایہہ کہ دلی وچ جیہڑا پلاٹ اوہناں نے خریدیا سی اوہ میرے نال تے سی۔ پلاٹ
 دا بھادیں مختیار نامہ اوس دے نال کر دتا ہو یا سی پر ایہہ گل کر دے کر دے اوس دا ذکر کرن

لگدے سن۔ مینوں فون کر کے آکھدے، رانی، پلیز آجا، تیرے بناں اس دُنیا وچ میرا کوئی نہیں، جتہاں توں کہیں گی، میں کراں گا، پلیز! "چندن جی، ایہہ ممکن نہیں ہن۔"

آکھ کے میں فون رکھ دیندی۔ ایہہ شرابی ہوندے تاں وار وار فون ڈائل کرن لگدے۔ میں فون آف کر دیندی۔ ایہناں دی حالت وگڑن لگی۔ لائسنس ایہناں دا چلے گیا۔ گھرے بیٹھے ہی شراب پیندے رہندے۔ دوستاں نے تاں ایہناں نوں پہلاں ہی بلاؤنا چھڈیا ہو یا سی۔ لاپا کے مشتاق سنگھ ہی ایہناں دا دوست سی۔ اوس دا گھر ایہناں دے گھر دے نزدیک ہی سی پر مشتاق داوی اپنا سبھا سی۔ ہر جیت اٹوال وی ایہناں دے بہت نزدیک سی پر اوس دے بچے حالے چھوٹے سن، اوس کول ایہناں لئی وقت کتھوں ہووے گا۔ امن دیپ داویا ہو گیا سی۔ مینوں پتہ چلیا کہ شراب پی کے اوس نوں وی گھروں کڈھ دتا ہو یا سی تے اوہ اپنے فلیٹ وچ جا چکیا سی۔ سوہن چندن صاحب سن تے جاں پھر چار کندھاں۔ مینوں وی اس طرحاں لگن لگ پیا کہ ساڈاویا وی اک ایسا رشتہ بند اجا رہیا سی جس وچ پیار، وشواس، اتے بھروسے وچکار جائد اداں دا ملبہ آن کھلوتا سی۔ میں اوہناں دناں وچ اک کویتا وی لکھی سی جس دیاں کجھ سطر اں اس پر کار سن:

"اساں رشتیاں وچکار

مکاناں دیاں دیواراں چن دتیاں ہن

دیواراں،

جیہناں دے آر پار

پتھیاں دی پھڑ پھڑا ہٹ ہے

فاصلیاں دی رات ہے

گیتاں دی موت ہے

سراں دا قتل ہے

جاندادال داملیہ ہے
 محبتاں دی ارتھی ہے
 بولاں دی مکاری ہے

تے آپو اپنے حق وچ گھڑیاں دلیلاں ہن "

ایہناں سطر اں بارے سوچ کے مینوں ہمدردی وی آؤندی تے ملال وی، کدے دل کردا، چار دن دی زندگی ہے، رس کے کیہ لینے، پر میرے اپنے تجربے ایسے کرور سن کہ میں مڑ کے چھپے نون نہیں ساں دیکھ سکدی۔ حالانکہ امن دیپ، سہی اتے خاص طور تے انیش بارے سوچدی کہ اوہناں دا کوئی قصور نہیں پھر وی اوہ اک بندے کر کے میرے توں دور ہو رہے ہن۔ مینوں من ہی من پتہ سی کہ چندن صاحب نے ہی اوہناں نون مینوں ملن لئی منع کیتا ہوئے گا۔ خیر، اک دن ایہناں دا فون نور صاحب نون آیا۔ ایہناں نے اوہی گل اوہناں نون کہی جیہڑی شراب پی کے مینوں کیہا کر دے سن۔ میرے واپس مڑ آؤن بارے۔ میں نور صاحب نون صاف کہہ دتا کہ ایہہ بندہ یقین دے قابل نہیں۔ بار بار چندن صاحب دا فون آؤند اتے بار بار میں واپس جان بارے نہ کردی۔ اک دن سنتو کھ سنگھ سنتو کھ دا فون آیاتے کہن لگیا، "دو ندر، کل چندن میرے کول آیا سی۔ اوہدی بہت بری حالت اے، اوہ اپنے آپ نون تباہ کر رہے، جے تہاڈے وچ بہتی وڈی گل نہیں تاں کیوں نہیں مڑ کے اکٹھے ہو جاندے۔ ہن عمراں وی تاں ہو رہیاں۔ مینوں سنتو کھ دے بول ہلا گئے۔ اوہناں پر تہی میرا رویہ کجھ کو بدلن لگیا۔ بھادیں میرے اندر لاؤ ا حصہ اس دے نال رہن دے بہت خلاف سی۔ اوہ آئے دن شراب پی کے فون کرن لگے۔ واپس آؤن تے زور پاؤندے پر نال ہی ال وللیاں وی مارن لگدے۔ اک دن مینوں نور صاحب نے کیہا، "دو ندر، بری خبر اے کہ چندن صاحب چلدی گڈی وچوں ڈگ پئے تے اوہناں دے بہت سٹاں لگیاں، ہسپتال وچ نیں۔"

مجھوتہ

اوہناں دے ایکسڈینٹ نے مینوں بہت تنگ کیتا۔ کجھ دن تک میں سوچدی رہی کہ اوس دی خبر لین جاواں جاں نہ۔ میرا اک ادھ روک رہیاسی تے دو جا ادھ جان لئی کہہ رہیا سی۔ ویاہ دے تجربے والا کجھ ایہہ کہہ رہیاسی نہیں جانا چاہیدا، مانوی کجھ کہہ رہیاسی جانا چاہیدا ہے۔ آخر میں اوہناں نوں دیکھن ہسپتال چلے گئی۔ نرنجن سنگھ ڈھلوں میرے نال سن۔ ہسپتال وچ چندن صاحب پٹیاں وچ لپیٹے پئے سن۔ لتاں باباں نوں اُپر نوں کر کے بنھیا ہویا سی۔ سرتے وی پگ جنیاں ہی پٹیاں سن۔ کافی گبھیر حالت سی۔ اک لت ٹٹ گئی سی تے ہور کجھ ہڈیاں وی کر یک ہوئیاں سن۔ مینوں دیکھ کے اوہ بہت خوش ہوئے۔ اوہناں نوں اینا چاء چڑھیا کہ سبھ نوں دسدے پھرن کہ میری پتی آئی ہے۔ آ لے دو آ لے دے مریضیاں نوں وی تے ہسپتال دے سٹاف نوں وی۔ مینوں وی ایہہ چنگا چنگا لگیا پر پھر میریاں اکھاں دے سامنے اوہی چندن آگیا جسے مینوں گھروں کڈھیا سی، جیہڑا مینوں دئی وچ چھڈ آیا سی، جیہڑا روز شراب پی کے میری بے عزتی کر داسی۔ جیویں اوہ میرے ول اہل رہے سن میں اوہو جیہی کوئی کابل نہ دکھائی۔ میں واپس آئی تاں ایہناں دے روز ہی فون آؤن لگے۔ او گل کہ واپس آجا۔ میری ماں وی مینوں واپس مڑن لئی اتشاہت کردی پر میرا من نہیں سی۔ میری زندگی بدل چکی سی، زندگی نالوں وی ودھ سوچ بدل چکی سی۔ میری زندگی وچ کئی دوست آچکے سن،

کئی نوے رشتے بن چکے سن، بھرا دی موت نے، ماں دے دکھ نے میں ماں دے گھر نال، بھر جانی دے دکھ نال، اسدیاں ذمہ واریاں نال اینا جوڑ دتاسی کہ باقی سبھ کجھ میرے لئی ورجت باغ دی گاتھا بن کے رہ گیا سی۔ میریاں چاہتاں دے گلابی گیندے میرے اندر ہی تڑپھن لگے۔ میں کئی طرحاں دیاں دُپتیاں وچ گھر گئی۔ کجھ وی میرے وس نہ رہیا، سبھ کجھ حالات نے نگل لیا۔ میں کوئی پکا فیصلہ نہ لے سکی۔ چندن صاحب کجھ ہفتے ہسپتال وچ رہ کے گھر آ گئے۔ ہسپتال وچ دیکھن لئی وی بہت لوک نہیں سن جایا کر دے پر گھر آ کے تاں اوہ بالکل ہی اکلے سن۔ شاید القاکجھ دن لئی آگئی سی پر اس نوں وی چڑی دی کوئی بیماری سی اس لئی بہتا نہ رہ سکدی۔ ٹک کے بیٹھنا اس دے سبھا وچ وی نہیں سی۔ اک تاں چندن صاحب دی لت ٹٹی ہوئی سی تے دو بے لگاتار بیٹھے رہن کارن کجھ ہو رز خم ہو گئے۔ اوہ زخم دی اوہناں نوں تنگ کرن لگے۔ اوہناں دی لت دی ہڈی تاں جڑ گئی سی پر پلاسٹر لگے رہن کارن چڑی بہت خراب ہو گئی۔ اوہ فون کر کر کے مینوں ساری گل دسدے رہندے سن۔ اک دن اوہناں نے فون کیتا تاں میری ماں نے چک لیا۔ اوہ بولے، "ماتا، توں میری ماتا ہی ایس، مینوں ایس ویلے رانی دی بہت لوڑ اے، رب دا واسطہ، مڑ کے ایہنوں کدے تنگ نہیں کراں گا۔ جیویں ایہہ کہے گی اویں ہی کراں گا۔ میری منت اے کہ ایہنوں بھیج دے۔" میری ماں اوس دیاں گلاں سُن کے پگھل گئی۔ میں کول ہی بیٹھی ساں۔ اوہ بولی، "دیکھ دھیے، میں ساری عمر دکھ دیکھے نیں، تیرا دکھ ہُن دیکھیا نہیں جاندا۔ میں تینوں خوش دیکھنا چاہتی آں۔ جد مرد اینا گر کے آؤن لئی کہے تاں نہ نہیں کریدی۔" ماں، توں ایس بندے نوں نہیں جاندى۔ میں ایہدے نال خوش نہیں رہ سکدی۔" میں تینوں تاں جاندى آں نہ۔ توں اویں اکلے وی کئی کو خوش ایں!" میں خوش ہی ہاں ماں! جیویں میں تیرے پتی دے تر جان تے گھر دی ذمہ واری نوں محسوس کیتا سی، ارج جسوِندر دے سر اوہی پتاپے لگے گی اے۔ اوہ

میری جیون دانن اے۔ میں اوس نُون اده وچکار نہیں چھڈ سکدی۔ پتہ نہیں اس کیٹری گھڑی ایہہ سوچیا سی کہ اوہ میرے سہارے زندگی کٹ سکدی اے۔ اج اوہ سوچ حقیقت بن کے سامنے کھڑی اے۔ اج پھیر میرے امتحان دی گھڑی اے۔ میری ذمہ داری مینوں اوس کول واپس جان دی آگیا نہیں دے رہی۔ ماں چندن دا کچھ لیندی میرے نال لڑن تک گئی۔ گل کر دی دیاں اوس دیاں اکھاں بھر آئیاں۔ چندن صاحب دوستاں نون فون کر کے منتاں کرن لگدے کہ اوہ میرے نال گل کرن تے مینوں واپس آؤن لئی مناؤن۔ شاید ہی کوئی ایسا دروازہ بچیا ہووے جیہڑا چندن صاحب نے نہ کھڑکایا ہووے۔

اصل وچ میں ولور، مینسٹن وچ رم گئی ساں۔ میں اوس شہر داحصہ بن چکی ساں۔ اوس شہر نے مینوں سبھ کچھ دتاسی؛ نوکری، فلیٹ، دوست۔ چندے ورگا بھرا مل گیا سی۔ اوس دی پتی دلجیت میرے لئی بھیناں توں وی ودھ سی۔ ایہتھے پرگتیشیل لکھاری سجدی میں ممبر ساں۔ اسیں کئی پروگرام وی کروا چکے ساں۔ سبھ میری عزت کر دے سن۔ میں پروگراماں وچ پیپر پڑھدی، بحثاں وچ کھل کے حصہ لیندی۔ چندن صاحب دی قید وچ مڑ کے جان توں ڈردی ساں۔ ویسے وی میری زندگی دے حالات بدل چکے سن، پر چندن صاحب میرے اُپر چوہاں پاسیاں توں دبا بنارہے سن۔ میں چندن صاحب نون اپنے دل دی گل دسی، اوہ کہن لگے تیری تیرے دئی والے پر یوار دی ذمہ داری اسیں دوویں مل کے پوری کراں گے۔ سوچیا چندن صاحب شاید بدل گئے ہن، ایکسٹینٹ نے شاید اوہناں دی سوچ بدل دتی ہے۔ کئی سوچاں سوچدی میں دوستاں نال صلاح کیتی تے اک مہینے دی چھٹی لے لئی۔ میرے کہن تے درشن دھیر مینوں مڑ کے چندن صاحب دے گھر چھڈ آئے۔ مینوں دیکھ کے چندن صاحب باغ و باغ ہو گئے۔ گھر وچوں عجیب جیہا مشک آرہیا سی۔ کچھ دوائیاں داتے کچھ ہووے وی۔ ایہناں دی لت دی حالت بہت بری سی۔ لت توں بناں ایہناں دے بم وی گلے پئے

سن۔ ایپیڈیورل لگن کر کے اتنے زیادہ دیر بیٹھے رہن کارن وڈے وڈے زخم ہو گئے سن۔ زخم دکھاندے ہوئیں ایہہ مودھے ہوندے بولے، "رانو اوہ دوائی چک کے لا ذرا۔" میں مہینہ بھر ایہناں کول رہی۔ جتی ہو سکدی سی سیوا کیتی۔ ایس کر کے نہیں کہ اوہ میرے پتی سن، ایس کر کے کہ ایس ویلے اوہ زخمی مریض سن۔ کیئرنگ دی نوکری کردیاں میں ایہہ تجربہ حاصل کیتا سی۔ ایس وقت ایہی سوچیا سی کہ جے میں اوہناں بزرگاں دی سیوا کر سکدی ہاں تاں چندن صاحب دی کیوں نہیں؟ ایہتھے ایہی سکھایا گیا سی کہ مریض جاں دکھی انسان دی نہ ذات ہندی ہے نہ دھرم۔ مریض اس وقت اک انسان ہندا ہے۔ کیئرنگ والی ایہہ سوچ میرے نرم دل نوں بڑی فٹ بیٹھی سی تے اس لئی میں خوشی خوشی اس نوکری نوں اپناوی لیا سی۔ چندن صاحب کول وی میں ایہی انسانی فرض ہی نبھاؤن آئی ساں۔ ایہہ وی بہت ہی خوش سن۔ ایہناں دی لت ایہناں نوں بہت تکلیف دے رہی سی۔ کئی وار درد نال ایہہ کراہن لگدے۔ ہسپتال دی وین آؤدی تے ایہناں نوں چیک اپ لئی لے جاندی۔ میں وی نال ہی ہندی۔ ایہناں دے سر جن دانان نائیجیل سی۔ ایہہ گل گل تے نائیجیل نال بحث کرن لگدے۔ اک دن ایہہ بولے، "ڈاکٹر، ڈوسم تھنگ، مائی لیگ از بودرنگ مائی مائینڈ۔" چینڈن، آئیٹم بودرڈا باؤٹ یور لیگ، نوٹ مائینڈ، ڈاکٹر، ہاؤ کین یو سپیریٹ لیگ فروم دا مائینڈ؟ چندن صاحب نے کہا تاں ڈاکٹر نے آکھیا، چینڈن، یو آر اے ویری ڈفیکٹ مین! آکھدا ڈاکٹر ہسن لگیا۔ ہُن تک ڈاکٹر ایہناں دے سبھاؤں سمجھ گیا سی۔ ایہہ ہر واری ہی اس نال گلاں وچ الجھن لگدے سن۔ اپنی دیر تک درد سہنا ایہناں دے سبھاؤں وچ نہیں سی۔ میری چھٹی ختم ہو رہی سی۔ ہن تک ایہہ کافی ٹھیک وی ہو گئے سن۔ ایہناں دی لت ٹھیک ہونی شروع ہو گئی سی تے باقی زخم وی۔ میں واپس آ گئی۔ میرے ترن ویلے ایہہ بہت اداس سن۔ ایسے دن اسیں ڈھیر ساریاں گلاں کیتیاں سن۔ ایہناں اپنیاں ساریاں غلطیاں نوں منیاں سی

تے مڑ کے اجیہانہ کرن دا وعدہ وی کیتا میں خوش ساں۔ چندن صاحب نے مڑ اکٹھے ہون لئی
 کیہا۔ بہت سوچن توں بعد میں مڑ کے اکٹھے رہن دا فیصلہ کر لیا۔ میں واپس آ کے اپنا فیصلہ
 سارے دوستان نال سنا کیتا۔ سارے ہی خوش سن، خاص کر کے میری ماں۔ میں ماں فون
 ہُن اپنے کول پکے طور تے رکھنا چاہندی ساں، ایس لئی میں ہوم او فون کول اپلائی وی کردتا
 ہو یا سی۔ میں واپس آئی تاں پہلے دن ہی چندن صاحب دا فون اڈیکن لگ پئی کیونکہ فون کرنا
 تاں اوہناں دے سہاء وچ شامل سی۔ چاہے کسے نال پیار دی گل کرن جاں غصے دی، بہتیاں
 گلاں اوہ فون تے ہی کردے سن پر اوہناں دا کوئی فون نہ آیا۔ اک دن دیکھ، دودن دیکھ اوویں
 دس دن لنگھ گئے۔ ہار کے میں آپ ہی اک دن فون کر لیا۔ اگوں القانے فون چکیا۔ اوہ رکھے
 جے بوللاں وچ بولی، "کیہ کم اے؟" "کتھے نے چندن صاحب؟" "کیہ کہنا ایس؟" اوہ مڑ
 کے اکٹھے ہون دی گل کردے سی پر اوہناں نے فون ہی نہیں کیتا! "فون ایس کر کے نہیں
 کیتا کہ ہُن حالات بدل گئے آ!"

اک ہور حادثہ

ایہناں دناں وچ میں سخت کم وی کیتا پر نال ہی ڈرائیونگ ٹیسٹ دی پاس کر لیا تے اپنی کار وی خرید لئی۔ ہُن مینوں نیڑے تیرے جان لئی بس پھرن دی لوڑ نہیں سی رہ گئی۔ کار چلاؤنا میرے لئی چنگا تجربہ سی۔ ہور سبھ کجھ ٹھیک چل رہیا سی پر چندن صاحب دامڑ کے فون نہ آیا۔ جے کدے آیا وی اس وچ مڑ کے اکٹھے ہون دی گل نہ ہوئی۔ ایدھر میری ماں میرے تے زور پارہی سی کہ جے چندن نے فون نہیں کیتا تاں کیہ ہو یا، مینوں آپ کر لینا چاہیدا ہے۔ میں سوچ رہی ساں کہ اوہ اکٹھے ہون لئی اپنے کالھے سن تے اوہ کالھ ہُن کدھر گئی۔ مینوں اوہناں دے استھائی سبھاء دا تاں پتہ ہی سی۔ جے میں کوئی پہل کیتی تاں میں ہی قصور وار بننا سی۔ مینوں تاں اوہناں دی کوئی لوڑ وی نہیں سی، اوہ ہی تاں لیڈیاں کڈھ رہے سن۔ میں نور صاحب نال صلاح کیتی۔ اوہی میرے سبھ توں وڈے صلاح کار سن۔ اوہ کہن لگے کہ ساری گل نوں اوں ہی چھڈ دتا جاوے، 'سٹیٹس کو' دی حالت وچ۔ سو میں اوں ہی کیتا۔ سن اٹھانویں وچ نور صاحب رٹائر ہو گئے۔ اوہناں دے رٹائر ہون نال ہی شروع کیتیاں کلاساں وی ختم ہو گئیاں۔ ہُن آکے پڑھیاراں دی گھاٹ جیہی وی ہو گئی سی۔ ایہہ کلاساں ختم ہوئیاں تاں مینوں ایسول پڑھاؤن لگا دتا گیا۔ ایہہ ہور ناں دیشاں توں آئے لوکاں نوں انگریزی سکھاؤن داکم سی۔ ایس نال مینوں فائدہ ایہہ ہو یا کہ میری نوکری بنی رہی۔ ایسول پڑھاؤن لئی نال دی نال ٹیسلاناں داکورس وی کرنا پیندا سی۔ کالج نے ہی مینوں کورس وی کرا دتا۔ اک پاسے میں کلاساں پڑھا رہی ساں تے دوجے پاسے کورس وی کر رہی ساں۔ نوکری

دے نال ہی ٹیچنگ پریکٹس وی ہوندی رہی۔ نور صاحب دی کالج وچ اک کولیگ دوست لڑ
 ملین جو ایسول و بھاگ دی لائن مینجر سی نے ایس کم وچ میری بہت مدد کیتی۔ چندن صاحب
 نال رہن بارے ماں اک دلیل ایہہ وی دیندی کہ میں جیہڑیاں دو دونو کرایاں کر کے اوکھی
 ہوندی ہاں، ایہدے نالوں تاں چندن نال رہنا اسان رہے گا پر شاید چندن صاحب دے
 سہاء توں پوری طرحاں واقف نہیں سی جاں پھر اوہ پرانے زمانے دے طریقے نال ہی
 سوچدی سی کہ پتی جو کر داہے، جو کہند اہے، سبھ ٹھیک ہوندا ہے۔ دوڈھائی مہینے لنگھ گئے سن
 جد چندن صاحب دافون آیا۔ اوہ بہت خوش سن۔ اک تاں اوہناں دی لت بالکل ٹھیک ہو گئی
 سی تے دو بے اوہناں والا سنسنس واپس آ گیا سی۔ لائنسنس واپس آؤن دابھا طاقت واپس آؤنا
 سی۔ ہُن اوہ کسے بندے جاں ٹرانسپورٹ تے زربھر نہیں سن ہونے۔ اوہناں کیہا، رانی، آجا
 ایختے آجا، مڑ کے اکٹھے رہیئے۔ اکلا تاں رُکھ وی نہیں رہ سکدا۔ پھیر آپاں تاں میچور لوک
 آں۔" تیس تاں چندن صاحب، مڑ کے فون ہی نہیں کیتا، کوئی گل ہی نہیں توری۔"
 "اصل وچ میریاں بہت ساریاں گلاں سورٹ آؤٹ کرن والیاں سن، بچیاں نال وی اس
 بارے ذرا کھل کے گل ہونی سی۔ سو سبھ ہو گئیاں۔ ہُن توں آجا۔" چندن صاحب، ہُن
 ایختے میری جاب اے۔ میرا سبھ کجھ اے، میں نہیں آسکدی۔ اوں کرو کہ تسیں ایختے آ
 جاؤ۔" جاب ایختے مل جانی ایں، میں پتہ کر داں۔" اوہناں کیہا۔ میں سوچن لگی کہ جیکر لنڈن
 وچ وی اجیہی کچی نوکری مل جاوے تاں او تھے ہی چلے جاواں گی کیونکہ ساؤتھال تے باقی
 لنڈن وسدے لکھاری وی تاں ہُن دوست بن چکے سن۔ ہر پروگرام وچ ملدے سن۔ فون
 اُپروی سبھناں نال گلاں ہوندیاں رہندیاں سن۔ چندن صاحب نے او تھے کتے نوکری دا پتہ
 کیتا۔ اینگ دے ٹر شری کالج وچ نوکری تاں ملدی سی اجیہی ہی پر کچی نہیں سی۔ اوہ جاب کجھ
 مہینیاں لئی ہی سی۔ ایس کر کے میں ہیہز نہیں ساں جا سکدی۔ اک دن چندن صاحب
 ولور، مینسٹن آگئے۔ آؤندے ہی کجھ اکھڑے ہوئے دسدے سن پر جلدی ہی ٹھیک ہو گئے۔
 اسیں اکٹھے ہون بارے صلاحاں کرن لگے کہ کیہ تے کیوں کیوں کرناہے۔ پہلاں ہی ایہہ
 طے ہو چکیا سی کہ دلی والا فلیٹ میرا ہووے گا تے ایختے والا سبھ کجھ چندن دا۔ ایہہ چندن توں

بعد چند دن دے پچیاں نوں ملے گاتے دئی والا میرے توں بعد میرے بھتیجے بھتیجیاں نوں۔ اوہ اپنا ہیز والا گھر وچ کے ایتھے آجان گے۔ میں اوہناں نوں کہیا، "آہ ساہمنے والا فلیٹ وکاؤ اے، ایہہ ہی خرید لو، تسیں او تھے رہی جانیو تے میں ایتھے اپنے فلیٹ وچ، اویں سوکھاوی رہے گا تے تہانوں ہیز والا گھر وی نہیں ویچنا پئے گا۔"

، نہیں رانی، اتراں نہیں، ہُن تاں آپاں اک چھت ہبھ رہاں گے۔" پھیر میرا کمرہ الگ ہوئے گا۔" بالکل، اک کمرے وچ رہن والی تاں ہن اپنی حالت ہی نہیں اے۔ آکھدے اوہ ہسن لگے۔ دو کُودن رہ کے اوہ واپس لنڈن چلے گئے۔ ہُن لگدا سی کہ اوہ واقعہ ہی گمبھیر تاناں اکٹھے رہن بارے سوچ رہے سن۔ مینوں چنگاوی لگیا۔ میں ساری گل نور صاحب نوں دسی۔ اوہناں نوں نسلی سی کہ ہُن اسیں ضرور خوش رہ سکاں گے۔ چندن صاحب ایتھے ہی گھر دیکھن لبھن لگ پئے۔ قدرتی زبُن سنگھ ڈھلوں ہوریں اپنا گھر وچ رہے سن۔ اوہناں نے کسے ہور علاقے وچ نوں گھر دیکھیا ہو یا سی۔ چندن صاحب دا اوہناں نال ہی پنجاہ ہزار وچ سو دا ہو گیا۔ ہیز والا ایہناں دا گھر اک لکھ چالی ہزار داوک گیا۔ گھر خریدن وچ دی پرکریا شروع ہو گئی۔ فون اُپر اسیں دوویں آؤن والے مستقبل بارے گلاں کر دے رہندے۔ پر گتیشیل لکھاری سبھا وچ وی چندن صاحب دے ولور ہینڈلنگ آؤن دی خبر چنگی۔ سارے خوش سن کہ چندن دے قد دا لکھاری سبھاناں جڑے گا تاں سبھا قد وی ودھے گا۔ ساؤتھال دے لکھاری ڈلینڈ دے لکھاریاں نوں چھٹیا کے دیکھیا کر دے سن، ہُن چندن صاحب دے آجان نال سمجھے ڈلینڈ دا معیار اچا ہووے گا۔ سبھا وچ سبھ توں زیادہ نور صاحب خوش سن۔ نور صاحب سبھا دے روح رواں سن۔ ایہناں دناں وچ ہی اک سویر مینوں فون آیا کہ نور صاحب نوں دل دا دورہ پے گیا ہے تے اوہناں دا دیہانت ہو گیا ہے۔

ایجا نینا

نرینج سنگھ نور صاحب دی موت مینوں جھنجوڑ کے رکھ گئی۔ انگلیٹ وچ اک طرحاں نال اوہ میری طاقت سن۔ بھرا دی موت توں بعد وڈا بھرا بن کے اوہناں میرا ساتھ دتا سی تے میرے بھرا دے ادھورے رہ گئے سپنیاں نوں پورا کرن وچ میری مدد دا وعدہ وی کیتا سی۔ اوہناں کر کے ہی میں اس ملک وچ ساں۔ جے اوہ مینوں ولور ہینسپٹن نہ لیاؤندے تاں میں کدوں دی واپس مڑ گئی ہوندی جاں پھر کتے مر کھپ گئی ہندی۔ اوہناں دی موت نے مینوں بہت وڈا جذباتی صدمہ ہویا۔ اوہناں دے ہزاراں ہی پرسنسک سن۔ سارے ہی افسوس وچ ڈب گئے۔ اوہناں دی موت توں بعد جلدی ہی چندن صاحب ولور ہینسپٹن آ گئے۔ ایہہ وی نور صاحب دی گھاٹ نوں محسوس کر رہے سن۔ ایہہ وی کہن لگدے سن کہ جے نور صاحب جیؤندے ہوندے تاں ولور ہینسپٹن ہور طرحاں دا ہوناسی۔ اسیں ستمبر، 1999 وچ نویں گھر وچ مووہو گئے۔ اکتوبر دے اخیر وچ القادبر تھ ڈے سی۔ اوس دابر تھ ڈے اسیں اوتھے ہی منایا۔ ایہناں نے اوس نوں ویہہ ہزار پونڈ دا چیک دتا۔ میں بہت کہیا کہ دس دا ایہنوں دے دیوتے دس امن دیپ نوں پر اوہ نہ منے۔ اوہناں دا کہناسی کہ القادے گھر دی مور گلج بہت ہے، ایس ویہہ ہزار نال اوہ مور گلج گھٹالوے گی تے سوکھی ہو جاوے گی۔ پر القاجیہی نہیں سی۔ اوس نے ویہہ ہزار پونڈ اپنی مرضی نال خرچ لئے۔ چندن صاحب

نوں اس دادکھتاں بہت ہو یا پر القانے آکے لولو پوپو کر کے ایہناں نوں پیتا لیا۔ لنڈن والا گھر وچ کے تے ایہہ گھر لے کے ایہناں نوں سارے خرچے کڈھ کے لگ بھگ اسی ہزار پونڈ بچ گئے سن۔ ویہہ ہزار القانوں دے دتا، کجھ ایہناں نے گھر نوں سنوارن تے وی خرچیا، باقی دے ایہناں کتھے رکھے، کتھے گئے، ایہناں نے میرے کول دھوں تک نہیں کڈھی۔ ایس گھر وچ آکے ایہناں نے میرا فلیٹ وی وکوادتا سی۔ میں اوس نوں وپچنا نہیں سی چاہندی پر شاید ایہہ سوچدے سن کہ میرا فلیٹ میرے رہن دابدل بنیا رہے گا۔ فلیٹ وچوں جیہڑے پیسے نکلے اوہ ایہناں نے رسوئی دی پھٹنگ اتے گھر دی ڈیکوریشن اُپر خرچہ دتے۔ میں خالی دی خالی رہ گئی۔ پھیر وی خوش ساں، نوکری سی تے ہن گھر وی سی تے ساتھ وی۔

ایہناں نے جیہڑا سبھ توں پہلاں اپنا رنگ دکھایا اوہ ایہہ سی کہ میری ماں نوں انڈیا بھیج دتا۔ اک دن کہن لگے کہ ماتا تیس ہن چلو۔ میں اوس نوں پکی کر اؤن واسطے ایلان کیتا ہویا سی۔ اوس نے پکی ہو وی جانا سی تے میرے کول ہی رہ جانا سی پر چندن صاحب نے اوس دا پاسپورٹ ہوم آفس توں مڑوالیا تے اوہنوں انڈیا لئی چاڑھ دتا۔ میں اوس دا کوئی ورودھ ہی نہ کر سکی کیونکہ میری ماں ہی جان واسطے کاہلی پین لگ پئی سی۔ اک دن القادافون آیا۔ پتہ نہیں اس نے کیا کیہا، ایہہ بولے، ڈونٹ وری القاڈار لنگ، تیری جگہ تاں کوئی ہو رے ہی نہیں سکدا، توں توں ایس، توں سبھ توں پہلاں! میں سوچاں وچ پے گئی۔ ایہہ تاں پھر اوہی گلاں شروع ہو گئیاں۔ مینوں لگیا کہ میں اک وار پھر بہت وڈی غلطی کر بیٹھی ہاں۔ میں پھر بھلیکھا کھا گئی ہاں۔ پھر مرگ ترشادی شکار ہو گئی ہاں۔ میں دوستان سہیلیاں نال ایہہ گل سا سنجھی کر دی تاں اوہ کہندیاں کہ ہن حوصلے نال بیٹھی رہ۔ القا کدے کدے آؤندی سی۔ اوہ دوویں سٹڈی روم وچ جاوڑدے جیہڑا گھر دے برابر ہی بنایا ہویا سی۔ دروازہ بند کر لیندے تے کنے کنے گھٹے اندر ہی وڑے رہندے۔ مینوں اوتھے جان دی اجازت نہ ہوندی۔ میں جانا وی

ہوند اتاں اوہ کمرہ دھوئیں نال اینا بھریا ہندا، اینا دھو آں کہ اس وچ بیٹھا بندہ وی نہ دسد۔ مینوں دھوئیں نال ساہ گھٹ ہون لگدا سی۔ القاجد وی آؤندی تاں ایہہ اک دم بدل جاندے۔ اوس ویلے ساڈے وچکار پارٹنراں والا رشتہ جیویں ختم ہی ہو جاندا ہووے تے القا ہُن اکثر آؤن جان لگ پئی سی۔ ایہناں دناں وچ چندن صاحب دی اک ہور پریشانی ودھ گئی سی۔ اوہ ایہہ کہ ایہناں نوں پرگنٹیشیل لکھاری سبھا دا ممبر تاں بنا لیا گیا سی پر ایہناں دی مرضی مطابق کوئی وڈا عہدہ نہ دتا گیا۔ لکھاری دے طور تے ایہناں دا قد سبھا دے سارے ممبراں توں وڈا سی پر ایہناں نوں اک سال انتظار کرن لئی کہا گیا۔ سر اُپر سبھا ولوں کرائی جان والی کانفرنس آئی کھڑی سی۔ کانفرنس وچ وی ایہناں نوں اوہ جگہ نہ ملی جس دے ایہہ حقدار سن جاں چاہندے سن۔ کانفرنس وچ انڈیا وچوں کئی آلوچک آئے ہوئے سن۔ کانفرنس ودھیا طریقے نال سرے چڑھ گئی۔ کانفرنس توں بعد وی سبھانے ایہناں نوں ان گول جیہا دتا۔ ایہناں نے سبھا چھڈتی۔ مینوں وی ایہناں دے نال چھڈتی ہی پینی سی۔ اس سبھانے مینوں انگلینڈ وچ پچھان دوائی سی اس لئی سبھانوں چھڈن دا مینوں ڈکھ سی۔ چندن صاحب نے پنجابی اکیڈمی بناؤن دا فیصلہ کر لیا۔ اسیں بہہ کے اکیڈمی دی روپ ریکھا بناؤن لگے۔ اکیڈمی دا جیہڑا نقشہ ساڈے ساہمنے آیا اس توں میں بہت خوش ساں۔ ایہناں نے اگلے سال اکیڈمی ولوں کانفرنس کراؤن دا اعلان کر دتا تے نال ہی ایہہ کانفرنس کراؤن لئی کونسل نوں گرانٹ لئی وی اپلائی کر دتا۔ ہُن مینوں سبھا چھڈن دا بہتا افسوس نہیں سی۔ ہاں، پرانے دوست گھٹ ملدے سن اوس دا ملال ضرور سی۔ اک دن اسیں شوپنگ کرن گئے۔ میں دیکھیا کہ تردیاں ایہناں نوں ساہ چڑھ رہیا سی۔ ایہہ وار وار اپنا ہتھ دل اُپر رکھ رہے سن۔ مینوں لگیا کہ ایہہ خطرے دی گھنٹی ہے۔ میں زور پا کے ایہناں نوں ہسپتال لے گئی۔ ڈاکٹراں نے ایہناں نوں چیک اپ کیتا تاں دیکھیا کہ ایہناں دے دل دیاں تے ناڑیاں بلاک سن۔ ایہناں

دے دل نون تاں بائے پاس دی لوڑ سی۔ ایہناں نون اوسے ویلے ہی ہسپتال وچ بھرتی کر لیا گیا۔ اویں اچانک بھرتی کر لیا کارن ایہناں نون اوپریشن لئی کجھ دن اڈیک کرن پینی سی۔ کئی دن تک ہسپتال وچ رہنا پینا سی۔

سارے لکھاریاں نون پتہ چل گیا کہ ایہہ ہسپتال وچ ہن پر ہر جیت اٹوال تے اوہناں دے پتا توں بنا کوئی وی لکھاری ایہناں دی خبر لین نہ آیا۔ ہاں، بیٹا امن دیپ اتے اوہناں دی نوںہہ سی وی پتہ لے کے گئے۔ کانفرنس توں بعد ہمتیاں نال وگڑ وی چکی سی۔ اپنے اڈیل سہاء کارن ایہہ کسے نون وی جلدی ہی ناراض کر لیندے سن۔ ہر جیت اٹوال نال ایہناں دا عجیب جیہا رشتہ سی۔ اوس دے دونوں چھپ گئے سن جس کر کے ایہناں نون اس نال ایر کھا وی سی تے نال دی نال اک موہ جیہا وی۔ ایہہ اوس نون شاید ناو لکاری دے کھیتر وچ اپنے لئی خطرہ سمجھ رہے سن۔ جد وی ہر جیت دی نوں کتاب چھپدی، میں پڑھن لئی منگدی، مینوں ایہہ کہہ کے ٹال دیندے، کہ تیر اکم کویتا پڑھنا ہے۔ اوس ویلے اوہ ایہہ بھل جاندے کہ میں ساہت دی طالب علم ساں، صرف کویتا دی نہیں۔ میں پھر وی ضد کر کے کتاب لے لیندی، جدوں پڑھن بیٹھدی، پہلاں ہی اپنی ناہہ مکھی رائے میرے تے تھوپن دی کوشش کر دے۔ اپروں اپروں میں اوہناں دی 'ہاں' وچ 'ہاں' وی ملا دیندی، پر اندر کھاتے مینوں پتہ سی ہر جیت دی لیکھنی وچ اثر سی تے اس تے ہر جیت دی ہتھار تھک شیلی دی مہر سی۔ میں ہر جیت دی نثر شیلی توں ادوں توں ہی متاثر ساں جد میں 'برطانوی پنجابی ساہت دے مسئلے' نامی کتاب لکھی سی تے ہر جیت دیاں کہانیاں دا شیلیشن وی کیتا سی۔ چندن صاحب دا سکالی درشن دھیر سی۔ دھیر صاحب توں اوہ کدے کوئی خطرہ محسوس نہ کر دے۔ ہاں، اس گل دا ملال ضرور سی کہ اوہناں اپنی سبھا وچ ایہناں نون کوئی عہدہ نہیں سی دتا۔ دھیر صاحب جد ایہناں دی خبر نون آئے تاں ایہہ بہت خوش ہوئے سن۔ ہسپتال وچ ایہناں نون

آپریشن کرن لئی ویٹنگ لسٹ وچ رکھیا گیا سی۔ کئی دن لگ رہے سن۔ ایہناں دی شراب وی بند سی تے سگرٹاں وی۔ ایہہ ایہناں توں بناں رہ نہیں سن سکدے۔ اک دن میں گھر ہی ساں۔ ایہناں نوں ملن ہسپتال جان دی تیاری کر رہی ساں کہ گھر دی ڈور بیل ہوئی۔ میں بوہا کھوہلیا تاں چندن صاحب باہر کھڑے سن۔ اوہ ہسپتال توں بھیج آئے سن۔



بائی پاس

ایہناں نوں دیکھ کے میں یہی کہی رہ گئی۔ اندروڑ دیاں اوہناں دیاں دھاباں نکل گئیاں۔ کہن لگے، "سالہ ایہہ وی کوئی زندگی ہے کہ سگرٹ وی نہ پی سکو۔" روندیاں روندیاں دسن لگے کہ کیویں اوہناں نوں سگرٹ دی طلب ہوئی، اوہ اپنی وارڈ توں باہر گئے تے سڑک تے پئے ٹوٹیاں نوں چک کسے توں لائیٹر اُدھار امنگ پین لگے، اپنے آپ نوں لعنتاں پایاں تے اپنی ذمہ داری تے ہسپتال توں سیلف ڈسچارج ہو کے آگئے۔ بندشاں وِچ جُھے رہنا اوہناں دی فطرت وِچ نہیں سی۔ گھر آ کے پہلاں تاں کافی ساریاں سگرٹاں بیتیاں پھر بوتل کھوہل لئی۔ بس، اوہی کم شروع۔ مینوں اوہناں دی صحت دا فکر ہو رہیا سی۔ اوہناں دی گمبھیر صورت حال نوں دیکھ کے ہی تاں ڈاکٹراں نے اوہناں نوں ہسپتال رکھیا ہووے گا۔ دو کو دن بعد اوہناں نوں وی اپنا فکر ہون لگیا۔ اک ہو رگل وی سی کہ اگلیاں گر میاں نوں کانفرنس رکھی ہوئی سی۔ اوس دیاں تیاریاں وی کرنیاں سن۔ اس توں پہلاں پہلاں آپریشن کر کے صحت یاب ہونا ضروری سی۔ اوہ پرائیویٹ آپریشن کراؤن لئی کوئی سرجن لبھن لگے پر جد تک اوہناں نوں کسے ہو ر ہسپتال وِچ اوپریشن لئی واری مل گئی۔ اوہناں دا بائی پاس آپریشن ہو گیا۔ چھیتی ہی صحت یاب وی ہو گئے۔ آپریشن توں ہفتے بعد ہی کار چلاؤن لگ پئے۔ ہُن اوہ کانفرنس دی تیاری وِچ رُجھ گئے۔ ایہہ وڈا کم سی اس لئی تیاری دی پدھری اوڈی ہی ہونی سی۔ کئی شہراں

وِچ کافر نساں کراؤنیاں سن۔ بہت سالاں توں ایس پدھرتے کافر نساں انگلیٹڈ وِچ نہیں سی ہوئیاں۔ انڈیا توں ہر بھجن بھائیا، رجنیش بہادر، منجیت سنگھ، موہن جیت، بلجیت رینا وغیرہ آ رہے سن۔ منجیت سنگھ تاں میرا اجتماعی وی رہیا سی۔ موہن جیت وی ساڈا خاص دوست سی۔ باقی وی سارے دوست ہی سن۔ بلجیت رینا نوں پتہ نہیں چندن صاحب نے کیوں سد لیا سی، اوہ تاں کچھ ہلپا جیہا لگدا۔ خیر اوہناں دے آؤن نال واہو ارونقاں لگیاں۔ جنے دن اوہ رہے، گھر جگ مگ کردارہیا۔ ساری ساری رات بھٹاں ہوندیاں۔ کسے نوں اُپر چڑھایا جا رہیا ہوندا تے کسے نوں ہیٹھاں سٹیا جا رہیا ہوندا۔ ایس کافر نساں وِچ انگلیٹڈ بھر دے لکھاری شامل ہوئے۔ ہر سیشن وِچ بھرویں حاضری رہی۔ اس کافر نساں وِچ کچھ لکھاریاں وچکار کچھ من مٹاوی ہوئے۔ اجیہے موقعیاں تے ایہہ عام جیہی گل ہوندی ہے۔ چندن صاحب بہت خوش خوش رہن لگے۔ ایسے خوش کہ اپنے آپ نوں پورے طور تے پنجابی ساہت نوں سمپریت ہوئے نظر آؤن لگے۔ جدوں اسیں دوویں اکٹھے بیٹھے ہوندے، کہن لگدے، "رانو، میں ولور، مینسٹن آکے بڑا خوش ہاں۔ ایہہ جو ساڈا گھر ہے ایہہوں ایس طرحاں دا بنا دتا جائے کہ پنجابی ساہت دے پڑھیاراں اتے پڑھیاریاں لئی مکہ بن جائے۔ اسیں نہ وی رہیے تاں وی لوکیں ایہتھے آکے برطانوی ساہت بارے ریسرچ کر سکن۔" میں باہروں تاں اوہناں دی ہاں وِچ ہاں ملارہی ساں پر اندر کھاتے مینوں احساس سی کہ ایہہ چندن صاحب دا وقتی جیہا اٹھیا جذباتی ابال ہے جس دا آؤن والے سمیں وِچ کوئی وجود نظر نہیں آئیگا۔ اس سمیں چندن صاحب نے رجنیش بہادر نال رل کے 'پروچن' ناں دا پرچہ کڈھن دا پروگرام وی بنا لیا۔ ایہناں نوں پرچے دی خط بہت دیر دی سی۔ کدے انڈیا جا کے وی 'سائیک سوریج' کڈھیا سی پردس کو انک کڈھ کے بند کردتا سی۔ جیویں کہ ایہناں دا سہاء سی کہ کسے وی گل توں ایہہ جلدی ہی آگ جاندے سن۔ مینوں ڈر سی کہ ایہہ پرچہ وی جلدی ہی بند نہ ہو

جاوے۔ انڈیا توں آئے سارے دوست مہینہ کورہ کے واپس چلے گئے پر ساڈا گھر سنا سنا جیہا کر گئے۔ کئی دن تک ساڈا دل نہ گیا۔

کانفرنس توں بعد اسیں وی انڈیا جان دا پروگرام بنا لیا۔ اک تاں پلاٹ ویچنا سی تے دو جا پنجاہی اکیڈمی والے ایہناں اُپر پروگرام کرارہے سن۔ اوہ ہر وار 'شخصیت سیمینار' کرایا کر دے سن۔ اس وار ایہناں تے کرایا جا رہیا سی۔ اس توں پہلاں پلاٹ ویچنا ضروری سی۔ پلاٹ میرے ناں تے ہون کر کے ایہناں نوں عجیب جیہا ڈر کھائی جا رہیا سی۔ پلاٹ ویچ دتا۔ وکیل دے جا کے میرے توں ایہہ وی لکھو لیا کہ میرا ایہناں پیسیاں اُپر کوئی حق نہیں۔ کیونکہ چیک میرے ناں تے سی ایس لئی بینک ویچ جا کے اک سا نجھا کھاتہ کھلویا۔ ہر چند میری خاص سہیلی سی۔ بینک ویچ چیک رکھن تک ایہہ ایہی سوچی جا رہے سن کہ کتے میں ایہہ چیک لے کے ہی نہ بھیج جاواں۔ میری سہیلی راہیں ہی اک اپنا اکلیاں دا اکاؤنٹ وی کھلویا۔ پھر جلدی ہی سارے پیسے اپنے ناں تے ٹرانسفر کرالئے۔ جد تک پیسے ایہناں دے کھاتے ویچ نہیں گئے ایہہ ترلو مچھی ہوئے رہے۔ ایہناں دی حالت دیکھ کے مینوں ترس وی آرہیا سی تے ہاسہ وی۔ پتہ نہیں ایہہ میرے بارے کیہ کیہ سوچی بیٹھے سن۔ مینوں لگدا اک عجیب جیہی ان سکيورٹی ہر وقت ایہناں دے ذہن تے تاری رہندی جو اوہناں نوں کدے وی چین نہ لین دیندی لیکن میرے اُپر ایہناں گلاں دا اثر ہونا بند ہو گیا سی۔

پنجاہی اکیڈمی، دلی ولوں کرائے پروگرام ویچ دلی دے سارے دوست آئے۔ پرانے رُسے ہوئے وی من گئے سن۔ ڈاکٹر ستندر سنگھ نور آئے وی تے سٹیج توں بولے وی۔ بہت سوہنا پروگرام ہویا۔ پروگرام توں بعد ساڈے فلیٹ ویچ پارٹی رکھی گئی۔ پارٹی ویچ وی دلی دے سارے ہی لکھاری سن۔ نور صاحب، چھتر، روہیل، منجیت سنگھ، موہن جیت، جگبیر سنگھ، لگ بھگ ہر کوئی۔ پنجاب توں وی آئے ہوئے سن جیویں کہ ہر بھجن بھائی تے رجینیش

بہادر وغیرہ۔ میری حیرانی دی حد نہ رہی جدوں میں اس پروگرام وچ تیج بیرنوں آیا ہویا دیکھیا۔ ایہہ سارے پروگرام توں سدھے ہی گھرنوں آگئے سن۔ گھر آکے وی خوب رونقاں لگیاں۔ چندن صاحب کجھ زیادہ ہی پی گئے سن۔ پہلاں ایہناں دی کسے گلؤں ہر چندر میری سہیلی نال وی کوئی بول بلارا ہو گیا سی۔ جیہڑا پلاٹ ایہناں وچجیاسی تے جسدی ساری رقم ایہناں اپنے کھاتے وچ پاؤنی سی، اس نال سنبندھت کوئی چیک لے کے اوہ آئی ہوئی سی۔ اجے اپنے اُپر کرائے گئے سیمینار توں بعد اوہ گھر ہی پہنچے سن، اجے ہر چندر نوں چیک دین دا موقع ہی نہیں سی ملایا، پتہ نہیں ایہناں دے من وچ کیہڑی گل آگئی، غصے وچ آگ بولا ہو گئے، ہر چندر نوں کہن لگے کہ اسنے ایس دے پیسے رکھ لئے ہن، اودوں تک صبر نہ آیا جد تک اوس نے چیک اوہناں دے ہتھ نہیں پھڑا دتا۔ کئی وار پہلاں وی اجیہا ہو جاندا سی کہ ایہناں نوں آپ وی نہ پتہ چلدا کہ کیہڑی گل توں اوکھے ہن، بس کپڑیاں توں باہر ہو جاندا۔ چیزاں چک چک کے مارن لگدے۔ اس دن وی ایہناں دارخ کجھ اجیہا ہی بنداجا رہیاسی۔ لوک اک اک کر کے جان لگے۔ اوس دن جسوٰندر وی ساڈے کول ہی ٹھہری ہوئی سی، گھر دے کم کار وچ مدد کرن لئی۔ ایہناں دی کھپ جیہی دیکھ کے وی دوست جان لگ پئے سن۔ بھائیئے تے رجینیش نے ساڈے کول ہی سونا سی۔ پتہ نہیں چندن صاحب دے من وچ کیہ آیا کہ اوہناں نے میز بھن ماریا۔ اسیں سارے روکدے رہے۔ جسوٰندر نے پچھیا کہ کیہ کارن ہے تاں بولے کہ وِندر دامیرا کوئی رشتہ نہیں۔ پھر گھر دیاں ہور شیلفاں بھن دتیاں۔ کملیاں وانگ ایدھر اودھر دوڑے پھرن لگے۔ بھائیاتے رجینیش حیران ہوئے ایہناں ول دیکھدے جارہے سن۔ بھائیاتاں چپ کر کے چلے گیا۔ شاید اس توں ایہہ سبھ دیکھیا نہیں سی جارہیا۔ جسوٰندر نے ایہناں نوں ویر جی، ویر جی، کہہ کے ٹھنڈا کرن دی بہت کوشش کیتی پر ایہہ کتھوں منن۔ ایہناں نے سارا فلیٹ ہی نہیں بلکہ ساری عمارت ہی سرتے

چکی ہوئی سی۔ میں لکدی پھر رہی ساں۔ مینوں اپنا ڈر سی کہ کجھ چک کے میرے ہی نہ مار دین۔ کافی سارے ہنگامے توں بعد ایہہ تھک گئے تے سوں گئے۔ رجینیش ساڈے کول ہی ستا سی۔ میری بھر جائی نے واپس گھر چلے جانا سی پر اوہ میرے کر کے ڈردی ایتھے ہی سوں گئی۔ سویرے اٹھے تاں اوں، جیویں کجھ ہو یا ہی نہ ہووے۔ سویرے پھر ڈرنک پینی شروع کردتی تے رات دے اپنے وہار بارے معافیاں منگن لگ پئے۔ نال دی نال میریاں وڈیا نیاں وی کری جارہے سن۔ میں من وچ سوچدی جارہی سی، 'واہ چندن صاحب، تسیں نہ سدھرے!' اسیں پھیری دوران میں اک دن امرتا پریتم دے گھر جان دا پروگرام بنا لیا۔ اس دن پہلاں اپنے کالج سہیلیاں نوں ملن گئی پھیر شام دے وقت کالج توں ہی سدھسی امرتا جی دے گھر چلی گئی۔ اگے کئی جے آئے ہوئے سن۔ شاید امرتا جی دی نویں کتاب آئی ہوئی سی۔ رمیش شرما ساریاں نوں کتاب دکھا رہیا سی تے موہن جیت، چھتر، امیا کنورتے ہو رکئی جے کتاب دیکھ رہے سن۔ مینوں دیکھدیاں ہی امرتا جی بولے، 'دو ندر، ایہہ میں کیہ سُن رہی ہاں۔ اینا کجھ سہن توں بعد توں پھیر چلی گئی۔' بس حالات ہی ایہہ جیہے بن گئے سی، بہت ترلے منتاں کیتے؟ میں آکھیا۔ کہن لگے جے اوہنے ترلے وی کیتے تاں وی اوس نوں کہندی، 'جاتیری چوڑی توڑی؟' امرتا جی دی گل سچی سی، اوس دی مثال تاں میں کل دی رات دے سارے سین توں سمجھ چکی ساں، پر ہونی نوں کون نال سکدا سی۔

کیوں جاؤ گے؟

پنجاب دے دورے تے سی۔ اک دن میں پنجابی یونیورسٹی پٹیالہ گئی۔ کوئی تقریب سی۔ پروگرام توں بعد اسیں بہت سارے لکھاری دوست جو ندر سنگھ دے گھر اکٹھے ہوئے۔ ایہتھے ہی اچانک میں گروندر رندھاوے نوں دیکھیا۔ تیج بیر دے دوست نوں۔ اوہ مینوں اک کونے وچ لے جاد سن لگیا، "تہانوں پتہ ہے کہ تیج بیر دی ایس ویلے کیہ حالت اے؟" مینوں ایس بارے کیہ پتہ ہو سکدا سی۔ مینوں اس بارے بہت سالوں توں کجھ نہیں سی پتہ۔ میں پتہ کرن دی کوشش ہی نہیں سی کیتی، لوڑ ہی نہیں سی سمجھی۔ اوس نے دسیا کہ اس دی حالت اوس ویلے بہت ہی خراب سی۔ اوہ ایکویٹ ڈپریشن وچ سی، جے ہو سکے تاں میں اس نوں ضرور ملن جاواں۔ میں جیویں دھرم سنکٹ وچ پھس گئی ہوواں۔ پھیر سوچیا، جانا چاہیدا ہے، بھاویں انسانیت ناٹے ہی صحیح۔ میرے نال میری بھر جانی جو ندر دا بھراکا کو سی۔ اسیں دوویں اوہناں دے گھر پیجے۔ کسیل صاحب وی گھر ہی سن۔ تیج بیر دی بھین نوجوت وی۔ اوہ پنجابی یونیورسٹی وچ ہی سنگیت دی اُستاد سی۔ اوہناں داسارا ٹیر مینوں بہت پیار نال ملیاتے اوہ مینوں تیج بیر دے کمرے وچ لے گئے۔ اوہتھے تیج بیر دی ماتا جی وی بیٹھے ہوئے سن۔ کافی پریشان لگ رہے سن۔ اوس دی حالت دیکھ کے میں حیران رہ گئی۔ جے اوہ مینوں نہ دسدے کہ ایہہ تیج بیر ہے تاں میں کدے وی پچھان ہی نہ سکدی۔ داڑھی کچھڑی ہوئی پئی سی تے ساری ودھی

ہوئی سی، جیویں کوئی بڈھا بابا ہوئے۔ اوہ منجے نال منجا ہو یا بیاسی۔ اوس دیاں اکھاں چھت نال
 لگیاں ہوئیاں سن۔ کدے کدے ہی اوہ اکھاں جھمکدا۔ اس دے چہرے اُپر کوئی وی ہاؤ بھاؤ
 نہیں سی جیویں لکڑ دا ہووے۔ میں کوئی وی پرتیکرم دین توں اسمرتھ ساں۔ کسیل صاحب
 کہن لگے، تیج بیر دی سمسیا ایہہ وے کہ ایہہ صحیح فیصلہ کرن دے قابل نہیں اے۔ اس
 گل نوں میں وی کسے حد تک جانندی ساں۔ اس دی ماں تیج بیر دی اس حالت دی ذمہ وار منجیت
 اندر انوں دس رہی سی۔ اس دی بھین وی سارا بھانڈا منجیت دے سر ہی بھن رہی سی پر کسیل
 صاحب تیج بیر دی کمزوری ہی اس دا کارن دس رہے سن۔ سارے اس بارے اویں گلاں کر
 رہے سن جیویں اوہ اتھے حاضر ہی نہ ہووے۔ اس نوں دیکھ کے میر امن وی بہت خراب ہو
 رہیا سی۔ تیج بیر حالے تک چھت ول ہی دیکھدا جا رہیا سی۔ اس نوں ہاکاں مار مار کے میرے
 آؤن بارے دسیا جا رہیا سی۔ میرے نال تے اس نے اک وار میرے ول دیکھیا تے مڑا اس
 دیاں اکھاں چھت نوں جا چہرٹیاں۔ میں اوس دیاں دوئیاں بارے جان دی کوشش کیتی۔
 میں سوچ رہی ساں کہ کیہ اس دا علاج وی صحیح ہو رہیا سی۔ میں سوچدی ساں کہ جسونت سنگھ
 نیکی جاں کسے ہو ر سپیشلسٹ نال اس بارے صلاح کر سکدی ساں۔ اسیں گھنٹے توں ودھ سماں
 اس کول بیٹھے رہے۔ اوہ لکڑ دے موٹھے وانگ پیار ہیا۔ ساڈی کسے گل دا جواب دینا تاں بہت
 دور دی گل سی میں اسدی ماں نال ہی گلاں کر دی رہی۔ گھنٹہ کو بیٹھن توں بعد میں جان لئی
 اٹھن لگی، کیونکہ اسان اس توں بعد جانندھر جانا سی تے کافی شام پے چکی سی۔ جد ترن لگی تاں
 تیج بیر اک دم بول اٹھیا، "کیویں جاووں گے؟" میں دلی واپس آگئی سی۔ بعد وچ وی تیج بیر دی
 بھین نوجوت نال فون تے گل بات ہو جانندی سی۔ مینوں اوس کولوں پتہ لگدا رہیا سی کہ اوہ
 پہلاں نالوں ٹھیک ہون لگیا سی۔ میں کجھ چر بعد انگلینڈ واپس آگئی۔ ایہہ میرے سورن چندن
 نال ویاہ ہون توں بعد دے حادثے ہن۔ بھاویں تیج بیر نال میرا کوئی رشتہ نہیں سی رہ گیا لیکن

شاید ایک انسانیت دار شتہ وی سی جس نے مینوں میرے ویاہ توں بعد وی اس نوں دیکھن جان تے مجبور کیتا سی۔

شاید ایہہ 2008 دی گل سی۔ امریکہ والی جسویر تے میں دوویں انڈیا گئیاں ہونیاں ساں۔ جسویر دی کویتادی کتاب، 'اپنے اپنے جنگل' چھپ رہی سی۔ امروز ہوراں نال مل کے اسیں تنوں پنجاب دے لکھاریاں نوں مل رہے ساں۔ پنجابی یونیورسٹی، پٹیالہ وچ کانفرنس ہو رہی سی۔ اسیں تنوں اوہ کانفرنس اٹینڈ کرن گئے جتھے پھیر سانوں تیج بیر دی بھیمن ملی جس دسیا کہ اسدا ویر پھیر بیمار سی۔ اسدا ایکسیڈینٹ ہو گیا سی تے بعد وچ اوس نوں ادھ رنگ ہو گیا سی۔ ادوں اوہ اربن ایسٹیٹ وچ اپنے وکھرے گھر وچ رہ رہی سی تے اوس دی دیکھ بھال لئی پکے طور تے کسے منڈے نوں رکھیا ہو یا سی۔ اسیں تنوں نوجوت نوں لے اوس نوں دیکھن چلے گئے۔ ایس دا اٹینڈینٹ اوس نوں اپنیاں باہواں تے چک کے لیا یا سی۔ اوس نوں گچھو مچھو ہوئے نوں اس نے کرسی تے لیا بٹھایا۔ جسویر اس نال گلاں کرن لگ پئی کہ اسدا علاج کیہو جیہا ہو رہیا سی۔ پتہ لگا اس دے کیتھئیڈر لگا ہو یا سی۔ جسویر نوں فکر سی کہ کدھرے اوس نوں انفیکشن نہ ہو جائے، ایس لئی اوس نے اسدے ڈاکٹر نال فون تے گل کر کے پکا کیتا کہ اسدا کیتھئیڈر اترنا چاہیدا سی۔ جسویر ایہہ کم کرن لئی تیار سی کیونکہ اوہ امریکہ وچ نرس دی نوکری کردی سی، لیکن تیج بیر نے ایہہ کرواؤن توں انکار کردتا۔ اوس حالت وچ وی اوس نوں میری صحت دا فکر سی تے اوس نے مینوں پچھیا سی کہ میری آر تھراپسٹس دا ہن کیہ حال سی۔ اسیں کجھ دیر رک کے واپس یونیورسٹی آگئے۔ کجھ ورھیاں بعد پتہ لگا، اوس دا دیہانت ہو گیا سی۔ اج وی میں کئی وار بیٹھی سوچدی ہاں کہ اوس دامیرے نال کوئی رشتہ نہ ہون دے باوجود کیہ رشتہ سی جو مینوں اوس دے بارے سوچن لئی مجبور کردا سی؟

وو لیکنو

ساڈے کالج وچ کئی قسم دیاں تبدیلیاں آرہیاں سن۔ اپنی نوکری بنائی رکھن لئی مینوں اک ہور کورس کرنا پیناسی۔ جد میں ایہناں نوں دسیا تاں ایہناں نوں چنگانہ لگیا۔ میں جدوی کجھ نواں کرن دی کوشش کردی ساں تاں ایہناں نوں جیویں پوسو پے جاندے ہوں۔ ہور طرحاں ہی ہو جاندے سن۔ امن دیپ داوی ایہو تجربہ سی ایہناں بارے۔ ایہہ مینوں کورس کرن توں روکن لئی کئی قسم دے پنگے لین لگے سن۔ کدے لیٹ کر اوڈن دی کوشش کردے تے کدے جان توں پہلاں میرا موڈ خراب کر دیندے، کدے کجھ ہور۔

میرے کول ایہہ کسے وی قسم دی طاقت نہیں سن دیکھ سکدے۔ جیہڑا وی کوئی میری دھر بند اسے نال ہی لڑ پیندے۔ نرنجن سنگھ ڈھلوں میری مدد کریا کردے سن، ایہناں کوئی بہانہ لہھ کے اوہناں نال جھگڑا پالیا۔ چھند امیر ابھرا بنیا ہو یا سی، میں اس دے رکھڑی بندھدی ساں۔ اوس دی پتی دلجیت ہر مصیبت وچ میرے نال کھڑدی سی اوہناں نال وی اس نے لڑائی پالئی۔ دراصل چھندے نال مل کے اوہ کوئی بزنس کرنا چاہندے سن۔ دوویں دھراں تیار وی ہو گئیاں۔ اک دن چھندے نوں کہن لگے، "دیکھ چھندے، ساڈے بزنس دا بھید ساڈیاں بیویاں نوں پتہ نہیں لگنا چاہیدا۔" چھند اک دم بولیا، "بھاجی ایہہ ممکن نہیں، میں تاں ہر گل دلجیت نال سانجھی کرن توں بغیر کر ہی نہیں سکدا۔ ایس حالت وچ اسیں بزنس نہ

ہی کرے تے تاں چنگا ہے۔ تے چھندے نے بزفس نہ کرن دا فیصلہ کر لیا۔ میں اندر ہی اندر شکر منایا کیونکہ ایس طرحاں میں کل نوں ہون والی بد مزگی توں بچ گئی ساں۔ میریاں ہور سہیلیاں نوں وی غلط ملط بولن وچ کسر نہیں سن چھڈ دے۔ میریاں بہت ساریاں سہیلیاں تے میریاں شاگرداں گھر آجایا کر دیاں سن۔ مینوں ہر ویلے ڈر ہی رہندا سی کہ ایہہ کجھ کہہ ہی نہ دین۔ اک واری میری اک سہیلی وچھا ساڈے گھر آئی۔ 25 دسمبر سی تے اوس دن ساڈی ویڈنگ اپنی ورسری سی۔ وچھا نے چندن صاحب نوں مبارک باد دیندیاں ہسدے ہوئے کہا، چندن صاحب دوندر نوں کیہ گفٹ دتا ہے؟ سُن دیاں ہی اک دم بھڑک پئے، "ایڈا وڈا اوس نوں گھر بنا دتا ہے، ہور ایہنوں کیہڑا گفٹ چاہیدا اے! میں وچھا نوں چپ رہن دا اشارہ کیتا پر اس شام سارا ماحول بدل گیا۔ چندن صاحب اپنے سٹڈی روم وچ چلے گئے۔ شراب اتے سگرٹاں دا ہی ڈنر کر کے سون چلے گئے۔ اسیں دوویں حیران پریشان۔ بڑی مشکل نال اوہ رات کٹی تے سویرے سویرے ہی وچھا چاہ پی کے واپس چلی گئی۔ اس دے مقابلے جے ایہناں دا کوئی مہمان آیا ہوندا تاں اوس دی خوب سیوا کر دے۔ القانال تاں گوند وانگ ہی چمبڑ جاندا ہے، جیویں میں گھر وچ ہوواں ہی نہ۔ اوہ جدوی ساڈے گھر آؤندی لڑائی پا کے جاندی۔ اوہ ایہناں نوں امن دیپ دے خلاف وی چکدی رہندی سی۔ ایہناں نے "پروچن" پرچہ شروع تاں کر لیا پر چھیتی ہی اک گئے۔ ایہناں دے من وچ سدا ہی رہندا سی کہ ایہناں دے ناولاں دی گل نہیں ہو رہی۔ ایہناں نے 'اجاڑا سنتالی' ناں دا ناول لکھیا سی، جو تناں بھاگاں وچ چھپیا پر ایس ناول دی بالکل ہی گل نہیں سی ہوئی۔ ایہہ اوس ناول نوں کمال دانول کہی جا رہے سن پر اوس دا اک وی ریویو نہیں سی لگیا۔ کسے نے اک پرچہ ضرور لکھیا سی پر اوہ وی سائی تے ہی لکھیا گیا سی۔ اک دن ایہناں نے اعلان کر دتا کہ مڑ کے ایہہ پنجابی وچ نہیں لکھن گے۔ جے لکھن گے تاں صرف انگریزی وچ ہی لکھن گے۔ ایہناں نے اپنے کمپیوٹر وچ پنجابی وچ لکھیا سبھ کجھ ڈیلیٹ کر دتا۔ کجھ وی ڈیلیٹ کرن لگیاں

ایہہ رتا دیر نہ لاؤندے۔ ایہناں دی ایڈریساں والی ڈائری تے کئی ناواں تے ٹیکس پھری ہوندى۔ جس کے نال لڑدے، جھٹ اوہدے ناں، ٹیلیفون نمبر تے ٹیکس پھیر دیندے۔ بھادریں پچھلے کافی سمیں توں ایہہ کجھ نہیں سن لکھ سکے پر جو وی سی اس نوں ڈیلیٹ کردتا جاں ڈسٹبن وچ پادتا۔ اک انگریزی وچ ناول لکھنا وی شروع کردتا۔ ناں رکھیا 'وولکینو'۔ ایہہ روز لکھدے تے مینوں سناؤن بہہ جاندے۔ بے میں دھیان نال نہ سندی تاں پڑگا۔ بے دھیان نال سن کے کوئی صلاح دے بیٹھدی تاں مصیبت۔ میں عجیب جے پھنڈے وچ پھس گئی۔ اوس دے نال نال میں ایہہ وی سوچ رہی ساں کہ میرا تاں سبھ کجھ پنجابی بولی ہی سی، بے ایہہ انگریزی ول مڑگئے، پنجابی جگت نالوں ایہناں ناٹھ توڑ لیا تاں میرا کیہ بے گا؟ پنجابی توں ٹٹ کے تاں میں ماری ہی جاواں گی۔ دو جے مینوں ایہہ وی پتہ سی کہ ایہناں دا کجھ کرن دا ابال تھوڑ چراہی ہوندا ہے۔ ایہناں نے پنجابی وچ لکھنا ہی بند نہیں کیتا، پنجابی نوں سو سو گال وی کڈھدے۔ پنجابی پروگراماں وچ جانا وی بند کردتا۔ کوئی پروگرام ہوندا تاں کہہ دیندے کہ توں چلے جاہ پر میں کہدے نال چلے جاندی۔ سارا شہر تاں ایہناں دے نال نال مانو میرا وی دشمن بنیا بیٹھا سی۔ سماگماں دیاں چٹھیاں آؤندیاں، فون آؤندے پر میرے لئی جانا مشکل ہو جاندے۔ میں کئی پروگرام مس کر گئی۔ گھر وچ ایہناں دے انگریزی ناول لکھن نے عجیب جیہی گہما گہمی پیدا کردتی جو مینوں چنگی وی لگدی۔ گھٹو گھٹ ایہہ کسے کم وچ رُجھ گئے ہن، ماڑی وی لگدی کہ اوس دا پنجابی جگت نال کوئی لینا دینا نہیں سی۔ ایہہ طوفان وانگ بھجے پھر دے۔ کمپیوٹر توں بھج کے رسوئی ول جاندے۔ بھج کے پوڑیاں چڑھدے۔ انگریزی وچ لکھن نے ایہناں اندر عجیب اشتاہ بھر دتا سی۔ ایہناں دے سٹڈی روم وچ مینوں جان دی منائی سی۔ ایہہ منائی تاں سگرٹاں دے دھوئیں کر کے میں خود وی لگائی ہوئی سی۔ ایہہ آکھدے کہ ایہہ تاں ساری عمر بھلے ہی رہے۔ ایہناں نوں تاں پنجابی وچ لکھنا ہی نہیں چاہیدا۔ دوست ملن آؤندے جاں فون کر دے تاں ایہہ طرحاں طرحاں دے بیان دین

گلدے۔ کچھ دوست ایہناں تے ہسدے وی۔ اس سال دا انگریز پرانی لے لین داد عوی وی کر دے۔ جنا چر ایہناں ناول نہیں لکھ لیا، گھر وچ عجیب نٹھ بچ پائی رکھی۔ ناول لکھن توں بعد ایہہ نٹھ بچ ہور وی تیز ہو گئی۔ ناول چھپو اؤناسی، پبلشر نہیں سی مل رہیا۔ کسے طرحاں آپ ہی ناول چھاپیا۔ ہن اوس نوں وی بچنا سی تاں جو اوس دی قیمت واپس مڑ سکے۔ اوس دے ریویو کر اؤنے سن۔ بے اوس اُپر کوئی پروگرام وی ہو سکے تاں کر اؤناسی۔ سارا دن ٹیلیفون کھڑ کدا رہندا جاں کار چک کے کسے پاسے چلے جان دے۔ القانال اس بارے صلاحاں ہونیاں تے ہور کچھ دوستاں نال وی۔ ولور، سیسٹن دے کسے دوست نوں تاں ایہہ فون کر دے ہی نہیں سن، لنڈن دے دوستاں نال ہی بہتیاں گلاں کر دے۔ میں ایہناں نال ناول وچین جان دی۔ اسیں گور دواریاں دے موہرے کھڑ کے سٹال لا لیندے۔ ایہتھے اک گل واپر دی، سٹال تے ایہناں دے انگریزی ناول دے نال نال ساڈیاں پنجابی دیاں کتاباں وی ہونیاں۔ لوک پنجابی دیاں کتاباں پھیر وی خرید لے جان دے لیکن انگریزی دا ناول کسے نے نہیں خریدا۔ شاید چندن صاحب ایہہ بھل جان دے کہ ایہہ گور دواریاں دے سن تے ایہہ ایسا ملک سی جس وچ ساڈے لوکاں نوں پنجابی دیاں کتاباں دی تلاش ودھیرے رہندی سی۔ وڈے وڈے ڈکانداراں تک وی پہنچ کر رہے سن پر ناکام جہی۔ ایہناں دے دس ناول میں اپنیاں کلگرتے دوستاں نوں ویتھے۔ ہور وی کچھ وکے پر ایہناں دی اُمید دے مطابق تاں کچھ وی نہیں ہویا۔ ایہہ ہف کے بہہ گئے۔ ایہناں دا سارا اتشاہ ٹھنڈا پے گیا۔ کئی دن تک چپ چپ جہے رہے۔ کچھ کتاباں منگوائیاں تے اندر وڑ پڑھن لگے۔ ایہناں پھر کمپیوٹر کھول لیا۔ کئی دن ایہہ کچھ لکھدے رہے۔ اک دن اے فور سائیز دی اک فائل میرے موہرے رکھدے بولے، "آہ دیکھ، میں فلم دی سکرپٹ لکھی اے۔ فلم داناں ہووے گا؛ ہلھو شیر۔ اچ توں بعد میں صرف فلماں دیاں سکرپٹاں ہی لکھاں گا۔"

جنم دن

کدے کدے کجھ دن خوشی دے وی لنگھ جاندے۔ اسیں کسے پاسے گھسن نکل جاندے۔ کوئی ودھیا کتاب پڑھدے تاں سار تھک گلاں وی ہوندىاں پر بحث دے آخر وچ ایہناں دی دلیل نوں ہی صحیح منیا جاندا سی۔ امن دیپ دے گھر بیٹے دا جنم ہويا۔ چندن صاحب دے گھر پوتا۔ امن دیپ توں بچے دی خبر سندياں چندن صاحب بیٹا دیکھن جان دی تیاری کرن لگے۔ میں وی نال جانا سی۔ بہت ساریاں کڑیاں دیکھن توں بعد امن دیپ نوں انڈیا توں اک گڑی سہی پسند آگئی سی۔ میں اوس نوں مل چکی ساں۔ اوہ بہت چنگی گڑی سی۔ پیو پُت دی لڑائی وچ سدا زہر پکھ رہندی۔ اسیں مٹھیائی خریدی تے ہسپتال بچ گئے۔ القاوی آئی ہوئی سی۔ سارے ہی خوش سن۔ بچہ زچہ دونوں ہی صحت وند سن۔ بچہ بہت ہی خوبصورت سی۔ میں وی چک کے دیکھیا۔ مینوں روں جیہا لگ رہیا سی۔ اک پل لئی میرے ان جے بچے میریاں اکھاں اگوں گزر گئے۔ میں اپنے ہنجا اندر ہی دب لئے۔ چندن صاحب نے مُنڈے نوں گودی وچ لے کے پیار دتا۔ میں وی بچے نوں گودی وچ لیا۔ بچہ رون لگا، میرا مُونہہ وی نال ہی ٹڈیا گیا۔ عجیب جیہا سکون محسوس ہو رہیا سی۔ دل کرداسی ایہنوں گودی وچوں ہی نہ لاہواں۔ میں تاں دنیا دے بچے کھڈاؤندی رہی ساں ایہہ تاں پھر اپنے پر یوار دا جی سی۔ امن دیپ اتے سہی نے اس داناں انیش رکھ دتا۔ ایہہ ناں اوہناں نے کئی گھنٹے لاکے لہیا

سی۔ اسیں کافی دیر تک ہسپتال وچ رہے۔ وزٹنگ ٹائم ختم ہو رہی سی۔ اسیں سارے ہی اٹھ کے ترپے۔ امن دیپ چاہندا سی کہ اسیں اس نال گھر نوں چلیے۔ امن دیپ نے ہیز وچ ہی اپنا گھر لے لیا ہو یا سی۔ اسیں امن دیپ نال جان دی تھاں واپس ولور، سینسٹن نوں مڑنا سی۔ اک تاں ساڈا سفر لما سی تے دو جے چندن صاحب دا پین دا وقت وی ہو چکیا سی۔ پی کے اوہ کار نہیں سن چلاؤنا چاہندے۔ اک وار لانسنس گواچکے سن، ایہہ غلطی اوہ مڑ کے نہیں سن دہراؤنا چاہندے۔ ساڈی لیان دی مٹھیائی حالے ساڈی کار وچ ہی پئی سی۔ اسیں ایہہ ڈبے کڈھ کے امن دیپ دی گڈی وچ رکھ دتے اتے ولور، سینسٹن نوں روانہ ہو گئے۔ کجھ دناں بعد اسیں پھیر امن دیپ اتے سی نوں ملن گئے۔ ایسے بہانے انیش نوں وی مل لینا سی۔ القا اوس دن وی اتھے پہنچ گئی سی۔ اسیں بچے لئی نکا جیہا سونے دا کڑاوی لے کے گئے۔ چندن صاحب نے اپنے ہتھیں کڑا انیش دے ہتھ وچ پایا۔ سئی دے ڈیڈی اتے چھوٹی بھین وی اتھے آئے ہوتے سن۔ سبھ بچے نال کھیڈ رہے سن۔ بھنگڑا سنگیت شروع ہو گیا۔ سبھ وارو واری انیش نوں چک چک کے بچن لگے۔ سبھ بڑے خوش سن کہ گھر وچ رونق آئی ہے۔ چندن صاحب اتے سئی دے ڈیڈی آپس وچ گلاں کر رہے سن۔ چندن صاحب نے امن دیپ نوں تن ہزار دی بچے دے نام دی ایف ڈی پکڑائی۔ امن دیپ نے کہا، 'کوئی نہیں ڈیڈ اے اپنے کول رکھو، کیہڑی کتے جا رہی ہے، پھیر لے لوں گے۔' میز تے کھانا لگا دتا گیا۔ ساریاں نے خوشی خوشی کھانا کھا ہدا۔ اک دو جے نوں مذاق چلن لگے۔ گھر وچ رونق ہو گئی۔ روٹی وغیرہ کھان توں بعد القا نے چندن صاحب نوں کہا کہ اوہ اپنے گھر لئی فرنیچر خریدنا چاہندی ہے۔ اسیں سارے فرنیچر شاپ تے گئے۔ اے فرنیچر دیکھ ہی رہے ساں کہ اچانک امن دیپ تے القا بحث کرن لگ پئے۔ پتہ نہیں اوہناں وچکار کیہ ہو یا، دوویں اک دو جے نوں اُچی اُچی بول رہے سن۔ القا امن دیپ نوں نیواں دکھاؤن لئی ایہہ کہن لگی کہ اوہ وی بڑا

کچھ جاندی ہے، امن دیپ اپنے آپ نوں کیہ سمجھدا ہے۔ چندن صاحب نے بڑی مشکل نال دونوں نوں چپ کرایا۔ ہُن تک اوہناں دے گھر ہتھیریاں لڑائیاں دیکھیاں سن پر بھین بھرا دی نکیاں نکیاں بلیاں جیہی لڑائی پہلی وار دیکھن نوں مل رہی سی۔

اجیہی ہی پھسویں لڑائی اک وار پھر دیکھن نوں ملی سی پر ہُن مینوں اجیہی لڑائی توں پہلاں جیہا ڈر نہیں سی لگدا۔ جد ایہہ لڑدے تاں میں ان گولدیاں اپنے آپ نوں کتے ہو رہا لیڈی۔ اوں انیش چار کو مہینے داسی۔ اسیں ہیز گئے۔ رات اسیں امن دیپ کول ہی رہنا سی، چندن صاحب نے القانوں وی بلایا ہویا سی۔ امن دیپ دے گھر جان توں پہلاں اسیں کچھ کھان لئی کسے چھوٹے جیسے ریسٹورینٹ وچ اندر گئے۔ القاوتھے پہلاں ہی بیٹھی ساڈی انتظار کر رہی سی۔ میری حیرانی دی کوئی حد نہ رہی جدوں دوویں پیو دھی امن دیپ نال لڑائی کرن دی اس طرحاں دی پلین بناؤن لگے جس نال امن دیپ اتے سہی وچکار لڑائی دی سمبھانا ہو سکدی سی۔ میں اوہناں دی پلین وچ کوئی حصہ نہ لیا۔ مینوں لالچ سی کہ انیش نال کھیڈاں گی۔ جاندیاں ہی میں انیش نوں چک لیا۔ ہاسہ مذاق چل رہیا سی۔ شاید دارووی پیتی جا رہی سی۔ اچانک پیو پتر کسے گلوں اُلجھ پئے۔ چندن صاحب سہی نوں کہن لگے، "ایہہ تاں تینوں وی پسند نہیں سی کردا، کہندا سی ہڈیاں دی مٹھ ہے۔" اینا کہن دی دیر سی امن دیپ نوں غصہ آگیا، اوس نوں لگیا، ڈیڈ اسدا گھر توڑنا چاہندے ہن۔ ظاہر ہے امن دیپ نوں اس حالت وچ غصہ آؤنا ہی سی۔ سو چندن صاحب نوں انگریزی وچ گالھ کڈھدا اس نوں گھروں نکل جان لئی کہن لگیا، ایہہ میری سمجھ وچ امن دیپ دی باپ نوں پہلی وار کڈھی گال سی کیونکہ اج تک چندن صاحب ہی اجیہا کر دے آئے سن پر ایہہ اُلٹی گل ہو رہی سی۔ امن دیپ نے چندن صاحب نوں اک دم گھر چھڈ دین لئی کہیا۔ چندن صاحب دی حیرانی اک دم چہرے توں پڑھی جاسکدی سی کہ اوہناں دے اپنے پتر نے گھروں جان لئی کیہا سی جد کہ اوہ

اوسے پترنوں کئی وار گھروں کڈھ چکے سن۔ میں انیش نال کھیڈ رہی ساں، چندن صاحب نے اک دم او تھوں تڑن دا حکم دے دتا۔ اسیں اوسے ویلے امن دیپ دے گھروں تر مشتاق دے گھر چلے گئے۔ چندن صاحب بہت اسپید سن۔ مینوں کہن لگے، "کیا عورت ہے، اسیں جس نال لڑھ رہے ہاں، اوسے دے بچے نال کھیڈی جا رہی ہے۔ ایہو جیہی ان میسپور عورت میں دنیاچ نہیں دیکھی۔" پتہ نہیں من اچ کیہ آیا، او تھوں وی ولور، سینسٹن جان لئی اٹھ کھلوتے۔ ساری راہ اوہ سٹ کھاہدے سپ وانگ وس گھولدے رہے۔ گھر بچ کے اوہناں نے شراب پیتی، پہلاں تاں امن دیپ نون نون کر کے گالھاں کڈھیاں تے ہو پتہ نہیں کیہ کیہ بولے پھر اوہناں نے گھر وچ پیمیاں امن دیپ دیاں ساریاں فوٹو بن وچ پادتیاں۔ او تھے ہی بس نہیں، اوہناں نے فیملی ایلم چکی تے اوہناں وچوں امن دیپ دیاں ساریاں تصویراں کٹ دتیاں۔ تصویراں وی اویں کٹیاں کہ ہر فوٹو وچ باقی دے لوک رہن دتے تے امن دیپ نون کڈھ دتا۔ دیر رات تک ایہو کم کر دے رہے۔ سویرے اٹھ کے میں دیکھیا کہ الم دی عجیب حالت کیتی پئی سی۔ جس تصویر وچوں وی امن دیپ دی فوٹو کڈھی سی اس تصویر دا ہی ستیاناس ہو گیا سی۔ مینوں اپنیاں تصویراں دا فکر ہون لگیا کہ اک دن ایہناں دا وی ایہو حال ہووے گا۔ میں اوس بارے چندن صاحب نال کوئی گل نہ کیتی۔ ایہناں دے موڈ ٹھیک ہون نون کئی دن لگ گئے۔ اپنے موڈ نون ٹھیک کرن لئی چندن صاحب نے اک ہو ر کم ایہہ کیتا کہ جیہڑی ایف ڈی اوہ انیش دے نام دی بنوا کے لیائے سن اوہ بلڈنگ سوسائٹی وچ جا کے کینسل کروا دتی۔ شراب دے دؤر ہن دن ویلے وی شروع ہو گئے۔ جدوں وی شراب پیندے، امن دیپ نون گالھاں کڈھن لگدے۔ میں وی سوچ رہی ساں کہ اپنے ڈیڈی نون گال کڈھ کے امن دیپ نے بہت وڈی غلطی کیتی ہے پر بیار جاں جنگ وچ تاں سبھ کجھ جائز ہوندا ہے۔ پھیر امن دیپ سچاوی سی، اپنا گھر کوئی وی برباد نہیں کرنا چاہندا، ایہہ تاں چندن

صاحب ہی سن جیہناں نوں اپنے گھر دی سلامتی دا کدے فکر نہیں سی ہوندا۔ کجھ دناں بعد امن دیپ دا فون آیا۔ اوہ معافی منگ رہیا سی پر ایہناں نے گالھاں کڈھ کے فون کٹ دتا۔ کجھ مہینے ہو رنکل گئے کہ سہی دا فون آیا۔ اوہ شاید کرسمس تے انیش نوں ملاؤن واسطے لے کے آؤنا چاہندے سن۔ چندن صاحب اس نال گل کر دے کجھ مڑن لگے۔ کجھ دناں بعد کرسمس والے دن امن دیپ تے سہی انیش نوں لے کے ولور ہینسٹن چن گئے۔ چندن صاحب خوش سن۔ ایہناں نے امن دیپ نوں معاف کر دتا سی۔ کجھ دیر بعد القاوی بیچ گئی۔ القا نوں دیکھ کے میرا متھا ٹھنکیا۔ پتہ نہیں میرے من وچ ایہہ گل کیوں گھر گئی سی کہ جتھے القا وتھے لڑائی۔ اوس دے آئی تے اسیں وی چنگے بھلے رہندے لڑن لگدے ساں۔ میں انیش نال کھیڈ رہی ساں۔ شام نوں انیش دی پہلی کرسمس مناؤن لئی میں سائنا بن کے انیش نوں خوب خوش کیتا اتے ساریاں اک دو جے نوں تحفے وی دتے۔ سارے آپس وچ گلاں کر رہے سن۔ سارے کہہ رہے سن کہ انیش بالکل ایہناں ورگا ہے۔ امن دیپ اچانک بولیا، "ڈیڈ، میں بچپن وچ کیہو جیہا لگداساں؟ انیش ورگا ہی؟" "توں اینا سوہنا نہیں سیں۔" چندن صاحب دے کہن تے سارے ہس پئے۔ امن دیپ وی کھل کے ہسیا تے بولیا، "ڈیڈ، تہاڈے کول الہم ہونی آں، اوہدے وچ میرے بچپن دیاں فوٹو ہیگیاں، میں دیکھنیاں چاہنا۔" "کوئی نہیں سویرے دیکھ لئیں۔" گل آئی گئی ہو گئی۔ سبھ نے مل کے کرسمس ڈنر کیتا، کافی دیر ہسدے کھیڈ دے رہے۔ آخر سبھ سوں گئے۔

اگلی دو پہر امن دیپ نے الہم دی پھیر منگ کیتی۔ چندن صاحب نے الماری ول اشارہ کر دتا جتھے ایلم بیٹی سی۔ مینوں اک دم پتہ چل گیا کہ ہن کیہ ہون والا ہے۔ امن دیپ حیران ہو یا الہم ول دیکھدا جا رہیا سی کہ اوس دے بچپن دیاں فوٹو اواں کتھے چلیاں گئیاں سی۔ پچھن تے چندن صاحب نے دسیا، ہاں میں پھاڑ دتیاں، توں مینوں گالھ جو کڈھی سی۔ امن

دیپ نے کہا، "ڈیڈ تسیں مینوں ساری عمر بنا کسے مطلب دے گا لھاں کڈھدے رہے ہو، ایہہ تاں میرے بچپن دیاں یاداں سن، اوہ وی تسیں تباہ کردتیاں۔ چندن صاحب نے کہا، "تاں کیہ ہو گیا، میری کیہڑی بچپن دی کوئی فوٹوسی۔" امن دیپ دیاں اکھاں چوں اتھر و آ گئے، اوہ وی اپنے بچپن نوں اپنیاں تصویراں وچ ویکھنا چاہندا سی۔ امن دیپ اپنا پریشان ہو گیا کہ اک دم سہی تے انیش نوں لے کے واپس لنڈن چلا گیا۔ اوہناں دے جان توں بعد چندن صاحب میرے ول انگلی کر دے بولے، "کیہو جیہی گھٹیا عورت ایں توں، جدوں وی میری تے امن دیپ دی بحث ہوندی ایے، توں چپ چاپ ڈرامہ دیکھدی رہندی ایں! ایہہ سانوں انیش دے جنم دن تے پہلا کارڈ سانوں ہی دین آئے سن، اسداسانوں بہت بعد وچ پتہ لگا۔"

رجینی؟؟؟

لنڈن وچ اک شاعر رہندا سی، گر نام گل۔ اوس دا بمبئی وچ آؤنا جانا سی۔ ایہہ سوچدے سن کہ شاید اوہ ایہناں دی سکرپٹ اُپر فلم بناؤن وچ کوئی مدد کر دیوے گا۔ ایہناں نے اوس نال دوستی گنڈھ لئی۔ دوستی تاں خیر پہلاں ہی ہووے گی، دوویں ہی پرانے بندے سن۔ اوہدے نال ایہہ بمبئی جان دا پروگرام بناؤن لگے۔ پروگرام بناؤن کیہ لگے ایہہ چلے ہی گئے۔ میں گھر وچ اکلے رہ گئی۔ خیر اکلے تاں میں پہلاں وی کئی وار رہی ساں۔ جدوی کوئی دن سد ہوندا تاں ایہہ اکلے ہی کسے پاسے کھسک جایا کر دے سن۔ کر سمس تے ایہہ القا کول چلے جاندے تاں میں گھر کندھاں نال گلاں کرن جوگی ہی ہوندی۔ اک وار کر سمس تے ایہہ مینوں القادے گھر نال لے کے گئے، اجے راہ وچ ہی سن کہ گڈی ساؤ تھاں ول موڑ لئی۔ پتہ نہیں دل وچ کیہ آیا کہ مینوں کلونت ڈھلوں دے گھر چھڈ آپ القا کول چلے گئے۔ ہُن میں ایہہ سبھ برداشت کردی جا رہی ساں کیونکہ ایہہ مصیبت اوس وار میں آپ خریدی سی۔ اڈیاں چک کے پھالین وانگ۔ میری اک سہیلی سی؛ جسویر۔ جسویر امریکہ رہندی سی۔ اوہ انگلینڈ وچ دو وار میرے کول آوی چکی سی۔ اک وار میرے فلیٹ وچ جدوں میں اکلے رہندی ساں تے اک وار ادوں جدوں میں چندن صاحب نال رہندی ساں۔ اوس نال میری دوستی امرتا پریتم راہیں ہوئی سی۔ ہُن اوہ میرے نال بہتا ہی جڑ گئی سی۔ اوہ مینوں امریکہ آؤن دا

سدا دیندی رہندی سی۔ اوہ عام طور تے کہانی اتے کدے کدے نظم لکھدی سی پر اوس نون
 ساہت دی بہت سمجھ سی۔ جد اسیں گلاں شروع کر دیاں تاں مکن وچ ہی نہ آؤندیاں۔ میں
 اوس نون فون کر کے دسیا کہ چندن صاحب بمبئی فلم نگری وچ بیٹھے ہن تے میں اکلے کندھاں
 دیکھ رہی ہاں۔ اوہ مذاق وچ آکھن لگدی کہ آپے پھا تھڑیئے، تینوں کون بچاوے۔ حالانکہ
 چندن صاحب دے ناول "کنجکاں" دی اوہ اپنی مدعا ہوئی کہ اوس نے اپنی اک ہور سہیلی
 نون وی ایہہ ناول پڑھوایا۔ دوہاں نون ایہہ ناول اپنا پسند آیا کہ اوس دی سہیلی نے کہا کہ
 جدوں وی چندن صاحب کدے امریکہ آؤن تاں اوہ ایہناں نون اپنے گھر بلاؤنا چاہندی
 ہے۔ اوسے طرحاں کلونت ڈھلوں وی ہر کانفرنس ویلے ساڈے گھر پہلاں ہی آجاندی تے
 بعد وچ جاندی۔ ایہہ چندن صاحب نون بائی کہہ کے بلاؤندی تے چندن صاحب وی مونہہ
 تے اوس نال پیار نال پیش آؤندے، لیکن اوسدے چلے جان تے اوس نون ہی کئی گلاں
 کر دے۔ ایہو جیہا ورتا اوہ میریاں کئی ہور سہیلیاں نال وی کر دے۔ اوسے طرحاں پولینڈ
 توں جد کدے وی انا ساڈے کول آؤندی، کھانے دے ٹیبل تے ساہت دیاں گلاں بحث وچ
 وٹ جاندیاں تے انا دی مضبوط شخصیت اوہناں نون کدے چنگی نہ لگدی۔ جد کدے کسے ادبی
 محفل وچ کوئی مینوں پر دھاگی منڈل وچ بٹھا دیندا، گھر آ کے ضرور لڑھائی ہوندی۔ اک وار
 میں برمنگھم وچ کسے ہوندی سبھا وچ 'پنجرے' نظم پڑھی جس دیاں کجھ لائیناں اس طرحاں
 سن؛

"ہر وار اوہ کر دی رہی
 سفر پنجرے توں پنجرے تک
 کدے کدے چاہندی

سبھ پنجرے توڑ دیوے
 مارے اکاش وچ لمی اڈاری
 بھر لئے تازی ہوا دی خوشبو
 پر پتہ نہیں کیوں
 پنجریاں دا جھر مٹ
 اوس دا مُونہہ چڑاؤن لگدا
 تے اوہ _____ "

بس پھیر کیہ سی گھر آؤندیاں اوہ گھماسان، رہے ربّ داناں۔ کہن لگے، "تینوں کون
 پنجریاں وچ قید کر داہے، توڑ کے پنجرہ اڈ کیوں نہیں جاندی۔ دراصل ایہہ تاں اک بہانہ
 سی، چاہندے اوہ ایہی سن کہ میں آپ ہی ایہناں نوں چھڈ جاواں۔ بمبئی جا کے ایہناں نے
 پہلاں تاں اک دو فون کیتے پر پھر بند ہی کر دتے۔ مینوں پتہ سی کہ ایہہ ایہناں دی عادت
 سی۔ مہینے کو بعد ایہہ واپس آگئے۔ میں ایہناں نوں لین گئی۔ ایہناں ول دیکھ کے میں تاں
 حیران رہ گئی۔ پہلاں والے چندن تاں ایہہ رہے ہی نہیں سن۔ ایہہ تاں کوئی نوجوان سورن
 چندن سی۔ کافی عرصے توں ایہناں نے وال رنگنے چھڈ دتے ہوئے سن۔ ہُن ایہناں نے وال
 رنگ لئے ہوئے سن۔ داڑھی وی فرنیچ کٹ بنا لئی سی۔ میں کیہا، "تہانوں کسے فلم وچ رول
 تاں نہیں مل گیا؟" میں ہس رہی ساں پر ایہہ گھمبیر سن۔ ایہہ بولے، "گل ذرا بیٹھ کے کرن
 والی اے پر ہے بہت ضروری۔" میں گڈی چلاؤندیاں ایہناں ول دھیان نال دیکھیا تے آکھیا،
 "تسیں ہُنے ہی کر لو، جیہڑی کرنی ایں۔" "ان فیکٹ، آئی ایم ان لو! مینوں پیار ہو گیا اے۔"
 میرا زور نال ہاسہ نکل گیا پر ایہہ حالے وی اوں ہی گھمبیر سن۔ ایہناں ول دیکھ کے میں وی
 چپ کر گئی۔ گھر پجے تاں ایہہ بولے، "دیکھ، توں سمجھدار عورت ایں، ساری گل سمجھدی

ایں۔ اپناتاں پتی پتی والی کوئی رشتہ ہے نہیں، ہن جے میں کدھرے ہو رہیں ہنالواں تاں تینوں کوئی اعتراز نہیں ہونا چاہیدا۔ میرے سبندھ رہیماناں دی اک گُری نال بن گئے نیں۔ میں چپ رہی۔ اجیہے ڈرامے پہلاں وی کردے رہے سن۔ دلی وچ تاں ایہناں کوئی ویسوا نہیں سی چھڈی۔ پتہ نہیں باہر کیہ کر کے آؤندے سن پر گھر آ کے مسالہ لالا کے اویں گلاں سناؤندے سن کہ میں اندروں مر جاواں۔ میں ادوں وی ثابت رہی ساں۔ پیار کرنا چندن صاحب واسطے مذاق جیہا سی۔ اوہناں لئی پیار دی اکو ہی پر بہاشا سی، جسمانی تعلقات۔ ہن پرانے چندن صاحب جاگ پئے سن۔ مینوں پتہ سی ایہہ میرا کجھ نہیں وگاڑ سکے گا۔ سگوں اوہناں دی ایہہ گل سن کے میرا اوہناں نال نہ سون دا فیصلہ مینوں بہت ہی صحیح لگیا۔ پتی نال سون نوں کس دادل نہیں کر دا پر کوئی پتی ہووے وی جو پیار نال تہانوں انگ لگاوے۔ مینوں وی کوئی ایسا چاہیدا سی جو تہاڈیاں بھاونواں، تہاڈے احساس دی قدر کرن والا ہووے، وحشی نہیں سگوں کوئی پیار نال پیش آؤن والا ہووے، عورت نوں محض جسم نہیں انسان سمجھن والا ہووے، دکھ سکھ وچ تہاڈی بانہہ پھڑن والا ہووے، پتی پتی دے سبندھ ہاں داستکار کرن والا ہووے۔ پھیر چندن صاحب نوں تاں کسے وی سبندھ نوں پبلک وچ نشر کرن توں سوا ہور کجھ آؤندا ہی نہیں سی۔ پتی پتی وچلے سارے بھیدا اوہ اپنے دوستاں وچ نشر کر دیندے۔ ایہہ گلاں ہولی ہولی مینوں تکلیف دین لگیاں تے میں چندن صاحب توں احساس دی پدھر تے دور ہوندی گئی۔ خیر ایہناں نے بیگ وچوں کجھ چیزاں کڈھیاں۔ کجھ پاؤڈر جسے تے کجھ ہور نکا سک اوس عورت نے میرے لئی بھیجیا سی۔ چندن صاحب لئی کرشن رادھادی اک مورتی سی۔ میں دیکھیا کہ ایہناں نے اوہ مورتی بڑے پیار نال اپنی کپڑیاں دی الماری وچ سجائی ہوئی سی۔ میں حیران ساں کہ اک دہریا آدمی ایہہ کیہ کر رہیا سی۔ پھر سوچدی کہ شاید سچ ہی کسے نوں پیار کرن لگ پئے ہوں۔ شاید انگلیٹڈ دیکھ کے کوئی مگرے لگ گئی ہووے۔ میں وی اوس

عورت دیاں دتیاں چیزاں اک پاسے رکھ دتیاں۔ میں غصے وچ سماں کہ اوس نے کیہ سمجھ کے مینوں ایہہ چیزاں بھیجیاں ہن، ایہناں نوں لے کے اس نوں سوکھن منظور کراں۔ مینوں غصہ وی آرہی اسی تے چندن صاحب دی نادانی تے ہاسہ وی تے افسوس وی ہو رہی اسی۔

ایہہ ہر شام ہی ریما دیاں گلاں کرن بہہ جاندے۔ نشے وچ آئے ریما نوں فون کر دے۔ بہت ہی گھر وڑ گھر وڑ کے ہندی بولدے۔ اپنے پیار دا اظہار وی کر دے۔ اوہنوں ایہہ وی کہہ دیندے کہ جلدی ہی اوہ مینوں طلاق دے کے اوس نوں بلا لین گے۔ مینوں طلاق دین دیاں گلاں میرے ساہنے ہی کر دے۔ مینوں پتہ وی ہوند کہ ایہہ جان بچھ کے میری ہوند نوں زخمی کر رہے ہن پر میں خاموش رہندی۔ کوئی پر تیکرم پیش نہ کردی۔ میں ہس چھڈ دی۔ مینوں سمجھ لگن لگ پی سی کہ شاید ہن ایہہ مینوں گھروں کڈھن دی سکیم وچ ہن۔ کدے میرے اُپر ایہہ دباؤ وی پاؤن لگدے سن کہ القائے پکے طور تے ولور ہینسپٹن رہن آرہی ہے۔ ایہناں نوں پتہ سی کہ القادی لڑائی توں میں ڈردی سماں پر مینوں ایہہ وی پتہ سی کہ ایہہ صرف مینوں ڈراؤن لئی جاں گھروں بھجاؤن لئی ایہہ کہانی گھڑ رہے ہن۔ میں اک کنوں سُن کے دو بے کنوں کڈھ دیندی۔ بے میں واپس آؤن دی وڈی غلطی کیتی سی تاں ہن اخیر تک نکلی وی رہنا چاہندی سماں۔ بار بار میں جگ ہسائی نہیں سماں کرنا چاہندی۔ ویسے وی مینوں اپنے ادبی بھائی چارے دا لحاظ ماردا سی۔ ساڈے سارے دوست ساڈھے سن۔ اوس ادبی دائرے نے ہی مینوں چندن صاحب نال رہن لئی مجبور کیتا ہو یا سی۔ میں اپنے ادبی متر اں ساہویں نموشی نہیں سماں بننا چاہندی۔ ادبی دوستاں ولوں مل رہے پیار ستکار نوں میں قائم رکھنا چاہندی سماں۔ میں اپنے ولوں کوئی قدم نہیں سماں اٹھانا چاہندی۔ پر چندن صاحب اک دن مینوں کہن لگے، "ہُن ریما آجانی ایں، تینوں تاں کتے ہو رہن دا انتظام ہی کرنا پینا ایں۔ بے کہیں تاں میں تیرے لئی کدھرے ہو رہن انتظام کر دیناں۔" میں اپنے آپ نوں کہیا،

'ہیڑوی گوانگین دو ندر کورے! مُڑ اوہناں راہاں تے ترنا پوے گا۔ ہُن سچ ہی تینوں بچاؤن والا کوئی نہیں!' ایہناں دناں وچ ایہناں داسکھاناں دا کوئی رشتے دار کجھ دن ساڈے کول رہ کے گیا۔ پتہ نہیں ایہناں نوں اوہدے تاہیں کوئی کم سی جاں اوس نوں سی پر ایہناں وچ کجھ چکر جیہا ضرور سی۔ اوہ چلے گیا۔ اوس بارے فون اُپر کسے ہو رنال گل کر دے بولے، "دیکھ بھاؤ، آپاں اوہنوں جتا استعمال کرنا سی کر لیا، ہُن اوہدی کوئی لوڑ نہیں سی سو مکھن دے وال وانگ کڈھ کے اوہ ماریا!" میں حیران ہوئی ایہناں دی گل سُن رہی ساں۔ ایس دا مطلب کہ میں وی استعمال ہون والی ہی چیز ہاں۔ مینوں استعمال کر لیا، میرا فلیٹ وکوادتا، دئی والا پلاٹ وچ لیا، پیسے جیب وچ پالئے تے ہُن مکھن دے وال وانگ باہر کڈھن لئی تیار سی۔ جد اکیڈنٹ نے ایہناں نوں ڈڈے کر دتا ہو یا سی تے میں ایہناں دی سنبھال کر رہی ساں، ایہناں دے زخماں تے پٹیاں کر رہی ساں تاں ایہہ میریاں ساریاں گلاں منن نوں تیار سن۔ مینوں وار وار کہندے کہ توں میری رجنی ہیں۔ مینوں نہیں پتہ ایہناں نوں پتی دی نہیں سگوں اک کیئر رڈی لوڑ سی۔ صحت ٹھیک ہو گئی تاں کیئر رٹوں کیتے کر اؤنا سی!

پلین

جسویر نے سانوں دواں نوں امریکہ آؤن داسدا دتا ہویا سی۔ اوہ اپنی سہیلی نال وی چندن صاحب نوں ملاؤتا چاہندی سی پر چندن صاحب اج کل ہور ہی ہواواں وچ اڈے پھر دے سن۔ پہلاں تاں اوہ میرے نال امریکہ جان لئی من گئے سن پر ہن جد دے ممبئی توں واپس آئے سن، کہانی بدل چکی سی۔ امریکہ جان دا وچار اوہناں کینسل کر دتا۔ چندن صاحب نے پہلاں مینوں مینٹلی ٹارچر کیتا۔ کدے ریما دیاں گلاں کر کے تے کدے مینوں پاگل ہون دیاں، بیمار ہون دیاں تہمتاں لا کے۔ کیونکہ ڈپریشن دی دوائی میں حالے وی کھا رہی ساں۔ تھوڑی شوگر وی ہو گئی سی سی مینوں۔ کجھ دوائیاں داسائڈ افیکٹ سی تے کجھ گھر دا تناؤ بھریا ماحول سی جو مینوں کئی طرحاں دیاں بیماریاں لارہیا سی۔ میں انسان ساں، میرے اندر احساس سن۔ میں ایہناں وانگ بے شرم نہیں ساں بن سکدی۔ ایہہ تاں شراب، سگریٹ دے بہانے گالھاں وی کڈھ لیندے تے رات نوں گھر اڑے مار دے رہندے۔ میریاں راتاں دی نیندر خراب ہوندی گئی، ڈپریشن ہور ودھدا گیا۔ پھیر وی میں نوکری نہیں چھڈی۔ دوائیاں کھا کے وی میں کالج جاندی رہی۔ نواں کورس وی شروع کر لیا۔ جد اوہناں دا ایہہ داعہ چلیا تاں اوہناں مینوں جسمانی طور تے تسیہ دینے شروع کر دتے۔ نومبر دا اخیر سی۔ شاید چووی تاریخ سی نومبر دی۔ لوہڑے دی ٹھنڈ سی۔ ایہہ اوہ رُت سی جد گھراں دی سینٹرل ہیٹنگ چووی گھنٹے چلدی رہندی ہے پر چندن صاحب نے ہیٹنگ بند کر دتی۔ اپنے سٹڈی روم لئی تے بیڈ روم لئی نویں ہیٹر لے آندے۔ میں لگی ٹھنڈ وچ ٹھر ٹھر کرن۔ جسویر دا

فون ہر ڈھکویں موقعے تے آجایا کردا سی۔ اوس ویلے وی آگیا۔ اسیں گلاں کردیاں اوس حالت وچوں وی مزہ لبھن لگیاں۔ پر میری حالت اوس نوں اُداس وی کر دیندی۔ اوہ ٹھہاکے ماردی ہوئی اک دم خاموش ہو جاندی۔ چندن صاحب مینوں گھروں کدھن لئی بازو سن تے میں ڈھیٹھ بنی بیٹھی ساں۔ پر ٹھنڈناں میرا بُرا حال ہو رہیاسی۔ ایہناں دیاں سگرٹاں وی میرے لئی ٹارچر ہی تاں سن۔ ایہہ اکلے تے کدے ایہہ تے القارل کے گیاراں بن جاندے۔ میں گردوارے وچ اے لیول دیاں کلاساں وی لیا کردی ساں۔ گردوارے جاندے بہت سارے لوک میرے واقف ہو گئے سن۔ کدے کدے راہ وچ وی مل پیندے۔ مینوں ایہو ڈر رہندا کہ چندن صاحب کتے اوہناں دے ساہمنے ہی سوٹانہ لکھن لگ پین۔ ایہہ اکلے ہوندے تاں ذرا گل من لیندے پر جد القانال ہوندی تاں میری کہن دی ہمت ہی نہ ہوندی۔ کئی واری اسیں کار وچ جا رہے ہوندے تاں ایہناں دونوں نے ہی سگرٹاں لائیاں ہونیاں ہونیاں۔ میں مُونہہ لکاؤندی پھر دی کہ راہ وچ کوئی دیکھ ہی نہ لوے۔ ایہناں دنوں وچ القافتہ رہن لئی آگئی۔ ہُن القا آئی تے ایہہ پہلاں نالوں وی زیادہ ڈرامہ کرن لگدے سن۔ ویسے وی القانوں ساڈا اکٹھیاں بیٹھنا گوارا نہیں سی ہوندا۔ جدوں وی اوہ سانوں اکٹھے بیٹھیاں دیکھدی جھٹ آ جاندی تے کہندی، 'ڈیڈ آئی تھک یو ڈونٹ لو می اپنی مور'۔ ایس طرحاں ساڈی دوری ہو روی ودھن لگدی پر ہن تاں القانوں ریموالی کہانی وی چنگی نہیں سی لگی۔ اوہ سمجھدی سی کہ ایہہ ہُن ریمو اپر پیسے خرچین لگن گے۔ القاشام جے نوں آئی۔ اوہ دوویں سٹڈی روم وچ وڑے نالے شراب پیندے رہے تے نالے سگرٹاں۔ پھر اسیں اکٹھیاں نے روٹی کھا دی۔ القا آئی تے میں تاں اجنبی بن ہی جاندی ساں۔ اگلے دن اسیں سٹی سینٹر جانا سی۔ چندن صاحب کار چلا رہے سن۔ ولور ہسپتال سٹی سینٹر پیجے۔ کار پارک کرن توں بعد میں کجھ سامان خریدن بوئس وچ جاوڑی تے ایہہ دوویں باہر کھڑے میرا انتظار کرن لگے۔ جد میں باہر آئی تاں ایہہ کدھرے نظر نہ آئے۔ میں آلا دوالا دیکھیا تاں ایہہ اک کھلے کیفے وچ بیٹھے سن۔ ایہناں دی کوئی آگئی تے میں وی اپنے لئی منگوا لئی۔ ایہہ دوویں برو برابر بیٹھے سن تے میں ایہناں دے ساہمنے۔ ایہہ سگرٹ پی کے

دھو آں سدھا میرے ول چھڈ رہے سن۔ میرا ساہ اکھڑن لگیا۔ میں کہیا، پلیز، دھو آں دو جے پاسے نوں جان دیو۔ "جے تینوں کوئی تکلیف اے تاں توں اٹھ کے چلے جا! القامیرے ول ایس طرحاں مسکرا کے دیکھن لگی جیویں اوہ کوئی گیم جت رہی ہووے۔ میں غصے وچ اٹھ کے آگئی تے گھر نوں ترپئی۔ گھر ذرا دور سی اس لئی پہنچن نوں ذرا وقت لگ گیا۔ ایہہ کار وچ میرے توں پہلاں ہی بچے ہوئے سن۔ اوس ویلے تاں ایہہ کجھ نہ بولے۔ شام نوں دوواں نے شراب پیتی تے ہو گئے شروع۔ دوویں ہی اُبھر اُبھر کے میرے ول نوں آؤن۔ چندن صاحب کہہ رہے سن، "ایہہ میرا گھر اے، میں اوس دے ہر کمرے وچ سگرٹ پیاں گا، توں کون ہئی ایں مینوں روکن والی۔" اوہناں دے مگر ہی القابولی، جے تینوں بہتی ہی تکلیف اے تاں گھروں چلی جاہ، پولڈی بچ، جسٹ لیو دس ہاؤس!

گل کردی اوہ مینوں انگل نال باہر دارستہ وی دکھا رہی سی۔ میں چپ کر کے اوہناں نوں سُندی رہی۔ خوب ہنگامہ ہویا۔ اخیر میں کجھ کھاہدے بناں ہی اپنے کمرے وچ سون چلے گئی۔ میں ایہناں نوں تاں بھوایں کجھ نہ کیہا پر مینوں میری آؤن والی زندگی دے آثار نظر آؤن لگے۔ پچھتاوا ہویا کہ میں اپنا فلیٹ کیوں وچ دتا سی۔ ساری رات کئی طرحاں دیاں سوچاں وچ لکھی۔ ولور ہینسٹن وچ رہن والیاں اوہناں ساریاں عورتاں دی تصویر میریاں اکھاں آگوں گزر گئی جو اپنے کھسماں دیاں ستائیاں ہونیاں اپنے بچیاں نوں وی پال رہیاں سن تے نوکری وی کر رہیاں سن۔ کئی تاں کاؤنسل دے مکاناں وچ رہ رہیاں سن تے کمیاں نے سما پاکے اپنے گھر خرید لئے سن۔ اوہناں عورتاں نال مینوں ہمدردی وی سی تے کدی ڈروی لگدا سی کہ ولایت وچ آئیاں ہونیاں ایہہ عورتاں کیہو جیہی زندگی جی رہیاں سن تے بھارت وچ کئی کڑیاں ولایت آؤن نوں کیوں ترس رہیاں سن۔ مینوں اپنے دلی والے کالج دے اوہ سارے سال یاد آگئے جدوں میں اپنے ڈپارٹمنٹ دی ہیڈ وی ساں تے گھر وچ وی میری کیوں عزت ہوندی سی۔ لکھاری نال ویاہ کر آؤن دا جیڑا سپنا میں لے کے آئی ساں اوہ تاں کدوں داہوا وچ بکھر گیا سی۔ ایتھوں تک کہ میرا لکھن دا کم وی بڑا مٹھاپے گیا سی۔ کدے کوئی آرٹیکل لکھ لیندی۔ پچھلے پنج سست سالوں وچ آلوچنا دیاں کیول دو کتاباں ہی لکھ سکئی ساں۔

ہاں نظم ضرور لکھی جا رہی سی۔ دراصل کویتا لکھن توں وی ودھ میرے نال واپر رہی سی۔ مینوں بار بار ڈاکٹر صاحب دی دتی ہوئی دُعا جھوٹھی پیندی جا پدی۔ اگلی سویر بدھوار سی۔ بدھوار نوں میری چھٹی ہوندی سی۔ ہفتے لئی آئی سی پر القاسویرے ہی چلے گئی۔ شاید کوئی پلین بنا گئی سی۔ جان لگیاں مینوں بلا کے وی نہیں گئی۔ ایہناں نے بوتل کھولی ہوئی سی۔ میں چاہ دا کپ بنا کے اپنے کمرے وچ چلے گئی۔ ایہہ میرے مگرے ہی آگئے تے میرے مُونہہ اُپر دھو آں مار دے بولے، "کر کیہ کرنا، ایہہ میرا گھر اے تے میں ایہدے کسے وی کمرے وچ سگرٹ پی سکداں۔ توں ہمت کتراں کیتی مینوں روکن دی؟" میں چپ ساں۔ ایہہ بولی جا رہے سن۔ کجھ دیر بعد ایہہ چلے گئے پر بولی حالے وی جا رہے سن۔ پتہ نہیں کیہڑی کیہڑی گالھ دے رہے سن۔ میں کدے وی ایہناں دیاں گالھاں ول دھیان نہیں ساں دیندی پر ارج دھیان نال سنن لگی ساں۔ گالھاں مینوں چبھن لگیاں۔ ایہہ تیر وانگ سدھیان سینے وچ وچ رہیاں سن۔ میں وی اٹھ کے فرنٹ روم وچ آگئی تے ایہناں دے ساہنے کر سی تے بیٹھ گئی۔ ایہہ حالے وی گند کی جا رہے سن۔ میں کیہا، "اک وار مکالو جیہڑی گل مکاؤنی آں، میرے توں بار بار نہیں مر یا جاندا۔" ایہناں دے نیڑے کوڈلیس فون بیاسی۔ ایہناں نے وگاہ کے میرے مُونہہ تے ماریا۔ میری اکھ دے بالکل کول آ کے وجیا۔ فون اپنی زور نال و جا کہ ایہہ کھلر کے دور جا ڈ گیا۔ میں درد نال کراہن لگی۔ میں وی اُٹھ کے دو بے کمرے وچ جا کے پولیس نوں فون کر دتا۔ ایہناں نے او تھے آ کے وی بانہہ مروڑ کے میرے کچھے لادتی۔ اپنا درد سہن جوگی میں کتھے ساں۔ میریاں لیراں نکل گئیاں۔ میں سہم نال کمب رہی ساں۔ کجھ منٹاں وچ ہی پولیس آ گئی۔ پولیس والا اک نوجوان گورامنڈا اسی تے اک گوری کڑی۔ کڑی نے میرے موڈھے تے تھہر رکھ کے مینوں تسلی دتی تاں میرا کانا کجھ گھٹیا۔ چندن صاحب گھبرائے کھڑے سن تے ڈرے ڈرے میرے ول دیکھ رہے سن۔ انج لگ رہیاسی جیویں اوہناں دی ساری شراب اتر گئی سی۔ میں پولیس والیاں نوں ساری گل دسی۔ اوہناں نے میرے زخم دیکھے کہ ایسولینس دی لوڑ تاں نہیں۔ پھر اوہ بولے، "دس، توں کیہ چاہنی ایں؟" میں ایس گھر وچ نہیں رہنا چاہندی، مینوں ایس آدمی توں خطرہ اے۔" تینوں

ایس گھروں جان دی کوئی لوڑ نہیں اے۔ دیکھ کنا سوہنا گھراے، جے چاہیں تاں ایس گھر وچ رہ سکدی ایس؟ اوہناں دا اشارہ صاف سی کہ گھر چھڈ کے تاں چندن صاحب نوں جانا چاہیدا ہے۔ میں وی ایہہ سبھ سمجھدی ساں پر اس دا مطلب ایہہ ہونا سی کہ کسے نہ کسے طریقے نال پھر ایس بندے نال واہ پیا ہی رہنا سی۔ میں ایس توں بہت دور چلے جانا چاہندی ساں۔ نالے میں اپنے ادبی دوستاں ساہویں ایس طرحاں دی مثال نہیں ساں بننا چاہندی کہ اوہ میرے بارے ایہہ سوچن کہ میں گھر دے لالچ وچ چندن صاحب نوں گھروں بے گھر کر دتا۔ میں سوہنے گھر توں کیہ کراؤنا سی۔ ایہہ میرے سفنیاں دا گھر تاں بالکل نہیں سی۔ میں پولیس مین نوں کیہا، "مینوں سوہنے گھر نال کوئی واسطہ نہیں، میں ہن ایتھے بالکل نہیں رہنا۔" میں اچھے کیہا ہی سی کہ پولیس مین گوری کہن لگی، پہلی گل تاں ایہہ کہ توں اپنا پاسپورٹ، بینک بکس تے ہور ضروری ڈاکو مینٹ چک لے تے جیہڑا اپنا سامان لینا لے لے۔ میں اک بیگ وچ جتا کو سامان پے سکد اسی پالیا۔ پھر پولیس مین پچھن لگیا، "تیرا کوئی دوست جاں رشتے دار ہے جتھے تینوں اسیں چھڈ دیئے؟ نہیں تاں شیلٹر ہوم چھڈ دیندے ہاں۔" ویسے تاں میری کاروی کھڑی سی پر میں چلا سکن دی حالت وچ نہیں ساں۔ میری سہیلی منجیت دھالیوال نزدیک ہی رہندی سی۔ میں اس نوں فون کیتا۔ اوہ کجھ منٹاں وچ ہی آگئی۔ اوہ ہی میری کار چلا کے مینوں اپنے گھر لے گئی۔

شلمر ہوم

کچھ دنوں میں لگ ہی رہی تھی کہ ہن مینوں اس گھروں جانا ہی ہے پر اویں اپنی جلدی جاواں گی ایہہ نہیں سی سوچیا۔ میں سوچدی ساں کہ جد زیادہ ہی بھیڑ پئی تاں کدھرے کرانے دا کمرہ لہہ لوواں گی تے زندگی مڑ کے سکر تیج توں شروع کر لوواں گی۔ کتھے کدے اپنے فلیٹ دی مالک ساں تے کتھے گھروں کدھی ہوئی۔ 15 سال ویاہ نوں ہو چکے سن تے میں خانابد و شاں وانگ کتھے کتھے بھٹک رہی ساں۔ ہن تاں نور صاحب وی نہیں سن رہے جو مینوں سہارا دے سکدے۔ ڈھلوں صاحب نال تاں ویسے وی ہن کوئی بول چال نہیں سی رہی۔ پہلاں میں منجیت دھالیوال دے گھر گئی۔ منجیت دھالیوال دا اپنا پر یواری سی۔ ویسے تاں اوہ میری کلیگ وی تے سہیلی وی پر میں اوس اُپر بوجھ نہیں ساں بننا چاہندی۔ میری اک گجراتن سہیلی سی، پشپا۔ اوہ میری سٹوڈنٹ وی رہی سی۔ اوہ ساڈے گھر اکثر آیا کردی سی۔ چندن صاحب نوں بھیا بھیا آکھدی پھر دی۔ میں اس نوں فون کیتا تے کہا، تیرے بھیسے نے نکال دیا مجھے۔ "کوئی بات نہیں، میرے گھر آ جاؤ۔" اوس نے پورے حوصلے نال کہا۔ منجیت دھالیوال مینوں پشپا دے گھر چھڈ آئی۔ مینوں مایس طرحاں چاہیا کہ اک انسان دا گھر چھڈ کے باقی داسنساں میرے سواگت و بچ کھڑا سی۔ پشپا دے گھر میں کچھ دن رہی۔ ایتھے ہی میرے کم توں میری لائن میجر ملن آئی تے میری حالت نوں سمجھدی میرے لئی ہفتے دی چھٹی بک کر گئی۔ ہن سوچ رہی ساں کہ اگے کیہ کیتا جاوے۔ جتھے ہر کوئی پیار دے رہیا سی ایتھے ہر کوئی اپنی ہی صلاح وی دے رہیا سی۔ جسویر دا امریکہ توں فون آیا۔ اوہ پہلاں تاں میری

صورت حال بارے فکر مند ہوئی پر پھر اسیں اس اُپر ہسن گئیاں حالانکہ اس ہا سے وِچ میرا درد شامل سی جو میں لکاؤن دی کوشش کر رہی ساں۔ ہن میری حالت اس گانے ورگی سی کہ چل اکیلا، چل اکیلا۔ اگلے قدم لئی کسے صلاح دین والے نے کہا کہ والسال دے وِچ بے گھرے لوکاں لئی 'ہیون ہاؤس' بنیا ہویا ہے۔ میرے ورگے ایمر جنسی والیاں نوں اتھے کمرہ مل جاندا ہے۔ پُشپا دا بھرا مینوں والسال چھڈ آیا۔ میں ہیون ہوم دے دفتر وِچ جا کے اپنی حالت دسی۔ اوہناں میرا ناں وغیرہ لکھ کے مینوں اک نکا جیہا کمرہ دے دتا۔ بے گھریاں نوں سہارا دین والے اس گھر دانان ہیون ہوم سی، جانی کہ سورگ پر ایہہ نرا ہی ترک دس رہیاسی۔ بھینڑا جیہا مٹیک اٹھیا پیاسی۔ سگرٹاں دی ہو اڑھ وی ہو وِچ تاری سی۔ کھانا باہروں لیاؤنا پیاسی۔ اس وِچ رہن والیاں ساریاں عورتاں ہی سن۔ خاوندناں دیاں ستائیاں ہونیاں عورتاں۔ بہتیاں نوجوان کڑیاں ہی سن، بچیاں والیاں۔ سارے رنگاں دیاں ہی کڑیاں سن۔ اوہناں ول دیکھ کے مینوں تاں اوں ہی ہو رطرحاں محسوس ہوئی جارہیاسی۔ عجیب جگہ آگئی ساں میں۔ کھانا باہروں لیاؤنا پیاسی۔ ویسے رسوئی وی سی۔ بچیاں دے دودھ گرم کرن لئی جاں چاہ بناؤن لئی ہووے گی پر رسوئی وی نوں وجے بند ہو جاندی سی۔ پین لئی پانی وی اس توں پہلاں پہلاں ہی بھر کے رکھنا پیاسی۔ میں کسے نہ کسے طرحاں رات کٹی۔ رات نوں ہی جسویر دافون آگیا۔ اس سارے دور وِچ جسویر میرا ایس طرحاں بچھا کر دی رہی جیویں میرے نالوں ودھ اوس نوں میری زندگی دا فکر سی۔ میں اداس سی لیکن اوس نے اپنی زندگی وچوں کجھ ایسے حوالے دتے کہ میرا ہاسہ نکل گیا۔ دل وِچ آیا، "بھلا ہو یا میرا چرخہ ٹٹا، چند عذابوں چھٹی؟" اسیں پھر اس صورت حال تے کھل کے ہسیاں۔ ہسن بناں ہو ر کر وی کیہ سکدیاں سی۔ جو وی سی ایہہ صورت حال چندن صاحب دے گھر توں بری نہیں سی۔ گھٹو گھٹ سینٹرل ہیڈنگ تاں لگی ہوئی سی۔ اگلی سویر ہی میری کہانی سنن لئی تے میری مدد کرن لئی سوشل ورکر آگئی۔ اوس نے تفصیل نال میری ساری کہانی سنی تے کیس تیار کرن لگی۔ اوہ بولی، "تیرا کیس لمبوز دا کیس اے تے بہت مضبوط اے، اسیں تینوں رہن لئی فلیٹ وی دوا دیواں گے پر تینوں والسال وِچ موو ہونا پوے گا۔" "نہیں، میں والسال نہیں موو نہیں ہو سکدی کیونکہ میری تاں جو ب

ابتھے وے۔ ، جب تال تینوں چھڈنی پئے گی پر جب جنے اسپن تینوں بینیفٹ وی لوادینے آں۔ ، جو ب دے جان دے خیال نے مینوں ڈرادتا۔ میرے استودی زمین کھسکدی جانی۔ کاؤنسل دے گھراں وچ رہن والیاں عورتاں دے حالات اک اک کر کے میرے ساہمنیوں گزرن لگے۔ میرا سویمان ڈولد الگا۔ میں ساری ہمت اکٹھی کر دیاں اس سوشل ور کرنوں آکھیا، میں بینیفٹ دے سرتے نہیں رہنا چاہندی۔

میں دیکھیا، اوہناں نوں میرے نال کوئی ہمدردی نہیں سی۔ اوہناں لئی تال میں صرف اک کیس ساں تے اوہ ایس کیس نوں ہتھوں جان دینا نہیں چاہندی سی۔ مینوں پتہ سی، سوشل ور کرز بہتے کیس دکھاؤن گے تال اوہناں دا بہتا بونس بنے گا۔ میں ہیون ہاؤس دا کمرہ چھڈتا۔ اوہناں حساب کر کے میرے دل کچھ پیسے کڈھ دتے۔ بے میں کم نہ کردی ہوندی تال ایہہ سبھ مفت وچ ہوند اپر نوکری کردی ہون کر کے مینوں بل ادا کرنا پیا۔ بل وی بہتا نہیں سی، شاید سینٹی پونڈ سن۔ میں پشپانوں فون کیتا۔ اس دا بھرا آ کے مینوں لے گیا۔ ہن میں کچھ دیر پشپا دے گھر ہی رہن دا فیصلہ کر لیا۔ میں امریکہ جان لئی ٹکٹ بک کرائی ہوئی سی۔ اوتھے جسویر مینوں اڈیک رہی سی۔ پر میں دچتی وچ ساں کہ اس حالت وچ جانا کیسا رہے گا۔ جسویر نوں میں اپنی صورت حال بارے دسیا، اوس دا کہنا سی کہ اسدی ڈاکٹر سادھو سنگھ ہوراں نال گل بات ہوئی ہے اتے اوہ کہہ رہے ہن کہ انج بھواویں دو ندر آؤندی جاں نہ پر ایس حالت وچ اوس نوں ضرور آؤنا چاہیدا ہے۔ میرا ڈاکٹر سادھو سنگھ دی سوچ ساہویں سر جھک گیا، سوچیا، ہن امریکہ توں واپس آ کے ہی کچھ کراں گی۔ کچھ دنوں بعد پشپا دا بھرا مینوں امریکہ جان والی فلائیٹ چڑھا آیا۔

گھر دی پر بھاشا

میں دو ہفتے امریکہ رہی۔ جسویرنال گلاں کر کے ترو تازہ ہو گئی۔ جنے دن امریکہ رہی چندن صاحب غیر حاضر رہے پر غیر حاضر دی کتھوں سن، ہر ویلے تاں اوہناں دیاں گلاں۔ ہر ویلے اوہناں دے سنے۔ چیک چھاڑا، دھو آں، شراب دامشک تے ہو رپتہ نہیں کنا کجھ۔ واپس لور ہینینٹن پچ کے مڑ سبھ اوہی کجھ۔ پھر وی خوش ساں کہ اپنے لوکاں وچ آگئی۔ چندن صاحب توں بناں سارا شہر ہی اپنا لگدا سی۔ ہر کوئی پیار دیندا سی۔ ہر کسے نوں میرے نال ہمدردی سی۔ مینوں ہمدردی نہیں سی چاہیدی۔ ہُن میں اپنے لئی جینا سی۔ میرے آپے وچ سن؛ ساہت، دوست، میری نوکری تے میرے ہو اپنے۔ واپس آ کے میں کرائے تے رہن لئی گھر لبھن لگی۔ منجیت دھالیوال دی شاگرد دا پر یوار گھر کرائے تے دینا چاہندا سی۔ میں جا کے گھر دیکھیا۔ ایہہ نزدیک ہی پیندا سی۔ مینوں گھر بہت ہی پسند آیا۔ اوس داوڈا سارا بچیچے تاں مینوں ہاکن ہی مارن لگ پیا۔ جد کرایہ پکھیا تاں سو پونڈ پرتی ہفتہ۔ میرے لئی ایہہ بہت زیادہ سی پر گھر اجیہا سی کہ میں 'ہاں' کردتی۔ میری تاں بہتی تنخواہ کرایہ ہی کھچ لے جاوے گا۔ پھر سوچیا کہ نال کسے ہو رنوں رکھ لواں گی تے بھارونڈا جاوے گا۔ میں کرایہ دتا تے گھر دی چابی لے لئی۔ مینوں لگ رہیا سی کہ ایہو میرے سفنیاں دا گھر سی۔ ہُن تک اپنے گھر دے

سفنے وچوں کھسم نون میں منفی کر چکی ساں۔ میں اسے گھر وچ بہہ کے کویتا وی لکھی، جس دا
ناں ہی آگھر 'سی۔ اوہ کویتا کجھ اس طرحاں سی:

"ایہہ میرا گھر ہے
کرائے دامکان ہے

اکلتا دا ہم سفر
تڑکسار پنچھیاں دی
گٹر گوں دا بیچہ
ساہاں دی خاموش دھڑکن دی خیر گاہ
وقت دیاں ہنیریاں توں بچاؤندا
تڑکیاں کندھاں سمیت
ہر سویر مینوں سکھ نال تو ردا
ہر شام
سر دل بن میری اڈیک 'بچ ہوندا
جھلنے پُئیاں دی ملہم بندا
چوراہے دی بھیڑ 'چوں بچہ
اپنی بکل 'بچ سانبھدا
ایہہ میری سویر دی بندگی دی ارداس ہوندا
ایہہ میری رات دی نیند دا بستر ہوندا

ایہہ میرا گھر ہے
کرائے دامکان ہے۔"

چندن صاحب تک وی میرے اس گھر وچ رہن دی خبر پچ چکی سی۔ ویسے اوہ گھٹ ہی کسے دوست نوں دس رہے سن کہ ساڈے وچکار کیہ ہویا ہے۔ پھر وی مینوں اک دو دوستاں توں پتہ چل گیا کہ کہہ رہے سن کہ شراب پی کے غلطی ہو گئی۔ غلطی ننا تے مڑ کے پھر او سے غلطی نوں کرنا تاں اوہناں دی فطرت وچ سی۔ میں چاہ کے وی اپنے توں چندن صاحب دا لقب لاہ نہیں ساں سکدی، وڈا کارن کہ ساڈے دوست سانجھے سن۔ ادبی حلقیاں توں باہر اوہناں دے وی دوست بہت گھٹ سن تے میرے وی۔ ساڈے دوستاں دی چنگی گل ایہہ رہی کہ نہ کوئی اوہناں دے حق وچ بھگتیتا تے نہ ہی کوئی میرے حق وچ۔ حالانکہ کدھرے کدھرے مینوں ایہہ سنن وچ ملدا سی کہ کجھ دوست ایہہ کہہ رہے سن، وچارے چندن نوں لاگئی دوندر کور چوونا۔ حالانکہ گل ایس توں اُلٹی سی۔ چندن صاحب نے ہی سارا کجھ اپنے قبضے وچ کر لیا ہویا سی۔ دراصل چندن صاحب نے لوکاں نوں میرے خلاف پتہ نہیں کیہ کیہ کہہ دتا سی۔ ویسے بہتے دوست دلوں ساڈے شہ چنتک رہے۔ نرنجن سنگھ نورور گا اک وی نہیں سی جیہڑا سانوں دونوں بیٹھا کے صلاح کرا سکدا۔ ویسے تاں ہُن صلاح دے موقعے ہے ہی نہیں سن پھر وی اس سوچ نال کوئی اگے وی نہ آیا۔ چندن صاحب دے گھر میرا کافی سارا سامان بیاسی۔ میرا ٹیبل سی، ٹیلیویزن سی، کروکری سی، کپڑے سن تے کجھ ہور وی۔ ایہہ سارا سامان میرے فلیٹ وچوں آیا سی۔ میں اپنی اک شاگرد دوست نسرین نال اوس بارے گل کیتی۔ اوس دے بھراواں دافر نیچر داکار وبار سی اس لئی اوہناں کول وڈی وین وی سی۔ نسرین اپنے بھراواں نوں نال لے کے میرا سارا سامان چک لیا ئی۔ میں اپنی کار تاں پہلاں ہی لے آئی ساں۔ میرے کار دے پیپر چندن صاحب کول ہی سن۔ اک دن میں اوہناں نوں

فون کیتا کہ پیپر مینوں پوسٹ کر دین پر اوہ آپ ہی آگئے۔ میں دروازے وچوں ہی پپر لئیے۔ اوہناں نے پپر دے کے میرے ول نوں پپر ودھایا پر میں 'تھینک یو' آکھ کے دروازہ بند کر لیا۔ جد میں اپنے فلیٹ وچ رہندی ساں تاں دور دور توں چلیا دوست میرے کول آٹھہر دا سی۔ ہُن ایہہ گھروں دوستاں نوں اڈیکن لگیا۔ میرے دوستاں نوں وی میرے اس گھر دا پتہ لگ چکیا سی۔ میری پہلے والی پرگتی شیل لکھاری سبھا دے ممبراں تک وی اس علیحدگی دی خبر پچ چکی سی۔ سبھا دے سارے ممبر ہی سمجھدے سن کہ مینوں چندن صاحب کر کے ہی اوہناں توں دور ہونا پیا سی۔ اوہناں نے مینوں مڑ کے سبھا وچ لے لیا۔ میں اوہناں دیاں میٹنگاں وچ حصہ لین لگی۔ ویسے درشن دھر ہوراں دی اس گل نے میرا مان ہوروی ودھاد تا جدوں اوہناں ایہہ کہا کہ، "اساں تاں تینوں کدے وی اپنی سبھا وچوں نہیں سی کڈھیا۔" اگلیاں گر میاں وچ لیسٹر والی لکھاری سبھا نے انٹرنیشنل کانفرنس کروائی۔ میں وی ایہدے وچ حصہ لیا۔ چندن صاحب وی اوتھے آئے۔ ہُن میرے لئی اوہ اک اوپر ا بندہ سن۔ کانفرنس وچ باقی تاں دوست ترے پھر دے سن، اوہ تاں ہُن دوست وی نہیں سن۔ دشمنی مینوں کرنی نہیں سی آؤندی۔ میری اک سہیلی مینوں آکھدی ہوندی سی کہ دوںدر، توں بہت مور کھ ہیں۔ جے میں تیرے تھاں تے ہوندی تاں اس ظالم توں ایسا بدلہ لیندی کہ اس نوں سڑک تے لیا دیندی۔ ایہداسارا گھر سانجھدی تے ہر ویلے پولیس دا ڈر دے کے کاٹا چھیڑی رکھدی۔ شاید اوہ سہیلی سچ کہہ رہی سی پر میں اجیہی نہیں ہاں۔ میں ایس طرحاں سوچ وی نہیں سکدی۔ قانونی طور تے بھاویں بہت کجھ کیتا جاسکدا سی لیکن اک قانون مانوی وی ہوند ا ہے جس وچ اپنے اپنے کو حق لئی لڑیا جاسکدا ا ہے جنے کو دے تسیں حق دار ہوندے ہو۔ مینوں پتہ ہے کہ اس ملک وچ کئی عورتاں نے اپنے کھسماں نوں اس طرحاں سڑک تے بٹھایا کہ اوہ میٹنل ہسپتالاں وچ پہنچ گئے۔ ایسے طرحاں کجھ مرداں نے اپنیاں عورتاں نوں کھج

خوار کیتا۔ میری لڑائی میرے استتو دی بحالی دی لڑائی سی۔ انسانی آزادی دی لڑائی سی۔ میرے سویمان دی راکھی دی لڑائی سی۔ میں چندن صاحب دی جامداد ہڑپ کرنا چاہندی ساں اس بارے کرنا تاں اک پاسے، میرے توں سوچیاوی نہیں جاسکدا۔ دوسرا بندہ کیویں سوچدا ہے، کیہ کر دا ہے اسدی ذمہ واری میری نہیں۔

لیسٹر دی کانفرنس وچ انڈیا توں بہت سارے لکھاری آئے۔ دو دن ایہہ کانفرنس چلدی رہی۔ کئی پرچے پڑھے گئے تے وچارے گئے۔ میرا کم کویتا اُپر زیادہ ہون کر کے شاعر میرے نال بہتا جڑ دے سن۔ اوس سمیں پنجے بہت سارے لکھاری میرے گھر وی آئے۔ موہن جیت، پرمندر جیت، جسونت دید کجھ دن میرے کول وی رہے۔ اک شام دی محفل وی میرے گھر رکھی گئی۔ ایس وچ انڈیا توں آئے سارے دوستاں نے حصہ لیا، خاص طور تے شاعر ااں نیں۔ موہن جیت، پرمندر جیت، پین پریت، بھوپندر پریت، امبریش، پرجمیت، جسونت دید، درشن بٹر، بھوپندر پرہار، بھپندر سگو، اوتار جیت دھنجل، وکرم جیت، من موہن مہیڑو، منجیت ٹوانا، دلویر کور، گل کیہ کہ جیہڑا وی شاعر کانفرنس وچ سی اوہ اس شام میرے گھر وی سی۔ مقامی شاعر تاں سن ہی۔ ایہناں وچوں بہتے سورن چندن نوں وی مل کے آئے سن جاں جا کے ملنا سی۔ اوہ شام بہت ہی خوبصورت شام سی۔ ہر شاعر نے اپنیاں نظماں تے گیتاں نال اجیہا رنگ بنھیا کہ چھوٹے سائیز دا کرہ شاعری دا مندر بن گیا جو حالے تک چیتے وچ کھنیا پیا ہے، ایہہ وچار پرمندر جیت دے سن جو اوہناں 'اکھر' وچ پیش کیتے سن۔ میں کھانے دا وی انتظام وی کیتا ہویا سی تے شراب دا وی۔ بھوپندر سگونے ایس معاملے وچ میری خاص مدد کیتی سی۔ ایہناں دنوں دوران ہی پنجابی ستھ دے کرتا دھرتا موتا سنگھ سراء ہوراں میریاں آلوچنا تمک لکھتاں نوں پرں سنت سنگھ سیکھوں ایوارڈ دین دا فیصلہ کیتا جو میرے لئی بڑے مان والی گل سی تے اس گل دا ثبوت وی کہ چندن صاحب توں دکھ ہو کے

میرے سویمان نوں کوئی دھکہ نہیں سی لگا۔ اسے طرحاں باقی سبھاواں ولوں وی مینوں پورا ستکار ملدا رہیا بلکہ مینوں ایہہ محسوس ہو رہیا سی کہ چندن صاحب توں دکھ ہو کے ایہہ ستکار پوری کھل دئی نال دتا جا رہیا سی۔ صرف ایہہ ہی نہیں کئی ہور سبھاواں وی تے خاص طور تے کاویٹری پنجابی لکھاری سبھاواں وی میریاں ادبی پراپتیاں دے آدھارتے مینوں نامزد کیتا گیا۔ اس توں کئی سال پہلاں ساؤتھ ہینسٹن دی سبھاواں وی مینوں بند ستکار دتا جا چکا سی۔ دو کو مہینے بعد دی گل ہے کہ میرا اک پڑھیاں جگدیش اپنے پو نال انڈیا جا رہیا سی۔ اوس نے جالندھر جانا سی پر دئی اُترنا سی تے اک رات دئی رہنا سی۔ میں اوس نوں کہیا کہ اوہ اک رات ساڈے فلیٹ وچ جُک سکدا ہے۔ چابی میری بھر جائی توں لے سکدا ہے۔ حیرانی والی گل ایہہ ہوئی کہ جد اوہ چابی لگاؤن گیا تاں دیکھیا تالا ہے ہی نہیں سی تے دروازہ کھڑکاؤن تے اندروں چندن صاحب نکلے تے نال اوہناں نال کوئی ہور سی، شاید اوہناں امرتسر توں اپنے بھتیجے نوں بلا لیا سی۔ ایہہ کیہو جیہاڈر سی جس کر کے چندن صاحب ایہو جیہیاں حرکتاں کرن تے آگئے سن۔ سوچ کے مینوں اوہناں اُپر غصہ نہیں ترس آگیا۔ اوہ اپنے آپ وچ کنا ان سکيور محسوس کر رہے سن۔ اوس توں ودھ تر اسدک صورتحال کسے انسان واسطے کیہ ہو سکدی ہے؟

گھرتوں کاؤنسل فلیٹ تک

ایس گھر دا کرایہ بہت سی۔ مینوں اگلی نوں ایہہ بوجھ چکنا مشکل ہو گیا۔ نہ چاہندے ہوئے وی میں کاؤنسل دے فلیٹ لئی اپلائی کردتا۔ اپنا فلیٹ تاں چندن صاحب کول واپس جان دی سزاوجوں ہتھوں نکل چکا سی۔ ہُن کاؤنسل ہی اکواک وکلپ سی جس دے کرائے گھٹ ہوندے ہن۔ کاؤنسل نے مینوں گھر تاں دینا نہیں سی، میرے جو گا فلیٹ ہی کافی ہونا سی۔ میں اپلائی تاں کردتا پر پتہ نہیں کد ملنا سی۔ ملنا وی سی جاں نہیں۔ ہر کوئی کاؤنسل دا گھر جاں فلیٹ چاہندا سی۔ اوس گھر دے کرائے دا بھار گھٹاؤن لئی میں کجھ کڑیاں نال رکھ لئیاں۔ ایہہ ای ایف ناں دی اورگنائزیشن دے ادھین سکولاں وچ اک سال دا انگریزی دا کورس کرن آئیاں ہوئیاں سن۔ اوویں یورپ توں تے ہور ناں مکاں توں پڑھیاں آؤندے ہی رہندے ہن۔ مینوں تن کڑیاں مل گئیاں۔ اک جرمن، اک ڈینش تے اک برازیلیں۔ تنوں ہی اپنی ٹین اتج وچ سن تے سن وی پوریاں چلبلیاں۔ ہر ویلے ایدھر اودھر بھجیاں پھردیاں تے گھر وچ رونقاں لائی رکھدیاں۔ میں سوچدی کہ کرائے دا کرایہ تے نالے چہل پہل۔ ایہناں وچوں برازیلیں گڑی تاں مینوں موم ہی کہن لگ پئی۔ اوس داموم کہنا مینوں بہت چنگا لگدا۔ بچے مینوں ہمیشہ چنگے لگدے ہن، سکول پچیاں لئی اک تڑپھن میرے اندر ہمیشہ سلگدی رہندی ہے۔ بہت پہلاں جیہڑا بورشن چندن صاحب نے میرا کروادتا سی اوس

دی ٹیس حالے وی میرے اندر ٹسکدی سی۔ اوس بارے میں اک کویتا لکھی سی جس دیاں کجھ
سطراں اس طرحاں ہن:

"سپنے وچ بچے داشبد
مُونہہ وچ آؤندیاں ہی
انگوٹھے وچ سوئی چبھدی ہے
تر بھک کے اکھ کھلدی ہے
تے

نظم بُن لگدی ہے؟

ایہناں گڑیاں نال لگی گھر وچ رونق دادو جاپاسہ وی سبھے ہی دسن لگ پیا۔ اک تاں ایہہ
صفائی دابا لکل دھیان نہیں سن رکھدیاں دو جے گھر دی کسے چیز دی پرواہ وی نہیں سن
کردیاں۔ ہاتھ روم داشاور توڑ دتاتے ہو رو وی کجھ نہ کجھ وگاڑی رکھدیاں۔ جد میں پچھدی
تاں مندیاں ہی نہ۔ اک وار میرے سکائی ٹیلی دابل بہت ہی زیادہ آگیا۔ ہوند ایہہ سی کہ
رات نوں اُٹھ اوہ فلماں دیکھدیاں رہندیاں سن۔ میرے سارے کاغذ پتر ٹیلی اُپر ہی پچے
رہندے سن، اوہناں وچوں اوہناں نے کوڈ نمبر لہج لیا ہو یا سی۔ میں بل دکھایا تاں من ہی نہ۔
میں اور گنارنیشن کول شکایت کرن دی دھمکی دتی تاں اوہ من گنیاں تے رل کے بل ادا کر
دتا۔ دوہور گلاں دی اوہناں نوں میں منا ہی کہیتی ہوئی سی کہ اک تاں اوہ کسے بوائے فرینڈ نوں
گھر نہیں لیاؤن گیاں تے دو جا، گھر وچ سگرٹ نہیں پین گیاں تے رات نوں گھر وی جلدی
آؤن گیاں۔ دراصل ایہہ اصول اوس آرگنائزیشن ولوں ہی بنائے گئے سن۔ اک دن میں
جلدی اٹھی تاں ڈینش گڑی دے کمرے وچوں اک مُنڈا نکلیا۔ مینوں بہت غصہ آیا۔ اوس
مُنڈے نوں تاں کجھ نہ کیہا پر گڑی نوں بلا لیا تے اس نوں شرطاں بارے دسیا۔ اوس نے

بوائے فرینڈ تاں مڑ کے نہ لیاند اپر رات نوں لیٹ گھر آؤن لگی۔ اک دن میں براز میلیں کڑی
 گیبی نوں سگرٹاں پینڈی نوں دیکھ لیا۔ اک تاں اوہ مینوں موم کھندی ہون کر کے دو بے
 مینوں سگرٹ نال اوں ہی نفرت سی، میں کڑی نوں سمجھاؤن لگ پئی۔ میری گل تاں اوہ
 دھیان نال سن رہی سی پر اوہ گل نوں منے گی وی جاں نہیں اس بارے کجھ نہیں سی پتہ۔ ہُن
 اوس نے گھر وچ سموک کرنا بند کر دتا سی پر باہر حالے وی کر دی سی۔ یورپین کڑیاں بہت تیز
 سن پر ایہہ کڑی بہت چنگی سی۔ میں چاہندی ساں کہ کسے طرحاں ایہہ سگرٹاں چھڈ جاوے۔
 اور گنٹائزیشن والیاں نے مینوں کہا کہ بے کڑیاں پر تئی کوئی چھوٹی موٹی شکایت ہے تاں
 ایہناں دے ماییاں نوں فون کر کے دس دیو۔ مینوں دوجیاں کڑیاں نالوں گیبی (ماریلیا
 میکپیوری) دا زیادہ فکر سی۔ ایہہ عمر کوئی سگرٹ پین دی تھوڑا سی۔ میں ایہہ وی سوچدی کہ
 ایہہ سگرٹ میرے مگر مگر ہی چلی آرہی ہے۔ میں گیبی نوں بہت روکدی پر اوہ رُکدی ہی
 نہ۔ اک دن میں اس دے ماییاں نوں فون کر لیا۔ عجیب گل ایہہ کہ اوہناں نوں انگریزی
 نہیں سی آؤندی۔ اوہ وچارے میرے نال گل کرن لئی کسے ترجمان نوں لہجہ کے لیائے۔
 میری گل سن کے اوہ بہت خوش ہوئے کہ میں اوہناں دی کڑی دا ایٹا دھیان رکھدی ہاں۔ اوہ
 کہن لگے کہ جیویں کیویں وی ہووے گیبی دی سگرٹ چھڈاؤ۔ میں گیبی اُپر دباؤ رکھن لگی۔
 میں گھر ہونڈی تاں بہتا سماں اس نوں گھر وچ ہی الجھائی رکھدی۔ اوویں اوس نوں سموک
 کرن دا سماں نہ ملدا۔ میرے نال ودھیرے سماں بتاؤن کر کے اوہ میرے ہور وی بیڑے ہون
 لگی۔ ہولی ہولی اس دی سگرٹ چھٹ گئی۔ اک وار اس دے ماں پیو انگلینڈ آئے۔ اوہ اچھی
 طور تے مینوں ملن آئے سن۔ سال بعد ایہہ تنوں کڑیاں چلے گئیاں پر گیبی تے اوس دے
 ماں پیو نال میرا لے سمیں تک رابطہ بنیا رہیا۔ سال بعد ہُن ہور کڑیاں نے آجانا سی۔ میں سوچ
 رہی ساں کہ ایس وار صرف دو ہی کڑیاں رکھاں گی۔ اور گنٹائزیشن والے مینوں لسٹ

بھیجن لگے۔ ایہناں دناں وچ ہی چٹھی آگئی کہ کاؤنسل دا اک فلیٹ خالی ہو یا ہے جے میں لینا چاہاں تاں لے سکدی ہاں۔ میں فلیٹ دیکھن گئی۔ ایہہ تاں بالکل ہی نزدیک سی، صرف سڑک پار۔ جلدی ہی میں کرائے دا گھر چھڈ کے اپنے فلیٹ وچ آگئی۔ حالانکہ ایہہ وی کرائے دا فلیٹ ہی سی پر اوسدا کرایہ گھر دے کرائے نالوں ادھاسی جیہڑا دینا میرے لئی اوکھا نہیں سی۔ تے چنگی گل ایہہ ہوئی کہ ہن مینوں کڑیاں رکھن دی وی لوڑ نہیں سی تے میرے کول فالتو جگہ وی نہیں سی۔



ہمدردی

اک دن مینوں دٹی دے کسے وکیل دی چٹھی آئی۔ ایہہ چٹھی چندن صاحب ولوں بھجوائی گئی سی۔ لکھی سی کہ میں دٹی والے فلیٹ توں دور رہاں، جے اوس اُپر کسے طرحاں قبضہ کرن دی کوشش کیتی تاں اوس دے نتیجے بُرے ہون گے۔ ظاہر سی کہ چندن صاحب فلیٹ ہڑپنا چاہندے سن۔ میں بہت کجھ کروی نہیں ساں سکدی۔ فلیٹ تاں اوہناں دے نال تے ہی سی جو اوہناں پہلاں ہی میری بیماری دے دناں وچ کروا لیا سی۔۔ مینوں پتہ چلیا کہ چندن صاحب نے جد اوس فلیٹ دے تالے توڑ کے اوس اُپر قبضہ کیتا تاں ڈاکٹر جگبیر سنگھ وی نال ہی سن۔ اک وار تاں مینوں بہت دکھ ہو یا۔ اک تاں اوہ ساڈے دونوں لئی برابر سن تے دو جے ساڈے رشتے دار وی سن۔ اوہ میرے حق وچ نہ کھڑ وندے پر اوویں میرے نال ہون والی زبردستی وچ وی شامل نہ ہوندے۔ پھر میں سوچن لگی کہ شاید اوہناں دی وی کوئی مجبوری ہووے گی۔ میں انڈیا تاں ہر یک سال جاندی ساں۔ جد وی ڈاکٹر جگبیر سنگھ ملدے سن تاں بہت پیار نال ملدے۔ میں کدے وی کسے گل دا ذکر نہ کیتا۔ کدے کدے کوئی دوست ہر کھ وجوں ایہہ گل کروی دیندا تاں میں ان گول دیندی۔ اک دن امن دیپ دافون آیا کہ اوہ مینوں ملن آرہے ہن۔ میں حیران ساں کہ اوہ کیویں آرہے سن۔ پہلی تاں مینوں ایہو حیرانی سی کہ میرا فون نمبر اوہناں کتھوں لے لیا، دوجی گل کہ اوہناں نے میرے توں کیہ لینا سی۔ امن دیپ دا بھاویں اپنے پونال ہر ویلے جھگڑا چلدا ہی رہندا سی پر اوہ پھر اک ہو جاندا سن۔ چندن صاحب نوں وی شاید پوتے دی کھچ پیندی ہووے گی۔ اوہناں مونہوں امن

دیپ بارے میں کدے وی چنگے شبد نہیں سن سنے۔ جو وی سی اوہ پیو پتر سن۔ شاید چندن صاحب نے ہی اوس نوں بھجیا ہووے کوئی بھید جان لئی۔ جو وی سی میں پھیر وی خوش ساں کہ اوہ آرہے سن۔ ویسے وی مینوں سمی بہت پسند سی۔ انیش نال تاں مینوں بہت ہی موہ سی۔ چھوٹا جیہا ہوندا ہی روں جیہا میرے ہتھ وچ کھیڈیا سی کدے۔ میں اوہناں نوں اڈیکن لگی۔ سپتہ انت تے اوہ آگئے۔ انیش ہن تھوڑا تھوڑا ترن لگ پیا سی۔ تھوڑا بہت بولد او وی سی۔ اوس دیاں موٹیاں موٹیاں اکھاں بالکل چندن صاحب ور گیاں سن۔ اسیں ہسن لگے کہ ایہہ تاں نراسورن چندن ہی ہے۔ میں من وچ سوچدی کہ سبھا، اوہو جیہا نہ ہووے۔ اوہ کئی گھنٹے میرے کول رہے۔ میں انیش نال خوب کھیڈی۔ اوہ دونوں چندن صاحب دے خلاف بول رہے سن۔ چندن صاحب نے القادے نال تے وصیت کر ادتی سی، ایس گل تے اوہ ہر کھے پے سن۔ دٹی والے فلیٹ اُپر چندن صاحب دے قبضے والی گل چلی تاں امن دیپ نے دسیا کہ چندن صاحب تاں ولور، ہینسٹن والا گھر وی ویتج رہے ہن۔ گھر ویتج کے کسے پاسے پسیے کڈھن دیاں ویونتاں وی بن لگیاں سن۔ مینوں ہتھوں پیراں دیاں پے گنیاں۔ میرا دٹی والا فلیٹ وی گیا تے ایس گھر وچوں وی مینوں کجھ نہیں ملن لگیا۔ اوہ تاں مل کے واپس چلے گئے پر میں تڑپھن لگی۔ چندن صاحب تاں سچ ہی مینوں مکھنی دے وال وانگ کڈھ کے سٹن لگے سن۔ اوہ اپنی دور تک جان گے ایہہ میں کدے سوچیا وی نہیں سی، پر اوہناں ایس طرحاں کر کے ثابت کر دتا سی۔ قدرتی او سے شام مشتاق دافون آگیا۔ شاید اوس نوں وی اس گل دا پتہ لگ گیا سی۔ اوہ مینوں سمجھاؤن لگا کہ میں کیہ کر رہی ہاں، چندن مینوں سڑک تے لجان دیاں سکیمیں بنا رہیا سی تے میں واقعہ ہی دودھ پی کے ستی پئی ساں۔ اوسدا کہنا سی کہ ایس ملک وچ ان پڑھ عورتاں نوں وی اپنے حقوں دی پچھان سی تے میں پڑھی لکھی ہو کے وی کجھ نہیں ساں کر رہی۔ اوس دی ساری گل سُن میں اسے وقت ہی فیصلہ کر لیا کہ ہرگز وی اوویں نہیں ہون دیواں گی۔ اوہناں دے کسے وی منصوبے نوں کامیاب نہیں ہون دیواں گی۔ اپنا حصہ

لے کے رہاں گی۔ میں اپنے وکیل شرے کول گئی تے اوہناں دے گھر وپچن تے روک لکوا آئی۔ دلی والا فلیٹ وپچن توں وی تاڑنا کر وادتی۔ مینوں پتہ سی کہ ایہہ خبر ملدیاں ہی اوہ ترفن گے۔ اپنی تکلیف اوہناں نوں بہت وڈی دسدی سی تے کسے دی تکلیف نوں اوہ مذاق وانگ لیندے سن۔ اک شام اوہناں دافون آیا سی پر میں کٹ دتا سی۔ جد زیادہ شراب پی لیندے تاں مینوں فون کرن لگدے۔ کئی وار تنگ وی کر دے پر میں فون کٹ دیا کر دی ساں۔ اوہناں نال گل کرن دا کوئی فائدہ نہیں سی۔ میریاں سبھ ازمانشاں جھوٹھیاں پے چکیاں سن۔ چندن صاحب نے رشتے نوں توڑن لئی ہر حد پار کر لئی سی تے میرا اوہناں وچوں وشواس بالکل ختم ہو چکا سی۔ ایس گل دا مینوں افسوس ضرور سی پر میرا فیصلہ اٹل سی۔

ہُن میں اپنے فلیٹ وچ رہندی ساں۔ میری زندگی بہت سوکھی سی۔ اکو پچھتاوا سی کہ میں اپنی ماں نوں نہیں ساں بلاسکدی۔ اک تاں اوہ ہُن بہت بزرگ ہو گئی سی تے دوجے اک وار ایس ملک وچ پکے رہن دی کوشش کر چکی ہون کر کے اوس نوں ویزا نہیں سی ملنا۔ ویسے میں اوس نوں جا کے مل آیا کر دی ساں۔ میریاں باقی بیماریاں تاں سبھ ٹھیک ہو گئیاں سن پر آر تھراپیٹس رہن لگی سی۔ جد میں پچھے نوں جھاتی ماردی تاں دیکھدی کہ تاں پتہ چلدا کہ جد وی میں چندن صاحب نال رہن لگدی تاں ڈپریشن دا شکار ہو جاندی، اوہناں توں الگ رہ کے میریاں ڈپریشن دیاں ساریاں دوائیاں چھٹ جاندیاں۔ اک دن بیگ صاف کر دیاں مینوں ڈپریشن دیاں گولیاں مل گئیاں جیہڑیاں میں کدے کھایا کر دی ساں۔ میں ایہناں نوں بن وچ پاؤندیا کہیا کہ ہُن نہیں مینوں چاہیدیاں ایہہ 'چندن گولیاں'۔ پر گتی شیل لکھاری سبھا دیاں بہت ساریاں میڈیٹیکل میرے فلیٹ وچ ہون لگیاں سن۔ بہت سارے لکھاری وی آؤندے جاندے سن۔ لنڈن توں وی میرے کول رہن آ جاندے۔ ہُن میں دوستیاں دے اسمان وچ کھلیاں اڈاریاں بھر دی ساں۔ اجیہیاں اڈاریاں جیہڑیاں قیدی من نہیں بھر سکدا۔ امن دیپ مڑ کے کدے وی ملن نہیں آیتے نہ ہی اس دافون آیا سی۔ اینا کو مینوں پتہ

چل گیا سی کہ چندن صاحب نوں پتہ چل گیا سی کہ امن دیپ مینوں ملن آیا سی تے گھر نوں سیل تے لاؤن والی گل وی اوسے نے ہی مینوں دسی سی۔ مینوں یقین سی کہ چندن صاحب نے رنج کے اوس نوں گالھیاں کڈھیاں ہون گئیاں۔ گالھیاں توں ڈردے ہی امن دیپ نے مڑ کے مینوں کدے فون تک نہیں کیتا ہووے گا۔ جد کدے وی میں نکلے جسے بچے نوں دیکھدی تاں مینوں انیش دی یاد آجاندی۔ ویسے میں اس دی دودناں دے بچے والی تصویر تے کجھ ہور تصویراں اپنے فلیٹ وچ رکھیاں ہونیاں سن۔ چندن صاحب مینوں ادبی پروگراماں وچ دسدے رہندے سن۔ کدے کوئی گل نہیں سی ہوندی، بس دوروں اکھاں جہیاں ملدیاں سن۔ کسے سماگم وچ اوہ پرچہ پڑھدے تاں میں اوہناں دے پرچے تے بولدی تے کسے سماگم وچ میں پرچہ پڑھدی تاں اوہ وی بولدے پر کدے وی کوئی بد مزگی پیدا نہ ہوندی۔ سبھ ٹھیک رہندا۔ اک تقریب وچ میں دیکھیا کہ چندن صاحب بہت بڈھے بڈھے لگ رہے سن۔ میں اک ساٹھے دوست نوں پچھیا، ایہہ چندن صاحب نوں کیہ ہو گیا؟ "وال رنگنے چھڈ دتے، بس!" اوس دوست نے کیہا۔ میں سوچ رہی ساں کہ اس توں وی کوئی اگلی گل ہووے گی۔ میں دوبارہ کیہا، "وال رنگن نال کسے دا اوویں چہرہ تاں نہیں اُتریا کردا۔" میرے کہن تے اس نے آلا دوالا دیکھیاتے آکھیا، "اصل وچ جیہڑی ایہناں دی بہمی والی سہیلی سی ریما، ایہہ اوہنوں محبوبہ سمجھدے رہے پر اوہ سی پوری ویسوا۔ اخیر ایہناں نوں کئی لکھ روپے دار گڑالا گئی۔ اوہی رگڑا ایہناں دے چہرے تے بیٹھا اے!"

بے اعتباری

چندن صاحب دے گھر و بیچن تے میں روک تاں لگواتی سی پر اوس توں بعد کجھ نہ کیتا۔ چاہیدا تاں مینوں ایہہ سی کہ گھر و چوں تے دئی والے فلیٹ و چوں اپنا حصہ منگاں پر میں ایس گلوں اویسلی ہی رہی۔ شاید اپنی زندگی وچ خوش ساں ایس کر کے کسے سر دردی توں بچنا چاہندی ساں۔ چندن صاحب تاں آرام نال بیٹھے سن۔ دئی والا فلیٹ اوہناں نے کرائے تے دے دتاسی، او تھوں کرایہ آؤندا سی۔ ایہتھے وی گھر دا اک حصہ کرائے تے دے کے پیسے کما رہے سن۔ ہو ر اوہناں نوں کیہ چاہیدا سی۔ لگ بھگ دو سال ہی اویں نکل گئے۔ میرے دوست وار وار چیتے کراؤندے کہ میں اپنا حصہ لواں تے اس دا کوئی گھر وغیرہ خرید لواں۔ اک دن میں اپنے وکیل شرے نوں ملی۔ میں طلاق لئی تے اپنے حصے لئی کیس کر دتا۔ ہُن چندن صاحب صلاح کر لین لئی سنیہے بھیجن لگے۔ اوہ کہہ رہے سن کہ میں دئی والا فلیٹ لے لواں تے ایس گھر و چوں حق چھڈ دیواں۔ ایہہ سودا مینوں ٹھیک تاں بہندا سی پر مینوں چندن صاحب اُپر کوئی یقین نہیں سی رہیا۔ اوہ کاغذال وچ دئی والا فلیٹ مینوں دینا من لین گے پر پھر مڑ کے قبضہ کر لین گے۔ انڈیا دے قانون نوں منن والیاں اُپر مینوں کوئی بھروسہ نہیں سی۔ چندن صاحب پہلاں وی دو وار قبضہ کر چکے سن پر قانون نے میری کوئی مدد نہیں

کیتی۔ ایتھے ستیں وہیں سو والی گل سی۔ ایس لئی میں ساری لین دین ایتھے ہی کرنا چاہندی
ساں۔

ساڈا کیس چل پیا۔ چندن صاحب کول جنائش سی اوہناں سارا ہی دب لیا۔ پتہ نہیں
کیہڑے کھاتے وچ رکھیا ہووے گا۔ میں وی اوس پاسے بہتا نہ پئی۔ دلی والے فلیٹ دی تے
ولور ہینسٹن والے گھر دی رلا کے پیندی قیمت وچوں مینوں ادھ ملنا سی۔ چندن صاحب نے
اہناں دونوں دی قیمت بہت گھٹا کے دسی۔ میرے وکیل نے مخالفت کیتی پر میں کیہا کہ
جیویں وی ہوندا ہے جلدی نیڑو۔ مقدمے بازی توں میں اکی پئی ساں۔ انت وکیلان نے
کچھری توں باہر ہی فیصلہ کر لیا۔ ایہہ دونوں جائداں چندن صاحب کول رہن گیاں تے اوہ
مینوں پچاسی ہزار پونڈ دین گے۔ ایہہ بہت تھوڑے سن پر میں گل مکاؤن لئی کاغذاں تے
دستخط کردتے۔ اوویں ساڈا فیصلہ ہو گیا۔ طلاق وی ہو گئی۔ کورٹ نے چندن صاحب نوں حکم
دے دتے کہ اوہ جلدی توں جلدی پچاسی ہزار پونڈ ادا کر دین۔ عدالت دے ایس فیصلے دا
دوستاں وچ رلیا ملیا اثر ہو رہیا سی۔ دوست کہندے سن کہ ایہہ میرے نال دھکے ہے کیونکہ
پچاسی ہزار وچوں کافی سارے خرچے وی نکلنے سن۔ پھر ایسے پیسے داکتے وی گھر نہیں سی
خریدیا جاسکدا۔ نہ دلی وچ تے نہ ہی ولور ہینسٹن وچ۔ گھراں دیاں قیمتاں بہت اُپر جا چکیاں
سن۔ چندن صاحب ایس رقم نوں بہتی دسدے ہوئے میرے خلاف گھٹیا جیہا پروپیگنڈا کر
رہے سن۔ مینوں ہُن اوہناں دی بہتی پرواہ نہیں سی۔ مینوں تاں ایہو بہت سی کہ جھگڑا ختم
ہویا۔ ہن مینوں اس مسئلہ بارے ہو رہی نہیں سوچنا پوے گا۔ میں چندن صاحب ولوں چیک
اڈیکن لگی تاں جو اپنے سارے قرضے لاه کے باقی بچدے پیسیاں نال انڈیا وچ کوئی چھوٹا موٹا
فلیٹ دیکھ سکاں۔ اصل وچ میں انڈیا وچ ہی۔ کپے طور تے رہنا چاہندی ساں۔ میری ماں اتے
بھرجائی اوتھے سن جیہناں نوں میں بھادویں ہر سال ملن چلی جانندی ساں پر ہُن مینوں جاہدا سی

ایس ملک وِچ میرا اپنا کوئی نہیں سی جس دے سہارے میں جی سکاں۔ بھائیں ادبی دوستاں ولوں بہت پیار ستکار ملیا سی پر پچھری اکلے ہون داک خدشہ جیہا بنیا ہو یا سی۔ میری دُنیا ہن دئی و سدی سی تے میں ایہتھے ہی زندگی دے باقی دن گزارنا چاہندی ساں۔ چندن صاحب دے وکیل نے کہا سی کہ چندن صاحب دئی والا فلیٹ وِچ کے میرے پیسے دین گے۔ اوہ انڈیا گئے۔ فلیٹ وِچ آئے تے نال ہی ایس وِچ پیامیر اسارا سامان پتہ نہیں کتھے سٹ آئے۔ ایتھوں تک کہ جیہڑیاں الہماں اوہ میرے تک پہنچاؤن لئی ڈاکٹر جگبیر ہوراں نوں دے آئے سی اوہناں وچوں میرے بچپن، سکول کالج اتے یونیورسٹی دیاں ساریاں تصویراں غائب سن۔ مینوں پچھیر اک واری اوہ گھننا یاد آگئی جدوں اوہناں امن دیپ دے بچپن دیاں تصویراں پھاڑ دتیاں سن تے نال ہی ایہہ یقین وی کہ میریاں تصویراں وی اوہناں اسے طرحاں غصے وِچ آکے پھاڑ دتیاں ہون گیاں۔ اوسدے نال نال ہی میریاں ذاتی یاداں جیویں امر و ہوراں دا بنایا ہو یا میرا سکچ، کالج توں ریٹائرمنٹ سمیں ملی چاندی دی پلک وغیرہ وی اوہناں دے غصے دی بھیٹ پتہ نہیں کتھے چڑھ گئے۔ تے اک گل ہو کہ مینوں پیسے دین دی تھاویں اوہناں نے ولور، سینسٹن وِچ ہی القادے نال اک ہو رگھر خرید لیا تے اوس نوں کرائے تے چاڑھ دتا۔ مینوں پیسے تاں کہہ دینے سن سگوں اوہناں نے تاں اپنی آمدن داک ہو رذریعہ بنا لیا سی۔ بعد وِچ پتہ چلایا کہ اک فلیٹ بمبئی وِچ وی خرید کے کرائے تے دے رکھیا سی۔ مہینہ دیکھ، دو مہینے دیکھ، تن مہینے دیکھ پر چندن صاحب نے تاں جیویں مینوں کجھ دینا ہی نہ ہووے۔ اوسے درمیان جیہڑا فلیٹ میں دئی وِچ لینا چاہندی سی اوس دی قیمت ڈیڑھی ہو گئی۔ مینوں گھانا پے رہیا سی پر میں چندن صاحب ولوں چیک اڈیکی جا رہی ساں۔ ہر روز میں ڈاک دیکھدی پر مینوں تسلی دیندی کوئی چٹھی نہ ہوندی۔ پورا سال دیکھ کے میں واپس وکیل کول گئی۔ وکیل اُلٹا میرے نال غصے ہون لگیا کہ میں اپنی لیٹ کیوں گئی ہاں۔ ایسے چر وِچ تاں پچاسی

ہزار داویاج ہی بہت بن جانا سی۔ چندن صاحب اُپر کورٹ دے حکم دی اوہیلنا کرن دا اک جرم لگدا سی۔ میں وکیل نوں کیہا کہ مینوں ہور کجھ نہیں چاہیدا، مینوں تاں اپنے پیسے چاہیدے ہن۔ وکیل نے چندن صاحب اُپر دوبارہ کیس کر دتا۔ چندن صاحب نوں آرڈر ہو گئے کہ جے اوہ مہینے دے اندر اندر مینوں پیسے نہیں دیندے تاں اوہناں دا گھر ضبط کر لیا جاوے گا تے اوس نوں ویچ کے پیسے مینوں دے دتے جان گے۔ ایس گل نوں وی دو سال لگ گئے۔ ساڈا طلاق دا فیصلہ 2007 وچ ہو چکا سی تے مینوں پیسے 2009 وچ ملے اوہ وی دوبارہ کیس کرن تے۔ ایہہ کیہو جیہہ لکھاری سی جو لکھتاں وچ ہور تے اپنی زندگی وچ بہت ہی گھٹیا ثابت ہو رہی سی۔ مینوں اردو دا اک شعر یاد آیا:

"بس ذرا سی بات پر برسوں کے یار نے گئے

چلو اچھا ہوا کچھ دوست پہچانے گئے"

تلاش

پچھلا اک سال ساڈے سانجھے دوستاں لئی ذرا اوکھاسی۔ اسیں دوویں ہی پروگراماں وچ جاندے ساں۔ چندن صاحب ولوں مینوں پیسے نہ دین کر کے دوست اسٹیج جیسے سن پر گل کرن توں بچدے سن۔ اوہناں ولوں چیک دین کر کے دوست وی خوش ہو گئے۔ مینوں فون وی آؤن لگے۔ چندن صاحب سدوانگ ہی میرے خلاف پرچار جیہا کر رہے سن۔ مینوں پتہ سی کہ اوہناں نال کوئی سہمت نہیں ہووے گا۔ اک دوست اجیہا سی جو اوہناں دے حق وچ سی اوہ سی اتار جنڈیا لوی۔ اس داکارن میں سمجھدی وی ساں۔ کسے ویلے اتار جنڈیا لوی دی کتاب 'میرے پرت آؤن تک' بارے لکھیا سی کہ ایہہ جگتار ڈھاء دی کتاب 'گواچے گھر دی تلاش' توں متاثر ہے، بس ادوں داہی اوہ میرے خلاف سی۔ مینوں ایس نال کوئی فرق نہیں سی پیندا۔ میری سمسیا تاں ایہہ سی کہ ایہہ پیسے میری مدد نہیں سن کر سکدے۔ ایہہ میرے لئی گھر نہیں سن خرید کے دے سکدے۔ دئی وچلے فلیٹاں دی قیمت توں ایہہ بہت گھٹ سن۔ میں پیسے جیب وچ پاکے انڈیا گئی۔ دئی دے کسے وی علاقے وچ اس قیمت دا فلیٹ نہیں سی۔ ہار کے مینوں گڑ گاؤں وچ جا کے فلیٹ خریدنا پیا۔ ایہہ فلیٹ تاں میرے کول پئی پونجی نال وی نہیں سی ملنا بے اس وچ میری وڈی بھتیجی نے مدد نہ کیتی ہوندی فلیٹ حالے بننے سن۔ کئی سال لگ جانے سن ایس فلیٹ دی چابی ملن نوں۔ ایہہ سوچیاں کہ سارے پیسے اکو واری

نہیں قسطاں وِج دینے پین گے، میں دو فلیٹ بک کروالئے اتے دوواں فلیٹاں دیاں قسطاں بھر دی رہی۔ جد سال بعد پیسے مک گئے تاں اک فلیٹ وِچن دا فیصلہ کر لیا۔ فلیٹ دیاں قیمتاں کافی ودھ گئیاں سن۔ دو جا فلیٹ میری بھتیجی اتے اوس دے پتی نے خرید لیا اتے میرے فلیٹ لئی تھڑ دے پیسے وی پادے۔ نہیں تاں ایہہ وی ڈر سی کہ کتے فلیٹ ملن توں پہلاں ہی نہ میری ٹیں بول جاوے۔ بندے دا کیہ بھر وسے۔ چندن صاحب تاں پہلاں اک واری دلی وِچ رہندیاں مینوں مری سمجھی جاندے سن۔ کدے کدے میں سوچدی کہ آہ جیہڑا میں گھر دا سُفنا چکی پھر دی ساں ایہہ کیہ سی؛ چھلاوا، مرگ جال، مرانج، نظر دادھو کھا! ایہہ وی حساب کرن لگدی کہ چندن صاحب نال ویاہ کر کے، انگلینڈ آکے میں کیہ کھٹیا تے کیہ گویا۔ میرے ہتھ لگد کہ میں بہت کجھ گویا ہے۔ میں چووی سال دی نوکری اس وقت چھڈی جد میں ہیڈ بن والی ساں۔ اُمید سی کہ کالج دی پرنسپل وی بن جاندی جاں پھر یونیورسٹی جا لگدی۔ ہن تک بھائیں کئی فلیٹاں دی مالکن بن جاندی۔ ادنی طور تے وی میرا ہن نالوں وڈا ناں ہوندا۔ دلی وِچ بیٹھ کے ساہت نال وابستہ رہن دا مطلب ہی ہور ہندا ہے۔ پھر سوچدی کہ جے میں انگلینڈ نہ آؤندی تاں ایہہ نویں نویں تجربے کیوں ہوندے۔ جیہڑے دوست انگلینڈ وِچ ملے ہن ایہہ کیوں ملدے۔ چندن صاحب نال ویاہ کر اوون دا ایہو اک فائدہ ہو یا کہ انگلینڈ وسدے سارے لکھاریاں نال میری دوستی ہو گئی۔ انگلینڈ توں مینوں جتھے گھر داٹھا ہو یا سپنا ملیا اتھے محبتاں دے کئی احساس میرے دل دے ویڑھے نوں وی رشنا گئے۔ ایہو جیسے احساس دی تھاں میرے دل وِچ راکھویں ہے۔ ایسے طرحاں جتھے دلی دی کالج دی نوکری چھڈنی پئی ایہتے انگلینڈ دے کالج وِچ کم کرن داوی موقع ملیا جس نے پڑھاؤن دے تجربے وِچ نویں طرحاں داوادھا کیتا تے انگلینڈ دے پڑھائی دے طریقیاں دی مینوں جاچ سکھائی۔ کیس ختم ہون توں بعد میں انڈیا گئی ہوئی ساں۔ اک دن جموں توں اک لکھاری ساڈے پہاڑ

گنج والے گھر آیا۔ اک دن پہلاں میں کسے تقریب وچ شامل ہوئی ساں، شاید اوس نوں اوتھوں ہی پتہ چلیا ہووے کہ میں انڈیا آئی ہوئی ہاں۔ اوہ کافی دیر تک ساڈی دیاہتا زندگی بارے گلاں کردارہیتے پھر ساڈی طلاق بارے وی۔ تے پھر اوہ بولیا، 'میڈم، مینوں انگلیٹڈ لے جاؤ، تہاڈی صحت ٹھیک نہیں رہندی، میں تہاڈی ساری عمر سیوا کراں گا۔' پہلاں تاں میں حیران ہوئی تے پھر پریشان وی۔ سوچ رہی ساں کہ جد ایہہ بندہ ساڈے گھر انگلیٹڈ آیا تاں بہت ہی شریف جیہا جاچا اسی پر ہُن ایہہ کیہ کہہ رہیا سی۔ میں اوس دی پتی نوں وی جاندی ساں۔ اوہ پنجابی دی جانی پچھانی لکھارن سی۔ میں کیہا، 'ایہہ توں کیہ بکواس کر رہیں؟' "میڈم، میں دلوں کہہ رہیاں۔" "میں تیری پتی نوں فون کر کے دس دیواں گی۔" "بے شک دس دیو پر میں سچ کہہ رہاں۔"

اوس نے آپ ہی فون ملا کے میرے ہتھ وچ پھڑا دتا۔ میں غصے وچ آگئی تے اوس دی پتی نوں ساری گل دسی۔ اوہ وی اک دم بولی، "میڈم، ایہدے وچ میں کیہ کر سکدی ہاں جے اوہ اوس طرحاں چاہندے ہن تاں اوہناں دی مرضی۔" میں ہو روی حیران ہون لگی کہ ایہہ پتی پتی کیہ چال چل رہے ہن۔ میں اوس لکھاری نوں تاں جھڑک کے اوتھوں بھیج دتا پر سوچاں وچ پے گئی۔ جے میں طلاق نہ لئی ہوندی تاں شاید جیہا سوال مینوں کوئی نہ کر دا۔ سارے ہی لکھاری اک بھائی چارے وانگ ہوندے ہن۔ ایس لئی اک دو جے بارے بہتا جاندے ہوندے ہن تے شاید اسے لئی اپنی ہمت کر گیا ہووے۔ جے میرا دیاہ چندن صاحب نال نہ ہو کے ساہت توں کسے باہر لے بندے نال ہو یا ہوندا تاں شاید کئی گلاں وچ تکلیف گھٹ ہوندی۔ ساڈے دونوں دے اکو شہر وچ رہن کر کے وی کئی وار میریاں سہیلیاں اس نوں مل جاندیاں۔ اوہ وی اوہناں نال ہس ہس کے گلا کر دے۔ اک دن میری جھوواو ٹنٹیں والی سہیلی نوں اوہ پارک وچ ملے، بہت خوش لگ رہے سن۔ مہیندر دا کہنا سی اوہناں اوس

نُوں گھر آؤن لئی وی کہا سی۔ ایہہ میری اوہی سہیلی سی جیہڑی میرے بھر ادے پورے
 ہوئے تے کئی دن تک کھانالے کے آؤندی رہی سی۔ ایہہ چندن صاحب دے سہجاء نوں چنگی
 طرحاں جاندی وی سی کیونکہ ایہنوں اک وار چندن صاحب نے گھروں چلے جان لئی کہہ دتا
 سی پر پھر وی اوہ چندن صاحب دیاں ساریاں ودھیکیاں نوں بھلی بیٹھی سی۔ پر ہور بہت
 ساریاں عورتاں میرے نال اوس بارے بھیڑیاں گلاں کرن لگدیاں۔ کوئی کہندی کہ اوہ
 پارک وچ بیٹھ کے شراب پیندا ہے۔ کوئی کہندی کہ اوہ ڈے سینٹر وچ آکے لڑائی کر دا ہے۔
 کوئی کہندی کہ چندن صاحب نے کسے نوں گالھاں کڈھیاں ہن۔ مینوں ایہناں سبھناں تے
 بہت غصہ آؤندا کہ جد میرا اوس بندے نال کوئی واہ ہی نہیں تاں مینوں آکے کیوں دسدیاں
 نیں۔ کدے کدے ایہناں دیاں شکایتاں چنگیاں وی لگدیاں کہ گھٹو گھٹو ایہہ لوک حالے وی
 مینوں اوس نال جوڑ رہے ہن۔ جد پتہ لگدا کہ چندن صاحب شراب بہت پیندے ہن تاں بُرا
 وی لگدا۔ پہلیاں وچ جد میں اوہناں نوں کہا کر دی کہ اپنی شراب کیوں پیندے ہو تاں اوہ
 کہندے کہ تینوں کیہ، میں خود نال ہی کھیڈ رہیاں ہاں۔ کئی وار ساگماں وچ جاں لکھاریاں
 دیاں نجی محفلاں وچ اوہناں دے کیتے کم دی وڈیائی ہوندی تاں مینوں بُرا نہ لگدا۔ میری لڑائی
 کسے بندے نال نہیں بلکہ اوس دیاں عادتاں اتے مزاج نال سی۔

منحوس خبر

دسمبر دامہینہ سی۔ میں ذرا لیٹ ہی اٹھی۔ اپنی ٹھنڈ وچ کس دا اٹھن نوں دل کر دا ہے۔ میں پردے ہٹائے تاں عجیب جیہا اُداس کرن والا دن سی۔ اُداس دن نوں دیکھ کے میرا دل وی اُداس ہو گیا۔ تھوڑی دیر بعد ہی ہر جیت دا فون آیا، چندن صاحب نہیں رہے۔ چندن صاحب دی موت دی خبر سُن کے پتہ نہیں میں کیوں رون لگی۔ کتا چر روندی رہی۔ بندے دا کیہ ہے؟ کیوں اوہناں جس جاند اُنوں بچاؤن لئی کئے جھوٹھ بولے سن اوس نوں کئی جلدی چھڈ کے کسی ہور دنیا وچ جا بر اے سن۔ میریاں سہیلیاں نوں پتہ چلیا تاں افسوس کرن آؤن لگیاں۔ فون وی آرہے سن۔ اوہناں دی موت دی خبر ادبی حلقیاں وچ اک دم پھیل گئی۔ کسے نے فیس بک اُپر پادتی جس نال دُنیا بھر وچ وسدے لکھاریاں تک ایہہ منحوس خبر جا چکی۔ میرے فلیٹ وچ کئی لوک آگئے۔ میں اپنی اک سہیلی نوں آکھیا، "میرے گھر ایہہ ستھ کیوں وچھ رہی اے، میں کیہڑی ودھوا ہوئی آں؟" "اوہ تیرا لھسم سی۔ دھرم وچ سابقہ کجھ نہیں ہوندا۔ جد گرنٹھ صاحب دو آلے لاواں ہو جانیاں نے تاں عورت پتی بن جاندی اے۔ جد آدمی مردا اے تاں ودھوا ہونا عورت دا دھرم ہندا اے۔ کسے دے کہن جاں نہ کہن نال کوئی فرق نہیں پیندا۔"

میری اوس سہیلی نے کہا۔ اس نے کیہ ولور، سینپٹن دیاں ساریاں عورتاں ہی مینوں چندن دی ودھوا کہہ رہیاں سن۔ حالانکہ چندن صاحب نے مقدمے دوران ودھوا پٹیشن والے بندے حق وی ختم کروادتے ہوئے سن۔ پتہ نہیں پھیر وی میں چندن صاحب دی موت داسوگ مناؤن لگ پئی۔ سارے دوست اکٹھے ہو رہے سن۔ شردھانجلیاں وی دیتیاں جارہیاں سن۔ دوست اک دو بے نون فون کر کے وی چندن صاحب دی موت دا افسوس کر رہے سن۔ موت سمیں چندن صاحب شراب پی رہے سن۔ ادھی بوتل اویں ہی اوہناں دے ساہنے پئی سی۔ جیویں اوہ کہا کر دے سن کہ تینوں کیہ، میں اپنے آپ نال ہی کھیڈ رہیاں، سچ اوہ اپنے آپ نال کھیڈ گئے سن۔ اوہناں دی موت گھر وچ ہی ہوئی سی پر اوہناں دی دیہہ نون پوسٹ مارٹم توں بعد ساؤتھال دے اک انڈر ٹیکر کول رکھ دتا گیا سی۔ فیوزرل دی تاریخ طے دئی گئی۔ فیوزرل داسارا انتظام امن دیپ نے ہی کرنا سی، حالانکہ امن دیپ لئی اوہ اپنی آخری وصیت وچ کجھ وی چھڈ کے نہیں سن گئے۔ سارا کجھ القادے نال کر گئے سن پھیر وی القادر شک بنی بیٹھی سی تے امن دیپ خراب لت دے باوجود اتم وداعی لئی ایدھر اودھر بھج رہیا سی۔ امن دیپ نون اجیے معاملیاں وچ تجربہ نہ ہون کر کے اوہ ہر جیت تون ساری صلاح لے رہیا سی تے ہر جیت مینوں ساری گل دس دینا سی۔ امن دیپ وی تے چندن صاحب دے دوست وی ایہو چاہندے سن کہ اوہناں دا فیوزرل اوس علاقے وچ ہی کیتا جاوے جتھے اوہ بہتا سماں رہے سن۔ سو فیوزرل بینویل دے کریموٹوریم وچ ہونا سی۔ اک دن کسے دوست نے مینوں کیہا، "چندن دی فیملی کہندی اے کہ دو ندر فیوزرل تے نہ آوے۔" میں ہر جیت نون فون کیتا۔ اوہی چندن دے زیادہ نیڑے سی۔ میں کیہا، "لوک کہہ رہے نیں کہ میں فیوزرل تے نہ جاواں۔" امن دیپ نال گل ہوئی سی۔ اوہ کہندا کہ ڈیڈ القادے نون کہہ گئے آکہ دو ندر میرے فیوزرل تے نہ آوے۔" توں کیہ کہنا ایں؟" میں کہنا کہ

میں چند دنوں القاتوں وی بعد ملیاں تے میرے نال تاں ایذاں دی کوئی گل نہیں ہوئی۔ سو؟" سو ایہہ کہ تہانوں آؤنا چاہیدے۔ تسیں کہڑا القاکر کے جاں کس ہور کر کے آؤنا، تسیں تاں اپنے کر کے آؤنا، جے نہ آئے تاں ساری عمر گٹی فیل کروں گے۔ میں دل وچ سوچیا تڑگیاں جاں مرگیاں تے کاہدا اگلا فیصلہ کر لیا کہ فیوزل تے ہر حالت وچ آواں گی۔ اوہ دس لگیا، "اویں اے کہ بوڈی پہلاں امن دیپ دے گھر آوے گی، تسیں ایہتھ نہ آکے سدھے بیٹیل کریموٹوریم وچ آجانے۔ جیویں ہر جیت نے سیاسی، سسکارنوں لے کے جان توں پہلاں اوہناں دی دیہہ امن دیپ دے گھر آؤنی سی۔ سسکار داسارا انتظام امن دیپ نے ہی کرنا سی۔ ولور، مینسٹن توں سارے ہی دوستاں نے اوس سمیں پچنا سی۔ سبھ نے ہی پہلاں امن دیپ دے گھر جانا سی۔ مینوں من موہن ہوریں اپنی کار وچ لے گئے۔ نال کوئی ہور وی سی۔ راہ وچوں میں پھلاں داگلدستہ خریدیا تے انتم وداعی وجوں من موہن ہوراں دے ہتھ بھیج دتا۔ اوہ سارے گھر گئے پر میں کار وچ بیٹھی رہی۔ او تھوں سارے ہی جلوس دی شکل وچ بیٹیل کریموٹوریم نوں ترپے۔ او تھوں دا حال کھچا کھچ بھریا ہو یا سی۔ انگلینڈ بھر دے لکھاری تے جے ہوئے سن۔ ہر جیت اٹوال نے چندن صاحب بارے اک بھاوک جیہی سپیچ کیتی۔ امن دیپ نے بٹن دبایا جس نال بکسا اگے۔ بجلی چلھے ول تڑ گیا۔ او تھوں سارے گردوارے آگئے جتھے پاٹھر رکھیا ہو یا سی تے ہور دوستاں نے وی شردھانجلیاں دینیاں سن۔ پاٹھے چل رہیا سی۔ میں وی سنگت وچ بیٹھی ساں۔ اچانک کسے نے آکے میرے موڈھے تے ہتھ رکھیا۔ میں کچھے نوں مڑ کے دیکھیا تاں انیش کھڑا سی۔ اوہی موٹیاں اکھاں۔ میں اوس نوں اپنیاں بانہاں وچ لے لیا۔

اک لکھاری دی موت

چندن صاحب ٹر گئے۔ کچھ دن اوس دے جھاؤ لے پیندے رہے۔ کدے فون وجنا تاں جا پنا کہ شاید اوہناں نے ہی گالھاں کڈھن لئی کیتا ہووے گا۔ کدے باہر جانا تاں کسے ول دیکھ کے لگنا کہ شاید اوہی ہون۔ کچھ دن مینوں عجیب جیہی اُداسی اتے اکل وی محسوس ہوندی رہی۔ بھاویں میں پہلاں وی اکل ہی ساں پر کچھ گواچا جیہا محسوس ہون لگا۔ پھیر جلدی ہی ایہہ سبھ وسرن لگیا۔ زندگی عام جیہی ہو گئی۔ ایہہ حادثہ وی جیویں ہو یا ہی نہ ہووے۔ چندن صاحب دے سسکار توں بعد مینوں کسے دا کدے گھٹ ہی فون آیا۔ ویسے تاں ایہہ سیالاں دے دن سن تے سیالاں نوں لوکیں اندریں جاوڑدے ہن۔ اک دو جے نوں ملن دے موقعے گھٹ ہی ملدے ہن پر جیہڑا وی دوست ملیا اس نے چندن صاحب بارے کوئی گل ہی نہ کیتی۔ ساڈی سبھا دیاں میٹنگاں وی ہونیاں، ہور محفلاں وی جڑیاں پر چندن بارے کدے کوئی گل نہ ہوئی۔ سیال نکل گر میاں آگنیاں پر چندن صاحب غائب ہی رہے۔ میں سوچدی کہ اوہناں دے فیونزل تے تاں انگلیٹڈ بھر دے لکھاری جتے ہوئے سن پر ہن اوس دا کوئی ناں ہی نہیں لے رہیا۔ سسکار سمیں اک اڈدی جیہی گل میرے کنیں پئی سی کہ اسیں تاں ہر جیت کر کے آگئے ہاں۔ بعد وچ وی کسے نے کیہا سی کہ ہر جیت ہی فون کر کر کے سبھ نوں سدھی جارہیا سی کہ بندہ کیہو جیہا وی سی پر اس نوں الوداع تاں ودھیا کہہنی چاہیدی ہے۔ سسکار وچ لکھاریاں دی حاضری دیکھ کے سوچدی ساں کہ پتہ نہیں ہُن کنیاں کو اوہناں دی

یاد وِج شوک سبھاواں ہون گئیاں تے پتہ نہیں کنے کو مرثیے لکھے جان گے پر اجیہا کجھ وی نہ ہویا۔ کدے اک گیت سنیا کر دی سی کہ 'مویاں نوں پھل چڑاؤندی اے، جیوندے دی قیمت کجھ وی نہیں'۔ ایہہ گیت مینوں اُلٹا جاپ رہیا سی۔ سگوں ایٹھے پنجابی دی کہادت ودھیرے لاگو ہو رہی سی کہ کھڑے داخالصہ۔ اخباراں جاں میگزیناں وِج دی چندن صاحب بارے بہتا کجھ پڑھن نوں نہ ملیا۔ ہاں، ہر جیت اٹوال نے ضرور اک جذباتی جیہا لیکھ 'شبد' وِج چھوایا سی۔ بعد وِج رجینیش بہادر نے 'پروچن' دا اک انک اوہناں دے ناں تے کڈھیا۔ باقی سبھ چپ۔ انگلینڈ دیاں لکھاری سبھاواں وچوں 'ادارہ شبد' نے اپنا اک پروگرام چندن صاحب نوں سمرپت کیتا پر باقی دیاں سبھاواں نے چندن داناں تک نہ لیا۔ انڈیا دیاں لکھاری سبھاواں نے تاں کجھ کرنا ہی کیہ سی۔ چندن صاحب دی موت توں بعد میں دلی گئی۔ بہت سارے دوستان نوں ملی۔ بہت سارے فنکشناں وِج بھاگ لیا پر سورن چندن کدھرے وی نہیں سی۔ کسے نے وی اس بارے گل نہ کیتی۔ جیویں اوہ کدے ہو یا ہی نہ ہووے۔ ہاں، کجھ کو دوستان نے ایہہ ضرور کیہا کہ مینوں اپنی جیونی لکھنی چاہیدی ہے۔ میں کئی وار اس دے کارن لبھن لگدی تاں میرے ہتھ تاں ایہو کجھ آؤندا کہ اس دے کارن چندن صاحب دے سبھاواں وِج ہی پئے ہن۔

چندن صاحب دی موت نے کسے ہو ر اُپر کوئی اثر بھاویں نہ پایا ہووے پر القاتے امن اُپر کئی قسم دے پر تیکرم ہو رہے سن۔ چندن صاحب نے القادے ناں اُپر اپنی ساری جائداد دی وصیت کرائی ہوئی سی سوا ایہہ اوس نوں ہی ملنی سی۔ امن دیپ نوں جائداد کوئی لالچ نہیں سی۔ اوس نے تاں سگوں چندن صاحب دے فیوزرل داسارا خرچہ آپ کیتا۔ القانے اوس وِج کوئی حصہ نہ پایا۔ میری امن دیپ نال بعد وِج گل ہوئی سی، اوس نوں کوئی ملال نہیں سی۔ سسکار تک تے بعد وِج کجھ دیر تاں دونوں بھین بھرا دے سبندھ ٹھیک رہے۔ چندن صاحب نے القادے ناں تے وصیت تاں کر دتی سی پر آخری دناں وِج کجھ اجیہا ہو یا کہ اوہ

اوس وصیت نوں توڑنا چاہندے سن۔ شاید القانال ہی کوئی کہی سنی ہو گئی ہووے۔ مرن سمیں اوہناں نے اک چھوٹا جیہا نوٹ لکھ دتا جس وچ اوہناں نے القادے نال بنائی وصیت تے اعتراز جتا کے جاندا دوہاں وچ ونڈ دتی۔ امن دیپ نوں اوس نوٹ دا پتہ چلیا تاں اوہ اپنا حصہ لین دی تیاری کرن لگیا۔ چندن صاحب دے دو گھر سن جیہناں وچوں اک تاں پہلاں ہی القا دے نال تے سی۔ دوجے گھر دی قیمت وی ڈیڈھ کو لکھ پونڈ ہووے گی۔ امن دیپ نے القا نوں بہت کیہا کہ اوس گھر وچوں اس نوں حصہ دے دیوے۔ ایہتھے گل پیسے دی نہیں سی سگوں پیو دی وراثت دا حقدار کہلو اوڈن دی سی۔ القا پر اس تے پانی نہیں سی پین دے رہی۔ اوس نوں وی چندن صاحب دے اخیر وچ لکھے نوٹ بارے پتہ سی۔ وکیلاں نے اس نوں دس دتاسی کہ اوس نوٹ دی کوئی اہمیت نہیں سی۔ امن دیپ نے وی وکیلاں نال صلاح کیتی۔ وکیل اوس نوں وی کیس جت لین دا حوصلہ دوارہے سن۔ اخیر اوس نے اجیہے وکیل کر لئے جہناں نے پیسے تاں ہی لینے سن جے اوہ کیس جت جاندا ہن۔ اوہناں دی فیس بہت سی پر امن دیپ نوں ایہ سوٹ بہندے سن کہ کیس جت گیا تاں فیس دے دیوے گا نہیں تاں نہ صحیح۔ اودھر القانے وی اجیہا ہی وکیل کر لیا۔ دونوں دھراں دلوں تیریاں شروع ہو گئیاں۔ بہت سارے لوکاں دے بیان لئے جان لگے۔ کیس دی تاریخ نیڑے آگئی۔ حالات اجیہے بنے کہ امن دیپ کیس جتدا نظر آرہیا سی۔ دوہاں وکیلاں نے آپس وچ صلاح کر کے کورٹ توں باہر ہی سمجھوتہ کر دتاتے گھر دوہاں وچ ادھو ادھو ہو گیا۔ امن دیپ بہت خوش سی۔ اوہ کیس جت گیا سی۔ کورٹ توں اوہ خوشی خوشی گھر آیا۔ اوہ سوچ رہیا سی کہ چلو ہور کجھ نہیں تاں جے گھر اک لکھ پنجاہ ہزار داوک گیا تاں لہجناں دی فیس کڈھ کے ستر کوہنر اوس دے ہتھ آہی جاوے گا۔ دو کوڈن بعد وکیلاں دی فیس والی چٹھی وی آگئی۔ دونوں دھراں دے وکیلاں نے نئے ہزار پونڈ فیس دے کڈھ دتے۔ سو گھر وچ کے پہلاں اوہناں دی فیس دتی جانی سی۔ ساری خوشی اُداسی جیہی وچ بدل گئی۔ گھر سیل تے لایا تاں اوہ ڈیڈھ لکھ داتاں کیہ وکنا سی کوئی

اک لکھ وی دین لئی تیار نہیں سی۔ ایس دا مطلب کہ سادہ وویں دھر اں بالکل خالی ہی رہ سکدیاں سن۔ سسکار توں بعد میری امن دیپ تے سخی نال فون اُپر اکثر گل بات ہون لگی۔ اوہ کدے کدے مینوں ملن وی آجاندے۔ میں وی اوہناں کول جا کے رہ آؤندی۔ مینوں ایہناں بچیاں نال عجیب جیہا پیار پے گیا سی۔ کئی وار میں حیران ہو کے سوچدی کہ چندن دے جیونڈے جی تاں میں ایہناں وچ چنگی طرحاں بیٹھ کے وی نہیں سی دیکھیا تے ہن کئی کئی راتاں ایہناں وچ آ کے رہ جاندی ہاں۔ انیش وی مینوں بہت پیار کر دا ہے۔ فون کرے تاں کئی دیر تک گلاں کر دار ہندا ہے۔ کئی وار میں اکلے بیٹھ کے ایس نوں بنے رشتے بارے سوچن لگدی۔ (رشتہ تاں بھوویں نواں نہیں سی، میری سوچ وچ ہمیشہ رہندا سی پر ہن مل کے بیٹھن دے موقعیاں وچ کوئی بھانی مارن والا نہیں سی۔) بہت سوچ کے میرے ہتھ ایہہ گل لگدی کہ شاید میرے تے ایہناں دے کئی دکھ سانجھے ہن۔ چندن صاحب دیاں کوڑیاں مٹھیاں یاداں سانجھیاں ہن۔ ہن وی میں جدوی ہیز امن دیپ دے گھر جاندی ہاں تاں اسیں بہتیاں گلاں چندن صاحب دیاں ہی کر دے ہاں۔ بھوویں گلاں اوہناں دیاں زیادتیاں بارے ہی ہوندیاں ہن پر ایہناں وچوں وی سانوں مزہ لہہ پیندا ہے تے اسیں خوب ہسدے ہاں۔ ساڈیاں گلاں سن کے انیش کئی وار لکھن وی لگدا ہے کہ باباجی دیاں نیگٹو گلاں توں بناں تہانوں کوئی ہور گل نہیں آؤندی۔ پر کئی وار ایہہ وی سوچدی ہاں کہ دادے بارے ایہو جہیاں گلاں سن کے بچے تے کیہو جیہا اثر پوے گا؟ کئی وار امن دیپ پچھتاواوی کرن لگدا ہے کہ جے میں اس رات جا کے ڈیڈی نوں لے آؤندا تاں شاید اوہناں دی موت نہ ہوندی۔ پھر اوہ اوسے وقت کہن لگدا ہے کہ جے ڈیڈی ساڈے وچ آ کے رہن لگدے تاں ممکن سی کہ ساڈا جیون اوہ نرک بنا دیندے۔ اسیں اک دو بے نال سہمت ہونڈے آکھدے ہاں کہ اجیہی شخصیت دا ایہو جیہا انت ہی ممکن سی۔ چندن صاحب کول بہت وڈی تے بہت اچ پدھر دی لائبریری سی۔ کئی کتاباں تاں نایاب سن۔ اوہناں وچ بہت ساریاں میریاں کتاباں وی سن۔

پر ساری دی ساری لائبریری اجائیں ہی جا رہی ہے۔ بھین بھر ادے جھگڑے نے گھر نون
 چندرے لواد تے سن تے کتاباں نون کسے نے ہو اکیہ لواؤنی سی۔ کسے لائبریری والیاں نے
 کتاباں منگیاں وی سن پر چابیاں التاکول سن تے القانوں اوس بارے کون کہے۔ چندن
 صاحب دیاں بہت ساریاں اپنیاں تے اوہناں دیاں ہو بہت ساریاں پسندیدہ کتاباں وی
 اوہناں وانگ ہی غائب ہو رہیاں ہن۔ حالات دی سیونک اوہناں نون وی کھاندی جا رہی
 ہے۔ چندن صاحب دا ایہہ سہنا کہ اوہ اپنے گھر نون پنجابی ساہت دے پڑھیاراں دامکہ بناؤنا
 چاہندے سن بھادویں ادوں ہی ختم ہو گیا سی جدوں اوہناں پنجابی زبان نون چھڈا انگریزی زبان
 وچ لکھن والا فیصلہ لیا سی تے 'پروچن' میگزین نون جاری رکھن لئی رجینش بہادر نون پیسے
 بھیجے وی بند کر دتے سن۔ پراج جدوں اوس گھر دی حالت نون دیکھدی ہاں کہ وکیلاں نون
 پیسے دین لئی اوس نون سیل تے لایا ہویا ہے تے سستے دام وچ خریدن لئی وی اوسدا کوئی گاہک
 نہیں مل رہیا تے جس گھر دی اک اک اٹ کھا کے اوہ مرنا چاہندے سن اج اوہی گھر آپ مٹی
 ہوند نظر آرہیا ہے۔

اک دن میں انگلینڈ دے ناوکاراں بارے لیکھ پڑھ رہی سی۔ دیکھیا کہ چندن صاحب دا
 کدھرے ناں ہی نہیں سی۔ چندن صاحب دی موت توں بعد میں انگلینڈ بھروچ ہوئے انیک
 ادبی فنکشناں وچ حصہ لیا تے نال ہی انڈیا گئی وی پروگراماں وچ شرکت کر دی ہاں پر چندن
 صاحب دی کدھرے وی گل نہیں ہوئی۔ میں آئے دن انگلینڈ تے دئی دے لکھاریاں نال
 فون اپر گلاں کر دی ہاں پر چندن صاحب بارے کوئی وی گل نہیں ہوندی۔ کئی وار حیران وی
 ہوندی ہاں کہ کیہ انج وی کسے لکھاری دی موت ہو یا کر دی ہے۔

ملال

بہت ساریاں خواہشاں سن زندگی وچ۔ جیویں غالب آکھدا ہے کہ 'ہر خواہش پہ دم نکلے'۔ بہت ساریاں خواہشاں ادھوریاں ہی رہ گئیاں۔ زندگی دا اک اجیہا موڑ وی آیا کہ میری اک خواہش سبھ توں اُپر آگئی تے باقی دیاں خواہشاں دُوحیلے تھاں جا پئیاں۔ ایہہ خواہش سی اپنی ماں دی سیوا کرنی۔ میری ماں نے بہت دُکھ دیکھے سن۔ بہت تکلیفاں بھری زندگی جیوی سی۔ پیو دے مرن توں بعد ساڈا پیو وی بنی سی تے ماں دی۔ اوس نے موتاں وی بہت دیکھیاں سن۔ اپنے پتی دی موت توں بعد اپنے جوان پت نوں مردے دیکھیا سی۔ پھر اوس دے تن نکلے نکلے پچیاں نوں وکدے وی دیکھیا سی۔ اوہناں نوں پالن وچ جسوندی پوری مدد دیکتی سی۔ اک سماں اجیہا آیا کہ میں اپنی ماں نوں انگلینڈ سد لیا۔ پر ایٹھے کچی نہیں ساں کراسکی۔ میں انڈیا جاندی تاں ماں دی ڈگدی صحت ول دیکھ کے بہت دُکھی ہوندی۔ چاہندے ہوئے وی میں اس نوں اپنے کول نہیں سی رکھ سکدی۔ ساڈے جڈی گھر دیاں تن منزلاں سن تے ماں لئی اُپر تھلے جانا بہت مشکل ہوندا سی۔ میرا دل کردا اک اک منزل والا فلیٹ جاں گھر ہووے جتھے میں ماں نوں رکھ سکاں۔ دہلی والا میرا چنگا بھلا فلیٹ چندن صاحب دی بھینٹ چڑھ چکیا سی۔ ہُن میرے کول انگلینڈ وچ کونسٹنٹن دافلیٹ تاں ہے سی پر ایٹھے جان دی ماں نوں اجازت نہیں سی۔ اوس دا پاسپورٹ ہُن انگلینڈ لئی اک قسم نال خراب ہو چکیا

سی۔ چندن صاحب دی موت توں بعد میں انڈیا گئی تاں اسیں ماں دھی اک دو بے دے گل لگ کے جی بھر کے روئیاں۔ رون دے کارن نوں جسٹیفائی کرن لئی ساڈے کول کجھ وی نہیں سی۔ ہاں میری ماں نوں ایہہ ملال ضرور ہو یا کہ ہن اوہ کدے وی چندن صاحب نوں مل کے ایہہ الاہا نہیں دے سکے گی کہ اوس نے اوس نوں وچن دے کے وی اوس دی دھی نال کیہہ کیتا۔ جیویں میں پہلاں وی کہہ چکی ہاں کہ چندن صاحب نال چلے مقدمے توں بعد مینوں کجھ پیسے ملے سن جس نال میں گڑ گاؤں وچ ہی اک فلیٹ بک کر لیا سی۔ میری خواہش سی کہ اک دن میں ماں نوں لے کے اوس فلیٹ وچ رہاں گی۔ میں دئی گئی ہوئی سی۔ گڑ گاؤں دا گیارہ مار کے آئی، دیکھیا کہ حالے کم چل رہیا سی شاید اگلے سال پورا ہو سکدا سی جاں اک سال ہو ر لگ سکدا سی۔ میں ماں نال اس بارے اکثر گلاں کر دی رہندی۔ اوہ وی فلیٹ نوں لے کے بہت خوش سی بھادویں ماں دی صحت ہن پہلاں ورگی نہیں سی۔ عمر وی بے سال توں اُپر سی پر اوس دا حوصلہ بڑا بلند سی۔ جسو ندر پڑھاؤن جاندی تے میں تے بی جی گھنیاں بدھی گلاں کر دے رہندی۔ دراصل انگلینڈ وچ ہن میرا دل نہیں سی لگدا۔ کاؤ نسل دے فلیٹ وچ میں بالکل اکل سی۔ صحت و گڑ جان کر کے کئی واری اکلیاں وقت گزارنا اوکھا ہو جاند۔ حالانکہ دلجیت اتے چھندے دا پرپورا ہمیشہ ہی دکھ سکھ ویلے میرے نال سی۔ اندر جیت جیت وی میرے سر جری دے نکے موٹے کم کر دیندے۔ پھیر وی میں انڈیا ول جھانکن لگی تے ماں نال باقی زندگی دے دن بتاؤن دے سفنے لین لگی۔

اک وار دئی خالصہ کالج وچ کراوے جان والے مشاعرے لئی برجندر چوہان ولوں پروگرام دی پردھاگی کرن داسدا آگیا۔ فنکشن وچ چلے گئی۔ اوتھے بہت سارے دوست مل پئے۔ شاعر دربار جو سی۔ بہت سارے شاعر اکٹھے ہوئے سن۔ سکھو ندر امرت پنجاب توں آئی ہوئی سی۔ اوس نے اگلی سویر پنجاب جان لئی گڈی پھرنی سی تے رات اوس نے برجندر

چوہان دے گھر رہنا سی۔ برجندر چوہان دا گھر دوار کا وچ ہون کر کے سٹیشن توں بہت دور سی۔ میں سکھوندر نوں اپنے نال ہی لے آئی کیونکہ پہاڑ گج توں تاں سٹیشن بالکل نال سی تے اگلی سویر ہی اوس نے شانے اے پنجاب پھڑنی سی۔ سکھوندر انگلیٹڈ آئی تاں میرے کول ست اٹھ دن رہ کے گئی سی سو ساڈی واہوا دوستی سی۔ اسیں رات بھر گلاں کر دیاں رہیاں۔ سویرے وی جلدی ہی اٹھ کھڑیاں۔ محلے دے اک ایک یو پریشر دے ڈاکٹر دی ڈیوٹی لائی ہوئی سی کہ اوہ امرت نوں سٹیشن تے چھڈ آوے گا۔ سویرے چھ کو وجے میں تے سکھوندر چاہ پی رہیاں ساں، نکیاں نکیاں گلاں کر رہیاں ساں کہ میری بھر جانی جسو ندر ساڈے کمرے وچ آئی تے بولی کہ 'دیدمی ذرا باہر آ کے دیکھو کہ بی جی ٹھیک ہن کیونکہ میں بلایا ہے کوئی جواب نہیں دے رہے۔' اسیں جا کے دیکھیا کہ ماں تاں اہل پئی سی۔ جد تک اوہ ڈاکٹر وی آ گیا جس نے سکھوندر نوں چھڈ کے آؤنا سی۔ اوس نے نبض ٹوہ کے دیکھی تے بولیا، 'ماتا جی کو پورے ہوئے تقریباً ڈیڈھ گھنٹہ ہو گیا ہے۔'

(ختم شد)